

Päivi Kivelä

Oman paikan taju

Keski-ikäiset perheenäidit paikallisilla kentillä

Päivi Kivelä

Oman paikan taju

Keski-ikäiset perheenäidit paikallisilla kentillä

Esitetään Jyväskylän yliopiston yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi yliopiston päärakennuksen salissa C5
marraskuun 23. päivänä 2012 kello 12.

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

JYVÄSKYLÄ 2012

Oman paikan taju

Keski-ikäiset perheenäidit paikallisilla kentillä

JYVÄSKYLÄ STUDIES IN EDUCATION, PSYCHOLOGY AND SOCIAL RESEARCH 454

Päivi Kivelä

Oman paikan taju

Keski-ikäiset perheenäidit paikallisilla kentillä

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

JYVÄSKYLÄ 2012

Editors

Jussi Kotkavirta

Department of Social Sciences and Philosophy, University of Jyväskylä

Pekka Olsbo, Ville Korhokangas

Publishing Unit, University Library of Jyväskylä

URN:ISBN:978-951-39-4947-1
ISBN 978-951-39-4947-1 (PDF)

ISBN 978-951-39-4946-4 (nid.)
ISSN 0075-4625

Copyright © 2012, by University of Jyväskylä

Jyväskylä University Printing House, Jyväskylä 2012

ABSTRACT

Kivelä, Päivi

A sense of one's own place. Middle-aged mothers in local fields

Jyväskylä: University of Jyväskylä, 2012, 168 p.

Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Sciences

ISSN 0075-4625; 454)

ISBN 978-951-39-4946-4 (nid.)

ISBN 978-951-39-4947-1 (PDF)

This study explores how women around 50 years of age living in a small locality in Central Finland have experienced and accommodated themselves to changing conditions in society. The theoretical approach utilized is the relational sociology of Pierre Bourdieu, and his key concepts of habitus, field and capital. The main data consist of in-depth life course interviews with 15 women. The study highlights how women have oriented themselves between various field-like spheres (education, paid work, family life) with different prevailing dynamics and rules. Firstly, this study analyses the generation of economic, cultural and social capital, and shows how the forms of capital are used and transformed, and especially how they are valued (or devalued) in the local labour market. Secondly, and in particular, the study carefully investigates how women anticipate their future and make decisions. The primary aim is the socioanalysis and profound understanding of why women make the choices they make. The results emphasize how the movement of an actor across new, unfamiliar fields and rapidly changing social conjunctures over the course of life necessitates a range of creative adaptations and responses generated by her habitus. The case stories represented shed light on women as capable, active, flexible and competent actors in the local labour market. Ironically, in many cases, the advantage they have been able to gain from their well-developed social skills, and deferential, motherly and submissive dispositions is that they are ideal employees for low-paid low-status service sector jobs. The results of the study underline the significance of emotions in decision making and choices actualised over the life courses of interviewed women. Many theorists have criticized Bourdieu's lack of attention to the affective sphere, which would entail neglecting an important aspect of sense making. However, drawing especially from Bourdieu's later work (e.g. *The Weight of the World*), this study emphasises that it is unambiguously possible to include the essential aspect of emotions more explicitly and saliently to the adequate exploration of future anticipation and individual decision making.

Keywords: habitus, field, forms of capital, life course, future anticipation, emotions, locality

Author's address	Päivi Kivelä Department of Social Sciences and Philosophy University of Jyväskylä, Finland
Supervisors	Professor Martti Siisiäinen Department of Social Sciences and Philosophy University of Jyväskylä, Finland Professor Leena Alanen Department of Education University of Jyväskylä, Finland
Reviewers	Professor Eeva Jokinen Department of Social Sciences University of Eastern Finland, Finland Docent Kirsti Lempiäinen Faculty of Education, Unit for Gender Studies University of Lapland, Finland
Opponent	Professor Eeva Jokinen Department of Social Sciences University of Eastern Finland, Finland

ESIPUHE

Suurin kiitos väitöskirjaprojektini käynnistymisestä ja valmistumisesta sekä kriittiseen sosiologiseen ajatteluun kypsymisestä kuuluu periksiantamattomalle ja kannustavalle ohjaajalleni Martti Siisiäiselle. Hänen johdollaan toimin tutkijamussihiteerinä Operation Work -tutkimushankkeessa jo vuosina 2002–2005. Opettavaisen hankkeen tuloksena syntyi paitsi gradu, myös muita julkaisuja yhteistyössä Martin ja Jani Kaiston (ent. Kolehmainen) kanssa.

Väitöskirjatutkimus mahdollistui Martin johtamassa ja Suomen Akatemian rahoittamassa Resurssit, paikallisuus ja elämäntutkimus -projektissa. Lämpimät kiitokset rahoittajalle sekä koko mainiolle tutkimusryhmälle kunnianhimoisesta yhteistyöstä: Kiitos Leena Alanen, Tomi Kankainen, Anja-Riitta Lehtinen, Marjatta Marin, Veli-Matti Salminen, Matti Vesa Volanen ja Mari Vuorisalo. Leenasta tuli toinen ohjaajani, jonka jyvät akanoista erotteleva ja omaa ajattelua tukeva kommentointi siivitti eteenpäin. Marille erityiskiitos matkakumppaanuudesta, toivon ja epätoivon hetkien jakamisesta.

Oli hienoa saada esitarkastajiksi dosentti Kirsti Lempiäinen ja professori Eeva Jokinen, joiden asiantuntevat ja ohjaavaa otetta huokuvat lausunnot loivat intoa ja ryhtiä työn viimeistelyyn. Eeva Jokiselle kuuluvat kiitokset myös vastaajajiksi lupautumisesta.

Väitöskirjaprosessiin liittyy väistämättä myös yksinäisyyttä ja välillä aitoa ymmärrystä löytyy vain niiltä, jotka käyvät läpi samankaltaisia tunteja. Olen saanut korvaamatonta kollegiaalista vertaistukea monilta läheisiksi tulleilta tutkijaystävilä. Erityisesti haluan kiittää myötälämisestä Hanna-Mari Husua, Ilkka Kauppista, Päivi Pirkkalaista ja Sanna Vierimaata.

Olen elänyt tutkimuksen arkea lähes vuosikymmenen ajan Jyväskylän yliopiston yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitoksella. Olen hyvin kiitollinen täysipainoisen tutkimustyön mahdollistaneista taloudellisista puitteista ja sujuvista käytännön järjestelyistä. Koko sosiologian yksikön henkilökuntaa kiitän opetuksesta ja ohjauksesta sekä antoisasta työtoveruudesta.

Puolisoani Juhaa ja prosessin aikana syntynyttä Ville Heikki Hermannia kiitän siitä, että he kestivät kanssani enemmän kuin on kohtuullista pyytää. Juhalle olen kiitollinen kotikriitikon lausunnoista, 24/7 atk-tuesta, oivallisesta kielenhuollosta ja kaikesta muusta kriisiavusta. Vilelle yksinkertaisesti lukemattomista syistä tuntee iloa ja ylpeyttä. Vuokko-äidille ja Juha-veljelle kiitokset koko elämän kestäneestä tuesta ja välittämisestä.

Oppainani oman paikan etsinnässä ovat olleet ne 15 naista, jotka kertoivat minulle elämäntarinansa. He ovat kaikki yhdessä ja yksilöinä jättäneet minuun lähtemättömän jäljen. Kiitos ja nöyrä kumarrus – teitte minusta tutkijan ja opettite minulle elämästä ja itsestäni niin paljon.

Jyväskylässä 13.10.2012

Päivi Kivelä

KUVIOT

KUVIO 1	Tutkimuksen aika, Lievestuoreen merkittäviä tapahtumia ja aluepolitiikan vaiheita.....	49
---------	--	----

TAULUKOT

TAULUKKO 1	Pääomien paikallinen kiinnittyminen, toimintaedellytykset ja todennäköiset strategiat	37
TAULUKKO 2	Vastaajien kuukausitulot	54
TAULUKKO 3	Eri ikäryhmien poismuuttohalukkuus ja paikallisidentiteetti	57
TAULUKKO 4	Pääomaprofiilit, toimintastrategiat ja oman paikan hahmottuminen paikallisilla työmarkkinoilla.	99

SISÄLLYS

ABSTRACT

ESIPUHE

KUVIOT JA TAULUKOT

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	9
1.1	Tutkimuksen taustaa ja tutkimustehtävä.....	9
1.2	Tutkimuksen rakenne	13
2	BOURDIEUN SOSIOLOGIA, OMAN PAIKAN TAJU JA ELÄMÄNKULUN VALINNAT.....	15
2.1	Sosiaalinen tila, kentät ja pelit.....	15
2.2	Pääomat: valtaa ja toimintaedellytyksiä.....	17
2.3	Habitus oman paikan tajun kehittymisenä	20
2.3.1	Oman paikan taju ja paikkaan kuuluminen.....	25
2.3.2	Tulevaisuuden ennakointi, tunteet ja valinnat	26
2.3.3	Pelin taju: habitus strategiaa generoivana periaatteena	31
2.4	Habitus, kentän muutos ja pääomien muunnettavuuden problematiikka	33
2.4.1	Habituksen viive	33
2.4.2	Uudelleenmuuntamisen strategiat ja paikallinen elämä	35
2.5	Tarkennetut tutkimuskysymykset	38
3	TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	42
3.1	Tutkimuksen taustoitus ja tutkimusympäristö	45
3.1.1	Lievestuoreen paikallisyhdyskunta.....	46
3.1.2	Lievestuoreen viisikymppiset	53
3.1.3	Elämäntyyli ja paikallinen kiinnittyminen	55
3.2	Tutkimuksen kohderyhmä ja elämänkulkuhaastattelut aineistona..	58
3.3	Analyysin metodologisia suuntaviivoja ja tutkimuskäytäntöjä	62
3.3.1	Henkilökohtainen on yhteiskunnallista: elämäntarinoiden teoreettinen lähiluku ja ymmärtäminen	62
3.3.2	Refleksiivinen sosiologia ja tutkijan itseanalyysi	66
3.3.3	Elämänkulkuhaastattelujen analyysikäytännöistä.....	73
4	TYÖURIEN ERIYTYMINEN JA SYMBOLINEN PÄÄOMA PAIKALLISILLA KENTILLÄ.....	76
4.1	Keski-ikäisten perheenäitien kolme työuratyyppiä.....	76
4.2	1990-luvun muutos ja työurien paikallinen eriytyminen	78
4.3	Pääomat, sukupuoli ja oma paikka työmarkkinoilla.....	82
4.3.1	Virkanaiset: paikallinen kiinnittyminen ja ambivalenssi	82
4.3.2	Joustotyöläisnaiset: pelin taju ja siirtymät työmarkkinoilla.....	86
4.3.3	Hoivaajanaiset: elämänkulku ja hoivatyön luontevuus	90

4.4	Hyvä äiti, kelpo työntekijä?.....	95
5	TUNTEET, OMAN PAIKAN TAJU JA VALINNAT	101
5.1	Pienet ympyrät käyvät ahtaaksi	101
5.2	Ulkopuolisena omien joukossa.....	107
5.3	Elämä, joka on pelkkää pätkeä	113
5.4	Yksinyrittäjän toivo ja pelko	119
5.5	Työttömyys, äitiyden houkutus ja loukutus.....	127
5.6	Irti elinikäisestä keskeneräisyydestä.....	136
6	JOHTOPÄÄTÖKSET	144
6.1	Naiset matalapalkka-alojen työvoimareservinä.....	144
6.2	Paikallisten kenttien alisteisuus ja ambivalentti paikkaan kuuluminen	146
6.3	Bourdieu, tunteet ja valinnat.....	148
	SUMMARY	151
	LÄHTEET	155

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen taustaa ja tutkimustehtävä

Työn globaali uusjako vaikuttaa ihmisten elämään ympäri maailmaa. Työttömyys, työn loppumisen aiheuttama ahdistus ja toimeentulohuolet tulevat usein ensimmäisenä mieleen yksilötasolla näkyvistä vaikutuksista. Työmarkkinoihin liittyy yleistä epävarmuutta jatkuvien tehostamisten, uudelleenorganisointien ja työnkuvan muokkaamisen keskellä, joten muutoksessa oireilevat myös ne, joilla on töitä. Globaalien talousvaikutusten ja pysyvän suurtyöttömyyden lisäksi Suomi on muuttunut 1980-luvulta tähän päivään myös kulttuurisesti ja ideologisesti: suunnittelua ja sääntelyä korostanut yhteiskuntapoliittinen ajattelu- ja puhetapa on vaihtunut yksilöiden, ryhmien, alueiden ja valtioiden välistä kilpailua korostavaksi; yksilöistä on tehty oman elämänsä ”yrittäjiä” (Heiskala & Luhtakallio 2006, 7).

Tässä tutkimuksessa laajamittaisten yhteiskunnallisten muutosten vaikutusta havainnoidaan mikrotasolla tarkastelemalla pienellä paikkakunnalla asuvien keski-ikäisten perheenäitien elämäntarinoita. Tutkimukseni on syväluotaus pienehkön naisryhmän elämään. Äideiksi päätyneille naisille ominainen liikkuvuus kahden toimintakentän – perheen ja palkkatyön – välillä tuo yhteiskunnallisen muutoksen ja epävakauden kanssa elämiseen omat kipuilunsa ja riskinsä. Haastateltavani ovat asuneet ja työskennelleet pitkään Lievestuoreen paikallisyhdyskunnassa Keski-Suomessa. Kuvaan erityisesti sitä, millaisia valintoja naiset ovat tehneet ja miten he ovat pyrkineet löytämään oman paikkansa erityisesti palkkatyössä ja perhe-elämässä paikallisilla kentillä sekä millaisiin positiioihin he ovat päätyneet.

Tutkin siis yhteiskunnallista muutosta paikallisesti ja toimijälähtöisesti. Tarkastelen noin viisikymppisten perheenäitien elämäntarinoita kautta, miten tämän naisryhmän liike perhe-elämän ja palkkatyön välillä on mahdollistunut eri siirtymävaiheissa, toisin sanoen millaisiin työllistymistrategioihin he ovat turvautuneet ja millaisia edellytyksiä heillä on ollut vastata työmarkkinoiden ja koulutusvaatimusten muutoksiin. Tutkimukseni valottaa myös valinta-

tilanteiden sekä perheenäitiyden ja palkkatyön välisten siirtymien affektiivista ulottuvuutta, eli miltä yksilötoimijan sosiaalisen aseman kehittyminen ja ”paikkaan kuuluminen” tai paikasta vieraantuminen tuntuu. Arkea ja valintatilanteita voi määrittää neuvottomuus ennustamattoman tulevaisuuden edessä. Tämä voi yhtäältä aiheuttaa näköalattomuutta, vaikeuttaa elämän suunnittelemista ja lamauttaa. Toisaalta tutkimukseni tuo esiin myös naisen arkielämän käytäntöihin liittyvää joustavuutta ja luovuutta, joka synnyttää erilaisia kekseliäitä ratkaisuja hauraiden ja epävarmojen olosuhteiden keskellä. Tuon naiset esiin aktiivisina toimijoina, mutta korostan, että he reagoivat kohtaamiinsa toimintaympäristön muutoksiin tavoilla, jotka ovat osaltaan heidän aiempien kokemustensa ja menneisyyden sosiaalisten positioiden generoimia. Nostan keskeiseksi erityisesti tunteiden merkityksen ja osoitan, että valintatilanteissa yksilöt eivät toimi välttämättä ensisijaisesti tai pelkästään nykyhetkessä käytettävissä olevien resurssiansa ja toimintaedellytystensä ehdoilla. Päätöksenteko voi tapahtua enemmänkin kivuliaita tuntemuksia kuten kohtuuttoman suurina näyttäytyviä ponnisteluja peläten tai häpeää, epäonnistumista, alemmuuden tunnetta ja kasvojen menettämistä vältellen.

Yhteiskunnallisessa kehityksessä korostuu naisten elinaikana kaksi suurta murroskautta. Ensimmäinen ajoittui 1960- ja 70-lukujen taitteeseen, kun sosiaalipoliittiset uudistukset vahvistivat virallisesti naisten ja miesten tasavertaisen velvoitteen oman elantonsa ansaitsemiseen (Julkunen 1999). Toinen murros koettiin erityisesti 1990-luvun laman myötä. Työttömyys on sen jälkeen pysynyt korkealla, joten työvoimapolitiittiset toimenpiteet ja niin sanotut välityömarkkinat ovat osalle työvoimaan kuuluvista vakiintuneet lähes ainoaksi väyläksi työelämään. Kuten Juhana Venäläinen (2011, 71–73) linjaa, eletään ikään kuin pysyvissä lamaolosuhteissa, joissa globaali hämmennys ja epävakaus muuntuu yhteiskunta- ja aluepoliittisissa ohjelmissa hätäntyneeksi lokaaliksi komenteleksi: ”Tehkää jotain! Yrittäkää edes!”

Suomessa on arvostettu kovaa työntekoa, eikä siitä ole ollut tapana valittaa. Kova työnteko ja korkea työmoraali on mielletty sekä Suomen vaurastumisen, hyvinvointivaltion rakentamisen ja kansainvälisen kilpailukyvyn alkuvoimaksi, että yksittäisten ihmisten kunnan kansalaisuuden ja yhteiskunnan täysivaltaisen jäsenyyden mahdollistavaksi kunnian kentäksi (Kortteinen 1997). Paitsi elannon lähde, palkkatyö on sosiaalisen tunnustuksen ansaitsemisen yhteiskunnallinen areena. Palkkatyö tai sen puute määrittävät keskeisesti yksilön (taloudellista) autonomiaa ja sen myötä muiden toimijoiden hänelle suomaa tunnustusta ja arvostusta. Toista yhtä yleisesti jaettua elämänpiiriä muiden tunnustuksen saamiseen, itsensä toteuttamiseen ja omanarvontunnon rakentamiseen ei yhteiskunnassamme taida olla, vaikka erityisesti naisille äitiys voi usein näyttäytyä työttömyyttä kompensoivana toiminta-areenana.

Kun kilpailuyhteiskunnan ihanteena on autonominen ja itsellisesti pärjäävä yksilö, esimerkiksi työttömyys ei näyttäydy ensisijaisesti rakenteellisena, vaan pikemminkin yksilön vastuulla olevana ongelmana, jota vastaan tulee käydä toistuvilla koulutuksilla sekä itsensä työllistämisen keinoilla. Suomi on korkean koulutuksen ja vahvan yksilöön kohdistuvan koulutusvelvoitteen maa,

jossa työvoimalta odotetaan sitoutumista elinikäiseen oppimiseen ja jatkuvaan omien taitojen kehittämiseen (Jokisaari 2004). Elinikäisen oppimisen strategian tavoitteena on ollut luoda kaikille myönteinen asennoituminen oppimista ja jatkuvaan ammatillista kasvua kohtaan (Rinne 2003). Ammatillinen pätevyys ei riitä työnhaussa menestymiseen, vaan vaaditaan myös yrittäjähenkisyyttä, itsensä markkinoimista, oman osaamisen tuotteistamista ja portfolion rakentamista (Jokinen, Könönen, Venäläinen & Vähämäki 2011; Mäkinen 2012).

Suomalaisten tulo- ja varallisuuserot ovat kasvaneet voimakkaasti 1990-luvulta lähtien. Suomalaiset naiset ovat kansainvälisesti vertaillen korkeasti koulutettuja ja keskimäärin selkeästi koulutetumpia kuin suomalaiset miehet. Kaikki naiset eivät kuitenkaan ole voineet hyötyä tasavertaisesti koulutuksen ja työmarkkinoiden uusista mahdollisuuksista. Kärjistyvä polarisaatio onkin totta myös eri naisryhmien välillä. Tyypilliset naisalat ovat miesvaltaisia aloja huomattavasti matalapalkkaisten, vähän arvostettujen palvelutehtävien määrä erityisesti naisten työllistäjinä on vain lisääntynyt viime vuosina. Mikä tahansa palkkatyö ei enää riitä antamaan kohtuullista elantoa. (Esim. Erola 2010; Asplund & Lilja 2010.)

Erityisesti feministiset yhteiskuntatutkijat ovat nostaneet esille naiseuden ja naisen ruumiin nykytyön ilmentymänä (Adkins & Jokinen 2008). Palveluyhteiskunta odottaa työntekijöiltä mitä moninaisempia sosiaalisia taitoja, koko persoonan panostamista työssä, nöyryyttä, joustoa ja valmiutta liikkuvuuteen. Tämän niin sanotun työn feminisoitumisen ja affektiivisuuden myötä naisista ja heidän naistapaisissa arjen käytännöissä kehkeytyvistä avuistaan, kuten hoiva ja emännöinti, on tullut entistä laajamittaisemmin hyödynnettävä työvoimareservi (Veijola & Jokinen 2008; McDowell 2008). Naiseus näyttäisi siis olevan jonkinlainen resurssi työelämässä, joten tarkastelen tässä tutkimuksessa osaltaan myös missä olosuhteissa, millä aloilla ja millaisilla ehdoilla.

Erityisesti työelämän marginaalissa tai heikoimmassa asemassa elävien on työkeskeisyyden ja omin avuin selviytymisen sijaan rakennettava identiteettiään ja sosiaalista asemaansa entistä enemmän myös muiden tekijöiden kuin palkkatyön varaan. Ensimmäisen luokan kansalaisuus määrittyy näiden marginaaliryhmien itseymmärryksestä huolimatta edelleen aktiivisesti työmarkkinoilla liikkuvien ja menestyvien joukon kuvaksi. Toisen luokan kansalaiset ovat pysyvästi ulkona avoimilta työmarkkinoilta. Kun näiden kahden ryhmän välillä häilyy suuri joukko kansalaisia jatkuvassa työttömyyteen tipahtamisen pelossa, pärjäämistä ja selviämistä edustavat pikemminkin onnistuneet työhön pääsemisen ja siellä pysymisen strategiat. Työmarkkinakelpoisuuden säilyttäminen vaatii jatkuvaa ponnistelua, verkostoitumista ja erilaisiin työyhteisöpeleihin osallistumista sen lisäksi, että varsinaisista työtehtävistä yritetään suoriutua kunnialla. (Saastamoinen 2010, 241, 244–245.)

Kuva ympäröivästä todellisuudesta on kilpailun kyllästävä työelämä, jossa vastuu on jätetty yhä enemmän yksilöiden ja perheiden itsensä kannettavaksi. Tämä tekee osaltaan siirtymistä perheenäitiyden ja palkkatyön välillä korostuneen riskialttiita sosiaalisen aseman ja taloudellisen autonomisuuden säilymistä kannalta. Paradoksaalista kyllä, mutta ehkä perhe ja lapsia halutaan edel-

leen osin juuri siksi, että lapset tarjoavat lohtua, pysyvyyttä ja emotionaalista läheisyyttä muuten niin pirstaleiseen elämään?

Tutkimuspaikkakuntani Lievestuore on tutkimuksen kohderyhmän elämänkulun aikana saanut oman osansa kansallisten ja globaaleiden suhdanteiden vaikutuksista: deindustrialisaatiosta, kansallisen aluepolitiikan muutoksista, hyvinvointivaltion laajentamisesta, kypsymisestä ja rapauttamisesta sekä kuntatalouden kriisiytymisestä. Samalla kun todellinen poliittinen vaikutus- ja päätäntövalta on viime vuosikymmeninä lipunut yhä kauemmas tavallisten ihmisten käsistä, ovat kilpailukykypuhe, aktivoiva työvoimapolitiikka ja itsekäs yksilöllisyys voimistuneena kulttuurisena arvopohjana iskostaneet ihmisiin vastuuta omasta kohtalostaan. (Heiskala & Luhtakallio 2006.)

Kovenevan kilpailun ja muutoksen turbulenssissa myös asumisesta pienellä paikkakunnalla voi tulla ihmiselle turvasatama, oma ja turvallinen paikka. Paikkaan kuulumisen tunteet voivat olla työn katkoksellisuuteen lohtua tuottavia tunteita. Toisaalta paikasta kiinnipitäminen on ambivalentti kokemus. Eikä vähiten siksi, että taloudellisten ja alueellisten keskittämisten sekä palveluiden leikkausten keskellä monet alueet ja paikkakunnat leimaantuvat taantuviksi, kuihtuviksi, ikääntyviksi, köyhiksi ja kipeiksi. Jääminen ja yhteen paikkaan jumiutuminen näyttäytyvät symbolisesti alueellista liikkuvuutta alempiarvoisina valintoina, jos valintoina laisinkaan. (Rogaly & Taylor 2009.)

Tässä tutkimuksessa elämänkulkuhaastatteluilla kerätyt naisten henkilökohtaiset elämäntarinat ovatkin ikkunoita laajempaan yhteiskunnalliseen todellisuuteen. Yleinen tavoitteeni on sen sosiaalisen maailman ymmärtäminen, jossa tutkimukseeni osallistuneet naiset – ja myös minä itse – elämme. Pierre Bourdieuta mukaellen: pyrkimykseni on osoittaa henkilökohtaisen sosiologin relevanssi ja vangita sen yhteiskunnallinen ydin kirjoitettuun muotoon (Bourdieu ym. 1999). Eikä vain tämä, vaan sen kääntäminen sellaiselle kielelle, että se on luettavissa ja ymmärrettävissä niillekin, jotka eivät jaa samaa kokemusmaailmaa, samaa toimintaympäristöä ja sosiaalisia lähtökohtia. Pelkkä haastatteluvien tilanteeseen eläytyminen ei ole tässä tavoitteessa ollut riittävä välineistö, eivät myöskään tutkijan sosiaalisten lähtökohtien samankaltaisuus tai yhtenevät kokemukset tutkittavien kanssa.

Väitöskirjatutkimukseni on käynnistynyt osana Suomen Akatemian rahoittamaa *Resurssit, paikallisuus ja elämänkulku* -tutkimushanketta (2005–2009). Hankkeen myötä omaksuin tutkimukseni teoreettis-metodologiseksi lähtökohdaksi Pierre Bourdieun relationaalisen sosiologian. Bourdieun ajattelu virittää tutkijan analyysin tarkastelemaan (paikallisia) toimintakenttiä peleinä tai kamppailuna pääomista. Tutkimukseeni valikoitui joukko työmarkkinoiden pelistä kiinnostuneita (työvoimaan kuuluvia, työllisiä tai työtä hakevia) naisia (N=15). Naisten elämänkulkuhaastattelujen avulla tarkastelen heidän käsityksiään siitä, millaisia asemia paikallisilla kentillä on ollut tarjolla elämänkulun eri vaiheissa ja millaisten strategioiden, taktiikoiden ja erottautumisten seurauksena noihin positioihin on mahdollista päästä.

Tutkimukseni keskiössä on erityisesti naisten koulutusta ja ammattiuraa koskevien valintojen, sekä perheen ja palkkatyön välisten siirtymien taustalla

olevien päätöksentekotilanteiden ymmärtäminen ja sitä kautta näiden valintatilanteiden sosiologisen kiinnostavuuden osoittaminen. Tutkimukseni yläotsikko *Oman paikan taju* juontuu Bourdieun habituksen käsitteeseen. Habitus merkitsee yksilötoimijan henkilökohtaista pitkälle tiedostamatonta tulkintakehystä, joka toimii kaikkia yksilön käytäntöjä ohjaavana ja motivoivana tekijänä eri elämänalueilla. Se ohjaa vaihtoehtojen havaitsemista, arvottamista ja toimintaan orientoitumista. (Bourdieu 2005.)

Yksilötoimijan itseymmärrys, näkemys omasta paikasta ja omista edellytyksistä eri kentillä syntyy taloudellisten, sosiaalisten ja kulttuuristen rakenteiden sisäistymisen kautta varhaislapsuudesta lähtien. Yksilön itseymmärryksen merkityksessä oman paikan taju on näin ollen tietyn yhteiskunnallisen position mukaan rajoittunutta ja värittyä käsitystä omasta henkilökohtaisesta arvosta ja ”tehtävästä” yhteiskunnassa. Itseymmärrys muodostuu aina suhteessa muihin, kanssatoimijoihin vertaillen. (Hillier & Rooksby 2005, 21.) Koska kyse on yhteiskunnallisten rakenteiden juurtumista yksilön ruumiilliseen olomuotoon, oman paikan taju on myös joihinkin fyysisiin paikkoihin, paikallisyhdyskuntiin ja niiden valikoituihin sosiaalisiin piireihin liittyvää kuulumisen (belonging) ja kotona olemisen tunnetta (Savage, Bagnall & Longhurst 2005a). Spatiaalinen sijainti tuottaa aina erityisen kontekstin yksilön valinnoille.

Habituksen käsitteen metodologinen ydinidea on nostaa tarkasteluun yhteiskunnalliset valtarakenteet, jotka ovat yksilötoimijoiden arkisten valintamieltyksien, taipumusten ja luontevuuden kokemusten taustalla. Tutkimusotteella tavoitellaan yhteiskunnallisten valtarakenteiden vääristämien ajattelukategorioiden paljastamista ja oman paikan tajun arbitraarisen luonteen tiedostamista. Tutkimusotteeni on näin ollen paitsi tutkimuksen kohteita ymmärtävä, myös kriittinen. Bourdieun relationaaliseen sosiologiaan perustuva tutkimustehtävä edellyttää tutkijalta valmiutta itseanalyysiin, jonka avulla tutkija voi tulla tietoiseksi omista tutkimuksen kohteiden tarkasteluun vaikuttavista ajattelu- ja toimintataipumuksistaan. Refleksiivisyyden metodologinen vaatimus täyttyy ja tutkijakokelas kypsyy sosiologin ammattitaitoon vasta vapautuessaan niistä ajattelukategorioistaan, jotka estävät häntä todella ”ymmärtämästä” tutkimuskohdettaan. Kriittisyyteen kasvamisen prosessi on usein hidas, vaivalloinen ja kivuliaskin. (Bourdieu 2004.) Oman tutkijan habitukseni kehittymisen vaiheet ja niiden analyttinen tarkastelu onkin väistämättä kietoutunut keskeiseksi osaksi tutkimuksen toteutusta ja kirjoittamisprosessia.

1.2 Tutkimuksen rakenne

Seuraava luku (2) käsittelee Bourdieun relationaalisen sosiologian tarjoamia teoreettis-metodologisia välineitä, joita hyödynnän tässä tutkimuksessa. Näiden avulla avaan naisten kouluttautumista, ammatinvalintaa, työuraa sekä perheensisäistä sukupuolten välistä työnjakoa koskevia valintatilanteita. Erittelen millaiset pääomat ja strategiat ovat mahdollistaneet naisten liikkuvuutta työmarkkinapositiosta toiseen, sekä välittäneet siirtymiä äitiyden, perheenemän-

nyyden ja palkkatyön välillä. Alaluvussa 2.5 esittelen tarkennetut, teoreettisesti perustellut tutkimuskysymykset.

Luku 3 kuvaa kokonaisuudessaan tutkimuksen toteutusta, syntyolosuhteita, tutkimuspaikkakuntaa ja tutkimuksen kohderyhmää; tutkijan oman habituksen ja itseymmärryksen kehkeytymisen taustoja unohtamatta. Kuvaan erityisesti Bourdieun refleksiivisen sosiologian periaatteiden merkitystä tutkimuksessani ja elämänkultuurihaastattelujen teoreettisen lähiluvun sosioanalyttisen tarkastelun suuntaviivoja sekä millaisia konkreettisia käytäntöjä olen analyysissä toteuttanut.

Luvut 4 ja 5 muodostuvat tämän tutkimuksen tuloksista. Luvun 4 aluksi esittelen typologian haastattelemieni naisten koulutus- ja työurien eriytymisestä. Tätä typologisointia purkamalla etenen tarkempaan analyysiin niistä tavoista, joilla naiset tulkitsevat työvoiman kerrostuneisuutta, työpaikkojen tarjontaa ja työvoiman kysyntää paikallistasolla. Miellän Bourdieun magneettikenttämetaforaa soveltaen, että eri työmarkkinasektorit vetävät puoleensa erilaisia ajattelu- ja toimintataipumuksia omaksuneita ja erilaisia pääomaprofiileita omaavia naisia. Miten haastattelemiani naiset hahmottavat omaa paikkaansa kentällä ja miten he tulkitsevat omien taipumustensa ja ominaisuuksiensa sopivuutta tuolla kentällä pelattavaan peliin? Entä miten naisten habitukseen kerrostuneet kokemukset ja dispositiot, erilaisten habitusten nyanssit ja pääomaprofiilit vastaavat työmarkkinoilla vallitsevaan kysyntään?

Luvussa 5 tarkennan kuvaa kolmesta eri naistyyppistä analysoimalla naisten valintoja ja itseymmärryksen (oman paikan tajun) kehittymistä elämänsä aikana. Alaluvut 5.1–5.6 muodostuvat kuuden haastattelemiani naisen elämäntarinoista. Nämä kuusi tarinaa on valittu siten, että jokaista luvussa 4 esiteltyä kolmea työura- ja habitustyyppiä edustavat kahden naisen tarinat (*virkanaiset* 5.1 ja 5.2, *joustotyöläisnaiset* 5.3 ja 5.4 sekä *hoivaajanaiset* 5.5 ja 5.6). Nämä kolme tyyppiä eivät ole selvärajaisia, toisistaan jyrkästi poikkeavia, vaan tulokseni ilmentävät erojen häilyvyyttä, habitusten dynamiikkaa sekä niiden generoimien käytäntöjen luovuutta ja joustavuutta. Naisten tarinat kuvaavat yksityiskohtaisemmin myös sitä, miten erilaiset pääomat toimivat tai ovat toimimatta symbolisena pääomana paikallisilla työmarkkinoilla ja miten naisten työmarkkinastrategiat mahdollistavat siirtymiä eri työmarkkinapositionien sekä perheen ja palkkatyön välillä.

Luvun 5 tarinat ilmentävät tunteiden keskeistä, mutta vaikeasti havaittavissa olevaa merkitystä toiminnan orientoitumisessa. Valintoja ja toiminnan orientoitumista kuvataan suurelta osin kärsivällisenä sopeutumisenä ja neuvokkaana vaihtuviin paikallisiin olosuhteisiin vastaamisena sekä korostetaan käytäntöjen järkevyyttä ja johdonmukaisuutta oman elämäkokonaisuuden kannalta. Tarkoitus onkin auttaa lukijaa ymmärtämään miksi naiset valitsevat niin kuin valitsevat osoittamalla elämänsä aiempien kokemusten, ruumiillistuneiden ja monilta osin tiedostamattomien tunnerakenteiden aktivoituminen päätöksentekotilanteissa. Päätäntöluvussa 6 vedän tutkimuksen langat yhteen, esitän johtopäätöksiä ja kurkotan kohti tulevaa.

2 BOURDIEUN SOSIOLOGIA, OMAN PAIKAN TAJU JA ELÄMÄNKULUN VALINNAT

2.1 Sosiaalinen tila, kentät ja pelit

Avainlähtökohta Bourdieun ajatteluun on sosiaalisen todellisuuden käsittäminen relationaaliseksi eli suhteissa ja suhteista muodostuvaksi. Sosiaalista tilaa ei tuoteta vain makrotason poliittisissa, taloudellisissa ja kulttuurisissa prosesseissa, vaan myös yhtäläillä tavallisten ihmisten arkielämän käytännöissä ja valtasuhteissa heidän välillään: perhepiirissä, koulujen välitunneilla, työpaikkojen toimintakäytännöissä, naapurisuhteissa, yhdistyksissä ja harrastuspiireissä. Yksittäisten ihmisten identiteetit, heidän itseymmärryksensä, käsitykset omasta paikastaan ja omista toimintamahdollisuuksistaan rakentuvat suhteessa toisiin ihmisiin. (Massey 1994, 122.)

Miksi minusta on välttämätöntä ja oikeutettua lisätä sosiologian sanastoon käsitteet sosiaalinen tila ja vallan kenttä? Ensinnäkin siitä syystä, että pääsisimme taipumuksesta ajatella sosiaalista maailmaa substantiaalisesti. Tilan käsite itsessään sisältää periaatteet, jonka mukaan sosiaalinen maailma koostuu suhteista: käsite ilmaisee, että koko sen merkitsemä 'todellisuus' perustuu todellisuuden muodostavien elementtien erillisyyteen. Välittömästi havaittavat oliot säilyvät ja ovat olemassa, olipa kyse ryhmistä ja yksilöistä, erossa ja eron avulla, siis sikäli kuin niillä on suhteellisia asemia suhteiden tilassa, joka on todellisin todellisuus (...) Suhteiden tila on yksilöiden ja ryhmien käyttäytymisen todellinen alkuperä, vaikka se onkin näkymätön ja aina niin vaikea saattaa empiirisesti ilmi. (Bourdieu 1998, 43.)

Bourdieuilainen lähestymistapa merkitsee sosiaalisen tilan näkemistä myös kamppailujen ja ristiriitaisten intressien tilana. Kaikki sosiaalisessa tilassa meillä olevat kamppailut eivät laisinkaan näytä kamppailulta, eivätkä niihin osallistuvakaan miellä kamppailevansa, vaan pitävät niiden ilmentymiä suhteissa elämiseen luontaisesti liittyvinä arkisina asiointiloina.

Kiistämättä sosiaalisen kanssakäymisen yhteisöllisyyden ja yhteistyön ulottuvuutta, näen tässä tutkimuksessa sosiaalisen tilan ihmisten välillä vaikuttavien erojen, eriarvoisuuksien ja suurelta osalta tiedostamattomien erottautu-

misten kautta. Koska sosiaaliset suhteet ovat luonteeltaan dynaamisia, sosiaalista tilaa määrittävät väistämättä valta ja vallan symboliikka.

Kenttäteoriaa voidaan pitää Bourdieun yhteiskuntateorian: modernit yhteiskunnat, jotka muodostuvat lukuisista toisistaan erottuvista sosiaalisen elämän alueista, ovat moninaisten rinnakkaisten ja toisiaan leikkaavien ylä-, ala- ja osakenttien kokonaisuuksia (Bourdieu & Wacquant 1995; Alanen 2007, 110). Modernin yhteiskunnan synnyssä on siis kyse eri kenttien, kuten talous, valtio, oikeuslaitos, uskonto, kulttuuri ja taiteet, eriytymisestä omiksi osittain autonomisiksi toiminta-alueiksi, jotka kuitenkin ovat toisiinsa yhteyksissä moninaisin mutkikkain tavoin.

Kenttä voidaan analyttisesti määritellä asemien välisten objektiivisten suhteiden verkostoksi tai konfiguraatioksi. (...) Pitkälle eriytyneissä yhteiskunnissa sosiaalinen kosmos koostuu lukuisista sellaisista suhteellisen itsenäisistä mikrokosmoksista eli objektiivisten suhteiden avaruuksista, joissa vallitsee kussakin oma erityinen ja vain niille ominainen logiikka ja pakko. Esimerkiksi taiteen, uskonnon ja talouden kentät noudattavat kaikki omaa erityislogiikkaansa. (Bourdieu & Wacquant 1995, 125.)

Yksilöt ja ryhmät osallistuvat yhteiskunnan toimintaan olemalla mukana erilaisilla kentillä, joilla kullakin vallitsee omanlaisensa toimintalogiikka ja erilaiset toimijoiden väliset voima- ja dominanssisuhteet riippuen siitä, millaisia (ja kenen) pääomia niillä eniten arvostetaan. Kenttien rakenne riippuu siitä, millaisilla taloudellisen, kulttuurisen ja sosiaalisen pääoman lajien alalajeilla ja muodoilla on symbolista arvoa ja millaiset ovat eri pääomien väliset vaihtosuhteet (ks. pääomista tarkemmin luku 2.2). Pääomien eri muodot ovat kentillä käytävissä kamppailuissa sekä pelissä tavoiteltavina panoksina että toimijoiden resursseina. Ne painottuvat eri kentillä toisistaan poikkeavin tavoin ja niiden arvo vaihtelee. Kentät siis tarjoavat yksilöille erilaisia mahdollisuuksien tiloja, joissa nämä omien havaintokategorioidensa, kykyjensä ja resurssiensa asettamissa rajoissa voivat arvioida erilaisia toimintavaihtoehtoja ja tehdä strategisia siirtoja, peliliikkeitä.

Yksi Bourdieun kentän käsitteeseen yhdistämä metafora on siis peli (Bourdieu & Wacquant 1995, 125–127.). Kyse ei kuitenkaan ole pelistä siinä mielessä, että toimijat tietoisena, suunnitelmallisena tekona ryhtyisivät pelaamaan peliä, vaan ikään kuin syntyvät siihen ja pelaavat sitä käytännön tajun, pelin tajun, varassa (Bourdieu 1990, 67). Yksilöt ja ryhmät (agentit) kilpailevat kentillä panoksista pyrkien säilyttämään tai kohottamaan omien resurssiensa arvoa kyseisen pelin valuuttana. (Bourdieu 1987a, 105–106; Bourdieu & Wacquant 1995, 37–38; Siisiäinen 2005, 90.) Toimijat, joille on muodostunut oikeanlainen habitus – elämäkokemusten myötä ruumiillistuneiden ajatus- ja toimintataipumusten järjestelmä – tajuavat kentän peruseriaatteet, kykenevät pelaamaan kentän peliä sekä uskovat sen tärkeyteen ja merkittävyyteen (Lahire 2003; ks. habituksesta lähemmin alaluku 2.3).

Kullakin kentällä vallitsee tiettyjä itsestäänselvyksiä ja sellaisia peruseriaatteita, jotka jossakin sosiaalisessa tilassa toimivat hyväksyvät kyselemättä ja tiedostamatta siten, että ne yhteisesti jaettuina oletuksina muodostavat kentän käyttäytymismallien perustan (doksa). Kentän toimijat joko hyväksyvät ja uu-

sintavat kentän peruseriaatteita omilla käytännöillään, tai joissain tilanteissa kyseenalaistavat ja saattavat alkaa horjuttaa niitä kritiikillä ja kumouksellisella toiminnalla, jolloin kentän tasapaino häiriintyy.

2.2 Pääomat: valtaa ja toimintaedellytyksiä

Kentät ovat konfliktin sävyttämiä tiloja ja Bourdieun teoria yhteiskunnasta kenttänä onkin samalla hänen luokkateoriaansa (Siisiäinen 2009, 37). Martti Siisiäisen (1986) mukaan se on lähtökohtaisesti taloudellisen reduktionismin kritiikkiä, jossa keskeistä on näkemys sosiaalisten ryhmien palautumattomuudesta pelkästään taloudellisiin rakenteisiin niiden keskeisestä eriarvoistumisvaikutuksesta huolimatta. Yksilöiden ja ryhmien sosiaalisten asemien ja niiden välisten hierarkioiden muodostumisen kolme peruskoordinaattia ovat taloudellinen, kulttuurinen ja sosiaalinen pääoma (Bourdieu 1985).

Taloudellinen pääoma käsittää tiivistäen tulot ja helposti rahaksi muutettavan omaisuuden. Kulttuurista pääomaa on olemassa kolmenlaista: habitukseen sisäistettynä ja ruumiillistuneena (kuten hyvät käytöstavat, maku, tyyli ja erikoistaidot), objektiivoituneessa muodossa (taideteokset, statusta ilmaisevat esineet) sekä institutionalisoituneena kulttuurisena pääomana (erilaiset toimijan hankkimat arvosanat, tutkinnot ja tittelit). Eri alalajit kiinnittyvät myös yhteen: esimerkiksi koulutustasoon liittyvät tutkinnot ja tittelit ovat institutionalisoitunutta kulttuuripääomaa, mutta sen ohella yksilö kerää koulutuksessa myös ruumiillistunutta kulttuuripääomaa sisäistäen – suurelta osin tiedostamattaan – erilaisia suhtautumismalleja, tapoja ja makumieltymyksiä. (Bourdieu 1986.)

Sosiaalista pääomaa puolestaan ovat yksilötoimijan sosiaalisiin verkostoihin ja ryhmäjäsenyyksiin kiinnittyvät resurssit. Sosiaalisen pääoman tutkijat voidaan erotella yhtäältä niihin, jotka tarkoittavat sosiaalisella pääomalla yhteisön toimivuutta ja kiinteyttä lisäävää kollektiivista voimavaraa, sekä toisaalta niihin, joille käsite merkitsee yhtä yksilötoimijan yhteiskunnallisten toimintaedellytysten keskeistä osatekijää. Yksilötasoisien sosiaalisen pääoman tutkimuksen innoittaja on Pierre Bourdieu. Toisen suuntauksen keskeinen vaikuttaja Robert D. Putnam (esim. 1993; 2000) puolestaan määrittää sosiaalisen pääoman pääkomponenteiksi moraaliset velvoitteet ja normit, luottamuksen ja sosiaaliset verkostot, erityisesti yhdistykset. (Siisiäinen 2003, 204–205.) Yhteisötasoisesta sosiaalista pääomaa en tässä tutkimuksessa tämän enempää tarkastele, vaan keskityn nimenomaan yksilötoimijan resursseihin.¹

Sosiaalisen pääoman määrä on yhteydessä yksilötoimijan verkoston laajuuteen ja verkostoon kuuluvien henkilöiden pääomiin, ja ennen muuta siihen,

¹ Sosiaalinen pääoma on 1990-luvulta lähtien ollut yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen suosituimpia kohteita. Päähuomion sosiaalisen pääoman valtavirtatutkimuksessa ovat saaneet yhteisö- ja yhteiskuntatasoiset sosiaalisen pääoman muodot, erityisesti niiden positiiviset vaikutukset sekä erilaiset kansainväliset tilastovertailut. (Ruuskanen 2007).

missä määrin yksilöllä on sellaisia mobilisoitavissa olevia verkostosuhteita, joita hän voi hyödyntää muiden pääoman lajien hankkimisessa ja parempien aseminen tavoittelussa eri kentillä. (Bourdieu 1986.)

Sosiaalinen pääoma on niiden aktuaalisten ja potentiaalisten resurssien kokonaisuus, joka liittyy enemmän tai vähemmän institutionalisoituneiden tuttavuus- ja arvostussuhteiden omaamiseen – tai toisin sanoen ryhmäjäsennyteen – joka tarjoaa kaikille jäsenilleen yhteisesti omistettua pääomaa, 'suosituksia', jotka oikeuttavat heidät luotoon, sanan monissa merkityksissä. (Bourdieu 1986, 248–249.)

Sosiaalisella pääomalla ei ole samalla tavoin objektivoitua, institutionalisoitunutta eikä inkorporoitunutta olomuotoa kuin taloudellisella tai kulttuurisella pääomalla, vaan sen arvo määrittyy vuorovaikutuksessa ja vaihtosuhteissa toimijoiden välillä (Bourdieu 1980, 2, ks. Kivelä & Siisiäinen 2007, 155). Esimerkiksi kuuluminen johonkin vaikutusvaltaiseen eliittiryhmään, sukuun tai yhdistykseen voi edistää toimijan arvostusta myös ryhmän ulkopuolisten silmissä. Sosiaalista pääomaa on periaatteessa jatkuvasti vaalittava ja sen säilyminen on ansaittava aina uudelleen vaihtuvissa tilanteissa ja vastavuoroisuuden käytännöissä, täyttämällä odotuksia ja noudattamalla yhteisesti hyväksytyjä sosiaalisia koodeja. Sosiaalisen pääoman voima on siis peräisin keskinäisen tuntemisen, tunnustamisen ja tunnustuksensaannin verkostoista, jolloin se toimii aina niin sanottuna symbolisena pääomana. (Bourdieu 1986, 257; Bourdieu & Wacquant 1995, 149.) Tähän ominaisuuteen perustuen sillä voi olla taloudellisen ja kulttuurisen pääoman voimaa moninkertaistava vaikutus. Erilainen sosiaalisen pääoman koostumus saattaa siis selittää sen, miksi muutoin samanarvoisella pääomalla varustetut toimijat menestyvät eri tavoin. (Siisiäinen 2003, 210).

Distinction -teoksessaan Bourdieu (1984, 105, 109–111) puhuu myös yksilötoimijan alkupääomasta (initial capital), jolla hän viittaa lapsuuden kasvuolosuhteiden, ja nimenomaan lapsuuskodin tarjoamiin sosiaalisiin lähtökohtiin, suhteisiin ja kokemuksiin yksilön sosiaalisen trajektorin kehittymisen yhtenä keskeisenä edellytyksenä. Tutkimukseni kannalta on merkityksellistä esimerkiksi se, millaisia sukupuolimalleja tai kouluttautumiseen liittyviä roolimalleja lapsuuskoti tarjoaa. Sosiaalinen pääoma – kuten lapsuuskodin alkupääoma – ei ole aina vain positiivista ja toimintaedellytyksiä lisäävää, vaan voi olla myös negatiivista, esimerkiksi ylisukupolvista huono-osaisuutta tuottavaa (esim. Hansson 2001).

Jokaisen toimijan pääomien kokonaisuus on yksilöllinen. Pääomien tarkastelu kertoo siis toimijoiden edellytyksistä päästä mukaan ja menestyä erilaisilla kentillä käytävissä kamppailuissa. (Bourdieu & Wacquant 1995, 125–127.) Yksilötoimijan pääomanlajien ja niiden alalajien arvo riippuu osaltaan siitä, löytyykö sellaista peliä tai kenttää, jossa kyseistä resurssia, kompetenssia, taitoa tai ominaisuutta on mahdollista hyödyntää vaikutusvallan hankkimisessa ja kentän peliin osallistumisen oikeuttamisessa. Pääomien määrästä ja rakenteesta riippuu millainen pelaajan asema ja strateginen orientaatio pelissä on. (Emt. 126.) Erilaiset pääomat luovat toimijoille pohjan hallita itseä ja muita, käyttää valtaa.

Paitsi että eri pääoman lajit ovat yhteydessä toisiinsa, niitä voidaan myös tietyillä ehdoilla ja erityisissä tilanteissa siirtää kentältä toiselle. Lähtökohtainen ajatus on, että toimijat voivat arkielämän käytännöissään muuntaa erityyppistä sosiaalista pääomaa taloudelliseksi tai kulttuuriseksi pääomaksi – ja päinvas-
toin. (Bourdieu 1986; Siisiäinen 2005a.)

Tärkeimmät käsitteet tarkasteltaessa pääoman eri alajien arvoa ja niiden välisiä vaihtokursseja eri kentillä ovat symbolinen pääoma ja sen käyttöön liit-
tyvä symbolinen valta. Pääomien epätasaisen jakaantumisen ja kasaantumisen
määrittämät luokat käännetään symbolisen pääoman välityksellä erottelun ja
erottautumisen mahdollistaviksi luokitteluiksi. Ne ryhmät, joilla on eniten ar-
vokkaita pääomia käyttävät suurinta luokitteluvalltaa (Bourdieu 2000, 187).

Tietyllä kentällä hallitsevat ryhmät pystyvät symbolisen vallan avulla vai-
kuttamaan yhtäältä eri pääomanlajien välisiin painokertoimiin, toisaalta taas
kunkin pääoman lajin sisällä siihen, miten erilaisia pääoman alalajeja arvoste-
taan. Symbolisen pääoman avulla osoitetaan vallitsevassa yhteiskunnallisessa
tilanteessa arvokkaat pääomat ja niiden alalajit (tai jollakin spesifillä kentällä
arvostetut erityispääomat). Eri pääomat tulevat merkityksellisiksi ja vaikutta-
viksi symbolisen pääoman kautta – jokin taloudellinen, kulttuurinen tai sosiaa-
linen resurssi on käyttökelpoinen ja hyödynnettävissä jollakin kentällä vasta
siinä vaiheessa, kun se tunnustetaan vallan kentällä. Symbolisen pääoman avul-
la sosiaalisten ryhmien väliset objektiiviset erot muuntuvat hierarkkisiksi ja
erottautumisen mahdollistaviksi luokitteluiksi, joten sen avulla pidetään yllä
niiden välillä vallitsevia eroja ja epätasa-arvoa. (Bourdieu 1998, 129–133.)

Kaikilla yhteiskunnallisilla ryhmillä ei ole edellytyksiä osallistua aktiivi-
sesti kentällä käytäviin peleihin, mikä osaltaan on yhteydessä symboliseen pää-
omaan. Symbolisen pääoman puute on vallan ja toimintaedellytysten puutetta:
joillakin ryhmillä ei ole sellaisia tapoja, ominaisuuksia, taipumuksia tai kykyjä,
joiden avulla voisi saada muiden toimijoiden tunnustuksen, ja siten päästä ta-
voittelemaansa dominoivia asemia eri kentillä. Esimerkiksi työmarkkinat voi-
daan nähdä paikallisesti vaihtelevilla erityispiirteillään varustettuna kamppai-
lujen tilana, jossa luokitellaan erilaisia pääomia hallinnoivia ja vaihtelevia toi-
mintataipumuksia sisäistäneitä toimijoita. Toiseksi työelämään kiinnittyminen
ja siellä menestyminen voidaan ymmärtää toimijan symbolisena pääomana ja
erottautumisen mahdollistajana. Vastaavasti syrjään joutuminen voidaan nähdä
tunnustuksen ja symbolisen pääoman puuttumisena. Menestyminen työmark-
kinoilla vaikuttaa toimijan mahdolli-suuksiin saavuttaa eritasoisia asemia yh-
teiskunnallisessa hierarkiassa laajemminkin, sekä siihen missä määrin toimijalla
on valtaa paikallisesti tai laajemmin yhteiskunnassa.

Vaikka Bourdieun kenttäteoria on lähtökohtaisesti taloudellisen reduktio-
nismien kritiikkiä, on taloudellisen pääoman ja talouden kentän painoarvo val-
lan kentällä keskeinen. Ihmiset eivät tietenkään tavoittele arkielämän käytän-
nöissä ja valinnoissa pelkkää taloudellista etua. Esimerkiksi muiden tunnusta-
ma perhepiirissä toiminen, hyvän äitiyden mallin noudattaminen ja kyky yllä-
pitävää omilla käytännöillään ydinperheideaalia voi tuottaa symbolista pää-
omaa ja arvostusta myös perheen kentän ulkopuolisissa verkostoissa. Esimer-

kiksi perheenäidit voivat kompensoida jossain määrin ja joiltain osin työelämässä menettämäänsä symbolista tunnusta panostamalla perheeseen ja äitiyteen (Kivelä 2011). Perheellisyys ja ”normaaliperhe” voivat olla myös merkittäviä paikallisyhteisöön kotiutumista ja kiinnittymistä edistäviä tekijöitä, kuten Leena Alanen (2011) on havainnut.

2.3 Habitus oman paikan tajun kehittymisenä

Bourdieu käsittää sosiologian kriittiseksi, poliittiseksi tieteeksi, joka analysoi symbolisen vallan strategioita ja mekanismeja (Bourdieu & Wacquant 1995, 75). Symbolisen vallan tarkastelun tavoitteena voi olla itsestäänselvinä pidettyjen uskomusten paljastaminen, niiden arbitraarisuuden osoittaminen ja sitä kautta vallitsevien käytäntöjen muuttamiseen pyrkiminen (Bourdieu 1989, 23).

Symbolinen väkivalta on vallankäytön muoto, jolla jotkut ryhmät määrittävät sosiaalisesti vähempiarvoisiksi. Nämä alistetut ryhmät omaksuvat hallitsevien ryhmien kriiteereiden pohjalta asetetut sosiaaliset kategoriat osaksi itseymmärrystään ja identiteettiään. Symbolisen vallankäytön vaikutus – esimerkiksi maskuliinisen ylivallan ja feminiinisen alistumisen logiikka – ei ilmene ainoastaan puhtaasti loogisessa tietoisuudessa, vaan toimijoiden omaksumien itsestäänselvyyksien ja toimintataipumusten luontevuuden kautta, toimien tietoisuuden päätöksenteon ja tahdon kontrollin taustalla. (Bourdieu 2001, 37–38.) Väärintunnistaminen on puolestaan termi, joka kuvaa prosessia, jonka seurauksena ihmiset eivät tunnista omaksumiensa sosiaalisten ja kognitiivisten kategorioiden alkuperää (Bourdieu & Eagleton 1992).

Symbolinen väkivalta on piilevää ja tiedostamattomuuden verhon kätkeä. Sen vaikutuksesta ihmiset hyväksyvät vallan kentän asettamat tavoitteet omikseen, ikään kuin itse valitsimikseen. Elämälleen asettamiensa tavoitteiden ja itseymmärryksensä kautta he tyytyvät ja kokevat omakseen position, joka suhteutettuna yksilön välitöntä elinympäristöä laajempiin kenttiin voi merkitä jumiutumista vähän arvostettuun, syrjittyyn tai alistettuun yhteiskunnalliseen positioon (Bourdieu 2000). Tällä tavalla dominoidut ryhmät kiedotaan heitä alistaviin rakenteisiin, toimien samalla osallisina omissa alistamisessaan. Tätä voidaan pitää seurauksena siitä, että he kokevat toimivansa omalla mukavuusalueellaan, tottumustensa mukaisesti, sisä-syntyisiä lahjojaan, taipumuksiaan, ominaisuuksiaan tai vaikkapa oikeina pitämiään perusarvoja toteuttaen. Ajattel- ja toimintataipumukset (dispositiot) ovat kuitenkin elämäkokemusten myötä luonnoksi tulleita, pitkälle tiedostamattomia käyttäytymismalleja.

Symboliseen väkivaltaan liittyvää hallittujen osallisuutta omissa syrjinnässään ja alistamisessaan voidaan purkaa ottamalla avuksi dispositioiden historiallisen synnyn analyysi. Dispositiot vievät dominoidut ryhmät ikään kuin ansaan, koska ne ovat yhteneväisiä sen maailman objektiivisten rakenteiden kanssa, josta ne ovat lähtöisin, ja tekevät siten esimerkiksi sukupuolisen epätaasa-arvon taikka luokka-aseman periytymisen sukupolvelta toiselle kaikessa mielivaltaisuudessaan pitkälti näkymättömäksi. (Bourdieu & Wacquant 1995,

45.) Symbolinen väkivalta ilmenee dominoitujen ryhmien emotionaalisina kokemuksina, esimerkiksi heidän tekemiinsä valintoihin vaikuttavana epäonnistumisen pelkona, häpeänä, itesyytöksinä ja muina kielteistä itseymmärrystä herättävinä tunteina (Emirbayer & Goldberg 2005, 492).

Habituksen käsitteen empiirinen soveltaminen on tutkimuksessani avain symbolisen vallan ja symbolisen väkivallan vaikutusten havaitsemiseen yksilöiden itseymmärryksessä, arkielämän käytännöissä ja päätöksenteossa. Habitus auttaa tarkastelemaan analyttisesti sitä, miten yksilön arkielämän käytännöt sosiaalisessa tilassa generoituvat ja miksi ne saavat tietynlaisia muotoja (Maton 2008, 50–51). Habituksen käsitteeseen liittyen oman paikan taju voidaan ymmärtää myös tavallisten ihmisten taipumukseksi, luontevuudeksi tai varovaisuudeksi pysytellä omassa lokerossaan. Oman paikan taju generoi yleisesti käytäntöjä, jotka ovat ominaisia ja yleisesti hyväksytyjä niille, jotka eivät kuvittele itsestään liikojia. (Bourdieu 1987b, 5; Savage ym. 2005a, 9; ks. myös Hillier & Rooksby 2005, 21.)

Habitus muokkautuu yksilötoimijan elämänhistoriallisissa suhteissa. Se kehittyy aiemmista ja nykyisistä sosiaalisista asemista ja kokemuksista, jotka ovat tallentuneet yksilön ruumiilliseen olemukseen ja ajatteluun mentaalisten ja fyysisten skeemojen muodossa. (Bourdieu & Wacquant 1995, 36–37.) Habitus on dispositioiden järjestelmä, joka kuvaa toimijalle tyypillistä maailmankuvan hahmottamista sekä ajattelun, toiminnan ja kokemuksen taipumuksia ja suuntautuneisuutta. Habitus vaikuttaa toimijoiden sisältä olematta kuitenkaan yhtäältä tiukan yksilöllinen tai toisaalta kokonaan käyttäytymistä määräävä (Bourdieu & Wacquant 1995, 38, 157). Objektiivinen maailma vaikuttaa toimijan mentaalisten skeemojen syntyyn ja niissä tapahtuu aina myös (vähittäistä) muutosta. Skeemat toimivat mahdollistavina ja rajoittavina malleina puitteistaen toimijan käytäntöjen ohjautumista ja muutokseen sopeutumisesta.

Yksilötoimijan habitusta ei voida suoraan empiirisesti tutkia, vaan on analysoitava systemaattisesti yksilön elämänhistoriaa ja hänen pääomiensa kehittymistä (Reay 2004.) Habitus on tulosta erilaisista kokemuksista, sosiaalisista suhteista ja kohtaamisista yksilön elämänkulun aikana. Se on muodostunut vastauksena niihin olosuhteisiin, joista yksilö on lähtöisin, joissa hän elää tai on elänyt elämänkulun eri vaiheissa. Habitus uusintuu ja uudelleen muokkautuu sen mukaan, millaisiin kohtaamisiin yksilö ympäröivän maailman ja eri ihmisryhmien kanssa joutuu. Näin ollen habitusta voidaan tutkia myös tutustumalla niihin kenttiin, joilla toimijan habitukseen sisäistetyt dispositiot ovat muodostuneet ja selvittämällä millaisissa sosiaalisissa positioissa toimija on noilla kentillä ollut.

Ajattelu- ja toimintataipumusten (dispositioiden) perusta luodaan varhaislapsuudessa kodin sosiaalisista lähtökohdista alkaen. Lapsuudessa muodostuu niin sanottu primaarihabitus, joka on osaltaan myös jotakin tiettyä yhteiskuntaluokkaa ilmentävältä kasvuympäristöltä omaksuttu tapa ilmaista itseään. Lapsuuskodin sosiaalinen pääoma (alkupääoma, initial capital) muodostuu suhdeverkostosta, joka tarjoutuu lapselle kodin kautta. Sen määrä ja laatu riippuu siitä, millaisia läheiset ihmissuhteet ovat laadultaan, miten lapsi oppii toimi-

maan ja kommunikoimaan eri tilanteissa, ja millainen lähtökohta kodin tunnelmapiiri on ylipäättään ponnistella eteenpäin (Bourdieu 1984, 109–111).

Habitus voidaan määrittää myös sisäistetyksi kulttuuriksi (Weininger 2005, 90). Se muodostaa sosiaalisesta ympäristöstämme omaksutun kyvyn tuottaa ymmärrettäviä itseilmaisun ja -ymmärryksen muotoja. Primaariset itseilmaisun kognitiiviset rakenteet ja ruumiillistuneet sosiaaliset jaot omaksutaan nekin varhaislapsuudessa, kodin ja kasvuympäristön läheisimissä ihmissuhteissa. Erilaiset vallan instrumentit ikään kuin kasvavat vähitellen sisälle mieleen ja kehoon. Myöhemmässä elämäkulussa primaarihabitus toimii välittäjänä toimijan suuntautuessa eri toimintaympäristöjen ja elämänpiirien välillä, luoden edellytyksiä sekundaarihabituksen muodostumiselle. (Bourdieu & Passeron 1977, 22–45.)

Symbolisen vallan ja väkivallan analyysissä voidaan tarkastella myös sukupuolen, etnisyyden ja alueellisuuden eroja ja eriarvoisuuksia synnyttävää dynamiikkaa. Erityisesti *Masculine Domination* -teoksessa (2001) Bourdieu korostaa sukupuolen itsenäistä merkitystä habitusta muokkaavana rakenteena. Esimerkiksi naiseksi kasvamista säätelee sosiaalinen ympäristö, kuten agraari työläismiljö, suhteineen. Yksilön habitus mukautuu pitkälle sen mukaan millaisia toiminta- ja ajattelutapoja hänen kasvuympäristönsä toisaalta tarjoaa ja toisaalta määrittelee hyväksyttäväksi, eli sen mukaan mitkä mallit ovat harmoniassa vallitsevan kulttuurin arvojen ja normien kanssa. Usein sekundaarisosialisatio ja myöhemmät kokemukset esimerkiksi koulumaailmassa osaltaan vahvistavat primaarista sisäistettyä kulttuuria tavalla tai toisella, varustaen esimerkiksi eri sukupuolet, pojat ja tytöt erilaisilla luontevuuksilla ja taipumuksilla (vrt. Bourdieu & Passeron 1977).

Yksilöiden valinnat kohdistuvat tyypillisesti sellaisen koulutuspääoman hankkimiseen, missä voidaan jollakin tavalla hyödyntää kodin lähtökohtien ja sukupuolen mukaan eriytyneitä toimintamalleja (Bourdieu 1984, 105). Tämä puolestaan vaikuttaa siihen, että tytöt pitävät houkuttelevina tai itselleen sopivina erilaista elämänorientaatioita ja erilaisia vaihtoehtoja kuin pojat. Tytöt esimerkiksi suuntautuvat kirjallisuustieteeseen tai hoitoalalle, pojat luonnontieteeseen ja teknisille aloille. Sukupuolittunut työnjako muodostaa naisille ja miehille ikään kuin erilaiset maailmat, joissa nuorten tyttöjen ja poikien on löydettävä oma paikkansa. Työnjako kotona opettaa lapsille oman sosiaalisen sukupuolen mukaista käyttäytymistä. He sisäistävät ikään kuin naisena ja miehenä olemisen olennaiset, luontevat sisällöt. Suorittaessaan erilaisia tehtäviä ja velvoitteita äitiensä ja isiensä rinnalla, pojat ja tytöt oppivat naisena ja miehenä toimimista. (Markkola 2003, 132.) Sukupuolittuneet toimintataipumukset eivät siten ole tiedostetun opetuksen tai oppimisen tulosta, vaan käytäntöjen kautta hankittuja ja ruumiillistuneita. (Lovell 2000, 12; McNay 1999, 101.) Historialliset suhteet talentuvat habitukseen ja tulevat näkyvästi myös fyysisesti yksilön ruumiillisessa olemuksessa (Bourdieu & Wacquant 1995; Skeggs 1997, 82–84).

Kodin sosiaaliset verkostot tarjoavat lapselle vaikutteita kulttuuriperinteistä, aineettomista arvoista ja hyvästä mausta. Näin ollen lapsen pärjääminen ja suuntautuminen yhteiskunnan kentillä on kytköksissä siihen, miten näitä

kotoa omaksuttuja malleja ja taipumuksia yhteiskunnassa yleisesti arvostetaan. Kodin kulttuurisen alkupääoman koostumus (Bourdieu 1984, 105) riippuu muun muassa siitä, tarjoavatko perhesuhteet mahdollisuuksia tutustua akateemiseen kulttuuriin, taiteeseen tai oppiiko kotona keskustelemaan abstrakteista teemoista kannustavassa ilmapiirissä. Tai siitä kannustetaanko kotona ”lukemaan”, opiskelemaan ja kouluttautumaan. Lapsuuden ihmissuhteissa rakentuu siis hyvin olennaisella tavalla jokin ensisijainen luonteva tapa olla olemassa, itselle ominainen tapa käsittää ympäröivä maailma ja oma paikkansa siinä. (Järvinen 2010, 234.) Tuosta luontevuudesta poikkeaminen ja ulosoppiminen on mahdollista, mutta se vaatii ensinnäkin kykyä sietää aluksi uuden toimintaympäristön (kentän) ja habituksen epäsopimattomuuden aiheuttamaa epämukavuutta, sekä usein hyvin sitkeää harjoittelua ja paljon ponnistelua uuden tasapainotilan löytämiseksi. Tämä harjoittelu merkitsee, että toimija voi oppia itselleen vieraan kentän uudenlaiset säännöt ja sisäistää sen toimintalogiikan habitukseensa yksinkertaisesti pelaamalla kentän peliä paljon (Jokinen 2005, 59; pelin tajusta ks. luku 2.3.3.).

Habituksen käsitettä voidaan konkretisoida myös ajattelemalla varhaislapsuuden ja myöhempien elämänvaiheiden kehittyminen prosesseina, joissa objektiivinen todellisuus tunkeutuu ja kiinnittyy yksilön ruumiilliseen olomuotoon, saa ilmentymänsä osana tämän kehollisen olemuksen yksilöllistynyttä tapaa. Ruumiillisuus heijastaa yhteiskunnallista siten, että jonkin toimintatilanteen laukaisemat käytännöt antavat vihjeitä yksilön historiasta, niistä kulttuurisista ja fyysisistä asuinympäristöistä, joista hänen toiminta- ja ajattelumallinsa ovat peräisin.

Primaarihabituksen muodostaman tulkintakehyksen puitteissa oma tulevaisuus avautuu yksilölle tietynlaisena mahdollisuuskenttänä – joukkona enemmän tai vähemmän todennäköisiä vaihtoehtoja, joista hänen sosiaalinen asemansa tai elämänuransa lähtee kehittymään. Yksilön ura voi kulkea erilaisiin positioihin yhteiskunnassa riippuen siitä, miten hänen valintansa suuntautuvat (Bourdieu 1984, 110). Primaarihabituksensa vaikutuksesta yksilö ohjautuu todennäköisemmin sellaisiin olosuhteisiin ja sellaisiin toimintaympäristöihin, jotka muistuttavat tavalla tai toisella hänen kasvuympäristöään. Vaikka jokainen yksilö on aina hieman erilainen subjekti ja sisäistänyt yhteiskunnallisia rakenteita hieman muista poikkeavalla tavalla, voidaan havaita myös erilaisille yhteiskuntaluokille tyypillisiä, elinolosuhteiden yhtenäisyyteen perustuvia käyttäytymis- ja ajattelutaipumuksista. Tämän taustalla puolestaan on taloudellisten, kulttuuristen ja sosiaalisten pääomien määrän ja rakenteen erot yhteiskuntaluokkien välillä.

Primaarihabitukset on moniulotteinen, yksilön myöhemmissä sosiaalisissa suhteissa (sekundaarisosialisaatio) muokkautuva ja sosiaalisessa kanssakäymisessä usein kivuliaastikin muovautuva olemisen ja toimimisen perusviritys, eräänlainen yksilön sosiaalisen minuuden kova ydin, joka määrittää sitä, miten lapsi tai nuori havaitsee ja tulkitsee toimintaympäristössään avautuvia toimintamahdollisuuksia. Primaarihabituksen virittämän havaintokehikon kautta toimija ilmentää valinnoillaan ja käytännöillään jatkuvuutta sukupolves-

ta toiseen, ja habitukseen kohdistuu käytännössä sitä enemmän muutospainetta, mitä kauemmaksi sosiaalisten lähtökohtiensa olosuhteista yksilö myöhemmissä vaiheissaan suuntautuu. Esimerkiksi yksilön koulutuspääoman erityispiirteet, määrä ja koostumus, mutta myös se, miten hän pystyy koulutustaan erilaisissa kamppailuissa hyödyntämään, ilmentää muiden tekijöiden ohella lapsuudenkodin sosiaalista asemaa. Erilaiset sosiaaliset taustat toisin sanoen erottavat ja eriyttävät myös samanlaisia muodollisia pätevyksiä hankkineiden toimijoiden käytäntöjä ja trajektoreita. (Bourdieu 1984, 105).

Habitus voidaan ymmärtää myös tapana analysoida läpi elämän jatkuvaa prosessia, jossa sosiaaliset suhteet kerrostuvat osaksi yksilön itseymmärrystä. Yksilö suuntautuu sisäistämänsä itseymmärryksen ja oman paikan tajun viritämänä sosiaaliseen vuorovaikutukseen, kiinnittyy tai on kiinnittymättä erilaisiin sosiaalisiin jäsenyyksiin. Käytäntöjensä avulla hän samalla rakentaa suhteidensa verkostoa, joka puolestaan muodostaa hänen sosiaalisen pääomansa varannon. Kuten Lawler (2004, 111) asian esittää, habitus kuvaa minuuden kehkeytymistä suhteissa muihin. Yksilön asema sosiaalisessa suhdeverkostossa tulee puolestaan esiin kehollisissa, kielellisissä sekä toiminnallisissa ilmauksissa ja ominaisuuksissa. Muiden arviot yksilöstä suhteessa yleisesti hyväksytyihin ja yhteisesti jaettuihin sosiaalisiin kategorisointeihin ja luokitteluihin kuten tyhmä-lahjakas, laiska-ahkera, epäluotettava-luotettava tai pätevä-epäpätevä vaikuttavat toimijoiden käsityksiin itsestään (Rogaly & Taylor 2009).

Yksilötoimijoiden itseymmärrykseksi muuntuvilla symbolisilla kategorisoinneilla on väistämättä myös materiaalisia seurauksia. Luokkajaot, erottautuminen ja eriarvoisuus eivät ole hävinneet keskuudestamme, vaikka ne ovatkin saaneet uusia hienovaraisempia muotoja. Nyky-yhteiskunnan ”luokitustais-telut” tapahtuvat ja tulevat vaikuttaviksi yksittäisten ihmisten tai perheiden kohtaamassa hyväksynnässä, hylkäämisissä ja ylenkatseessa arkipäiväisissä tilanteissa eri toimintaympäristöissä. Itseymmärryksen ja oman paikan tajun kautta kategorisoinnit puolestaan heijastuvat kaikkiin heidän arkielämän käytäntöihinsä mitä moninaisimmissa elämänpiireissä.

Habitus vaikuttaa yksilön pystyvyyteen, pätevyteen ja kykyyn luokitella ja arvottaa ympäröivän maailman ilmiöitä, asioita ja toimijoita (Bourdieu & Passeron 1977, 78). Yksilöt sisäistävät habitukseen erilaisia yhteiskunnallisia jakoja ja luokittelun kategorioita, joiden pohjalta muodostuu käsitys omasta paikasta yhteiskunnassa ja eriytyneillä kentillä. Varsinkin primaariset, kasvu-ympäristössä habitukseen sisäistetyt luokittelut ovat lähtökohtaisesti tiedostamattomia, joten niitä ei osata useinkaan kyseenalaistaa. Tästä syystä niitä on myös melko vaikeaa, joskaan ei mahdotonta, muuttaa myöhemmissä elämänvaiheissa. Yhteiskunnan sosiaalinen rakenne tapaa uusintua, mikäli alistetut tai vähän yhteiskunnallista valtaa omaavat ryhmät vahvistavat primaarihabitustaan suuntautumalla sellaisiin käytäntöihin ja toiminta-strategioihin, jotka valitseva yhteiskunnallinen luokittelu heille tarjoaa itsestäänselvyyksinä. (Siisiäinen 1986, 106-107.) Uudet kokemukset, uudenlainen kasvatusta ja koulutus, erilaisista taustoista tulevien toimijoiden vaikutus ja yhteistoiminta heidän kanssaan voivat auttaa nostamaan tietoisuuden symbolisen vallan alaisia as-

pekteja. Tämä mahdollistaa osaltaan dispositioiden tietoisemman muokkaamisen ja muuttamisen elämänkulun aikana. (Bourdieu 2005, 45–47.)

2.3.1 Oman paikan taju ja paikkaan kuuluminen

Sosiologiaa, kuten yleisemminkin keskustelua länsimaisista yhteiskunnista, on vuosikymmeniä leimannut yksilöllistymiskeskustelu. Esimerkiksi sukupuolen, sukulaissuhteiden ja paikallisyhteisöjen merkitystä ihmisten vapaita valintoja suuntaavina rakenteina on sysätty menneisyyteen. Niin sanotun yksilöllistymisteesin mukaista on ajatella, että elämänkulku on minä-projekti, jossa yksilö suunnittelee ja rakentaa elämänsä itse valitsemistaan aineksista, vapaana pakottavista sitoumuksista.²

Fyysisen olomuotonsa kautta yksilö elää elämäänsä erilaisiin paikkoihin sijoittuneena, enemmän tai vähemmän juurtuneena tai kiinnittyneenä myös spatiaalisesti (Bourdieu 2000, 130). Spatiaalisella ulottuvuudella on keskeinen rooli habituksen kehkeytymisessä.

Habituksen avulla on mahdollista käsitteellistää myös yksilön johonkin paikkaan kuulumisen ja oman paikan tajun spatiaalisen ulottuvuuden syntymistä ja kehittymistä. Erilaiset paikkoihin liittyvät kokemukset kerrostuvat yksilön keholliseen muistiin kuten muutkin toimijan lähtökohdat, ja omalta osaltaan altistavat hahmottamaan ympäristössä tarjoutuvia toimintamahdollisuuksia tietyllä yksilöllisesti rajoittuneella tavalla, joten esimerkiksi asuinpaikan valintaa tai alueellista liikkuvuutta ei voi pitää niin yksilöllisenä ja vapaana valintana kuin yksilöllistymisteesi antaa olettaa.

Yksilön keholliset ilmaukset, toimintatapumukset ja ajattelumallit muodostuvat yhteydessä paikkaan tai paikkoihin. Koska yksilön menneisyys kerrostuu hänen habitukseensa, myös asumishistoria, paikkaan kiinnittyminen ja alueellinen liikkuvuus ovat keskeisiä arkielämän käytäntöjä ja eri kenttien peiliin osallistumista ohjaavia tekijöitä. Toimija voi olla samanaikaisesti läsnä useissa erilaisissa toimintaympäristöissä. Nämä ”sijainnit” yhdessä puolestaan muodostavat yksilön aseman sosiaalisessa tilassa – hänen sosiaalisen asemansa niin jossakin paikallisyhdyskunnassa ja kuin laajemmin yhteiskunnassakin. (Alanen 2011, 93.) Habitusten erojen vaikutuksena voidaan nähdä sekin, miksi

² Yksi yksilöllistymiskeskustelun näkyvimmistä hahmoista on saksalainen Ulrich Beck (esim. 1995), jonka mukaan kollektiivisuus ja ryhmään kuulumisen vaikutukset ovat heikentyneet ihmisten elämässä. Myöhäismodernin yhteiskunnan ominaispiirteeksi on esitetty, että perinteiden sitovuus väistyy ja yksilöiden valinnat määrittävät entistä enemmän sosiaalista järjestystä, tämän esitetään merkitsevän toimijoiden vallan kasvua suhteessa rakenteisiin. (Lash 1995, 154.) Näkemyksen mukaan refleksiivisyys ja valinnan vapaus ulottuvat myös yksilön minuuteen: identiteetistä on tullut minä-projekti, tarkkailemme itseämme ja ympäristöämme, neuvottelemme, haemme perusteita sekä muokkaamme kehoamme, ajattelutapaamme ja elämäntyyliämme persoonallisten elämänstrategioidemme mukaisesti. Anthony Giddensin sanoin "we are, not what we are, but what we make of ourselves". (Giddens 1991, 5, 32.) Refleksiivinen minuus näyttäytyy siten jatkuvasti itseään pohtivana itsensä toteutuksena, jatkuvana todellisen minän etsimisenä. Persoonallisuuden kasvu liitetään "aidon" minän ja maksimaalisen itsensä toteuttamisen tavoittelemiseen. (Giddens 1991, 75–80.)

toiset toimijat ylittävät käytännöissään alueellisia rajoja ja liikkuvat alueellisuuden eri tasoilla toisia enemmän ja luontevammin.

Useat tutkijat ovat viime vuosina ottaneet Bourdieun sosiologian lähtökohdaksi tarkastelleessaan paikan, alueellisuuden ja erityisesti toimijoita paikkaan kiinnittävien sosiaalisten suhteiden merkitystä (Savage ym. 2005a, 2005b; Longhurst 2007; Alanen 2011). Esimerkiksi brittiläiset Savage, Bagnall ja Longhurst (2005a; 2005b) ovat tarkastelleet, miten ihmisten kokemus johonkin paikkaan kuulumisesta syntyy, miten muodostuu tuttuun paikkaan liittyvä kotoisuuden tunne. Jokin spatiaalisesti määrittyvä toimintaympäristö alkaa tuntua omalta ja itselle sopivalta, koska paikka ikään kuin kasvaa sisään ihmiseen sosiaalisten suhteiden ja arkielämän käytäntöjen kautta. Ihminen tuntee olonsa kotoiseksi, koska häntä ympäröivä paikallinen todellisuus on myös osa häntä, sisäistettynä habitukseen (Bourdieu 2000, 142–143). Yksilö voi asumishistoriansa, paikkaan sidottujen kokemusten ja sosiaalisten suhteiden kautta tuntea olevansa kuin kala vedessä ja solahtaa asuinympäristönsä elämäntapaan. Kotoisuuden kääntöpuoli on paikkaan kuulumattomuuden tai vierauden kokemus, jolloin yksilö päinvastoin tuntee olevansa jossakin paikassa kuin kala kuivalla maalla. Yksilön ja häntä ympäröivän sosio-spatiaalisen tilan välillä vallitsee tällöin ristiriita, joka tyypillisesti herättää monenlaisia epämukavuuden ja viihtymättömyyden tuntemuksia. (Savage ym. 2005a, 9.)

Kotoisuuden tunteet eivät läheskään aina yhdisty koko paikkakuntaan tai kaikkiin sen sosiaalisiin piireihin. Näin ollen paikkaan kuuluminen on väistämättä myös valikoivaa, sen joihinkin tiettyihin sosiaalisiin ryhmiin, elämämpiireihin tai bourdieulaisittain kenttiin liittyvää kuulumista (Bourdieu 1986, 250–251). Toimija valikoi esimerkiksi paikallisista sosiaalisista ryhmistä (työpaikat, kerhot, yhdistykset, asuinalueet) ne, joihin haluaa tai kokee luontevaksi kuulua. Voidaan myös ajatella, että hänen elämänsä kokemusten kautta sisäänrakentunut pelin tajunsa tai pelisilmänsä määrittää sitä, millä paikallisilla kentillä pelattaviin peleihin hänen kannattaa osallistua huomioiden omat toimintataipumuksensa, pääomansa ja rajoitteensa (Bourdieu 2000, 151).

Kotoisuuden tunne jossakin paikallisessa toimintaympäristössä, esimerkiksi se, että yksilö kokee jonkin työmarkkinoiden sektorin vetovoimaisena tai itselleen sopivana, selittyy siis näin ajateltuna oman habituksen ja tuon kyseisen toimintaympäristön (pienoiskentän) rakenteellisella yhtäläisyydellä. Tällöin toimijan habitukseen sisältyy sellaisia dispositioita ja hänen sosiaalinen asemansa rakentuu sellaisten pääomien varaan, joita tuolla kyseisellä työmarkkinoiden osa-alueella arvostetaan. (Savage ym. 2005b; Alanen 2011, 94.) Valikoiva paikkaan kuuluminen on ikään kuin sosiaalisesti rakentuva juurtumisen prosessi, jossa ihmiset pelin tajunsa avulla arvioivat jonkin paikan – tai pelin – sopivuutta itsensä kaltaisille, tietynlaisen sosiaalisen kehityskaaren kulkeneille toimijoille (Savage ym. 2005a, 12; myös Alanen 2011, 95).

2.3.2 Tulevaisuuden ennakointi, tunteet ja valinnat

Habituaalinen ajattelu ohjaa yhtäältä tarkastelemaan elämäntulkua yksilön pääomien kehityskaarena (trajektorina), eli tarkastelemaan sosiaalisen aseman

kehittymistä. Tällainen määritelmä on lähellä esimerkiksi koulutus-, työ- tai ammattiuran käsitettä. Toisaalta huomio voidaan kiinnittää elämänkulun valintoihin, niiden ajoittumiseen ja seurauksiin myöhemmissä elämänvaiheissa (Marin 2001, 37–38). Tämä näkökulma johtaa pohtimaan kriittisesti erityisesti sitä, ovatko valintatilanteet todellisia valintatilanteita vai eivät.

Toimijat tekevät historiansa itse, mutta eivät itse valitsemisessaan olosuhteissa tai itse valitsemillaan edellytyksillä (Marx). Myöskään heidän primaariset ajattelun ja havaitsemisen kategoriansa eivät ole heidän itse valitsemiaan. (Wacquant 1996, xvii; Siisiäinen 2010, 18.) Kyse ei ole sen enempää vapaasta valinnasta kuin passiivisesta rakenteiden armoilla ajautumisestakaan. Toimijuus on pikemminkin luontevuutta tai esimerkiksi sukupuolen mukaan eriytyntä tapaisuutta edetä elämässä sellaisia reittejä pitkin, jotka tuntuvat omilta, turvallisilta ja helposti omaksuttavilta aiemman elämänhistorian vuoksi (Lempiäinen 2007). Yksilön sosiaalisella asemalla ja sen kehittymisen historialla on kausaalista vaikuttavuutta hänen käytäntöihinsä ja toiminnan suuntautuneisuuteen nykyhetkessä kohti tulevaa. Tämän kausaaliyhteyden ilmeneminen tiivistyy habituksen käsitteessä. (Weininger 2005, 90.)

[H]abituksen käsite on otettava lähtökohdaksi, jotta voidaan selittää se tosiasia, että yhteiskunnalliset toimijat ovat järkeviä vaikkeivat olekaan rationaalisia. Juuri tämä tekee sosiologian mahdolliseksi. Ihmiset eivät ole hölmöjä. He eivät ole niin eriskummallisia ja harhaanjohtettuja kuin ensi näkemältä luulisi. He ovat pitkällisen ja monipuolisen ehdollistamisprosessin kautta sisäistäneet ne objektiiviset mahdollisuudet, joita heillä on. He osaavat "lukea" sitä tulevaisuutta, joka sopii heille, joka on tehty heitä varten ja jota varten he ovat tehdyt. [...] He suuntautuvat tulevaisuuteen sellaisten käytännöllisten odotusten kautta, jotka saavat heidät tekemään ja sanomaan sen, mitä "täytyy" tehdä ja sanoa tässä ja nyt (ja mikä jälkikäteen näyttää juuri siltä "oikealta" asialta, joka oli tehtävä ja sanottava). (Bourdieu & Wacquant 1995, 161.)

Primaarihabituksen luoma perusviritys ja olemisen orientaatio toimii viitekehystenä itseluokittelulle sekä omien toimintamahdollisuuksien hahmottamiselle ympäröivässä maailmassa. Alkuperäisenä, varhain muodostuneena kategoriana primaarihabitatus hallitsee yksilön tulevaisuus-orientaatiota mitä erilaisimpaan kokemuksiin eri elämänalueilla, ja asettaa siten omat suuntaaviinsa ja puitteensa sekundaarihabituksen muovautumiselle. (Bourdieu & Passeron 1977, 42.) Voidaan ajatella, että perusvire säilyy asteittaisesta muokautumisesta huolimatta läpi inhimillisen elämänkulun. Habitukseen sisäistetyillä dispositioilla ja sosiaalisilla kategorioilla on siten kausaalista voimaa: sen tuottamia ovat subjektiivisesti havaitut rakenteelliset suuntaviivat toimintamahdollisuuksille, ja ne ovat pitkälti tiedostamatta läsnä elämänkulun kaikissa valintatilanteissa. Habitus sulkee pois vaihtoehtoja toimijan tietoisuudesta ja ohjaa häntä päätöksentekotilanteessa tiedostettujen vaihtoehtojen osalta niin, että toimija tulkitsee jotkut vaihtoehdot 'itsensä kaltaisille' tavoittelemisen arvoisiksi, sopiviksi tai luonteviksi, hyläten toiset epäluontevina, sopimattomina tai mahdottomina.

Yksilöt ovat taipuvaisia tekemään sellaisia järkeviä ja realistisia valintoja, jotka muita vaihtoehtoja todennäköisimmin johtavat myönteiseen tai ainakin

siedettävään lopputulokseen. Vaihtoehtojen välistä puntarointia puitteistavat aiemmat valintatilanteet ja niiden seuraukset. Todennäköisen kausaalisuus -periaatteen (causalité du probable) mukaisesti toimijan valinta kohdistuu oletetusti sellaiseen vaihtoehtoon, jonka valitsemalla hän arvioi riskin taloudellisen, kulttuurisen ja sosiaalisen pääoman menettämiseen mahdollisimman pieneksi. (Bourdieu 1974; ks. Siisiäinen 2010, 30–31.)

Elämänkulun aikana habitukseen kerrostuu kaiken aikaa kokemuksia ja niihin liittyviä tunteita, muistoja ja mielikuvia, joihin suhteuttamalla tarkastellaan ulkopuoliseen maailmaan liittyvää uutta tietoa. Menneisyyden pettymykset ja kielteiset kokemukset voivat vääristää havaittua todellisuutta siten, että moni todellisuudessa ulottuvilla oleva vaihtoehto tai muutoksen mahdollisuus jää pimentoon. Valintatilanteissa ihminen kohtaa siis usein vain oman mielikuvansa tulevaisuudesta ja sen tarjoamista mahdollisuuksista, eikä lainkaan noteeraa kaikkia objektiivisesti tarjoutuvia vaihtoehtoja.

Arkiset valintatilanteet herättävät tunteita ja kehollisia tuntemuksia, kuten tulevaisuuteen liittyviä pelkoja ja toiveikkautta. Monet ovat arvostelleet Bourdieuta siitä, ettei tämä juuri huomioi toimijuuden affektiivista ulottuvuutta, minkä seurauksena yksi päätöksentekoon liittyvän ”järkeilyn” tärkeä ulottuvuus tulisi laiminlyödyksi (Hughes & Blaxter 2007, Sayer 2005; Skeggs 2004b). Vaikka Bourdieu ei aina etenkään varhaistuotannossaan ole erityisen eksplisiittinen määritelleessään tunteiden osuutta käytäntöjen suuntautumisessa, esimerkiksi *The logic of practice* -teoksessaan (1990) hän painottaa, että tunteet ovat aivan olennaisia tekijöitä tulevaisuuden ennakkoinnin prosessissa. Päätöksentekotilanteessa heräävät, eri toimintamahdollisuuksien seurauksien ennakkoinnin herättämät tunteet ovat ikään kuin ennakkokokemus tai -havainto odotettavissa olevasta tulevaisuudesta – siis erilaisten valintojen seurauksista. Ennakkokokemus herättää yksilössä samankaltaisia ruumiillisia aistimuksia kuin se, että hän joutuisi aktuaalisesti kohtaamaan todelliset valintojensa seuraukset. Näin hän elää ennakolta mahdollisia tulevaisuuksiaan. Muodostuva ennakkokokemus voi herättää hyvinkin ristiriitaisia, ahdistavia ja eri tavoin epämukavia tunnetiloja, joilla puolestaan on vaikutusta akuuttiin päätöksentekoprosessiin ja generoituviin käytäntöihin. (Bourdieu 1990, 64, 292: alaviite 12.) Vaihtoehtojen puntaroinnin herättämät tunteet heijastelevat ihmisen yrityksiä sopeuttaa toimintamahdollisuuksista ja erilaisista vaihto-ehdoista saatua tietoa aiempiin kokemuksiin, suurelta osin tiedostamattomiin ajattelu- ja käyttäytymismalleihin (Emirbayer & Goldberg 2005). Tunteet ovatkin keskeinen tekijä symbolisen väkivallan alaisessa käytäntöjen ohjautumisessa.

Esimerksi maskuliininen dominaatio, miehinen ylivalta, jatkuu läpi sukupolvien ja vuosisatojen sellaisten pitkälle jalostuneiden feminiinisten alistumistaipumusten mahdollistamana, jotka saavat kehollisia tunteiden ja tunteenilmausten muotoja niin yhteiskuntien kuin perheiden ja parisuhteidenkin tasolla. (Bourdieu 2001, 38–29.) Tunteet ja tuntemukset edistävät yhtäältä yksilön sitoutumista joihinkin tavoitteisiin ja saavat hänet panostamaan ensisijaisesti joihinkin sosiaalisiin suhteisiin elämässään. Toisaalta ne herättävät toimijassa tilanteenmäärittelyjä, joissa hän torjuu tai määrittelee joitakin vaihtoehtoja epäkiin-

nostavaksi, epämukaviksi tai toteuttamis-kelvottomiksi. Ne tulevat tavallaan lokeroiduksi luokkaan "ei minun-kaltaisilleni ihmisille". Tunteet ovat siis myös ilmauksia sisäistetystä sosiaalisesta, toiminnan objektiivisista ja subjektiivisesti koetuista rajoista – rajojen tajusta. Ne ilmentävät sitä, miten habitus suuntaa toimijan käyttäytymistä ja toimii eri elämänalueita yhtenäiseksi kokonaisuudeksi soinnuttelevana oletuskehikkona.

Tämä rajojen taju konkretisoituu erilaisissa ambivalenteissa ja/tai kuormittavissa sosiaalisissa tilanteissa ja suhteissa. Rajojen taju vaikuttaa yksilön mahdollisuuksiin kartuttaa ja mobilisoida erilaisia pääomia jonkin päämäärän saavuttamiseksi. Se vaikuttaa toimijan psykologiseen valmiuteen ja liikkumatiilaan, spatiaaliseen ja sosiaaliseen liikkuvuuteen, esimerkiksi hänen haluunsa tai kyvykkyyteensä investoida akateemiseen koulutukseen tai työuralla menestymiseen. (Emirbayer & Goldberg 2005, 493.) Yhtä lailla myös naisten arkinen palkaton työ kotona tai muilla palkkatyön ulkopuolisilla toiminta-areenoilla voidaan nähdä ilmauksena habituksen virittämästä luontevuuden kokemuksesta, samoin kuin naisten "kutsumus", tai paremminkin alttius, päätyä matalapalkkaiseen palveluammatteihin yksityisellä ja julkisella sektorilla (Hughes & Baxter 2007, 118).

Habituksen käsite korostaa käytännöllistä tyylin yhtenäisyyttä siinä mielessä, että toimijan käyttäytymiseen eri elämänalueilla ja eri toimintaympäristöissä liittyy aina samankaltaisuutta. (Bourdieu 2005, 45.) Keski-ikäiset, maaseudulla elävät perheenäidit ovat ehkä tyypillisimmillään ihmisiä, jotka tekevät arkipäiväisiä valintojaan esimerkiksi työuransa suhteen ennakkoiden niitä monisyisiä vaikutuksista, joita heidän käytännöllään on paitsi heidän omaan elämänsä, myös heidän läheistensä elämään. Pienen paikkakunnan asukkaina he tekevät oletuksia siitä, miten muut luokittelevat ja arvioivat heitä sen mukaan millaisia arvoja, normeja, henkilökohtaisia ominaisuuksia, toimintakykyä tai taitoja heidän käytäntöjensä katsotaan ilmentävän. Näin ollen myös arviot muiden ihmisten aikomuksista ja siitä, millaisia reaktioita ja arvioita he toiminnallaan muissa herättävät, vaikuttavat merkittävästi erilaisissa päätöksentekoprosesseissa.

Yhteiskunnan heikompiosaiset tekevät erilaisissa haavoittuvissa positioissaan hallitsevia ryhmiä huomattavasti todennäköisemmin valintoja, jotka vaativat vain vähän ponnistelua ja vain harvoin oman mukavuusalueen ylittämistä. Heikompiosaisen itseymmärrys, joka mukailee hallitsevien ryhmien asettamia kriteereitä, toimii jarruna tai rajoittimena, laskee riskinsietokykyä ja altistaa seurailemaan tuttuja ja turvallisiksi miellettyjä polkuja. Valintojensa tarkoittamattomana seurauksena he vahvistavat tiettyä todennäköisen kausaalisuutta. He sulkevat jatkuvasti ovia pääomien kasvattamisen mahdollistaviin tulevaisuusprojekteihin pyrkiessä lähinnä välttämään niukkojen resurssien tuhlaamista sekä erilaisia epämiellyttäviä ja myönteistä itseymmärrystä uhkaavia tunnetiloja, esimerkiksi häpeää. Heikompiosaiset tyytyvät elämään valintojensa tuottamaa elämää tuntien olevansa kuin kalat vedessä, tutussa elementissään, vailla ulkoista painetta ja epävarmuutta siitä, kykenevätkö täyttämään ne saappaat, joi-

hin ovat astuneet tai toisaalta subjektiivista epäilystä siitä olenko tarpeeksi, riittääkö tämä mitä minulla on (Bourdieu 1984, 110–111).

Sosiaalisten asemien ja dispositioiden välinen homogeneisyys sekä yksilön saumattomalta näyttävä sopeutuminen erilaisiin kategorioihin, vaatimuksiin ja odotuksiin on siis seurausta mekanismeista, jotka ohjaavat toimijoita sellaisiin asemiin ja toimintaympäristöihin, joihin he ovat jo dispositioidensa puolesta sopivia (emt. 110). Toimijat hakeutuvat sellaisiin positioihin ja sellaisille kentille, joihin kokevat olevansa kuin tehtyjä, jolloin esimerkiksi jokin yksittäinen työpaikka tai ammatti vaikuttaa kuin räätälöidyltä juuri itselle. Jokin tietty suunta elämässä voi vaikuttaa kutsumukselta, omalta leipälajilta, jopa yksinkertaisesti johdatukselta tai kohtalolta, jonka kyseenalaistamiseen ei löydy mitään järkevää syytä. Tulee tunne, että näinhän tämän elämän pitikin mennä, tämä on minun oma paikkani.

Toimijan elämänkulku ei ole niinkään tietoisien suunnittelemisen tulosta, vaan aina enemmän tai vähemmän improvisoituja vastauksia siihen, mitä elämä tuo tullessaan. Jälkikäteen, esimerkiksi elämäntarinaansa tuottaessaan, toimija kuitenkin usein merkityksellistää esirefleksiivisen tulevaisuuden tavoittelunkin (protension) tietoisien laskelmoinnin ja harkittujen tekojen aikaansaannokseksi (projekti) (Bourdieu 2000, 206–208; Grenfell 2008a, 156–166). Ongelmia ratkottaessa yksilö usein yksinkertaisesti luottaa ”intuitioon”, joka tuottaa tiettyissä tilanteissa nopeammin ja kivuttomammin ratkaisuja kuin rationaalinen ajattelu. Miellän intuition juuri habituksen ohjaamaksi, kyseenalaistamattomaksi toiminnaksi. Tämän ohjauksen varaan on helpottavaa antautua erityisesti jos tietoa on joko liian vähän tai liian paljon tai se on ristiriitaista. Pahimmillaan vallitsee samanaikainen tiedollinen yli- ja alikuorma: tietoa on liikaa, mutta samalla oleellista tietoa puuttuu, jolloin esimerkiksi totunnaisesta poikkeavan valinnan seurauksia on mahdotonta arvioida.

Toimijan käytäntöjä konkreettisessa toimintatilanteessa rajaavat erilaiset institutionaaliset ja diskursiiviset ehdot, jotka sekä rajoittavat että mahdollistavat toimintaa. Tulevaisuus on aina epävarma, avoin ja kiistanalainen. Tämän kontingenssin keskellä toimija tunnistaa ja hahmottaa pitkälti tiedostamattaan, että tarkoituksellisella toiminnalla on myös tarkoittamattomia seurauksia. Valintatilanteissa todennäköisen kausalisuus tarkoittaa konkreettisesti sitä, että erilaisilla sosiaalisilla kokemuksilla ”rikastetut” toimijat paitsi asettavat itselleen erilaisia omista lähtökohdistaan realistisia tavoitteita, myös saavuttavat niitä eri todennäköisyyksillä. Toimija tajuaa milloin jokin valinta tuottaa liikaa vaivaa, tai siihen liittyy liian suuria riskejä. (Ks. Siisiäinen 2010, 30.) Erilaisilla toimintadispositioilla varustetut kokevat oman sopeutumisensa erilaisiin organisaatioihin, toimintaympäristöihin ja kulttuurisiin ympäristöihin eri tavoin: yksi toimii akateemisella kentällä täysin luontevasti, toiselle akateemiseen kulttuuriin sopeutuminen vie enemmän aikaa ja kolmas ei lainkaan halua sopeutua, vaan jättäytyy suosiolla kentän ulkopuolelle. Mikään mahdollisuuksien tasa-arvoonkaan perustuva toimintaympäristö, kuten peruskoulu, ei avaudu kaikille toimijoille samanlaisena, eikä kaikilla ole myöskään yhtäläisiä menestymisen edellytyksiä.

Hajanaisista ja ristiriitaisistakin aineksista yksilö pyrkii työstämään yhteisen käsityksen itsestään: kuka minä olen, mistä minä olen tullut ja mihin olen menossa, mikä minulle on tärkeää ja mahdollista, millaisia valintoja minä voin tehdä? Vaikka tietynlaista taloudellista, kulttuurista ja sosiaalista pääomaa omistaville agenteille on todennäköisempää päätyä tietynlaiselle koulutukselliselle tai sosiaaliselle urille, osa tekee kuitenkin aina poikkeuksen todennäköisimmästä kehityskaaresta.

2.3.3 Pelin taju: habitus strategiaa generoivana periaatteena

Habitusteorian mukaan strategiat ovat todellakin jotain muuta kuin eksplisiittisiä ja tietoisia suunnitelmia. Ne ovat ”tuntumaa peliin” (...). (Bourdieu & Wacquant 1995, 160.)

Kun kentän olosuhteet ovat vakaat tai vain hitaassa muutoksessa, habitus generoi yksilön dispositioiden mukaisia käytäntöjä eri elämänalueille suurelta osin toimijan tiedostamatta. Oman paikan ja rajojen tajuun perustuva käytännön järki ohjaa yksilön tekemiä ratkaisuja pikemminkin kuin tietoinen harkinta, tarkoituksellinen tai laskelmoiva päämäärien tavoittelu. Yksilö valitsee luontevimmin sellaisen strategian, joka vaikuttaa omaan asemaan suhteutettuna realistiselta. Strategioissa havaittava säännönmukaisuus ei ole tietoista eikä niillä tietoisesti pyritä harkiten asetettuihin strategisiin päämääriin. (Bourdieu 2005, 44; Bourdieu 1977, 72–82; Wacquant 1995, 46–47.)

Habitus on kuitenkin luova strategiaa ja käytäntöjä (peliliikkeitä) generoiva periaate, joka tekee mahdolliseksi selviytymisen myös odottamattomissa ja jatkuvasti muuttuvissa tilanteissa (Bourdieu 2005). Habitus tulkintakehityksenään yksilö tarkastelee sosiaalisessa toimintaympäristössään eri kentillä vallitsevia suhdanteita ja tekee arvioita siitä, miten omat toimintataipumukset sopivat yhteen kentän olosuhteiden kanssa ja millaisia menestymisedellytyksiä omat pääomat tuottavat.

Habituksen ja kentän yhteen liittävä mekanismi, pelin taju, on ymmärrettävä ruumiillistuneena kokemuksena helpvoudesta tai luonte-vuudesta olla mukana pelissä, olla osa jotakin sosiaalista tilannetta, joka on myös fyysinen, paikkaan sijoittuva tilanne (Savage ym. 2005a, 9). Toimija kokee olonsa luontevaksi, kun habitus ja kenttä ovat keskenään sopuinnussa ja niiden välillä vallitsee rakenteellinen vastaavuus (Bourdieu & Wacquant 1995, 158–159). Sen sijaan tilanteessa, jossa tätä tasapainoa ei ole, voidaan olettaa ihmisten pyrkivän aktiivisemmin liikkuvuuteen – sosiaalisesti ja/tai spatiaalisesti.

Habituaaliset erot eri yksilöiden tai ryhmien välillä selittävät keskeisiltä osin heidän erilaisia strategioitaan. Kentän hierarkian alimmissa sosiaalisissa positioissa olevat toimijat ovat yleensä niitä, joiden habitukset on kaikkein heikoimmin soinnutettu yhteen kentän kamppailussa pärjäämiseen vaadittavien resurssien, ominaisuuksien, ajattelu- ja toimintamallien kanssa. Kuitenkin yhtäläisyydet habituksen tasolla sitovat toimijoita yhteen ja saavat heidät kiinnostamaan kentän pelistä huolimatta kentän konfliktiluonteesta ja rakenteellisista jännitteistä, jotka pyrkivät erottamaan heitä. Kentällä pääomista ja asemista

keskenään kamppailevia ryhmiä yhdistää näkemys siitä, että he pitävät kentän panoksia tavoittelemisen arvoisina ja siten sen peliä tavalla tai toisella kiinnostavana. Habituksen välityksellä toimija kykenee kiinnostumaan ja vastaanottamaan kentän lähettämiä ärsykeitä sekä tavoittelemaan sille sijoitettavia panoksia, jotka voivat kartuttaa symbolista pääomaa. Toimijan positiot ja habituksen dispositiot siis määrittävät, onko tällä ylipäätään alttiutta osallistua tiettyyn peliin tietyllä kentällä vai ei. (Bourdieu & Wacquant 1995, 36–38.)

Bourdieuun mukaan ei ole toimintaa ilman intressiä. Intressin käsite tulee hänen tuotannossaan ymmärtää laajasti kiinnostuksena määrätyn kentän peliin ja haluna olla mukana pelissä. Kyseessä ei ole pelkästään suppeasti ymmärretty oman edun tavoittelu kuten rationaalisessa laskelmoinnissa, vaan intressi on nähtävä välinpitämättömyyden vastakohtana. Intressin mukaiset käytännöt ovat toimijan elämänhistorian ja kyseisen kentän näkökulmasta järkeviä, vaikka ne eivät täyttäisikään rationaalisuuden määrettä. Toimintahetkellä tarjolla olevista vaihtoehdoista valitaan se, joka parhaiten vastaa habitukseen sisäistettyjä dispositioita. (Bourdieu 1998, 129–133; Bourdieu 1990, 290; Bourdieu & Wacquant 1995, 46–48, 145–146.)

Käytännöllisen järjen avulla toimija ennakoii erilaisilla kentillä pelattavia pelejä, pyrkii päättämään kulloisessakin tilassa tarjolla olevat mahdollisuudet, mahdollisuuksien rajat ja oman paikkansa pelissä (Bourdieu & Wacquant 1995, 42). Habituksen mahdollistamat pelistrategiat voivat olla yhtäältä systeemisiä mutta toisaalta myös ad hoc -strategioita, jotka laukeavat kohdatessaan tietyn kentän suhdanteen. Juuri tämä ilmentää habitukseen liittyvää luovuutta ja kekseliäisyyttä. (Bourdieu & Wacquant 1995, 39; Bourdieu 2005, 45–46.) Kentän pelin kannalta menestyksekkäiden ja järkevien strategioiden valinnan edellytys on myös se, että toimijalla on ajan tasalla oleva kokonaiskuva kentällä vallitsevista kielellisistä käytännöistä. Kielen avulla kentällä voidaan käyttää valtaa ja pedata omia mahdollisuuksia pelissä. Kentän eri toimijat voivat tuottaa, pitää yllä ja kyseenalaistaa yhteistä diskurssia. Kentällä hallussaan pitämiensä asemien ja oman erityisen pääomansa mukaisesti toimijoilla on intressi joko kentän rakenteen säilyttämiseen tai kumoamiseen. (Bourdieu 1998, 56.)

Kriitikot ovat pitäneet habituksen käsitettä tiivistyksenä siitä, että rakenteet määräävät Bourdieun ajattelussa toimijoiden käytäntöjen suuntautumisen ja toimijat vain uusintavat rakenteita habitukseen omaksumiensa toimintataipumusten ohjaamina (Jeffrey Alexander on ehkä tässä suhteessa tunnetuin Bourdieu-kriitikko). Gary Potter (2000) vastaa Alexanderin (1995) kritiikkiin ”Bourdieuun puolesta” todeten, että Bourdieun kausaliiteettikäsitys on monitasoinen, ristikkäisiin ja päällekkäisiin kenttiin yksilö-, yhteiskunta- ja ryhmätasolla kytkeytyvä, kausaalisuus toteutuu siis toimintojen tarkoittamattomina seurauksina. Esimerkiksi koululaitos uusintaa yhteiskunnan eriarvoisuusrakenteita siten, että eriarvoisuus tulee kouluun lasten habituksissa, vaikka koulu kohtelisi kaikkia oppilaita tasa-arvoisesti. Cheryl Hardy (2008, 131) esittää tulokinnan, että Bourdieu on pitänyt muutoksen sisältymistä teoriaansa niin selvänä, ettei ole tarpeeksi eksplisiittisesti tullut perustelleeksi sitä lukijoilleen. Muutos on ikään kuin ”otettu annettuna” Bourdieun omissa kirjoituksissa. Hedel-

mällisintä on ehkä yksinkertaisesti olla tekemättä determinismi-toimijan refleksiivisyys -vastakkainasettelusta ongelmaa ja ajatella, että habituksen generoimien käytäntöjen rakennemäärityneisyyden tai luovuuden (refleksiivisyyden) osoittaminen on empiirinen kysymys, johon ei tule ottaa mitään lukkoon lyötyä kantaa, vaan tehdä johtopäätöksiä toimijoiden käytäntöjen ja pääomien kehittymisen analyysin avulla.

2.4 Habitus, kentän muutos ja pääomien muunnettavuuden problematiikka

2.4.1 Habituksen viive

Vaikka yksilöiden sosiaalista toimintaa ja peliliikkeitä kentillä ohjailevat dispositiot ovat hyvin kestäviä, ja vaikka mikä tahansa habituksen ulottuvuus on vaikea muuttaa, niin muuttaminen kuitenkin on mahdollista asteittain lisääntymisen tiedostamisen avulla ja tietoisesta pedagogisesta vaikuttamisesta (Bourdieu 2005, 45). Yksilöt eivät siis ole kohtalonomaisesti kahlittuja toistamaan habitukseensa sisäistyneiden taipumusten mukaisia käytäntöjä. Habituksen varioitavuus ja joustavuus mahdollistavat sopeutuvuuden ja innovatiiviset käytännöt sekä käytännöllisen ja järkevän päättelyn mukaiset säännöstä poikkeavat ratkaisut arkielämän tilanteissa.

Habituksen käsitteen avulla tutkija kykenee empiirisesti analysoimaan ja selittämään, miten laaja-alainen, rakenteellinen yhteiskunnallinen muutos vaikuttaa toimijoiden kognitiivisiin rakenteisiin ja mentaaliin skeemoihin, joiden perusta on aina toimijan varhaislapsuuden kokemuksissa ja sosiaalisessa ympäristössä saakka. Vakaan kehityksen aikoina, oli kyse sitten yksilön välittömästä elämäntilanteesta tai yhteiskunnallisilla kentillä vallitsevista suhdanteista, muutos tapahtuu vähitellen, odotettavissa olevia latuja seuraillessa. Muutokset ovat ennakoitavissa olevia tai niin hienovaraisia, että esimerkiksi habitus sopeutuu kentän muutoksen ilman suurempia ristiriitaisuuden kokemuksia. Radikaalimpi ja siten myös tietoisempi muutokseen tähtäävä arkisten käytäntöjen ja sen myötä dispositiivisiin vaikuttava muutos mahdollistuu usein vasta suurien ristiriitakokemusten kautta tilanteessa, jossa toimijan aiemmat ajattelu- ja toimintatavat kriisiytyvät. Ne eivät toimi enää samalla tavalla kuin ennen, eivätkä tuota toivottuja tuloksia muuttuneissa kentän olosuhteissa.

Jokainen törmää elämänsä aikana väistämättä primaarihabitukseensa perustan kanssa ristiriitaisiin rakenteisiin. Tämä tuottaa psykologista ja sosiaalista painetta, joka laittaa tiedostamaan ja pohtimaan luonnoksi tulleiden toiminta- ja ajattelutapojen mielekkyyttä muuttuneissa olosuhteissa. Esimerkiksi muutokset yksilön sukupuoli-identiteetissä tai sukupuoleen liittyvissä käytäytymistapumuksissa ovat mahdollisia ja todennäköisiäkin uusissa elämäntilanteissa sitä mukaa, kun yksilön pääomat kehittyvät otollisesti (McNay 1999). Kun kentän suhdanteet, esimerkiksi koulutusmahdollisuudet, työmarkkinoiden

rakenne, hyvinvointipalvelut tai työvoimapolitiittiset linjaukset muuttuvat, toimijoiden käytännöt ja vastaukset näihin kohtaamisiin kumpuavat elämänhistoriasta ja positiosta kentällä (Bourdieu 2005, 46).

Yksilön habitus ja sosiaalinen ympäristö eivät oletettavasti ole koskaan täydellisessä vastaavuudessa keskenään, mutta kriisissä pääomat voivat menettää arvonsa äkillisesti tai joutua radikaalin uudelleenarvioinnin kohteeksi. Silloin habitus ja kenttä voivat ajautua dramaattiseen epäsuhtaan keskenään, kun yksilö joutuu habituksensa asettamissa rajoissa vastaamaan kentän muutoksiin. (Bourdieu 2005.) Äkillinen ja mullistavalta tuntuva olosuhteiden muutos voi tuottaa voimakkaita tunnetiloja, kuten otteen menettämisen tai jumiutumisen tunteita, jopa totaalista näköalattomuutta. (Hardy 2008, 132–133.) Yksilötoimija voi kokea, että yhteiskunta on mennyt eteenpäin ja hän itse on jäänyt paikoilleen, pudonnut tyystin kehityksen kelkasta. Omat toimintatapumukset, preferenssit, osaaminen tai kokemus eivät ole kentällä enää yhtä arvostettuja kuin joskus aiemmin. Pääomilla ei enää ole samanlaisia vaikutuksia kuin joskus ennen.

Habitukselle on ominaista inertia eli viive, jonka vuoksi sopeutuminen muuttuneisiin olosuhteisiin sujuu usein hyvin hitaasti. Habitus saattaa hyvin pitkään jatkaa sellaisten käytäntöjen generoimista, jotka vastaavat huonosti kentän muuttuneita rakenteita. Tämän seurauksena yksilön käytännöt voivat muuttuneissa olosuhteissa vaikuttaa ulkopuolisista käsittämättömältä ja järjetömiltä. (Adkins 2004; Bourdieu 2008; Siisiäinen 2005a, 99.)

Yleensä nopeiden yhteiskunnallisten muutosten aikana käy niin, että joidenkin ryhmien pääomien arvo heikkenee, joidenkin puolestaan vahvistuu. Eri tasoille sosiaalisessa hierarkiassa sijoittuvien ryhmien kyky hahmottaa ja havaita ympäröivässä yhteiskunnassa avautuvia uusia toimintamahdollisuuksia mukautuu varsin epätasaisesti kentän muuttuneeseen tilanteeseen. Mitä enemmän symbolista pääomaa toimijalla on, sitä moninaisemmat tämän muutostilanteissa havaitsemat liikkuvuusvaihtoehdot oletettavasti ovat ja sitä paremmin hän kykenee niitä hyödyntämään.

Kaikilla toimijoilla ei siis ole tasavertaisia resursseja tai tarvittavia disposiatioita, jotta nämä voisivat nopeasti tunnistaa avautuvia mahdollisuuksia, tarttua niihin ja pyrkiä kohti uusia tilaisuuksia asemansa parantamiseen kentällä. Habituksen viive merkitsee, että hallitsevat ryhmät hyötyvät useimmiten muutoksesta sisäistämensä havaintokategorioiden ja käyttäymismallien avulla, kyeten reagoimaan ja toimimaan nopeammin. Alemmissa sosiaalisissa asemassa olevat ryhmät puolestaan eivät välttämättä edes tunnista muutoksen luonnetta, eivätkä siten ajoissa havaitse, etteivät heidän aiemmin toimivaksi koetellut käytäntönsä enää tuota toivottua tulosta. Heikompiosaiset ryhmät saattavat alkaa tavoitella tiettyjä asemia vasta siinä vaiheessa, kun nämä positiot ovat jo menettämässä arvostustaan. (Bourdieu 1996, 262; Hardy 2008, 135.)

Yhtäältä dramaattiset muutokset kentillä johtuvat usein jostakin laajasti yhteiskuntaa ravistelevista, ja erityisesti taloudellisista, kriiseistä. Toisaalta yksilön elämänhistoriaan liittyy myönteisiä tai kielteisiä käännekohtia, sosiaalisiin suhteisiin liittyviä onnellisia ja onnettomia sattumuksia tai esimerkiksi palkka-

työn ja kotiäitiyden välisiä siirtymiä. (Bourdieu 1984, 105.) Joka tapauksessa dramaattisissa muutostilanteissa psykologinen epämukavuus ja ambivalenssi voivat edistää yksilötoimijan dispositioiden, kuten aiemmin kyseenalaistamattomien arvojen, asenteiden ja uskomusten arbitraarisuudesta ja vaikutuksista tietoiseksi tulemista. Kokemus voi synnyttää subjektiivisesti koetun motivaation muuttaa dispositioita ja niiden synnyttämiä käytäntöjä niin, että ne sopisivat paremmin muuttuviin tilanteisiin erilaisilla toimintakentillä. (Bourdieu 1989, 45.) Voidaan olettaa, että yksilön emotionaalinen sitoutuminen vakiintuneisiin järjestelyihin vähenee, mikäli vanhassa pitäytymisestä ei enää koidu odotettua etua ja laajempialaiset muutosprosessit avaavat uusia mahdollisuuksia. (Grenfell 2008a, 163.) Täysin tietoinen, rationaalinen arviointi on poikkeuksellista. Silti erilaiset kriisit, käännekohdat tai murrokset niin henkilökohtaisessa elämässä kuin yhteiskunnallisestikin voivat laukaista prosessin, jossa aiemmat käytännöt havahdutaan mieltämään järjettöminä, muuttuneessa toimintaympäristössä toimimattomina ja niitä pyritään tietoisesti muokkaamaan uudenlaisia olosuhteita paremmin vastaaviksi. (Fowler 1996, 10.)

Erilaiset taloudelliset ja sosiaaliset muutokset yhteiskunnassa käsitteellistyvät eri kentillä realisoituviksi olosuhteiden muutoksiksi. Bourdieulaisittain oletetaan, että yhteiskunnallinen muutos voi synnyttää ristiriidan tai yhteensopimattomuuden tilan aiemmin yhteensopivan habituksen (pelin taju) ja kentän (itse peli) välillä – toisin sanoen ristiriidan ennen yhteneväisten toimintaympäristön tarjoamien objektiivisten rakenteiden ja yksilön sisäistämien subjektiivisten toiminnan rajojen välillä. Tämä ristiriita voi johtaa tiedostamisen lisääntymiseen, kasvattaa kyvykkyyttä kriittisyyteen, joka kohdistuu aiemmin itsensänselvyyksinä pidettyihin sosiaalisiin olosuhteisiin. (Adkins 2004, 196–197.) Habituksen viiveen vuoksi lisääntynyt kriittisyys olosuhteita kohtaan, tiedostaminen ja pohdiskelu eivät kuitenkaan välttämättä johda vanhojen toimimattomien käytäntöjen muuttumiseen (Hardy 2008; Bourdieu 2008).

2.4.2 Uudelleenmuuntamisen strategiat ja paikallinen elämä

Erityisesti yhteiskunnallisen hierarkian alemmille tasoille sijoittuvat ryhmät turvautuvat helposti totunnaisiin ja helposti ennakoitavia seuraamuksia aiheuttaviin käytäntöihin tai reaktioihin. Näihin liittyy vähiten epäonnistumisen riskejä, vaikka ne eivät asiaa ulkopuolelta tarkastellen tai laskelmoivan rationaalisen ajattelun mukaan olisikaan eniten välitöntä hyötyä tuottavia siirtoja. Bourdieun (1974) kuvaama todennäköisen kausaalisuus voi auttaa selittämään esimerkiksi sitä, miksi monet naiset pitävät ilman rationaalisia perusteita kiinni perinteisestä, sukupuolten toisiaan täydentävyyteen perustuvasta työnjaosta perheen sisällä tai pyrkivät työllistymään matalapalkkaiseen ja vähän arvostettuihin töihin, joissa on huonot työehdot.

Todennäköisen kausaalisuus voidaan ymmärtää maalaisjärjen mukaiseksi taipumukseksi vältellä lyhyellä tähtämellä riskinottoa ja minimoida taloudellisten, kulttuuristen tai sosiaalisten pääomien tuhlaamista sen sijaan että tekisi sellaisia valintoja ja investointeja, joiden avulla olisi pidemmällä tähtämellä mahdollista radikaalistikin parantaa omaa positiota. Toimija pyrkii välttämään

sellaisia arkisia käytäntöjä ja valintoja, jotka tähtäävät liian kunnianhimoisiin tavoitteisiin, pidättäytyen esimerkiksi tavoittelemasta sosiaalista nousua koulutuksen avulla tai alueellista liikkuvuutta vaativampien ja parempipalkkaisten työtilaisuuksien toivossa. (Siisiäinen 2010; Bourdieu 2008.) Todennäköisen kausaalisuus tuo mieleen sananlaskun: ”Joka kuuseen kurkottaa, se katajaan kapsahtaa.” Esimerkiksi työmarkkinoiden riittävän kauan syrjään sysimä toimija saattaa vetäytyä kokonaan sivuun työmarkkinoilta mieluummin kuin hakeutuu esimerkiksi omaehtoiseen koulutukseen. Todennäköisen kausaalisuus avaa alistetuille ryhmille tyypillistä oman paikan tajuun liittyvää kohtaloon tyytymistä, joka osaltaan liittyy alhaiseen kykyyn sietää väärinvalitsemisen ja epäonnistumisen riskiä.

Kun pääomien arvostuksesta käydään muuttuvissa kentän suhdanteissa uudelleenmäärityskamppailuja, yksilöiden reaktiot ja generoituvat käytännöt voivat olla reaktiivisia eli menneeseen suuntautuvia tai proaktiivisia eli vallitsevan tilanteen ylittämään pyrkiviä, tulevaisuuteen suuntautuvia ja uusia mahdollisuuksia hyödyntämään pyrkiviä. (Bourdieu 1984, 109; Siisiäinen 2005, 97–98.)

Esimerkiksi yksilön ammattiuran katkokset, kuten työttömyys, yrityksen konkurssi, työkyvyttömyys tai vanhempainvapaaajaksot asettavat paineita tehdä strategisia ratkaisuja. Eri pääoman lajeja voidaan tietyillä ehdoilla muuntaa toiseen olomuotoon tai toisikseen, jotta esimerkiksi alueellinen tai sosiaalinen liikkuvuus tai siirtymät kentältä toiselle mahdollistuisivat. Esimerkiksi koulutuksesta, kotiäitiydestä tai työttömyydestä takaisin työelämään siirtyminen vaatii pääomien päivittämistä ja muuntamista.

Yksilötoimijan sosiaalinen trajektori kuvaa hänen pääomiensa kehittymistä elämänkulun aikana. Uudelleenmuuntamisen tai muutoksenhallinnan strategioiksi voidaan nimittää niitä käytäntöjä, joita toimija generoi habituksensa avulla turvatakseen asemansa (Bourdieu 1984).

Kyseeeseen tulee ensinnäkin pääomavarannon koostumuksen muokkaaminen paremmin muuttunutta kentän tilannetta vastaavaksi tai toiseksi pääomien siirtäminen kentältä toiselle. Pääomien liikeradalla on näin kaksi spatiaalista ulottuvuutta: Vertikaalinen muutos tarkoittaa position muutosta saman kentän sisällä, esimerkiksi ammatissa tai samassa työpaikassa tapahtuvaa ylenemistä yrityksen osastopäälliköistä toimitusjohtajaksi tai sairaanhoitajasta osastonhoitajaksi. Horisontaalinen muutos tarkoittaa pääomien siirtämistä kentältä toiselle, esimerkiksi siirtymistä maatalousyrittäjästä kauppiasyrittäjäksi, jolloin edellytetään pääomien uudelleenmuuntamista. Kentän logiikan mukaisesti pääomat arvioidaan aina kenttäkohtaisesti siirryttäessä kentältä toiselle. Toisaan lähellä olevien kenttien, ja nimenomaan alakenttien, välillä muuntuminen onnistuu yleensä jouhevammin kuin toisistaan kaukana olevien kenttien välillä. Esimerkiksi yrittäjyyden toimialojen sisällä tapahtuvat muutokset olla helpompia kuin palkkatyössä olevan siirtyminen yrittäjäksi. (Bourdieu 1984, 125–135.)

Voidaan olettaa, että toimija viihtyy samalla paikkakunnalla niin kauan kuin voi toteuttaa siellä toimintatapumuksiaan paremmin kuin muualla. Kiinnittymistä paikkakuntaan voidaan pitää lisäksi sitä todennäköisempänä, mitä

vaikeampi toimijan pääomia on siirtää muualle. Suhteellisen helposti siirrettäviä pääomia voivat olla esimerkiksi koulutus, tittelit, ylipaikalliset verkostot ja ammattitaito. Vastaavasti sukupolvenvaihdoksen läpikäynyt maatalousyrittäjä voi olla tyyppiesimerkki vahvasta pääomien paikkaan kiinnittymisestä. (Kivitalo 2007, 203–204.)

Alueellinen liikkumattomuus ja paikallaan pysyminen nähdään yleisesti jumiutumisenä, tyytymisenä, vanhaan lukkiutumisenä tai jopa jonkinlaisena vangiksi joutumisena. Harvoin tunnustetaan se, että myös paikallaan pysyminen ja vanhasta kiinni pitäminen vaatii resursseja ja kamppailuja. Syrjäisinkin maaseutu ja taantuva pikkupitäjä muuttuu globaalien rakenteiden puristuksessa. Tämä vaatii myös paikalleen jääviltä uudistumista ja kekseliäisyyttä selviytymisen eteen. (Rogaly & Taylor 2009; Jokinen ym. 2011.)

TAULUKKO 1 Pääomien paikallinen kiinnittyminen, toimintaedellytykset ja todennäköiset strategiat

	Proaktiivinen strategia	Reaktiivinen strategia	Vetäytymisstrategia
Pääomien siirrettävyys/kiinnittyminen	Suhteellisen hyvä siirrettävyys	Vahva paikallinen kiinnittyminen	Pääomien niukkuus, siirrettävyyden esteet
Toimintaedellytykset eri kentillä	Suhteellisen paljon paikallisesti ja yli-paikallisesti	Kohtalaisesti, lähinnä paikallisia	Vähän, ei lainkaan (koti ja läheisverkostot)
Todennäköisen strategian erityispiirteet	Pääomien arvon kasvattaminen, investointi	Paikallisuuteen keskittyminen, riskien välttäminen	Vetäytyminen, olosuhteisiin sopeutuminen

On oletettavaa, että sosiaalinen pääoma voi edistää taloudellisen ja kulttuurisen pääoman kasaamista ja kompensoida niiden puutetta erityisesti tutkimuspaikkakuntani Lievestuoreen kaltaisilla pienillä paikkakunnilla. Sosiaalisen pääoman ominaislaatu kuitenkin merkitsee, että sitä on jatkuvasti pidettävä yllä, sillä jo hankittu sosiaalinen pääoma voidaan menettää jos sitä ei vaalita hoitamalla suhteita, toimimalla sosiaalisten odotusten ja esimerkiksi vastavuoroisuuden normien mukaisesti.

Usein tutun ja turvallisen ympäristön merkityksen tiedostavat selvimmin resursseiltaan heikommassa asemassa olevat. Tieto ympäröivästä maailmasta antaa mahdollisuuden vertailla omaa kotipaikkaa muihin tarjolla oleviin asuinvaihtoehtoihin. Paikallista kiinnittymistä määrittävät siis paitsi yhdyskunnan olosuhteet sinällään, myös se, millaisiksi omat mahdollisuudet arvioidaan yhdyskunnan ulkopuolella. Otaksun, että suhteellisen heikosta asemastaan huolimatta yksilöllä voi olla sellaista paikallista sosiaalista pääomaa, joka tekee elämisestä helpompaa ja niin hyvää kuin itselle arvellaan ylipäätään kohtuullisilla ponnisteluilla olevan mahdollista. Sosiaalisten suhteiden merkitys on tär-

keä erilaisten resurssien tarjoamisen kannalta, mutta myös elämiseen liittyvää varmuutta, jatkuvuutta ja ennustettavuutta tuottavana tekijänä. Kaikkein vähäisimmät pääomat ja heikoimmat toimintaedellytykset voidaan mieltää lähinnä suppeaan lähipiiriin vetäytyvien ja käpertyvien osaksi – edes kaikki paikalliset toimintamahdollisuudet eivät ole tasa-arvoisesti kaikkien ulottuvilla.

Toimijan paikallista asemaa kuvaava pääomien kokonaisvolyyymi muodostuu erilaisista suhteista ja positioista yleensä useilla kentillä. Yksilön toimintaedellytykset riippuvat siitä, kuinka paljon hänellä on pääomia suhteessa paikallisiin kenttiin ja kuinka paljon esimerkiksi paikallinen sosiaalinen pääoma tuottaa toimintamahdollisuuksia paikallisissa verkostoissa (Bourdieu 1986, 248–252). Voidaan puhua paikallisille kentille ominaisista erityispääomista, joita muodostuu paikallisista suhteista, paikallisten resurssien hallinnasta sekä eriytyneestä hyvästä mausta ja tyylistä pelata paikallisilla kentillä. Esimerkiksi suhteet paikallisiin toimijoihin, kuten virkamiehiin, yritysjohtajiin, yhdistyksiin ja uskonnollisiin ryhmittymiin voivat parantaa mahdollisuuksia edistää omaa asemaa paikallisissa sisäpiireissä.

Paikallisilla erityispääomilla voi olla vaikutusta esimerkiksi niukoista työpaikoista kilpailtaessa, kun ratkaisevat erot hakijoiden välillä eivät löydy vaikkapa koulutusta vertailemalla tai mitään tiettyjä pätevyyskriteereitä ei ole esitetty. Toisaalta paikallisen sosiaalisen pääoman heikkous on, että se ei ole helposti siirrettävissä paikkakunnalta toiselle.

2.5 Tarkennetut tutkimuskysymykset

Pierre Bourdieun sosiologinen ajattelu muodostaa joustavan, monimuotoisen ja haastavan teoreettis-metodologisen kokonaisuuden. Koko hänen laaja tuotantonsa korostaa systemaattisesti käsitteistön avoimuutta: sen osat tulee aina määritellä ja tarkentaa tapauskohteisesti kuhunkin tutkimuskontekstiin soveltaen (Bourdieu & Wacquant 1995, 123).

Paikallinen sosiaalinen tila koostuu erilaisista toiminta-areenoista tai elämänpiireistä, jotka voidaan mieltään kentiksi. Toimija valikoi habituksensa orientoimana ne kentät (työmarkkinat, poliittinen kenttä, yhdistykset ja järjestöt, koulutus jne.), joiden pelistä on kiinnostunut ja joiden toiminnassa haluaa olla osallisena. Paikalliset kentät eivät kuitenkaan toimi itsenäisinä omalakisina kenttinä, vaan niiden dynamiikka ja suhdanteet ovat riippuvaisia laajempien kansallisten ja globaalien kenttien kehityksestä, sekä voimasuhteista vallan kentällä (Siisiäinen & Alanen 2011, 25–26).

Omassa tutkimuksessani näen naisten perheen ja palkkatyön välisen liikkuvuuden kahden kentän kaltaisen tilan välisinä siirtyminä elämänsä eri vaiheissa. Paikallisyhdyskunta ja paikalliset työmarkkinat näyttävät kampailujen tilana, jossa naiset hyödyntävät erilaisissa sosiaalisissa piireissä ja kentillä muodostuneita toimintataipumuksiaan (dispositioita), osaamistaan ja kykyään (pääomia) tavoittelessaan muun muassa työtä ja työmarkkina-asemia (kentän panoksia). Työhön ja työpaikoista kamppailuun naisia intressoi paitsi

taloudellisen toimeentulon hankkiminen, myös sosiaalisen tunnustuksen sekä täysivaltaisen ja autonomisen yhteisön jäsenyyden tavoittelu.

Naisten kykyjä ja ominaisuuksia arvioidaan suhteessa muiden työmarkkinakentällä pelaavien pääomavarantoihin. Ohuilla paikallisilla työmarkkinoilla työpaikkoja on vähän, niihin pääseminen ja niistä kiinnipitäminen vaatii paitsi tunnistettuja ja tunnustettuja tietoja, taitoja ja ominaisuuksia (symbolista pääomaa) myös sisäistettyä pelin tajuua. Pelin taju merkitsee esimerkiksi paikallistuntemuksen ja aiemman työhistorian kautta muodostunutta kykyä lukea kentän peliä, ennakoida muiden pelaajien siirtoja ja tehdä omat peliliikkeensä järkevästi.

Työmarkkinapelissä on erityisesti paikallisilla kentillä tietyin ehdoin ja vaihtelevissa määrin mahdollista hyödyntää myös muilla elämänalueilla, kuten perhe-elämässä tai vapaaehtoistyössä, generoituneita pääomia. Nämä muissa toimintaympäristöissä omaksutut taidot, taipumukset, tottumukset ja luontevuudet voivat tuottaa naisille arvostusta ja tunnustusta, ikään kuin paikallista erityispääomaa. Esimerkiksi Beverley Skeggs (1997) on hoivatyötä tekevien naisten resursseja tutkittuaan esittänyt, että naiset voivat hyödyntää feminiiniksi ymmärrettyjä taitoja ja kokemustensa kautta ruumiillistuneita luontevuuksia kulttuurisena pääomana hoivatyön kentällä. Oletan, että muilla elämänalueilla, kuten "kunniallisena" vaimona ja "normaalin perheen" äitinä tai vapaaehtoistyössä saavutettu sosiaalinen tunnustus voi jossain määrin helpottaa palkkatyön ja perheenäitiyden välisiä siirtymiä paikallisilla kentillä. Mutta millä ehdoilla tai aloilla ja millaisia positioita ne voivat naisille mahdollistaa?

Tämän kirjan luvuissa 4 ja 5 esittämäni empiiriset tulokset ovat vastauksia seuraaviin tutkimuskysymyksiin:

(1) Millaista taloudellista, kulttuurista ja sosiaalista pääomaa naisilla on ollut elämänsä eri vaiheissa ja miten sitä on muodostunut?

- Millaisia työmarkkinoiden vaatimuksiin sopeutumisen strategioita naisten toimintataipumukset sekä pääomat ovat mahdollistaneet?
- Millaisiin asemiin näiden avulla on paikallisilla työmarkkinoilla pyritty tai päädytty?

(2) Millaisia konkreettisia valintoja naiset ovat tehneet koulutuksen, ammatin sekä työuran ja perhe-elämän välisten siirtymien suhteen?

- Millaista itseymmärrystä ja oman paikan tajuua naisten valinnat ilmentävät?
- Millaisia seurauksia naiset olettavat päätöksentekotilanteessa havaituilla vaihtoehdoilla olevan? Miksi naiset ovat eri tilanteissa valinneet niin kuin ovat valinneet.

Ensimmäistä tutkimuskysymystä tarkentaen lähden ajatuksesta, että yhteiskunnallinen muutos ja siirtymät perheenemännyyden, kotiäitiyden, koulutuksen, työttömyyden ja työelämän eri positioiden välillä edellyttävät naisten omistamilta pääomilta muunnettavuuspotentiaalia (Bourdieu 1986; 1990, 114;

Siisiäinen 2005a). Taloudellinen, kulttuurinen ja sosiaalinen pääoma sekä niiden määrä ja koostumus ovat yksilötoimijan toimintaedellytyksiä ja erottautumis-potentiaalia sääteleviä valmiuksia erilaisilla kentillä. Neljäs pääoman laji, symbolinen pääoma, on avain muiden pääoman lajien hyödynnettävyyteen ja merkitsee siten vaikutusvaltaa kentällä. Se, ettei joitain tiettyjä taitoja, ominaisuuksia tai toimintatapoja arvosteta yhteiskunnassa, estää niiden muuntamista symboliseksi pääomaksi.

Toiseen tutkimuskysymykseen vastaamisen avainkäsite on habitus. Lähdän ajatuksesta, että toimijan tulevaisuusorientaatiota, menestymistä ja sopeutumismuutoksia eri kentillä voidaan ymmärtää paremmin selvittämällä hänen primaarihabituksensa sosiaalisia lähtökohtia ja sosiaalisen aseman ajallista kehitystä (pääomien kehityskaari). Habitukseen kerrostuvat kaikki kokemukset, joita ihminen hankkii eri elämänalueilla, ja habituksen kautta ne toimivat myös yksilön minäkuvan ja itseymmärryksen rakennusaineensa. Yksilötoimijan itseymmärrys, joka orientoituu esimerkiksi työmarkkinoille osallistumisesta ja erilaisia urastrategioita ovat aina symbolisen vallan alaista toimintaa, joka tapahtuu jossain määrin tiedostamattomasti hallitsevien ryhmien symbolisten kategorisointien ohjaamana. Esimerkiksi ammatinvalinta ja eri vaihtoehtoihin liittyvät tulevaisuutta koskevat ennako-oletukset ilmentävät sitä, millaiseksi toimijan subjektiivisesti koettu rajojen taju on muokkautunut elämänhistorian myötä. Taustalla vaikuttavat yleiset käsitykset siitä, minkä arvoisia henkilön edustamat ominaisuudet, taipumukset tai kyvyt eri kentillä ovat.

Lähtökohtani elämäntien tarkasteluun on, että toimijan valinnoille on ominaista pikemminkin elämän kokonaisuuden kuin eri osa-alueiden pohtiminen ja järjestäminen pala kerrallaan. Tällainen empiirinen lähtökohta toimijuuteen on sopusoinnussa habituksen käsitteen mukaisen ajattelun kanssa. Arkielämän ja yksilön toiminnan osa-alueiden välisten ristiriitaisuuksien, kuten perhe-elämän ja työuran yhteensovittamisen tarkastelussa on olennaista nähdä, että yksilö ei jakaudu lohkoihin niin kuin ne toiminnot, joihin hän osallistuu.

Relationaalisen ajattelun perustava lähtökohta on kiinnittää huomio siihen, millaisiin asemiin eri ryhmät kentällä positioituvat ja millaisia eriarvoisuusrakenteita tämän seurauksena muodostuu. (Bourdieu & Wacquant 1995, 124). Tutkimuksessani kentän käsitteen keskeinen merkitys on siinä ymmärryksessä, että yksittäisen toimijan habitus muotoutuu ja kehittyy edelleen koko ajan yksilöllistyen sen mukaan, millaisilla kentillä ja millaisissa asemissa hän elämäntien aikana toimii. Eri kentillä vallitseva dynamiikka ja valtasuhteiden muutokset heijastuvat yksittäisten toimijoiden pääomien arvostukseen ja altistavat myös heidän käytäntönsä, dispositionsa ja itseymmärryksensä muutoksille. Yksilötoimijan pääomat voivat menettää arvonsa kokonaan tai osittain kentän suhdanteiden murroksissa. Esimerkiksi koulutus voi vanhentua ja käytännön työkokemus menettää symbolisen arvonsa, kun ammattirakenne uudistuu tai entistä koulutetumpaa työvoimaa tulee markkinoille.

Jo johdantoluvussa mainitut laajamittaiset yhteiskunnalliset muutokset näyttäytyvät bourdieulaisittain kenttien olosuhteiden muutoksina. Kentän muutos voi johtaa aiempien kentän olosuhteiden kanssa yhteen sointuneen ha-

bituksen ja muuttuneiden suhdanteiden väliseen ristiriitaan, jolloin habitus ei kykene enää generoimaan muuttuneissa olosuhteissa päteviä strategioita (Bourdieu 2008). Epäsuhta voi johtaa ristiriitaisuuden kokemuksiin, joiden seurausena toimijan valmiudet tiedostaa ja tarkastella kriittisesti aiemmin itseltään selvänä pitämiään sosiaalisia olosuhteita sekä omia toimintataipumuksiin voivat lisääntyä. (Hardy 2008.) Luovien ja kekseliäiden käytäntöjen generoituminen on mahdollista vastauksena kentän muuttuviin suhdanteisiin. Tutkijan työvälineenä habitus auttaa havaitsemaan yhteiskunnallisten valtarakenteiden vaikutukset yksilötoimijan tavoissa pyrkiä muutokseen. Se auttaa kiinnittämään kriittisen huomion siihen eriarvoisuuteen, joka toimijoiden välillä vallitsee muutoksen havaitsemisessa ja uudessa kentän suhdanteissa toimivien käytäntöjen generoimisessa.

Erityisesti tulee ymmärtää, ettei tietoisuus tai kyky refleksiivisyyteen välttämättä johda käytäntöjen muuttamiseen arkisissa tilanteissa. Lisa Adkins (2004, 196–197) toteaa, ettei esimerkiksi kyky tarkastella kriittisesti perinteisiä sukupuolimalleja ja sukupuolten välistä työnjakoa merkitse niiden vaikutuksen purkautumista toimijoiden arjessa kuten esimerkiksi Ulrich Beck (1994) esittää. Adkins (emt.) korostaa, ettei tavaksi tullutta kykyä reflektoida valintatilanteessa avautuvia vaihtoehtoja pidä erehtyä tulkitsemaan siten, että kaikki tiedostetut vaihtoehdot olisivat yhtä lailla kaikkien niihin refleksiivisesti suhtautuvien yksilöiden tavoitettavissa. Ne eivät ole, vaikka reflektioivilla yksilöillä olisikin taipumus tuottaa tasa-arvoideologian mukaista itseymmärrystä tai esittää omat arkielämän käytäntönsä vapaina valintoina. Edellytykset ja valmiudet tarttua uusiin toimintamahdollisuuksiin riippuvat paitsi yksilön omistamista pääomista, myös elämänkulun aiemmista kokemuksista. Tästä seuraa eroja ja eriarvoisuutta toimijoiden välillä.

Bourdieun (1974, ks. Siisiäinen 2010) näkemykset todennäköisen kausaalisuudesta selventävät sitä, miksi osa naisista pitää edelleen kiinni esimerkiksi perinteisistä perhearvoista ja sukupuolten välisestä työjaosta tai kouluttautuu matalapalkkaiseen ammattiin, vaikka käsittääkin valintansa taloudellisesti epärationaaliseksi. Todennäköisen kausaalisuus kuvaa erityisesti arkijärjen mukaisista taipumista välttää liian kunnianhimoisia ja riskialttiita investointeja kuten kouluttautumiseen, alueelliseen liikkuvuuteen tai sosiaaliseen nousuun tähtääviä siirtoja. Valintoja määrittää paremminkin niukkojen taloudellisten, kulttuuristen tai sosiaalisten resurssien menettämiseen pelko ja riskien välttely, kuin hyödyn maksimointi tai oman aseman parantamiseen pyrkiminen.

Lähden empiirisiin analyysiin myös sellaisen oletuksen varassa, että Bourdieun relationaalinen sosiologia auttaa monien muiden turhien vastakainasettelujen ohella ylittämään myös yksinkertaistavan järki–tunteetdikotomian elämänkulun valintojen tarkastelussa. Uskon, että se mitä naiset nimittävät jonkinlaisen kohtalon, tunteen tai intuition seuraamiseksi valintatilanteessa, onkin itseasiassa habitukseen ohjailemaa käytännön järkeä ja oman paikan tajua, vain joiltain osin tiedostettua tietämystä siitä, mikä on järkevää ja kohtuullista omat toimintaedellytykset huomioon ottaen.

3 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

Käsillä olevaa väitöskirjaani voitaisiin nimittää synteetiksi kymmenen vuotta kestäneestä tutkimusprosessista. Siksi kuvaankin tässä luvussa aivan konkreettisesti myös sitä, millaisten vaiheiden ja välitilinpäätösten kautta tässä kirjassa esitettäviin tuloksiin on päädytty. Luvuissa 4 ja 5 esittämäni tulokset ovat osin Bourdieun sosiologisen ajattelun sisäistämisen kautta kypsyyntä uudelleentulointaa aiemmin tutkijauralla tuottamistani analyyseista ja tutkimustuloksista.

Sosiologian pro graduni ja väitöskirjatutkimukseni ovat limittyneet osaksi kahta peräkkäistä, Jyväskylän yliopiston yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitoksen Lievestuoreella toteuttamaa tutkimusprojektia. Pro graduni³ tutkimuskohteena olivat kahdella pienellä paikkakunnalla asuvat, vähän koulutetut ja työttömyyskierteessä pitkään eläneet perheenäidit. Väitöskirjatutkimuksessani empiirisen aineiston ytimen muodostavat 15 lievestuorelaisen 45–56-vuotiaan naisen elämäntilanteita koskevat haastattelut. Olen laajentanut tutkimuksen kohderyhmää siten, että mukana on erilaisissa työmarkkina-asemissa olevia ja myös korkeammin koulutettuja naisia, mutta vain yhdeltä paikkakunnalta. Elämäntilanteita koskevien haastattelujen toteuttamista ja kohderyhmää kuvaan lähemmin luvussa 3.2.

Tutkimuspaikkakunta Lievestuoreen paikalliskuvaus on esitetty luvussa 3.1.1. Lievestuore-tietämykseni on suurelta osin perua jo opiskeluvuosiltani 2002–2005. Toimin tuolloin tutkimussihteerinä Operation Work -tutkimushankkeessa (OW), jossa tarkastelimme neljällä pienellä paikkakunnalla toteutettua työllisyys-hanketta paikallisina toimijaverkkoina (Siisiäinen 2005b). Yksi tämän Euroopan sosiaalirahaston rahoittaman EQUAL-kumppanuushankkeen toteuttamispaikkakunnista oli Lievestuore. Kyseisen tutkimusprosessin myötä minulle muodostui jo tuolloin melko selkeä kuva Lievestuoreen työttömyysrakenteesta, välityömarkkinoista, merkittävimmistä työllistäjistä ja työttömien työnhakijoiden mahdollisuuksista työllistyä avoimille työmarkkinoille 1990-luvulla ja 2000-luvun alussa (Kivelä & Kolehmainen 2005; Kivelä, Kolehmainen

---

³ Julkaisematon sosiologian pro gradu 2004: *Ensin muut ja sitten minä. Työttömien naisten toimintamahdollisuuksien hahmottuminen pienellä paikkakunnalla*. Jyväskylän yliopisto, yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos.

& Siisiäinen 2007). Tämän tutkimushankkeen tulokset toimivat lähtöoletuksina erityisesti luvussa 4 esitettävälle paikallisten naistyömarkkinoiden tarkastelulle ja naisten työurien tarkastelulle.

Lievestuoreella OW-hankkeen keskeisin tutkimusaineisto ”paikallisen työllisyydenhoidon yhteistyöverkoston” tarkastelemiseksi muodostui projektin vetovastuussa olleen kolmannen sektorin toimijan, Lievestuoreen Settlementti ry:n asiakirja-aineistoista ja projektityöntekijöiden haastatteluista.⁴ Muita toimijaverkkoanalyysissä hyödyntämiämme tutkimusaineistoja olivat muun muassa projektin kohderyhmälle suunnatut tutkimusryhmän laatimat kyselyt, kohderyhmän eli työttömien työnhakijoiden teemahaastattelut, sekä työvoimahallinnon Uratieto-rekisterin tiedot. Lisäksi hankkeen ohjausryhmän jäsenet, paikkakunnan viranomaiset, yrittäjät ja yhdistykset vastasivat heille suunnattuun työllisyshankeyhteistyötä tarkastelleeseen tutkimuskyselyyn. Tapasimme heitä myös erilaisissa kokouksissa ja seminaareissa. Tutkimusryhmän tiivis osallistuminen hanketoimintaan, eri toimijatahojen tapaaminen ja eri tahojen kanssa käydyt keskustelut lisäsivät tietämystä hankemaailmasta yleisesti, mutta mahdollistivat näköalapaikan myös hankepaikkakuntien työmarkkinoiden ja työllisyydenhoidon tilanteen yleiseen hahmottamiseen.

Varsinainen väitöskirjatutkimus käynnistyi osana Suomen Akatemian rahoittamaa monitieteistä Resurssit, paikallisuus ja elämänkulku -tutkimushanketta (2005–2009), jonka yksi keskeinen tavoite oli tutkia yksilötasoisien sosiaalisen pääoman muotoutumista paikallisesti ja toimijalähtöisesti viiden eri ikäryhmän näkökulmasta (Siisiäinen 2005a; Alanen, Salminen & Siisiäinen 2007; Alanen & Siisiäinen 2011). Tutkimushanke toteutti Lievestuoreella keväällä 2006 kyselyn (N=373)⁵. Eri ikäryhmien taloudellisen, kulttuurisen ja sosiaalisen pääoman hallintaa mittaavan aineiston avulla muodostettiin yleiskuva paikkakunnan sosiaalisesta rakenteesta tietyissä ikäkohorteissa, sekä tässä tutkimuksessa perusteellisemmän analyysin kohteena olevan naisryhmän asemasta paikkakunnalla. (Kivelä & Siisiäinen 2007; Kivelä & Salminen 2009; Kivelä 2009).

⁴ Asiakirja-aineisto koostui mm. ESR-projektihakemuksista liitteineen, hankkeen ohjausryhmän muistioista ja itsearviointimateriaaleista, osahankkeiden väliraporteista sekä projektin henkilökunnan tutkimushanketta varten laatimista verkostoyhteyksiään kuvaavista lomakkeista. Yhdistyksen toiminnanjohtaja ja hankkeen työntekijät vastasivat siis olennaisimmin tutkimusaineiston tuottamisesta. Lisäksi analysoimme osahankkeen tiedotusta ja kirjeenvaihtoa, paikallislehtien hanketta käsitteleviä artikkeleita sekä hankkeen tuloksena syntyneen OWi-ohjausmallin kehittämiseen, tuoteistamiseen ja levittämiseen tähtäävästä toiminnasta muodostuneita työpapereita, asiakirjoja, muistioita ja esitteitä.

⁵ Kyselyyn vastasi viiteen eri ikäryhmään kuuluvia: 5–7-vuotiaat lapset (n=74), 15–16-vuotiaat nuoret (n=105), 35-vuotiaat (n=59), 50-vuotiaat (n=100) ja 70-vuotiaat (n=35). Kysely lähetettiin kussakin ikäryhmässä kaikille tiettyinä vuosina synteneille Lievestuoreen postinumeralueella asuneille henkilöille. Tutkimukseen valikoituihin kohortteihin kuuluvien henkilöiden osoitetiedot saatiin Väestörekisterikeskuksesta. Noin 35-vuotiaille ja 50-vuotiaille kysely lähetettiin postitse, samoin kuin pienten lasten vanhemmille. 8. ja 9. luokalla koulussa olleet oppilaat vastasivat kyselyyn opitun aikana, ja 70-vuotiaiden osalta kysely toteutettiin pääosin strukturoituna haastatteluna heidän kodeissaan. Vastaajia oli kaikissa ryhmissä yhteensä 373, jolloin kokonaisvastausprosentti on 69 tutkittuihin kohortteihin kuuluvista. Postitse lähetettyjen kyselyiden vastausaktiivisuus oli hieman alhaisempi (60 %).

Luvussa 3.1.2 tarkastellaan kyselyn tuloksia erityisesti 50-vuotiaiden naisten osalta tavalla, joka pohjustaa tämän tutkimuksen varsinaisiin tutkimuskysymyksiin vastaamista luvuissa 4 ja 5. Kyselylomake lähetettiin vuonna 2006 postitse kaikkiaan 165:lle vuosina 1954–1956 syntyneelle lievestuorelaiselle. Siihen vastasi 100 henkilöä, joista 56 oli naisia ja 44 miehiä.⁶

Tutkimusasetelmani, aineiston analyysin ja tulosten esitystavan lähtökoh- ta on ollut keskittyminen yksittäisten henkilöiden elämänkulkujen ja heidän valintojensa logiikan systemaattiseen tarkasteluun. Minua kiinnostaa se, miten tutkittavien pääomat ja habitus altistuvat eri kentillä tapahtuvalle muutokselle ja miten toimijat näihin muutoksiin vastaavat. Habituksen käsitettä voidaan siis pitää keskeisimpänä työkaluna, jota olen empiirisesti pyrkinyt soveltamaan. Yksilötoimijan habituksessa henkilökohtainen elämänhistoria sekoittuu paikallisesti koettuun kollektiiviseen historiaan, joka puolestaan on yhteydessä laajempiin yhteiskunnallisiin muutosprosesseihin ja erinäisiin globalisaatiovaikutuksiin (Reay, Crozier & James 2011, 22). Omalla toiminnallaan, pääomiensa ja habituksen mukautumisen viiveen mahdollistamissa puitteissa, naiset muokkaavat, vahvistavat tai kyseenalaistavat paikallisten kenttien rakenteita, eivätkä vain yksipuolisesti sopeudu niillä vallitsevaan dynamiikkaan.

Haastattelujen teoreettisessa lähiluvussa huomioin koko ajan Bourdieun käsitteiden relationaalisuuden ja hyödynnän systemaattisesti kaikkia hänen kolmea pääkäsitettään – habitus, kenttä ja pääomat. Kaikki ne ovat analyysin tulosten tulkinnan ja niistä tehtävien johtopäätösten kannalta yhtä tärkeitä, vaikken esimerkiksi toteuta kenttäanalyysia Bourdieun tarkoittamassa laajassa ja vaativassa merkityksessä. Samoin on ollut välttämätöntä sisällyttää teoreettis- metodologiseen viitekehykseen joukko muita käsitteitä kuten symbolinen valta ja väkivalta sekä todennäköisen kausaalisuus. Vaikka tarkastelen nimenomaan suhteellisen pientä määrää yksilötoimijoiden elämäntarinoita, kokonaisvaltai- sen teoreettis-metodologisen lähestymistavan avulla on mahdollista osoittaa niiden yleisempi sosiologinen kiinnostavuus.

Erityisesti luvussa 5 esittelemissäni kuuden naisen elämäntarinoissa sovel- lan Bourdieun tutkimusryhmän *The Weight of the World* -tutkimuksessa (1999, ranskaksi ilmestynyt *La Misère du Monde* 1993) kehittämää yksittäisten haastat- telujen lähilukuun perustuvaa analyysitapaa. Luvussa 3.3.2 ja merkittävältä osin myös luvussa 3.3.3 kuvaan millaisia metodologisia tutkimusperiaatteita olen tekemieni elämänkulkuhaastattelujen analyysissa noudattanut. Monivuotista tutkimusprosessia kuvatessani kirjoitan samalla auki, miten tutkijan habitukse- ni on kehittynyt ja millaisten valintojen kautta olen päätenyt vuoden 2012 posi- tioon (erityisesti luku 3.3.3).

Päätutkimusaineistosta (elämänkulkuhaastatteluista) tekemieni tulkinto- jen peilinä ovat toimineet osaltaan myös niin sanottujen paikallisten avaintoimi- joiden kanssa ennen varsinaisten tutkimusaineistojen keräämistä käydyt kes-

⁶ Tässä keski-ikäisten ryhmässä kokonaisvastausprosentti oli 61. Kato oli miehillä sel- västi suurempi, sillä heitä kuului kolmen ikäkohortin kokonaistutkimuksen kohde- joukkoon kaikkiaan 85 ja naisia vastaavasti 80.

kustelut Lievestuoreella ja Laukaassa. Vapaamuotoisten haastattelujen⁷ avulla pyrittiin syventämään tutkimusryhmän jäsenten paikallistuntemusta ja luomaan kuva siitä, miten eri alojen keskeiset toimijat ja vaikuttajat arvioivat Lievestuoretta, sen ominaispiirteitä ja asemaa 2000-luvun Suomessa. Haastateltavina oli muun muassa kunnan ja valtion virkamiehiä, paikallisia kunnallispoliitikkoja eri puolueista, sekä pari paikallista yhdistysaktiivia. Epävirallisemmin olen keskustellut muun muassa paikallisten yrittäjien ja opetusalan ihmisten kanssa.

3.1 Tutkimuksen taustoitus ja tutkimusympäristö

Paikallisyhdyskunnan sosiaalisen tilan analyysia ei voida rakentaa suoraviivaisesti Bourdieun kenttäteorian kautta. Paikallisyhdyskunnassa asuvat ihmiset pikemminkin toimivat useiden eri kenttien voimasuhteiden alaisina samanlaisesti. Paikkaa, paikallisyhdyskunta merkityksessään, voidaan kuitenkin tarkastella jännitteisenä sosiaalisena tilana, joka on erilaisten paikallisten, kansallisten ja globaalien voimien muokkaamana. (Siisiäinen & Alanen 2011.) Eri toimijat myös kamppailevat pääomista paikallisilla (osa)kentillä, kuten kunnallispolitiikassa tai työmarkkinoilla, ja sijoittuvat niillä hierarkkisiin asemiin.

1990-luvun alusta lähtien monet globalisaatioteoreetikot ovat korostaneet erilaisten institutionalisoituneiden rakenteiden purkautumista sekä pääomien, tiedon, esineiden ja ihmisten vapaan liikkuvuuden vapautumisen merkitystä. Sen mukaan sosiaalista elämää ei enää voida rajata tiettyihin tarkasti rajattuihin paikkoihin. Globalisaatio ei kuitenkaan merkitse paikallisuuden ja paikkasidosten merkityksettömyyttä ihmisten arjessa, niillä on edelleen eriyttävää ja eriarvoistavaa vaikutusta sosiaalisten ryhmien välillä. Savage, Bagnall ja Longhurst (2005a) tutkimisryhmineen ovat kehittäneet Bourdieun teoriaa hyödyntäen spatiaalisesti sensitiivistä lähestymistapaa sosiaalisten käytäntöjen tarkasteluun. He esittävät, että relationaalisessa tarkastelussa paikallinen ei asetu globaalia vastaan, vaan tarkastelun huomio kohdistuu erityisesti lokaliteettien välisiin suhteisiin, luokitteluihin ja vertailuun (emt. 7).

Paikan-käsitteeseen liittyy samaan aikaan sekä fyysisen, alueellisen sijaitsemisen ulottuvuus että sijainti sosiaalisessa tilassa, kentällä. Tietyissä paikassa tapahtuvan, koetun ja eletyn elämän olennaiset periaatteet löytyvät toisaalta, joten kylää tai rajattua paikallisyhdyskuntaa tutkimalla ei löydetä yhteisön seli-

⁷ Haastattelut tehtiin vuosina 2005 ja 2006 varsinaisen aineistonkeruun pohjustamiseksi. Keskustelujen pääteemat olivat ”lievestuorelaisuus”, Lievestuoreen ominaispiirteet, Lievestuore osana Laukaan kuntaa, paikallisyhdyskunnan sosiaalinen rakenne, yleinen ilmapiiri ja yhteisöllinen toiminta, paikkakunnan vaikuttajat sekä tulevaisuudennäkymät. Avaintoimijahaastatteluja oli yhteensä kahdeksan, joista kolmeen osallistui useampi kuin yksi haastateltava. Haastatteluita luvattiin käyttää vain yleisenä taustatietona, joten luottamuksen säilyttämiseksi haastateltavien nimiä tai asemaa ei tässä tutkimuksessa tarkemmin esitellä, eikä heidän antamiaan lausuntoja yksilöidä.

tystä. Tutkittavan lokaliteetin, kylän, koulun tai perheen paikalliset pelit ovat osa laajempien kenttien peliä, paikalliset kentät ovat osa laajempia, kansallisia ja kansainvälisiä kenttiä. (Bourdieu ym. 1999, 123–129.) Esimerkiksi suurkaupunkien ghettoja voidaan luonnehtia niiden puutteiden, esimerkiksi heikkotasoisten sosiaali- tai terveyspalvelujen, kautta suhteessa vallan ja pääoman alueellisiin keskittymiin. Fyysisellä paikalla ja sosiaalisella paikalla on usein läheinen yhteys, sillä fyysinen sijainti ilmentää usein sijaintia myös sosiaalisella kentällä. Yksilöt, joilla on runsaasti symbolista ja kulttuurista pääomaa pystyvät määrittämään paikkojen symbolista arvoa. Rungas pääomavaranto mahdollistaa erottautumisen ja siten myös fyysisen etäisyyden pitämisen toisiin ihmisiin ja alempiarvoisiin paikkoihin. Pääoman puute taas sitoo ihmisiä enemmän paikoilleen. (Emt. 123–129.)

3.1.1 Lievestuoreen paikallisyhdyskunta

Lievestuoreella, jonka alueella asuu hieman alle 2600 asukasta, on kiinnostava historia. 1900-luvun alussa se oli vielä maatalouskylä, laajan Laukaan pitäjän kylistä juuri Lievestuoreella oli eniten torppareita (Kaalikoski 1996, 78, 97). Lievestuore on suomalaisittain varhain savupiipputeollistunut maaseutupaikkakunta. Suomalaisuusaatetta tukenut Rafael Haarla perusti sinne selluloosa-tehtaansa jo vuonna 1926. Haarlalla oli ennestään paperitehdas Tampereella, missä tarvittiin kohtuuhintaista selluloosaa paperinvalmistuksen raaka-aineeksi. Tehtailija alkoi rakennuttaa tehdasta ja sitä ympäröivää kylää ”valkoiseksi linnakkeekseen”. Haarla rakennutti asuntoja, paransi taajaman infrastruktuuria, loi työpaikkoja ja vaurautta kylälle, mutta työväestön järjestötoimintaa kohtaan hänen asenteensa oli jyrkän kielteinen. Työväenyhdistyksen jäsenet eivät saaneet tehtaalta työpaikkaa, eikä tehtaan työntekijä vastaavasti saanut käydä työväentalolla, tilata työväen sanomalehteä taikka tehdä ostoksia Osuuskauppa Mäki-Matissa. (Kaalikoski 1996, 78–85, 109–112.)

Tehdas saastutti alusta alkaen ympäristöään, erityisesti vesistöjä, mutta paikalliset asukkaat ottivat sen pääosin yhtiön toiminnan tuloksena tarjoutuvan materiaalisena hyvänä välttämättömänä hintana. Tehtaaseen ja tehtaan johtoon suhtauduttiin pääosin myönteisesti, koska työtä riitti ja raha liikkui. (Kaalikoski 1996, 117–118, 120.) Väestö kasvoi nopeasti, kun paikkakunnalle muutti väestöä muualta Suomesta tehdastyöhön, mutta myös muunlaisten elinkeinojen harjoittajiksi.

Työvoiman saatavuudesta riippuvaiset yhtiöt huolehtivat yleisesti ympäröivän yhdyskunnan suunnittelusta, rakentamisesta ja palvelutarjonnasta. (Koskinen 1993, 18–19). Erityisesti tehtaan työntekijöiden, mutta usein muidenkin paikallisten ihmisten työ, asuminen ja palveluiden saatavuus kiinnittyivät tiiviisti tehtaan ympärille, jolloin asukkaille muodostui hyvin pitkälle yhtenäisen sosiaalisen vuorovaikutuksen ja kokemusten toimintatila (Kortelainen 1996, 46, 66–67).

Lievestuoreen infrastruktuuri kehittyi useita vuosikymmeniä lähes yksinomaan tehtaan ympärille ja tehtaan johdon investointien kautta. Kuten tehdasyhdyskunnissa usein, kylän elintaso oli ympäröiviin alueisiin nähden kor-

kea ja palvelut monipuoliset. Lievestuore oli tehtaan vaikutuksesta pitkään Laukaan emäpitäjän vaurain osa ja vuosikymmeniä sen asukasmäärä oli pitäjän suurin. (Kaalikoski 1996, 6.)

Siinä missä teollisten työpaikkojen vähentyminen perusteellisuuden aloilta alkoi kansainvälisesti jo 1960-luvulla, Suomessa uusi laajamittaisemman rakennemuutoksen vaihe käynnistyi vasta 1980-luvulla. Kun kilpailu kiristyi, pääomia siirtyi pois perinteisiltä teollisuusaloilta, tuotantoa tehostettiin ja teknologia kehittyi. Myös yleinen tietoisuus teollisuuden aiheuttamista ympäristöhaitoista oli lisääntynyt ja muodostui teollisuuden kehitystä muokkaavaksi muutosvoimaksi. Ympäristölainsäädäntö ja -seuranta kiristyivät ja erityisesti kansainvälisillä vientimarkkinoilla alettiin odottaa tuotteilta ympäristövaikutusten huomioimista. Esimerkiksi metsäteollisuusyhtiöt alkoivat investoida uutta ympäristöystävällisempää ja tehokkaampaa teknologiaa hyödyntäviin suurempiin tuotantolaitoksiin. Tehtaiden lakkautukset kohdistuivat nopeasti erityisesti pieniin ja vanhanaikaista teknologiaa hyödyntäviin tehtaisiin. (Melin 1999, 13; Kortelainen 1996, 107, 127–130.)

Eri paikkakunnilla koetun epävarmuuden taustalla olivat samat ylipaikalliset deindustrialisaatioprosessit, talouden murrokset ja ympäristökysymysten esille nousu. Selluloosatehdas sinnitteli Lievestuoreella 1980-luvun puoliväliin, jolloin myös siellä paikallisen väestön elämä mullistui näiden prosessien seurauksena. Ennen Keski-Suomen Selluloosa Oy:n vuoden 1985 konkurssia, tehdas työllisti edelleen joka neljännen Lievestuoreen taajaman työssäkäyvän ihmisen. Tehtaan tekemät ostot, alihankintatoiminta, kovapalkkaisten paperityöntekijöiden tarjoama ostokyky ja verotulot huomioon ottaen tehtaan kokonaistaloudellinen ja työllistävä merkitys oli toki selvästi laajempi. (Eilavaara ym. 1986, 26, 41–45.) Suuri osa tehdasyhdyskunnan asukkaista ja yrittäjistä oli taloudellisesti edelleen riippuvaisia yhtiöstä, vaikka henkilöstömäärä oli jo tuntuvasti supistunut huippuvuosista.⁸

Jo 1970-luvulta alkaen palvelutyöpaikat lisääntyivät alueella teollisuustyöpaikkoja nopeammin ja erityisesti valtionapujärjestelmä mahdollisti julkisen hyvinvointisektorin laajenemisen alueellisesti kautta Suomen. Palvelusektoria oli kuitenkin teollisuusyhdyskunnissa totuttu pitämään seurannaiselinkeinona,

⁸ Kiristynyt vesiensuojelu, tehtaan pienuus ja vanhentunut tekniikka saivat Haarla-yhtiön lopettamaan tehtaan ensimmäisen kerran 1967, jolloin Lievestuoreenjärven vesi alkoi puhdistua nopeasti. Silloin jäi työttömäksi 494 ihmistä. Joukko sahanomistajia herätti tehtaan henkiin 1971 päätettyään perustaa oman tuotantolaitoksen, joka maksaisi kunnollisen hinnan niiden tarjoamasta sahausjätteestä. Tarkoitukseen perustettu Sivutuote Oy hankki käyttöönsä Lievestuoreen tehtaan ja käynnistäjäksi perustettiin Keski-Suomen Selluloosa Oy. Tehdas joutui jo 1970-luvun lopulla vaikeuksiin. Yhtiössä alettiin salata ja peitellä jätevesipäästöjä, jotta välttyttäisiin kalliilta vesiensuojeluinvestoinneilta. Tehtaalla peukaloitiin jätevesiraportteja ja laimennettiin näytteitä tislattulla vedellä. Vilppi paljastui maaliskuussa 1983. Asiasta joutui syytteeseen yhdeksän tehtaan palveluksessa ollutta. Selluloosatehtaan ympäristörikokset, Irwin Goodman hitti *Lievestuoreen Liisa* ja lemuava lipeälampi ovat ehkä edelleen ne seikat, jotka paikkakunnasta yleisimmin muualla Suomessa tiedetään. Hajupitäjän maine elää myös iäkkäämpien paikallisten asukkaiden mielissä. (Kaalikoski 1996.)

joka oli paremminkin riippuvainen niin sanottujen tuottavien alojen – teollisuuden tai maa- ja metsätalouden – kehityksestä (Tikka 2011, 61).

Kun 1900-luvun alussa erilaisista professioammateista ja koulutuksesta tuli pääasiallisia sosiaalisen liikkuvuuden väyliä, ovat elintason kohoamisesta ja siihen linkittyneestä koulutusmahdollisuuksien laajentumisesta hyötynneet erityisesti naiset. Varsinkin pohjoismaisen universaalisuuden ja tasa-arvon periaatteita noudattelevan ”naisystävällisen hyvinvointivaltion” rakentaminen 1960-luvulta lähtien mahdollisti myös perheellisten naisten ja pienten lasten äitien laajamittaisiin osallistumisen palkkatyöhön. Palkkatyöäitiyttä tuettiin ja normalisoitiin tuottamalla julkisin varoin kustannettuja ammatillisia sosiaalipalveluita, kuten päivähoitoa. Hyvinvointivaltion laajentuessa ammattien ja työpaikkojen määrä esimerkiksi sosiaali- ja terveyspalveluiden alueella moninkertaistui. (Anttonen & Sipilä 2000, 64–65, 81–83; Julkunen 2005, 368.) Käytännössä julkisesta sektorista tuli pian naisten suurin työllistäjä erityisesti maaseutumaisilla alueilla ja pienillä paikkakunnilla, esimerkiksi Lievestuoreella (Piirainen & Saari 2002, 17; Kivelä 2009).

Kortelainen ja Rannikko (1992) ovat esittäneet, että 1980- ja 90-lukujen taitteessa niin sanottu seutuistumiskehitys vaikutti merkittävästi silloisten tehdasyhdyskuntien kehitykseen. Suurten kaupunkien ja kasvukeskusten imussa jotkut edullisissa asemissa sijainneet tehdasyhdyskunnat hyötyivät kaupunkien työssäkäyntialueiden laajenemisesta. Monet nimenomaan kasvukeskusten liepeillä sijaitsevat yhdyskunnat houkuttelevat muualla työssäkäyviä asukkaita, erityisesti omakotitaloasumista arvostavia asukkaita. Uudet tulokkaat saattoivat pysäyttää väestöllisen ja taloudellisen supistumisen sekä tuoda uutta väriä yhdyskunnan elämään. (Kortelainen 1996, 134.) Osa sulautui kasvavan kaupunkiseudun sisään, toisissa tehdasyhdyskunnissa palveluista tuli merkittävin työllistäjä ja kolmannet elpyivät säilyttäen vahvan teollisen asemansa uuden korvaavan tuotannon kautta. Jotkut tehdasyhdyskunnat hiipuivat syrjäisen sijaintinsa vuoksi, jolloin niiden väestö supistui, ikärakenne vinoutui ja asunnot ja liiketilat tyhjenivät vähitellen.

Vartiainen (1998) erottaa kansallisessa aluepolitiikassa kolme toisiinsa liittynyttä vaihetta. (1) Teollistavan kehitysaluepolitiikan vaiheen tavoitteena oli sotien jälkeen luoda Suomesta teollinen yhteiskunta. Tämä ajanjakso ulottui 1970-luvun puoliväliin saakka ja sen keinovalikoimaan kuuluivat ennen muuta reuna-alueille investoiville yhtiöille myönnetyt verohuojennukset ja korkotuet. (2) Aluepoliittisen suunnittelun vaihe puolestaan pyrki laajentamaan kehittämisen kenttää yhteiskuntapolitiikan suuntaan nostaten yleiseksi tavoitteeksi väestön elinolosuhteiden alueellisten erojen tasoittamisen. Tällainen politiikka tuli tiensä päähän 1990-luvulla, jolloin (3) niin sanottu ohjelmaperusteisen kehittämisen malli tuli Suomen aluepolitiikkaan. Tässä ekonomistisessa lähestymistavassa näkökulma kehittämiseen on alueiden omaehtoinen rooli ja erilaisten alueellisten toimijoiden osallistaminen ohjelmien laadintaan ja toteuttamiseen. Ohjelmaperustaisen kehittämisen taustalla ovat talouden logiikan muutos, Euroopan integroituminen ja Suomen EU-jäsenyys. (Tikka 2011, 55–56.)

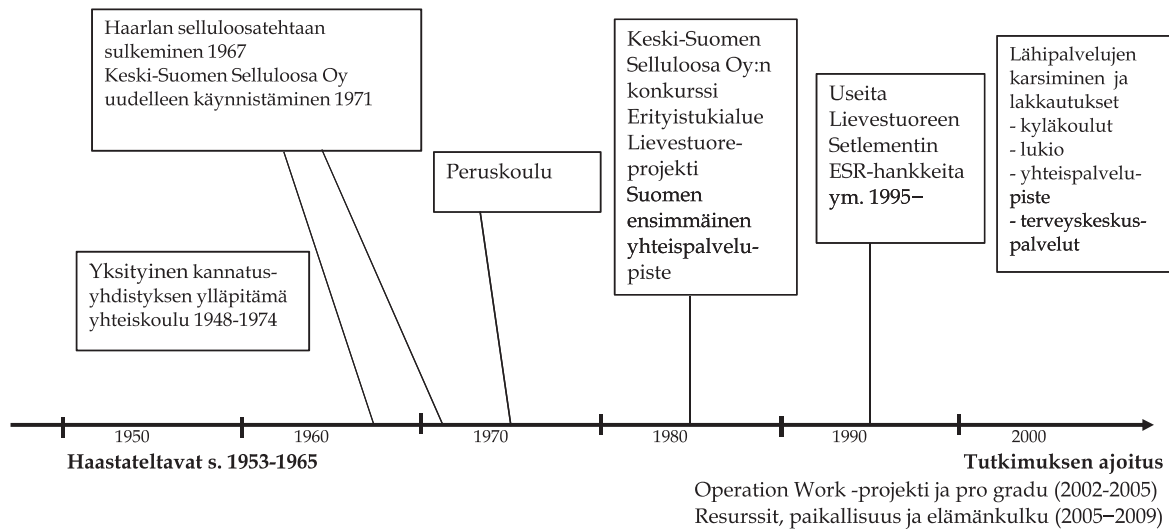
VALTIO, KANSALLINEN ALUEPOLITIikka

Teollistava kehitysaluepolitiikka

Aluepoliittisen suunnittelun vaihe

Ohjelmaperusteinen kehittämismalli

Kunta- ja aluehallinnon
uudistukset
Uusi julkishallinto

KUVIO 1 Tutkimuksen aika, Lievestuoreen merkittäviä tapahtumia ja aluepolitiikan vaiheita

Kuvio 1 havainnollistaa osaltaan edellä mainittujen aluepoliittisten vaiheiden ja valtiollisen päätöksenteon heijastumia Lievestuoreen paikallisyhdyskuntaan. Monien paikallisten asukkaiden ja Laukaan kunnan avaintoimijoiden ajatukset voidaan tiivistää näkemykseen, että Lievestuore eli oman suuren lamansa jo ennen 1990-luvun kansallista talouskriisiä. 1980-luvun puolivälin pudotus paikkakunnalla oli suuri niin taloudellisesti kuin psykologisesti selluloosa-tehtaan lakkauttamiseen liittyneen prosessin vuoksi. Kuitenkin paikallisyhdyskunta kokonaisuutena arvioiden onnistui toipumaan kriisistä varsin hyvin ja nopeasti. Hyvinvointivaltio, monet aluepoliittiset tuet ja julkiset palvelut olivat laajimmillaan 1980-luvun loppupuoliskolla. Lievestuore pääsi välittömästi valtakunnalliseksi erikoistukialueeksi. Laukaan kunta oli vahvasti sitoutunut Lievestuoreen nostamiseen jaloilleen ja panosti uusien työpaikkojen ja yrittäjyyden tukemiseen muun muassa erityisen Lievestuore-projektin avulla. Paikallislehdistössä Laukaan kunnan vuoden 1985 budjettia nimitettiin Lievestuore-budjetiksi.

[M]illoinkaan aikaisemmin ei näin muhkeita etuja ole tarjottu toimintaansa aloittellevalle tai laajentavalle yritykselle. (...) Lievestuoreelle tiedetään varmasti tulevan 30 uutta vakituista työpaikkaa, kun puolustusvoimien varikon laajennus pari[n] vuoden kuluttua valmistuu. Kauppa- ja teollisuusministeriössä pohditaan lisäksi julkisen rahoituksen myöntämistä kuudelletoista yritykselle. (...) Tonttimaata on sekä kunnalla että Lievestuoreen teollisuuskylä Oy:llä ja kunnallistekniikkaan on ensi vuoden budjetissa takuulla riittävästi rahaa. – Itse asiassa Laukaan kunnan ensi vuoden talousarvion nimikin on Lievestuore-budjetti.⁹

Vuonna 1984 Lievestuore sai ensimmäisenä paikkakuntana koko maassa oman yhteispalvelupisteensä, jossa toimi paitsi kunnallishallinnon sivutoimipiste, myös useita valtionhallinnon viranomaisedustajia (mm. työvoimatoimiston sivutoimipiste, Kela ja poliisi). Voidaan perustellusti väittää, että tehtaan lakkauttamisen ajoittuminen suotuisaan yhteiskunnalliseen taloudelliseen suhdanteeseen oli paikallisen elämänmenon kannalta onni onnettomuudessa.

Suomen EU-jäsenyyden myötä paikalliselle Lievestuoreen Settlementille ja kansalaisopistolle avautui uusi kansainvälistymisen tie ja toiminnan rahoittamisen väylä ESR-projektien muodossa. Lievestuoreen Settlementin toteuttamisessa työllisyshankkeissa olivat erityishuomion kohteena työttömät nuoret ja naiset, erityisesti pitkään lapsia kotona hoitaneet perheenäidit. Esimerkiksi edellä jo mainitun Operation Work -hankkeen (2002–2005) hake-muksessa yhdyskunta esitellään edelleen entisenä teollisuuspaikkakuntana, joka ei vielääkään ollut kunnolla noussut jaloilleen henkisestä lamaannuksesta eikä ”onnistunut ratkaisemaan työllisyysongelmaansa” menetettyään tehtaansa vuonna 1985. Hankkeen tarpeellisuutta perusteltiin myös muuta Laukaata heikommalla työllisyys-tilanteella. (Kivelä & Kolehmainen 2005, 40–41.) Tällaisen kurjuuspuheen tavoitteena on ensisijaisesti tietenkin vakuuttaa rahoittajat hankkeen tarpeellisu-

⁹ Lähde: Laukaa-Konnevesi -lehden artikkeli 19.12.1985: *Projekti pyörii täysillä* – Liisa kutsuu yritysjohtajia

desta, mutta sillä on myös juurensa ja seurauksensa paikallisen ihmisten kokemuksissa (ks. myös Tikka 2011, 62).

Monilta osin kolmannen sektorin vetovastuulla toteutetuilla projektimaisilla toimilla on ollut Lievestuoreellakin merkittävä osansa paikallisten julkisten palvelujen leikkausten paikkailijana. Aiempina vuosikymmeninä lievestuorelaiset kunnallispolitiikan vaikuttajat ja paikallisyhdistykset onnistuivat hyvin pitämään tärkeitä julkisia palveluita omalla kylällä. Sen sijaan 2000-luvun tiukenevan kuntatalouden oloissa kamppailut muun muassa kyläkoulujen ja oman terveyskeskuksen säilyttämiseksi eivät ole olleet yhtä tuloksekkaita. 2000-luku on merkinnyt valtakunnallisesti ja myös paikallisesti jatkuvasti kiihtyvää julkisten palveluiden tehostamista, purkamista ja keskittämistä lähinnä kuntakeskuksiin. Paikallisesti kuntatalouden säästöt ovat entisestään kärjistäneet vanhaa vuosikymmenien takaista vastakkainasettelua Lievestuoreen ja Laukaan kirkonkylän välillä. Kun tarjosimme vuonna 2006 toteutetussa kyselyssä Lievestuoreen eri ikäisille asukkaille mahdollisuuden antaa ruusuja ja risuja omalle kotikunnalle, pettymys ja kiukku paikallisten hyvinvointipalveluiden leikkauksista ja karsimisesta purkautuivat runsaslukuisina avoimina vastauksina. Alla joitakin, erityisesti 50-vuotiaiden asukkaiden hyvin aineistoa kokonaisuudessaan kuvaavia vastauksia, jotka keskittyivät lähinnä risujen antamiseen kuntapäätäjille.

Laukaakeskeisyys, kehitetään vain kirkonkylän päätä ja täältä suunnitellaan poistettavaksi aina vain uusia palveluja

Lievestuoreen alajasta (säästötoimenpiteet)

Miksi heikentää palveluja kasvavassa ja kehitettävissä olevasta taajamasta?

Lievestuore ei ole tasa-arvoisessa asemassa Laukaan kirkonkylän kanssa (kansanopisto, lukio, kunnan sivutoimipiste, hammaslääkäripalvelut)

Varsinkin pitkään tai koko ikänsä paikkakunnalla asuneiden keski-ikäisten tai sitä vanhempien ihmisten puheelle Lievestuoreesta oli tavallista nostalgisuus, joka liitetään menneisiin vaurauden ja menestyksen päiviin selluloosatehtaan aikoina. Kortelainen (1996, 71) toteaa, että hyvinvointivaltio ja erityisesti kunta sen osana, on tehdasyhdyskunnissa usein ollut keskeinen tehtaan lakkauttamisen tai yhtiön toimintojen tehostamisen myötä tyhjentyneen toimintatilan täyttäjä, kun erilaiset sosiaali- ja asuntopalvelut siirtyivät kuntien vastuulle. Yleisesti tätä kehitystä on tehdasyhdyskunnissa pidetty paikallisia oloja huonontaneena ilmiönä. Kunnan on katsottu hoitaneen yhdyskuntaa yhtiötä huonommin, yhdyskunta on ikään kuin siirtynyt ”tehtaan valosta, kunnan varjoon” (Koskinen 1987). Tällainen käsitys näyttää olleen yleinen myös Lievestuoreella. Kyselytutkimuksessakin nousee vahvana esiin paikallisyhdyskunnan asukkaille yleinen näkemys, että Lievestuoreen kylän julkisten palveluiden taso, suhteellinen kuntapoliittinen vaikutusvalta ja houkuttavuus asuinpaikkana Laukaan kunnan sisällä ovat heikentyneet.

Ulkopuolisen tarkkailijan silmin lievestuorelaisten kokemus lapsipuolen asemaan joutumisesta kuntatalouden päätöksissä näyttäytyy hieman toisenlaisesta perspektiivistä kun otetaan huomioon, että Suomesta löytyy lukemattomia peruspalveluidensa leikkaamisesta kärsiviä kuntia ja niiden sivutaajamia. Lievestuorelaisten kohtaamat heikennykset ovat jälleen osa laajempaa kansallista ja kansainvälistä kehitystä. Lievestuoretta ei 2010-luvun Suomessa voida pitää erityisen taantuvana, saattikka syrjäisenä periferiana vaikka sille onkin leimallista sijainti etäällä Laukaan kuntakeskuksesta ja sen myötä pitkät etäisyydet joihinkin palveluiden nähden. Lievestuore sijaitsee otollisesti lähellä Jyväskylää, joka on yksi valtakunnallisista kasvukeskuksista. Lievestuoreen suotuiset liikenneyhteydet, kaunis luonto sekä suhteellisen edullisen tonttimaan ja asuntojen hyvä saatavuus ovat houkutelleet uusia asukkaita, muun muassa lapsiperheitä, sekä myös yritystoimintaa, joten ikärakenne ei ole mitenkään dramaattisesti vinoutunut (Kivelä & Salminen 2009). Lievestuoreen voidaankin arvioida olevan eräänlainen sekamuoto sulautuneesta ja elpyneestä teollisuusyhdyskunnasta. Selluloosatehtaan lakkauttamisen jälkeen paikkakunnalle perustettiin useita uusia (teollisuus)yrityksiä, jotka ovat menestyneet suhteellisen hyvin ja joiden työllistävä vaikutus on edelleen merkittävä. Paikkakunnalla toimi monia vuosikymmeniä puolustusvoimien varikko. Varikon toiminnan ympärille kehittyi myöhemmin puolustusmateriaalin sittemmin yritystoiminnaksi yksityistettyä, satakunta henkilöä työllistävää tuotantoa. Toisaalta seutuistumiskehityksen myötä yhdyskunnan ulkopuolella työssäkäyvien määrä on varsin suuri.

Vuoden 2006 kyselyaineistossa vastaajien näkemykset Lievestuoreen hyvistä puolista liittyivät ennen muuta kauniiseen luontoon, hyviin liikenneyhteyksiin sekä rauhalliseen ja lapsille turvalliseen maalaiselämään. Kuitenkin hyvin monia paikallisia ihmisiä vaivasi edelleen oman kotipaikkakunnan maineeseen ja sitä kautta myös omaan identiteettiin vaikuttava tietynlainen taantumuksen ja "hajupitäjän" leima. Paikallisten puheista syntyi vaikutelma, ettei omasta kylästä voi olla enää samalla tavalla ylpeä kuin vanhoina aikoina (vrt. Rogaly & Taylor 2009). Lievestuoreen huonoiksi piirteiksi kyselyyn vastanneiden avoimissa vastauksissa nousivat ennen muuta rakennetun ympäristön ränsistyminen ja epäesteettisyys yhdessä palvelujen leikkausten kanssa, kuten alla olevista aineistositaateista käy ilmi.

Lievestuoreen maine "likaisena" paikkana

Sellutehtaan pilaamat vedet ja luonto

Taajamarakennusten kunto, yleisilme rähjäinen

Kylän raitti epäsiisti ja eloton varsinkin kesällä; julkiset kulkuvälineet kulkevat viikonloppuisin huonosti

Yleisilme kylällä aneeminen ja ruma

Säästösuunnitelmat vieneet "imagon"

Lievestuore jää ns. sivukyläksi, palvelut huonoja, esim. terveyskeskus

Distinction -tutkimuksessaan Bourdieu (1984) analysoi maantieteellistä paikan-
tumista yhtenä erottautumisen osatekijänä muiden tyylien (kuten makutottu-
mukset, pukeutuminen, harrastukset) ohella. Tällaisella tyylikartalla Ranskan
suuret kaupungit sijaitsevat hierarkian yläpäässä huippunaan Pariisi, ja pienet
maaseutumaiset paikkakunnat hierarkian alapäässä. Maaseutumainen
elämäntyyli on yhteydessä alhaisemman taloudellisen ja kulttuurisen pääoman
kanssa. Bourdieulainen näkökulma voidaan yleistää pääpiirteissään myös
Suomeen: pienemmät paikkakunnat ovat alisteisessa asemassa suurempiin
kaupunkeihin nähden, koska pääomat keskittyvät pääkaupunkiseudulle ja
suurimpiin kasvukeskuksiin. (Kivitalo 2007.)

3.1.2 Lievestuoreen viisikymppiset

Päädyin valikoimaan väitöskirjatutkimukseeni tietynlaisen 15 haastateltavan
joukon osin sen kuvan mukaisesti, joka muodostui vuonna 2006 toteutetun ky-
selyn ja Tilastokeskuksen SuomiCD:n (2006) avulla lievestuorelaisten noin 50-
vuotiaiden naisten resursseista. Valotan tässä luvussa aluksi joitakin lieves-
tuorelaisten taloudellista ja kulttuurista pääomaa kuvaavia muuttujia sekä ky-
selyyn vastanneiden noin 50-vuotiaiden sosiaalista asemaa ja elämäntyyliä,
minkä jälkeen siirryn kuvailemaan haastateltavien valikointia ja rekrytointia
luvussa 3.2.

Lievestuoreen ammattirakenne heijastelee osaltaan taajaman historiaa ja
rakentumista tehtaan ympärille, painottuen työntekijöihin ja alempiin toimi-
henkilöihin. Tilastokeskuksen väestötietojen mukaan kaikista ammatissa toimi-
vista lievestuorelaisista lähes kolmannes työskentelee edelleen teollisuudessa.
Maatalousyrittäjien (3 %) ja muiden yrittäjien (4 %) osuus kaikista Lieves-
tuoreen kotitalouksista on melko vähäinen. (SuomiCD 2006.)

Hankkeen kyselyyn vastanneiden sosioekonomisten asemien jakauma on
vahvasti sukupuolittunut. Miehistä noin kaksi kolmasosaa toimii työntekijä-
ammateissa ja naisista taas valtaosa alempina toimihenkilöinä. 50-vuotiaiden
miesvastaajien joukko on oletettavasti jonkin verran valikoitunut, koska yrittä-
jä- ja maatalousyrittäjämiehiä ei ole lainkaan, ja toisaalta ylempiä toimihenkilöi-
tä on suhteellisesti paljon (14 %) verrattuna muihin ikäryhmiin. Naisten siirty-
essä työelämään teollisuuden työpaikkojen naisia työllistävä merkitys on jo ol-
lut vähäisempi ja palveluammattien merkitys suurempi. Lievestuoreen sosiaali-
sessa rakenteessa korostuvat kuitenkin edelleen työläisperheet määrällisesti
suurimpana ryhmänä, usein kuitenkin niin, että toinen puolisoista, useimmiten
vaimo, on alempi toimihenkilö. (Kivelä & Salminen 2009.)

Miesten ja naisten välillä on varsin selvät tuloerot kaikissa ikäryhmissä
(emt.). Alle 1000 euron ansiot ovat yleisempiä naisilla ja yli 2000 euron ansiot
puolestaan miehillä, mikä on linjassa koko Lievestuoreen väestön tulorakenteen
kanssa (SuomiCD 2006). Tuloerot sukupuolten välillä kertovat osaltaan siitä,
että tutkimusaineistoon valikoituneet vastaajat eivät juuri ole ammatinvalinnas-
saan ylittäneet perinteisiä sukupuolirajoja, vaan vahvistavat edelleen tiettyjen
matalapalkka-alojen naisvaltaisuutta ja korkeammin palkattujen työntekijäam-
mattien miesvaltaisuutta. (Kivelä & Salminen 2009.)

TAULUKKO 2 Vastaajien kuukausitulot

Ikäryhmä	Henkilökohtaiset kk-tulot				
	alle 1000 e %	1000–2000 e %	2000–3000 e %	yli 3000 e %	Yhteensä %
35-vuotiaat (n=57)	12	60	25	3	100
50-vuotiaat (n=98)	19	41	33	7	100
70-vuotiaat (n= 34)	44	47	3	6	100

Kyselyaineiston vertailu kaikkien lievestuorelaisten koulutusrakenteeseen ikäryhmittäin osoittaa, että ammattikoulu- ja opistoasteen tutkinnot painottuvat enemmän kyselyaineistossa ja korkeakoulututkinnon suorittaneita on taas suhteellisesti hieman vähemmän kyselyaineiston vastaajien kuin kaikkien lievestuorelaisten joukossa (Emt., vrt. SuomiCD 2006).

50-vuotiaiden ryhmässä vailla ammatillista tutkintoa olevia on noin viidennes, ja naiset ovat todennäköisemmin vailla koulutusta kuin miehet (Kivelä & Salminen 2009). Kun tarkastellaan tutkimuspaikkakunnan koulutusrakennetta ylimalkaan, on väestö hieman alemmin koulutettua kuin Suomessa keskimäärin. (SuomiCD 2006.)

Kyselytutkimuksen valossa viisikymppisten työelämään kiinnittymisessä huomionarvoista on, että vaikka enemmistö vastaajista (65 %) käy työssä Lievestuoreen ulkopuolella (miehet naisia useammin), työpaikka sijaitsee kuitenkin joko muualla Laukaan kunnassa tai aivan naapurikunnassa – siis joidenkin kymmenien kilometrien säteellä Lievestuoreelta. Vastaajien työssäkäyntialueen piirteet kuvastavat siten osaltaan luvussa 3.1.1 kuvattua seutuistumiskehitystä ja Lievestuoreen suotuisaa sijaintia Jyväskylän läheisyydessä, hyvien kulkuyhteyksien päässä.

Suuri osa Suomessa sotien jälkeen tapahtuneesta sukupolvien välisestä liikkuvuudesta voidaan selittää ammattirakenteessa tapahtuneilla muutoksilla, missä erityisesti maatalouden supistumisella on voimakas merkitys. Vasta 2000-luvulla työelämään on astunut sukupolvi, jonka liikkuvuuden merkittävimpana suuntana ei ole liikkuvuus maataloudesta muihin ammatteihin. (Erola & Moisio 2002, 186–187, 196.) Kun tarkastellaan kyselyaineiston noin 50-vuotiaiden lievestuorelaisten sosiaalista lähtöasemaa vanhempien sosioekonomisen taustan ja koulutuksen valossa, nousee maatalousyrittäjien, eli maanviljelijöiden ja aivan erityisesti emäntien, ryhmä selvästi esiin. Vastaajien äideistä lähes 40 prosenttia kuuluu tähän ryhmään, isistä 30 prosenttia. Isistä puolet on työntekijöitä. Viisikymppisten äideistä työntekijöitä on neljännes ja alempia toimihenkilöitä 14 prosenttia. Ryhmään muut kuului joka viidennen vastaajan äiti, mikä kertoo ns. kotiäitien suuresta määrästä. (Kivelä 2009.)

Vastausajankohtana iältään 50–52-vuotiaat olivat keskimäärin olleet työelämässä lähes 26 vuotta, eli noin kaksi vuotta vähemmän kuin miehet. Eron naisten ja miesten keskimääräisissä työssäoloajoissa voidaan olettaa selittyvän osittain lasten syntymään ja hoitoon liittyvillä kotonaolojaksoilla. Variaatio työssäoloajoissa on sen sijaan sekä miehillä (1–34 vuotta) että naisilla (5–35 vuotta) suuri. (Kivelä 2009.)

Katkoksellisuutta viisikymppisten naisten ja miesten työuraan aiheuttavat yleisesti myös työttömyysjaksot. Yli puolen vuoden työttömyysjakson on kokenut ainakin kerran elämässään lähes neljännes kaikista vastaajista, kun useammin kuin kerran yli puoli vuotta työttöminä olleita on viidennes koko joukosta. Naiset ovat olleet työttömänä miehiä useammin ja työttömyydeltä on kokonaan välttynyt vain noin puolet naisista. (Emt.)

Vastausajankohtana 75 prosenttia kaikista 50-vuotiaista vastaajista oli työssä. Näistä yli puolet oli kokopäivätoissa olevia palkansaaajia, osa-aikatyössä olevia sekä yrittäjiä tai ammatinharjoittajia on molempia noin 8 prosenttia. Loput vastaajat olivat joko maatalousyrittäjiä, töissä perheenjäsenen yrityksessä tai maatilalla ilman varsinaista palkkaa. Työllisistä lähes 60 prosenttia työskenteli yksityisen yrityksen palveluksessa. Miehillä toiseksi suurin työnantajataho oli valtio, joka työllisti heistä kolmanneksen. Kolmanneksi eniten työllisti kunta (12 %). Niin kuntatyönantajat kuin kolmas sektorikin työllistivät naisia useammin kuin valtionlaitokset. (Emt.)

Varsin merkittävä osa 50-vuotiaista ei kuulunut työllisiin. Vastaajajoukossa noin joka neljäs ei ollut vastaushetkellä palkkatyössä tai yrittäjänä. Suurimman ei-työllisten ryhmän muodostivat eläkeläiset – heitä oli 12 prosenttia kaikista vastaajista. Ei-työllisten suurin ryhmä oli jo pysyvästi työvoiman ulkopuolella, työkyvyttömyyseläkkeellä.¹⁰

3.1.3 Elämäntyyli ja paikallinen kiinnittyminen¹¹

Resurssit, paikallisuus ja elämänkulku -tutkimushankkeen kyselyssä haluttiin selvittää myös millaiset elämäntyylliset tekijät näyttäisivät olevan paikallisille asukkaille yleisesti vallitsevia tai vieraita. Tämän paikalliseen toimijuuteen liittyvän kulttuurisen ulottuvuuden selvittämiseen käytettiin laajaa 39-kohtaista kysymyskokonaisuutta, jossa tiedusteltiin vastaajille luontevia toimintoja.¹²

¹⁰ Kadon merkitys tuloksissa tulee huomioida. On hyvin todennäköistä, että on tapahtunut esimerkiksi kaikkein vaikeimpien sosiaalisten ongelmien kanssa kamppailevien valikoitumista pois aineistosta.

¹¹ Luku 3.1.3 pohjautuu pääosin Päivi Kivelän (2009) artikkeliin *Viisikymppisten resurssit ja työelämään kiinnittyminen symbolisen pääomana*.

¹² Näiden eri elämäntyyliä koskevien toimintojen oletetaan kertovan vastaajien habitukseen ruumiillistuneesta kulttuurisesta pääomasta, ja mahdollisesti yhdistyvän erilaisiin sosialisointitilanteisiin, kuten keskiluokkaisuuteen, työläis-taustaan, uskonnollisuuteen tai yrittäjyyteen, nuorisokulttuuriin, maaseudulla elämiin yleensä tai paikallisesti erityiseen kulttuuriin. Joiltain osin ne voivat antaa vihjeitä myös muista vastaajien hallinnoimista pääoman lajeista.

Jakaumien tarkastelu ikäryhmien ja sukupuolen mukaan eriytettynä muodosti selkeän profiilin paikalliseen kulttuuriin leimallisesti yhdistyvistä piirteistä. Toisaalta ne liittyvät ennen muuta yhtäältä maaseutumaiseen asumiseen, kotikeskeisyyteen, ulkoilmassa ja luonnossa liikkumiseen tai puuhasteluun, toisaalta "keskiluokkaisten" kulttuuriharrastusten, aktiivisen yhteiskunnallisen ja kansalaistoimintaan osallistumisen itselle vieraaksi kokemiseen. Mukaan kuvaan sopii hyvin tieto työläistäistaisuuden hallitsevuudesta sekä paikallishistoriassa että nykyisen väestöpohjan sosiaalisessa rakenteessa.

Kodin laittamiseen ja pihatöihin liittyvät puuhut ovat aikuisryhmissä ja pienten lasten vanhemmilla kaikkein luontevimmiksi koettujen joukossa. Tämä ei ole yllättävää, kun kyseessä on maaseutumainen paikkakunta, jossa pääosin asutaan omakotitaloissa. Kaikissa eri ikäryhmissä erityisesti kodin sisustaminen ja pihan laittaminen on luontevaa naisille.

Luonnon ja vesistöjen merkitys paikallisen elämänmenon muovaajana tulee hyvin esille varsinkin eri-ikäisten miesten ja nuorten poikien tottumuksissa, sillä kalastaminen on luontevaa useimmille miehille. Myös metsästäminen on harrastus, jota paikallinen ympäristö suosii – kaikissa neljässä ikäryhmässä neljännes miehistä kokee sen itselleen luontevaksi. Se ei kuitenkaan ole harrastusmuotona yhtä hyvin kaikkien ulottuvilla, onhan sen edellytyksenä usein paitsi aseenkantolupa myös metsästysseuran jäsenyys. Kalastuksen ja metsästyksen opit ja tottumukset siirtyvät usein perheen sisällä sukupolvelta toiselle. Tätä ilmentää tässä aineistossa se, että kalastamiseen ja metsästämiseen luontevasti suhtautuvien poikien osuus on omassa ikäryhmässään yhtä suuri kuin niitä harrastavien aikuisten miesten osuus.

Vain erittäin harvoin luontevaksi koettuja ovat eriluonteiset kulttuurin harrastamiseen viittaavat tekemiset kuten oopperassa käynti, runon kirjoittaminen lehteen, kielten opiskelu kansalaisopistossa, kuorossa laulaminen tai soittaminen ja laulaminen bändissä. Myös aktiivinen poliittinen osallistuminen, kansalaistoiminta sekä yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen pyrkiminen, kuten ympäristönsuojeluhankkeet, mielenosoitukset, ammattiyhdistysten kokouksiin osallistuminen, yhdistyksen puheenjohtajuus tai kannanoton kirjoittaminen lehteen ovat vieraita useimmille paikallisille.

Paikallisen kulttuurin yhtenäisyyteen liittyy paitsi toiminnan sukupuolittuneisuutta myös ikä- ja elämänvaihesidonnaisuuden mukanaan tuomia vivahteita. Erityisesti viisikymppisten elämäntyylille Lievestuoreella on kuvaavaa

- omistaa omakotitalo (66 %) ja henkilöauto (81 %),
- lukea säännöllisesti sanomalehti Keski-Suomalaista (92 %) sekä
- kuunnella eri musiikkilajeista mieluiten iskelmämusiikkia (57 %).

50-vuotiaat kokevat luontevaksi toiminnaksi erityisesti

- pihan ja kasvimaan hoitamisen (naisista 85 %, miehistä 65 %),
- sisustamisen ja kodin laittamisen (naisista 76 %, miehistä 42 %),
- laatu elokuvien katsomisen (naisista 41 % ja miehistä 51 %) sekä
- kalastamisen (naisista 28 %, miehistä 47 %).

Nämä paikalliseen elämäntyyliin liittyvät tottumukset ja osatekijät näkyvät useimmiten myös vähävaraisimpien ja matalasti koulutettujen vastauksissa, mutta aineistossa on myös sellaisia vastaajia, joiden saavutettavissa tai intresseissä ne eivät ole.

Ihmiset suuntaavat arkielämän käytännöissään erilaisiin paikkoihin, erilaisille asuinalueille, erityyppisiin sosiaalisiin verkostoihin ja kulttuurisiin ympäristöihin. Voidaan ajatella, että johonkin asuinpaikkaan asettuminen koetaan itselle luontevaksi, kun paikallinen elämäntyyli liittyy yhteen oman habituksen ja oikeaksi koetun elämisen tyylin kanssa, johon muun muassa ikä osaltaan vaikuttaa. Ikä ja elämäntyyli ovat kytköksissä olennaisesti myös yksilöiden paikkasuhteeseen: lapsuus on lähtökohtaisesti enemmän paikallisesti kiinnittynyttä, opiskeluaika, nuori aikuisuus ja työkä liikkuvampia elämänvaiheita ja vanhetessa paikallinen kiinnittyminen jälleen lisääntyy (Karisto & Konttinen 2004, 120). Ikäännyttäessä hakeudutaan usein myös takaisin sinne mistä ollaan kotoisin. Esimerkiksi poismuuttohalukkuus tai asuinpaikkakunnan merkitys omalle identiteetille kertovat paikallisen kiinnittymisen vahvuudesta (ks. taulukko 3).

Kyselyn aikuisvastaajat ovat hyvin yleisesti orientoituneita asumaan paikkakunnalla myös jatkossa ja sekä nuoret että aikuiset mieltävät yleisesti Lievestuoreella asumisen osaksi identiteettiään¹³. Paikallinen kiinnittyminen on sitä vahvempaa mitä vanhemmista vastaajista on kyse.

TAULUKKO 3 Eri ikäryhmien poismuuttohalukkuus ja paikallisidentiteetti

Ikäryhmä	Suunnitteletko muuttoa pois Lievestuoreelta?			Oletko mielestäsi ennen muuta lievestuorelainen		
	Kyllä %	Ei %	Yht. %	Kyllä %	Ei %	Yht. %
Nuoret (8-9-luokka)	43	57	100	66	34	100
35-vuotiaat	16	84	100	65	35	100
50-vuotiaat	12	88	100	71	29	100
70-vuotiaat	9	91	100	74	26	100

Vain noin joka kymmenes kaikista vastanneista 50-vuotiaista ilmoitti suunnitlevansa muuttoa pois Lievestuoreelta, mutta kaikkein vähiten taloudellista ja kulttuurista pääomaa omaavista "niukkaresurssisista" muuttoaikeissa ei ollut yksikään. Lähes neljännes 50-vuotiaista kyselyyn vastaajista on asunut Lievestuoreella koko ikänsä. Sukupuolten ero on tässä merkittävä, sillä miehistä noin joka kolmas on syntyperäinen lievestuorelainen, mutta naisista vain 16 % prosenttia. Paikkakunnalle muuton syiksi osan elämästään muualla asuneet naiset

¹³ Kyselyssä tiedusteltiin kotipaikkaan identifioitumista seuraavasti: Oletteko mielestänne ennen muuta? 1) lievestuorelainen, 2) kyläläinen oman kotikylänne mukaan, 3) laukaalainen, 4) en mikään edellä mainituista, vaan... 5) en osaa sanoa

mainitsevat useimmiten perheeseen liittyvät syyt. Useimmiten he ovat muuttaneet miehen kotipaikkakunnalle tai miehen työpaikan perässä. Miesvastaajat puolestaan ilmoittavat muuttosyiksi yhtä yleisesti niin paluumuuton kotiseudulle, työpaikkaan liittyvät syyt kuin perheen suotuisat asumisjärjestelytkin. Syissä näkyy selkeästi paikkakunnan työpaikkojen toimialarakenne: Lievestuoreella on useita miesvaltaisilla aloilla toimivia suurehkoja työllistäjiä, kuten metalliteollisuuden yrityksiä ja puolustusvoimien varikko. Usein sekä miehet että naiset korostavat muiden syiden ohessa luonto-, kotiseutu- tai maaseutualueiden merkitystä sekä tonttimaan ja edullisten asuntojen saatavuutta muuton taustavaikuttimina.

70 prosenttia noin 50-vuotiaista vastaajista ilmoittaa identifioituvansa nimenomaan lievestuorelaiseksi, noin joka kymmenes jonkun sivukylän asukkaaksi. Vain noin joka kymmenes vastaaja suunnittelee muuttoa pois Lievestuoreelta. Jo näidenkin muuttajien valossa 50-vuotiaiden paikallinen kiinnittyminen vaikuttaa siis varsin vahvalta.

Elämäntyylin käsitteen avulla voidaan luonnehtia yksilöiden ja ryhmien välisiä käyttäytymiseroja, erilaisia tapoja, makutottumuksia ja mieltymyksiä. Ajatellaan, että toimija omaksuu jonkin yhtenäisen tyylin, jonka avulla hän soinnuttaa eri elämänalueilla tapahtuvaa käyttäytymistä ja valintoja samansuuntaiseksi. (Bourdieu 2005, 44.) Elämäntyyllilliset erot puolestaan ovat yhteydessä taloudellisen, kulttuurisen ja sosiaalisen pääoman hallinnassa ilmeneviin eroihin sekä niiden kolmiulotteisen kehikon muodostamiin luokitteluihin ja ryhmäasemiin. (Bourdieu 1984). Subjektiivisesti koettu paikkaan kuuluminen tai ei-kuuluminen, eli erilaiset kotoisuuden tai vierauden tuntemukset puolestaan voidaan tulkita osin seurauksiksi siitä, miten hyvin tai huonosti yksilön omaksuma elämäntyyli istuu paikalliseen elämäntyyliin (Savage ym. 2005b).

3.2 Tutkimuksen kohderyhmä ja elämänkulkuhaastattelut aineistona

Väitöskirjani pääaineisto muodostuu 44–56-vuotiaiden naisten elämänkulkuhaastatteluista (N=15). Valitsin haastateltavikseni naisia, jotka edustivat paikkakunnalla asuvien noin 50-vuotiaiden naisten yleisprofiilia niin ammattialojen, koulutuksen kuin sosiaalisten lähtökohtienkin osalta.

Tiivistäen kolmannes Lievestuoreella asuvista noin 50-vuotiaista naisista on kyselytulosten mukaan ilman ammatillista tutkintoa ja akateemisesti koulutettuja paikkakunnalla on huomattavan vähän. Sekä perus- että ammatillinen koulutus huomioiden kyselyyn vastanneet naiset ovat miehiä alemmin koulutettuja, mikä poikkeaa koko maan tilanteesta.¹⁴ Paikkakunnan viisikymppiset

¹⁴ On perusteltua olettaa, että tulos on hieman vääristynyt, koska miehet vastasivat tähän kyselyyn selvästi naisia harvemmin (naisista 70 %, miehistä 52 %), ja erityisesti

naiset työskentelevät pääosin suhteellisen matalapalkkaisilla naisvaltaisilla ammattialoilla. Tyypillisiä ammatteja ovat julkisen ja yksityisen sektorin palveluammatit, erityisesti myyntiala, siivous ja kunnossapito sekä terveydenhuolto, toimistotyö, vanhustyö ja muut hoiva-alan ammatit. Sen sijaan teollisuuden piirissä työskenteleviä naisia on hyvin vähän. Vuoden 2006 kyselyn tuloksista voi todeta ennako-oletuksen mukaisesti alhaisen koulutustason olevan yhteydessä alhaiseen tulotasoon ja työttömyyskokemusten yleisyyteen. Lisäksi vain hyvin harvat 50-vuotiaat lievestuorelaiset naiset asuvat yksin: he elävät joko avio- tai avoliitossa ja heillä on muutamia yksittäisiä poikkeuksia lukuun ottamatta lapsia. Sitä vastoin viidennes miehistä asuu yksin, eikä heillä ole samassa kotitaloudessa tai muuallakaan eläviä lapsia.

Lievestuoreen asukkaiden enemmistön keskinäiset tulo- ja koulutuserot ovat nykyisin varsin vähäisiä, mikä tekee siitä kiinnostavan tutkimuspaikkakunnan, kun halutaan tarkastella sosiaalisen pääoman merkitystä eriarvoisuuden muodostumisessa. Pienellä paikkakunnalla esimerkiksi suvun maine, tuttavapiirin koostumus tai tiettyyn ammattiryhmään kuuluminen joko edistävät tai estävät menestymistä sosiaalisilla kentillä käytävissä kamppailuissa.

Halusin tutkimukseen erilaisissa työmarkkina-asemissa olevia, noin 50-vuotiaita perheellisiä naisia, jotka ovat asuneet paikkakunnalla pitkään. Haastateltaviksi valitsemani naiset ovat joko syntyperäisiä tai pitkään Lievestuoreella asuneita ja työskennelleitä naisia. Enemmistö (n=9) on asunut Lievestuoreella koko ikänsä. Naisilla on suhteellisen samankaltaiset sosiaaliset taustat: Lapsuusvuodet 1950- ja 60-luvuilla olivat taloudellisesti suhteellisen niukkoja, tosin materiaalisessa niukkuudessa oli suhteellisia eroja. Heidän vanhempansa olivat työläisiä, pienviljelijä-sekatyömiehiä, emäntiä ja satunnaistöitä tehneitä perheenäitejä ilman kansakoulun jälkeistä koulutusta. Poikkeuksellisesti kahdella naisella oli sotilasuralle suuntautunut isä. Naisten sosiaalisia lähtökohtia määrittää siis varttuminen työläis- ja pienviljelijäperheissä Keski-Suomessa, useimmiten Lievestuoreella tai Laukaan kunnan alueella, mutta jotkut olivat kotoisin jostakin muusta maakunnan maaseutumaisesta kunnasta.

Viisi haastateltavistani on käynyt vähintään keskikoulun tai suorittanut ylioppilastutkinnon. Kolmella haastateltavalla on opistotasoinen ammatillinen tutkinto ja kahdella on yliopistotutkinto. Kolmannes haastateltavista ei siirtynyt oppivelvollisuuden eli kansa- tai peruskoulun päättymisen jälkeen mihinkään ammatilliseen koulutukseen. Heistä neljä on kuitenkin hankkinut ammatillisen tutkinnon myöhemmin aikuiskoulutuksena tai työvoimapolitiittisena koulutuksena. Jotkut naiset ovat aikuiskoulutusväylän tai uudelleen kouluttautumisen sijaan löytäneet muita reittejä ja keinoja, kuten yrittäjyys tai toistuvat ammatinvaihdot, kompensoida puutteellista koulutusta tai pitkän kotiäitiyden aiheuttamia pitkiä poissaolojaksoja palkkatyöstä. (Ks. liite 2 haastateltavien taustatiedoista.)

---

vailla koulutusta olevien ja alhaisemmin koulutettujen miesten vastausaktiivisuus on yleisesti muita vähäisempää.

Kaikki haastattelemani naiset ovat perheenäitejä. Useimmat heidän lapsistaan ovat jo aikuisia, mutta jonkin verran myös teini-ikäisiä lapsia on. Naisten elämäntilanteeseen vaikuttanut sidos onkin vahva paikallinen kiinnittyminen erityisesti perheen, sukusiteiden ja muiden sosiaalisten verkostojen myötävaikutuksella. Noin puolet naisista on eronnut jossain vaiheessa elämänsä, mutta osa heistä on löytänyt uuden kumppanin. Sekä entiset että nykyiset puoliset ovat pääosin syntyperältään lievestuorelaisia.

Toteutin elämäntilanteen haastattelut vuosina 2008–2010. Kahta lukuun ottamatta haastattelin kaikki naiset vähintään kaksi kertaa. Yksi aineistoni kiinnostava ulottuvuus on, että haastattelin neljä naista ensimmäisen kerran jo pro gradu -aineistoa kerätessäni vuoden 2003 tammikuussa ja tein heidän kanssaan uusintahaastattelut väitöskirjaa varten vuodenvaihteessa 2008–2009. Kaikki ensi kerran vuonna 2003 haastatellut olivat mukana työvoimapolitiittisessa ohjaavassa koulutuksessa (Operation Work -projekti, ks. luku 3), jossa naisia tuettiin henkilökohtaisten työllistymispolkujen löytämisessä ja kannustettiin erityisesti hakeutumaan ammatilliseen tutkintoon tähtäävään koulutukseen. Pro gradun tutkimusasetelma ja sen tulokset toimivat tavallaan väitöskirjan esitutkimuksena ja herättivät minussa kiinnostuksen tutkia tarkemmin habituksen, toimintatapumusten, oman paikan tajun ja itseymmärryksen kehittymistä läpi yksilöllisen elämäntilanteen ja työuran.

Vuonna 2003 haastatellut naiset tavoitin siis alun perin työllisyysprojektin kautta. Pääosan muista tutkimukseeni osallistuneista naisista rekrytoin Lievestuoreella asuvien ja työskentelevien avaininformanttien avulla. Jotkut haastattelut suosittelivat lisäksi omia ystäviään ja tuttaviaan, jotka voisivat sopia tutkimuksen kohderyhmään. Kaksi haastateltavaa pyysin mukaan tavattuani heidät sattumalta kenttätyöjakson aikana ja juteltuani heidän kanssaan tutkimukseni aiheesta. Uskon, että tällainen henkilökohtaisten suositusten ja suostuttelujen kautta tapahtunut, osin lumipallomenetelmää muistuttava haastateltavien rekrytointi teki haastateltavien mukaantulon helpommaksi. Lisäksi tutkimushankkeen kiinnostuksesta ”lievestuorelaiseen elämänmenoon” oli tiedotettu kyläläisille paikallislehdessä ja kyläseuran järjestämässä kyläparlamentissa, ja monet perheet olivat olleet vuonna 2006 toteutun kyselytutkimuksen kohteena, joten tutkimus oli paikallisille asukkaille melko tuttu jo entuudestaan. Kolmea poikkeusta lukuunottamatta kaikki ne, joilta tiedustelin halukkuutta osallistua haastatteluun, suostuivat.

Toteutin lähes kaikki haastattelut naisten kodeissa tai työpaikoilla, useimmiten työpäivän päätteeksi, mutta joissakin yksittäisissä tapauksissa myös työaikana ja työtehtävien lomassa. Kaksi haastattelua tein Lievestuoreen kansalaisopistolla. Myös kaikki vuonna 2003 toteutetut työttömien naisten haastattelut tein Lievestuoreen kansalaisopiston tiloissa ohjaavan koulutuksen kurssipäivien aikana. Yksittäiset haastattelut kestivät 1,5 tunnista 3,5 tuntiin. Kaikki haastattelut äänitettiin ja litteroitiin.

Jokaisen yksittäisen henkilön haastatteleminen konkreettinen tavoite oli hahmottaa mahdollisimman kattavasti haastateltavan sosiaaliset lähtökohdat, nykyinen elämäntilanne ja tulevaisuudennäkymät, elämäntilanteen käännekohtat,

merkittävät kokemukset ja elämänpiirit, sekä ymmärtää henkilön itseymmärryksen ja sitä kautta oman paikan tajun kehittymistä. Erityisen keskeisenä tavoitteena oli kartoittaa merkittäviä valintatilanteita varsinkin koulutukseen, ammattiin ja työuran siirtymiin liittyen, saada käsitys haastateltavan eri valintatilanteissa havaitsemista vaihtoehtoista ja päätöksenteossa aktualisoituneista pääomista ja tuntemuksista.

Lähtökohta elämäntarinaan haastatteluihin ryhtyessäni oli antaa naisille mahdollisuus kertoa elämäntarinansa omin sanoin ja tavoin. Näin kaikissa haastatteluissa mielestäni myös tapahtui. Haastattelijana halusin luoda jokaiseen haastatteluun luottamuksellisen ja vapautuneen keskusteluympäristön, joka etenee haastateltavan ehdoilla. Olin varustautunut haastatteluihin teemarungolla (liite 1), mutta en pyrkinyt noudattamaan sitä systemaattisesti jokaisessa haastattelussa täsmälleen samalla tavoin, vaan sovelsin kysymyksiä tilanteen mukaan. Joidenkin haastateltavien kohdalla keskusteluissa oma roolini kerronnan aktivoijana korostui enemmän kuin toisten, joten haastattelutekniikka lähestyi joissain tapauksissa enemmän teemoiteltua syvähaastattelua (esim. Holstein & Gubrium 1995), kuin niin sanottua kerronnallista haastattelua, joka koostuu lähinnä ”kertomusta kutsuvien” kysymysten ja kertomusta tarkentavien lisäkysymysten esittämisestä (Hyvärinen & Löyttyniemi 2005). Erityisesti toisessa haastattelussa keskityin haastateltavien elämään liittyvien valinta- ja päätöksentekotilanteiden tarkentamiseen ensimmäisen haastattelun alustavan analyysin pohjalta. Suhteellisen pieni haastateltavien joukko, useat haastattelukerrat sekä varsin pitkä aineistonkeruuseen käytetty ajanjakso puhuvat osaltaan haastatteluaineiston, siihen kohdistetun analyysin ja tulkintojen validiteetin puolesta. Pidin koko tutkimusprosessin ajan myös tutkimuspäiväkirjaa. Kirjasin haastattelutilanteisiin ja haastateltaviin liittyviä huomioita ylös erilliselle lomakkeelle välittömästi haastattelun jälkeen.¹⁵

Haastattelujen kuuntelemisen, monivaiheisen lähiluvun, erilaisten aineiston luokittelujen ja tyyppittelyjen sekä asteittain syvenevän teoreettisen ymmärryksen kautta aloin vähitellen käsittää syvällisemmin naisten habitusten muotoutumista ja kehittymistä, heidän oman paikan tajunsa muodostumista sekä sitä, miten tämä kaikki on yhteydessä heidän sosiaalisen asemansa ja pääomiensa arvostukseen muuttuvassa yhteiskunnassa, erityisesti työelämän kentillä. Aineiston käsittelyssä olen tietenkin suorittanut moninaisia konkreettisia käytännön operaatioita ja toimia, joita kaikkia en kattavasti tässä tutkimusraportissa edes kykene listaamaan. Näen kuitenkin, että varsinaisesti tämän tutkimuksen tulokset ovat seurausta sellaisen sosiologisen ajattelun vuosien varrella vähitellen tapahtuneesta sisäistämisestä, jonka ulottuvuuksia olen kuvannut jo teoreettisessa luvussa 2 ja jonka vaatimuksia ja suuntaviivoja empiiriselle tutkimukselle edelleen pyrin avaamaan seuraavissa luvun 3.3 alaluvuissa.

¹⁵ Haastattelu-aika ja -paikka; haastattelun kesto; yleisvaikutelma haastattelutilanteesta ja omasta onnistumisesta haastattelijana; huomiot haastateltavan olemuksesta, käyttäytymisestä ja puhuttavasta haastattelutilanteesta; huomiot haastattelupaikasta

3.3 Analyysin metodologisia suuntaviivoja ja tutkimuskäytäntöjä

Bourdieu soimaa tutkijoiden harjoittamaa metodologismia tai metodologista fetisismiä. Hän tarkoittaa sillä tapoja, joilla metodologisten välineiden ja erilaisien metodisten kikkojen huippuunsa jalostamisella yritetään paikata tutkimusasetelman aukkoja, jotka aiheutuvat kokonaisvaltaisen teoreettisen näkemyksen ja lähestymistavan puuttumisesta. (Bourdieu & Wacquant 1995, 49–50). Bourdieun oma kokonaisvaltainen lähestymistapa ja sosiologinen metodi onkin ennen muuta tapa esittää kysymyksiä (Reay 2004, 437–439). Hänen käsitteellisten välineidensä ja menettelytapojensa avulla voidaan paitsi konstruoida yksittäisiä tutkimusasetelmia, myös siirtää yhdeltä tutkimusalueelta omaksuttua tutkijan ammattitaitoa ja näkemystä toiselle (Bourdieu & Wacquant 1995, 24).

Monien tieteenalojen tutkimusperinteitä (erityisesti filosofia, sosiaali-antropologia ja sosiologia) tieteelliseen habitukseensa sisäistänyt Bourdieu vaatii tutkijalta kurinalaisen metodologisen pluralismin harjoittamista ja vastustaa teorian ja empiirisen tutkimuksen erottamista. Bourdieun oman esimerkin tarjoama kova vaatimus muille sosiologeille onkin monipuolisuuden, moniulotteisuuden ja eri tieteenalojen tarjoamien virikkeiden luovan yhdistelyn periaate. Sosiologin tulisi välttää yksipuolista kiinnittymistä yhteen metodologiseen perinteeseen ja sen mukaisiin käytäntöihin. Tutkimuksen kohteen tulee antaa määrittää tarkoituksenmukaiset metodit. (Bourdieu & Wacquant 1995; Bourdieu 2004.)

Aineiston keräämisen (tuottamisen) organisoiminen ja toteuttaminen ovat osa tutkimuskohteen teoreettista konstruointia, eivät vain teknistä tutkimuskäytäntöjen läpiviemistä. Käytettyjen menetelmien täytyy palvella valittua tutkimusongelmaa, ovathan tutkimusmenetelmät teorian lailla apuvälineitä ongelman ratkaisemiseksi. Bourdieu pitää teorioita ja käsitteitä työkaluina, jotka on suunniteltu auttamaan ongelmien ratkaisemisessa. Hänen näkemyksensä on, että yhteiskuntateoria ei juuri hyödy sellaisesta sosiologiasta, joka ei perustu konkreettiseen tutkimuskäytäntöön. (Bourdieu & Wacquant 1995, 51–55.) Jokainen tutkimukseen liittyvä teko on yhtä aikaa empiirinen ja teoreettinen (emt. 57).

3.3.1 Henkilökohtainen on yhteiskunnallista: elämäntarinoiden teoreettinen lähiluku ja ymmärtäminen

[H]enkilöt, henkilökohtaisimmillaan, ovat olemukseltaan niiden välttämättömyyksiä personifikaatioita, jotka aktuaalisesti tai potentiaalisesti sisältyvät kentän rakenteeseen tai täsmällisemmin sanoen heidän asemaansa tällä kentällä (Bourdieu & Wacquant 1995, 68).

Valitsemani teoreettis-metodologinen lähestymistapa antaa välineet analysoida yksilön elämän rakenteellisia reunaehdoja jättäen tilaa myös yksilön kokemukselle ja toimijuudelle sekä sen arvioinnille, missä määrin tutkimuksen kohteena olevilla on mahdollisuus tehdä tiedostettuja ja kontrolloituja valintoja

rakenteiden puitteissa. Muun muassa tästä syystä Bourdieun sosiologia on viime vuosina inspiroinut erityisesti feminististä tutkimusta. (Esim. McNay 1999; Adkins & Skeggs 2004; Jokinen 2005; Tolonen 2008).

Tutkimukseni naiset tulevat maaseudun työläis- ja pienviljelijäperheistä. Pääosa heistä työskentelee itse suhteellisen vähän arvostetuilla tai ainakin matalasti palkatuilla naisaloilla asuen pienellä, joskus taantuvaksikin määrittyvällä paikkakunnalla. Lisäksi useimmat tutkimukseen osallistuneet naiset ovat melko pitkälle noudatelleet elämässään varsin perinteisiä sukupuolirooleja perheen ja parisuhteen sisällä. Etäisyys valta- ja pääomaeliitteihin nähden ei kuitenkaan välttämättä tuota kokemusta toiseudesta tai alistettuna olemisesta. Tutkimukseni naisten paikallinen maailma voi yhdestä näkökulmasta olla marginaalinen, mutta todellisuus näyttää erilaiselta kun sitä katsoo tutkimukseen osallistuvien näkökulmasta.

Tavoitteenani on valottaa maaseudun naisten perhekeskeistä ja paikallisesti kiinnittynyttä elämää ja naisten käytäntöjen mieltä heidän omasta perspektiivistään käsin. Toisaalta Bourdieun sosiologinen metodi toimii tutkimuksessani symbolisen väkivallan ja sosiaalisen kärsimyksen paljastamisen apuvälineenä. Tutkimukseni palvelee siis samaan aikaan sekä ymmärtävää, että kriittistä tiedonintressiä. (Grenfell 2008b, 219–227.) Bourdieulainen sosioanalyysi voidaan nähdä psykoanalyysin kollektiivisena vastineena: se auttaa paljastamaan ”sosiaalisen tiedostamattoman”. Näin ollen sosiologinen ajattelu voi vapauttaa meidät vapauden illuusiosta, ja sen tehtävä on Bourdieun mukaan denaturalisoida ja defatalisoida sosiaalinen maailma, tuhota sen vallan käyttöä ja ylivoimallan ylläpitämistä palvelevat myytit. (Bourdieu & Wacquant 1995, 73–74.)

Olen asettanut tämän tutkimuksen yhdeksi tavoitteeksi tehdä näkyväksi yhteiskunnallisen rakennemuutoksen kokemuksellista ulottuvuutta, miltä erilaisissa positioissa ja relaatioissa eläminen on tuntunut. Metodologisia virikkeitä tähän on tarjonnut Bourdieun ja hänen tutkimusryhmänsä *The weight of the world* (1999, ranskaksi *La Misère du monde* 1993) -tutkimus, jonka tavoitteena on paljastaa tapoja, joilla sosiaalinen kärsimys ilmenee 1990-luvun Ranskassa. Teos onkin kuvausta vallan kentällä tapahtuneesta markkinavoimien (talous, markkinat, markkinavalta) ja valtiovallan (valtionhallinto, politiikka) välisen kamppailun ja voimasuhteiden muuttumisen seurauksista tavallisten ihmisten arjessa.

Suuri kärsimys, joka tarkoittaa olosuhteiden kurjuutta, taloudellista köyhyyttä ja materiaalista puutetta, on siirtyneet taka-alalle viimeisten 50 vuoden aikana (käsitteistä suuri ja pieni kärsimys/kurjuus, ks. Bourdieu ym. 1999; ks myös Roos 1996). Sitäkin yleisempiä ovat erilaista *pieniä kärsimystä* aiheuttavat seikat, eli ihmisten kokemat kielteiset ja kivuliaat tunteet kuten pettymys, epäonnistuminen, häpeä, alemmuudentunne ja näköalattomuus.

Tällainen suhteellisen aseman aiheuttama kurjuus on usein sellaista, jota ei oikeastaan edes ole suotavaa sanoa ääneen – se on negatiivisuutta, pessimismiiä ja kyynisyyttä, jolle ei oikeastaan ole oikeutusta. Pieni kärsimys on sellaista, johon vastaamme kärkkäästi ”huonomminkin voisi olla” tai ”on minulla/sinulla sentään hyvin asiat jos X:än verrataan”. (Järvinen & Kolbe 2008, 17–18.) Tällaisen kärsimyksen kuuleminen vaatii tutkijalta ennen muuta halua

kuulla selviytymistarinoiden taakse, kuunnella tarkasti sanojen välistä, olla herkkänä epäroinnille. Tutkittavalle tulee tehdä eri tavoin selväksi, että haluaa tuoda esille myös ne tuntemukset, joita yleensä vähätellään niin toimijoiden omassa sovinnaisen arkisessa vuorovaikutuksessa kuin poliittisessa keskustelussakin (esimerkiksi suhteellisesta köyhyydestä puhuttaessa).

Bourdieuin tutkimusryhmän teos koostuu lukuisista erillisistä tarinoista, tutkimusryhmän jäsenten tekemistä henkilöhaastatteluista, niiden tiivistyksistä ja tutkijoiden niistä tekemistä enemmän tai vähemmän seikkaperäisestä sosiologisista tulkinnoista. Yksittäiset haastattelut mahdollistavat pääsyn kunkin henkilön tulkintaperspektiiviin ja niihin skeemoihin, joilla he hahmottavat ympäröivää maailmaa ja siinä heille tarjoutuvia toimintamahdollisuuksia. Tutkimusryhmän pyrkimys on tarkastella *tunnerakenteita* (structures of feeling), joita yhteiskunnassa vallitsevat olosuhteet synnyttävät (Fowler 1996, 3). Tutkijalta vaaditaan herkkyyttä tunnistaa ne moninaiset tavat, joilla samat materiaaliset rakenteet tulevat elettäviksi eri toimijoiden elämänkulussa sekä miten ne vaikuttavat heidän toimintaedellytyksiinsä. Haastatteluilla pyritään kartoittamaan ne sosiaaliset relaatiot, jotka rajoittavat/puiteistavat haastateltavien toimintaa. (Bourdieu & Wacquant 1992, 97; ks. myös Fowler 1996, 3–4.)

Bridget Fowler (1996) mieltää, että Bourdieuin tutkimusryhmän sosiologiassa analyysissa on kyse sellaisten elämäntilanteiden esille nostamisesta, joissa toimijan (primaari)habitus ei enää ole sopusoinnussa sosiaalisen toimintaympäristön (kentän) kanssa, vaan syntyy hankausta, kitkaa ja kipuilua (myös Hardy 2008). Fowler (emt.) näkee tutkimuksen kiistelynalaiselle ”populaarin” ja kansantajuksen sosiologian maaperälle suuntautuvana avauksena. Se tuottaa empiiristä tietoa siitä, miksi ihmiset ajattelevat niin kuin ajattelevat, tai toimivat niin kuin toimivat. Se tekee näkyväksi millaisia todellisia muutoksen, muuntumisen vaihtoehtoja ihmiset paikallisesti ja subjektiivisesti koetussa arjessaan havaitsevat ja tulkitsevat itselleen mahdollisiksi. (Fowler 1996, 1–3.)

Bourdieu (1999, 607–608) esittää provokatiivisesti (osin myös omaa aiempaa tuotantoaan kyseenalaistaen, esim. *Distinction* 1984), että suuri osa empiirisestä yhteiskuntatieteestä, esimerkiksi survey-tutkimuksista ja strukturoiduista haastatteluista lähestyy kohdettaan hallitsevien ryhmien määrittämällä kategorisoinneilla ja syyllistyy näin symboliseen väkivaltaan. Tutkittavien vastaukset typistyvät tällöin lähinnä sovinnaisiksi itserepresentaatioiksi ja tulkinnoiksi siitä, mitä haastattelutilanteissa on kulttuurisesti hyväksyttävää esittää. Tästä syystä Bourdieu haluaa uudistaa yhteiskuntatutkimusta esittäen, että vilpitön yritys ymmärtää toiseutta aidosti, muistuttaa hengellistä tutkiskelua tai harjoitusta (spiritual exercise). Periaate vaatii ehdottomasti myös tutkijan oman identiteetin ja itseymmärryksen alistamista älylliselle harjoitukselle (the intellectual exercise of the love of God). (Bourdieu ym. 1999, 612–615.) Fowler (emt. 2) tulkitsee tämän tarkoittavan ranskalaisessa, sekulaarissa kontekstissa rakkautta durkheimilaisen tradition harjoittamiseen. Nähdäkseni Bourdieuin keskeinen metodinen ajatus on näennäisessä yksinkertaisuudessaan, että tavallisten ihmisten puhetta voidaan tarkastella samanlaisella vakavuudella ja paneutumisella, mitä vaikkapa Shakespearen tai Raamatun tulkinnat edellyttävät.

Fowler (1996, 12) tulkitsee Bourdieun tutkimusryhmän kehittämän sosiologisen metodin ja haastattelukäytäntöjen tavoitteeksi ideaalitalanteen, jossa haastateltavan kerronta ei vääristy tilanteen epäsymmetrisen valta-asetelman tai haastattelijan tilanteeseen tuomien tiedostamattomien ajattelukategorioiden vuoksi (ks. myös Grenfell 2008, 225–227). Ideaalitalanteessa haastateltava ei enää tuota sosiaalisesti suotavaa tai kulttuurisesti odotettua haastattelupuhetta esimerkiksi oman onnensa sepästä, vaan se mitä hän kertoo auttaa paljastamaan ne perimmäiset, arbitraarisiin ja yleisesti hyväksytyihin uskomuksiin perustuvat skeemat ja ajattelurakenteet, jotka hänen valintojensa taustalla vaikuttavat. Tämän vuoksi haastattelijan tulisi lähestyä haastateltavaa ilman tiukan standardisoitua etukäteissuunnitelmaa haastattelun etenemisestä. Haastattelija on paremminkin kuuntelija, joka hyödyntää haastateltavan itsensä esiin nostamia aiheita ja kokemuksia haastattelun eteenpäinviemisessä. Haastattelija auttaa haastateltavaa muistamaan lisää, arvioimaan omaa toimijuuttaan analyttisesti ja avaamaan elämänsä vaiheita ja habitukseen kerrostuneita kokemuksia yhä syvemältä. Onnistuessaan haastattelu voi avata tutkijalle ymmärryksen siitä haastateltavan perustavanlaatuisesta ajattelun viitekehiksestä, joka tuottaa haastattelvan näkemyksen siitä, miten asiat ovat ympäröivässä maailmassa ja mikä haastateltavan oma paikka maailmassa on.

On selvää, että Bourdieu vaatii tutkijaa olemaan tyytymättä vakiintuneeseen psykopuheeseen ja sitä vastoin tukemaan haastateltavaa sosioanalyysin tekemisessä. Onnistuessaan haastattelu auttaa yksilöä näkemään elämänsä ja valintojensa sosiaaliset vaikuttimet, eikä tuottamaan kohtaloaan esimerkiksi yksilöllisten ominaisuuksiensa tai onnettomien lapsuuskokemustensa tuloksina. Sosiologin tehtävä on tehdä haastattelutilanteesta niin vapautunut, avoin, rentoutunut ja luottamuksellinen, ettei haastateltavan tarvitse kokea itseään vaivaantuneeksi.

Bourdieu tutkimusryhmineen käyttää haastateltavien valinnassa omia henkilökohtaisia kontaktejaan eikä pyri haastattelutilanteissa neutraaliin, oman persoonansa häivyttämiseen tai muodolliseen ilmaisuun. Ideaalinen haastattelu on enemmänkin kerta kerralta syvenevä keskustelujen sarja kuin tutkimushaastattelu. (Fowler 1996, 13.) Symbolisen väkivallan välttämiseksi on yhtäältä mahdollista käyttää haastatteliijoita, jotka ovat sosiaalisesti mahdollisimman lähellä tutkimuskohdetta. Toisaalta ongelmaksi voi tällaisessa keskustelussa muodostua, että osapuolten ajattelussa on liikaakin yhteistä, eikä haastattelija osaa kyseenalaistaa tai esittää oikeita kysymyksiä. On olemassa haastattelutilanteeseen ja -käytäntöihin liittyviä ongelmakohtia, joita tuttuus tai tutkijan intiimi ja luonteva suhtautuminen haastateltaviin ei eliminoi. Toisaalta, ehkä hieman ristiriitaisestikin edellä esitettyyn nähden, haastattelijan ei tulisi Bourdieun tiukan ohjeen mukaan lainkaan esittää kysymyksiä tai keskustelun aiheita, jotka eivät tavalla tai toisella nouse esille haastateltavan omasta kerronnasta.

Tiivistäen *The Weight of the World* on pyrkimystä analyysiin, jolla voidaan tavoittaa syvälinen ymmärrys (understanding) siitä, miten sosiaalinen ja kulttuurinen todellisuus heijastuvat yksilön elämään ja toimijuuden edellytyksiin. Pelkkä eläytyminen haastateltavan asemaan ei riitä, vaan sosiologin täytyy

kuunnella haastateltaviaan sekä haastattelujen tallenteita teoreettis-metodologisesti virittäytyneenä, jotta voisi oivaltaa hyvin henkilökohtaisten ja yksilöllisten keskustelujen sosiologisen relevanssin. Tämä tarkoittaa haastattelujen kuuntelemista ja lukemista yhä uudelleen ja suurella huolellisuudella ja aivan erityisesti monin eri tavoin. Pelkkä tuttuus, sielujen sympatia tai samankaltaiset kokemukset haastateltavien kanssa eivät riitä, vaan analyysin tulos on erityisen sosiologisen käytännön aikaansaannos, huolellisen paneutumisen ja pitkällisen muokkaamisen tulos. Tavoitteena on toimijaa ympäröivän sosiaalisen todellisuuden kääntäminen sosiologiseen teoriaan yhdistämällä sellaiseen luettavaan muotoon, että lukija pystyy ymmärtämään haastateltavan kokemusia ja näkemään järkevä logiikan hänen käytäntöjensä taustalla. Metodologinen refleksiivisyys pakottaa näkemään sosiaalisen ja epäpersoonallisen yksilöllisen ja erityisen alla. (Bourdieu & Wacquant 1995, 67–68). Esimerkiksi haastattelujen edetessä on sosiologin ammattitaitoa havaita sosiaalisen rakenteen vaikutukset haastateltavan elämässä. Ennen muuta refleksiivisyys on kykyä havaita, purkaa auki ja kyseenalaistaa omat esioletuksensa tutkijana.

3.3.2 Refleksiivinen sosiologia ja tutkijan itseanalyysi

Refleksiivisyys on sellaisten ajattelematta jääneiden kategorioiden järjestelmällistä esiin ottamista, jotka vuorostaan ovat tietoisempien käytäntöjen ennakoedellytys (Bourdieu & Wacquant 1995, 73).

Bourdieun mukaan ajattelematta jääneet kategoriat ovat ihmisen tietoisien toiminnan luokittelevia skeemoja, opittua suuntautumista ja ruumiin automatisoituneita tekniikoita. Kuten jo on moneen kertaan todettu, habitus luo rajat yksilön käytännöille, myös refleksiivisyyden mahdollistamalle käytäntöjen muokkaamiselle, joten refleksiivisyyden lisääntyminen on oppimista habituksen välityksellä. (Bourdieu & Wacquant 1995, 214.)

Tutkijan oma habitus määrittää hänen suhdettaan tutkimuskohteeseensa. Yhtäältä oma menneisyys ja sosiaalinen tausta ovat tutkijalle, aivan erityisesti sosiologille, tulkintoja sävyttävänä ja ajattelua tiedostamatta ohjaavana kehyksenä taakka. Ne ohjaavat sitä, mistä tutkija kiinnostuu, tai miten hän asioita tutkii, mitä hän kykenee näkemään. Toisaalta Bourdieu kuitenkin esittää, että mikään ei voi korvata sosiologin omaan taustaan liittyvää tuntemusta: oma kokemus on mobilisoitava aina tutkimuksessa, kun se on mahdollista, mutta vasta huolellisen sosioanalyysin jälkeen. Tutkijan on ensin tiedostettava ja eksplikoitava oma positionsa eri kentillä sekä analysoitava huolellisesti oman taustansa ja elämänhistoriansa vaikutukset. (Bourdieu, Chamboredon & Passeron 1991; 2004.)

Bourdieun refleksiivisyys-käsite poikkeaa radikaalisti monille muillekin teoreetikoille keskeisestä refleksiivisyydestä. Bourdieulle se on lähinnä metodi, olennainen osa sosiologin ammattitaitoa ja tutkijan kykyä kääntää tieteellinen välineistönsä myös itseään ja omaa ajatteluaan kohti. (Grenfell 2008b; Deer 2008.) Bourdieun refleksiivisen sosiologian ytimessä on jatkuva itsestänselvyyksien kyseenalaistaminen, eli vaatimus doksisten mallien purkamiseen tulee

yhdistää myös tutkijan omiin ajattelurakenteisiin. Yhteiskuntatutkijan on ehdottomasti tarkasteltava kriittisesti ja kontrolloitava omaa ammatillista käytäntöään erilaisten strategioiden avulla, mukaan lukien tietoisuus erilaisista akateemisen kentän rajoitteista. (Bourdieu & Wacquant 1995, 58–61.)

Bourdieu näkee sosiologista katsetta summentavana tekijänä ensinnäkin tutkijan sosiaalisen alkuperän (esim. luokka, sukupuoli, etninen tausta ja kotipaikkakunta), joka on helpoimmin tunnistettavissa ja kontrolloitavissa. Vähemmän reflektoitu tekijä on tutkijan asema ja jäsenyys akateemisella kentällä. Tutkijan tulee siis alistaa myös itsensä ja omat tutkimuskäytäntönsä samankaltaisen kriittisen analyysin kohteeksi kuin tutkimuksen kohteen. Sinänsä sosiaalista etäisyyttä tutkijan ja tutkittavan väliltä ei voi Bourdieun mukaan poistaa ”yrityksellä jonkinlaista harhaista primitiivistä osallistumista”. (Bourdieu & Wacquant 1995, 58–65.)

Voidaan olettaa, että Bourdieun erityiskiinnostus refleksiivisyyttä kohtaan on tulosta rakenteellisesta yhteensopimattomuudesta hänen oman, perifeerisissä sosiaalisissa lähtökohdissa Ranskan maaseudulla kehittyneen primaarihabituksensa ja sen habituksen välillä, jota vaadittiin kivuttomaan integroitumiseen akateemiselle kentälle 1950-luvun Ranskassa sekä hänen kohtaamistaan muukalaisuuden ja epäsopevuuden kokemuksista. (Bourdieu & Wacquant 1995, 68–69.) Tunnistan Bourdieun kokemuksissa jotain samaa, mitä olen itse käynyt läpi 2000-luvun suomalaisessa yliopistomaailmassa. Bourdieu on muun muassa todennut, ettei ole koskaan ollut yliopiston onnellinen jäsen (emt. 69, alaviite 81). Bourdieu ei itse ole juurikaan nähnyt tarvetta henkilökohtaisiin paljastuksiin elämänkulkunsa vaiheista tai vaatimattomista lähtökohdistaan selittääkseen itseään sosiologisesti. Hän katsoo, että hänelle tapahtuneet asiat liittyvät hänen sosiaaliseen asemaansa, eivätkä ole siten poikkeuksellisia. (Vrt. kuitenkin Bourdieu 2004, 94–114.)

Refleksiivisyys siis edellyttää sosiologin analyysia itsestään kulttuurin tuottajana. Tutkijan on tärkeää tunnistaa ja tehdä näkyväksi ne sosiaaliset ja keskeiset henkilökohtaiset suodattimet, jotka muokkaavat hänen havaintojaan. Refleksiivisen sosiologin on oltava kaiken aikaa tietoinen sosiaalisten rakenteiden vaikutuksista esimerkiksi haastattelutilanteessa, erityisesti kielellisten käytäntöjen suhteen (Fowler 1996, 13). Tutkijan oman maailmankuvan eksplikointi, sosiaalisen position asemointi ja arviointi ovat välttämättömiä ehtoja tutkimuskohdettaan lähestyvälle tutkijalle ja symbolisesta väkivallasta vapaiden kohtaamisten sekä tulkintojen mahdollistumiselle.

Bourdieu (1999) esittää, että tutkijan tehtävä on sitä epämukavampi ja sitä vaikeampia tuntemuksia tutkijan on tutkimusprosessin aikana käytävä lävitse, mitä pienempi sosiaalinen etäisyys tutkijan ja tutkittavien välillä vallitsee. Tutkimuksen kohdetta analysoidessaan hän on pakotettu purkamaan myös omien kyseenalaistamattomien ja ajattelemattomien kategorioidensa syntyprosessit, mikä ei ole helppo, vaan kenties tuskallinenkin prosessi.

Elämänkulttuurihaastattelut, joita laatimani tutkimusasetelma edellyttää ovat väistämättä tunnepitoisia kokemuksia sekä haastateltavalle että haastattelijalle. Tällaisen haastattelumetodin ja tutkimusasetelman hyödyntäminen tuo väistä-

mättä myös tutkijan omien kokemusten reflektoinnin välttämättömäksi. (Rogaly & Taylor 2009, 4–7.)

Kirsi Nousiainen (2004) on lapsistaan erillään asuvia äitejä käsitelleessä väitöskirjassaan todennut, miten on luonnollista, että myös haastattelija väsyä ja kuormittuu haastattelutilanteessa. Nähdäkseni emotionaalista kuormittumista voi tapahtua missä hyvänsä tutkimuksen vaiheessa, varsinkin jos tutkimusaihe tulee niin sanotusti tutkijan iholle. Väsymys voi osaltaan olla myös empatian kokemukseen liittyvää, myötäeläminen ja kuunteleminen kuormittavat. Oman väsymyksen kätkeminen ja omien tunteiden sysääminen syrjään on toisaalta tiettyyn rajaan asti myös osa onnistunutta haastattelutilanteen vuorovaikutusta: haastateltavalle tulee antaa kokemus kunnioituksesta ja kuulluksi tulemisesta. Tutkijan oma väsymyksen kokemus on kuitenkin usein sinällään seurausta ponnisteluista, joita syvenevä ymmärrys ja ajattelun kypsyminen vaatii. Haastateltavan – mutta myös tutkijan oman – tunnetilan kuuleminen ja vastaanottaminen on siis jo sinällään analyysia ohjaava elementti. (Emt. 40.)

Donna Haraway (1989) esittää, että empatia on yksi ajattelun muoto – kriittistä älynkäyttöä. Hän pitää empatian kokemista edellytyksenä sille, että tutkija voisi ymmärtää niitä ilmiöitä, joita tutkii. Myös Martha C. Nussbaum (1990, 79) kytkee tunteet ja tietämisen toisiinsa. Hänen mukaansa tunteet itsessään ovat näkemisen ja tunnistamisen tapoja ja siten olennainen osa tietämistä. Tunteet ovat siis tiedon välittäjiä: niiden avulla me voimme saada sellaista tietoa, jota järki ei lainkaan kykene toimittamaan tietoisuuteemme. (Nousiainen 2004, 40.) Esimerkiksi haastattelutilanteessa tietyn välimatkan pitämiseen pyrkivän tutkijan ongelmaksi voi päinvastoin koitua kosketuksen kadottaminen tutkittaviin asioihin, jotain olennaista jää kuulematta, havaitsematta, ymmärtämättä ja tietämättä. (Emt. 41.)

Vuosia kestäneen tutkimusprosessini aikana olen havainnut, miten äärimmäisen voimakas itseanalyysin väline Bourdieun sosiologia todellakin on. Se on tarjonnut minulle ratkaisevasti paremman käsityksen siitä, kuka ja mikä olen, miksi tunnen ja toimin sosiaalisissa tilanteissa tietyillä tavoilla. Olen oppinut ymmärtämään paremmin oman itseymmärrykseni ja valintojeni taustalla vaikuttavia sosiaalisia tuotanto-olosuhteita. (Bourdieu & Wacquant 1995, 86.)

Tämän alaluvun lopussa oleva *Tutkijan tarina* erittelee erityisesti sosiaalisia lähtökohtiani sekä eri tilanteissa ja positioissa aktivoituneita tunnerakenteita, samaan tapaan kuin olen pyrkinyt analysoimaan haastateltavieni valintoja (luvat 3.3.3 ja 5). Tarinan lopussa erittelen hieman myös näkemyksiä omasta positioistani ja tulevaisuudesta akateemisella kentällä.

Tunteet ovat siis vaikuttaneet hyvin ratkaisevalla tavalla työskentelyyni tutkijana. Erityisesti silloin kun tutkijan analyttinen mieli alkoi kääntyä tutkimuksen kohteista omiin ajattelemattomiin kategorioihini, tuli kaikenlaisten tunteiden sallimisesta ja niiden syiden pohtimisesta tärkeä osa tutkimusprosessin etenemistä. Vaikeimmat tutkimuksen edistämisen järkeäkin kyseenalaistaneet itsesyytökset sekä häpeän, epäonnistumisen ja alemmuuden tunteet heräsivät siinä vaiheessa, kun aloin riittävän syvällisesti käsittää mistä valitsemassani bourdieulaisessa teoreettis-metodologisessa lähestymistavassa ja symbolisen

väkivallan paljastamisessa on kyse. Kesällä 2011 olin tilanteessa, jossa minulle oli myönnetty vuoden rahoitus väitöskirjan viimeistelyyn. Kaikki siihen mennessä aikaansaamani tulokset, tuotokset ja julkaisut näyttivät merkityksettömillä ja epäkelvoilta. Akateemiset tulostavoitteet ja yliopistomaailmaan tunkeutunut managerialistinen ajattelu merkityksellistävät pitkittyneen väitöskirjaprosessin ja roikkuvan jatko-opiskelijan ”ongelmana, joka täytyy ratkaista”, sen sijaan, että uudenlaisen ymmärryksen olisi mahdollista rauhassa syventyä (Owler 2010). Lopulta kaikenlaisten tunteiden salliminen ja erityisesti niiden analyttinen tarkastelu oli käännteentekevä vaihe, joka mahdollisti entistä myönteisemmän itseymmärryksen muodostumisen ja teki myös väitöskirjan valmistumisen mahdolliseksi.

Tutkijan tarina, eli miten sihteeri eksyi tohtoritehtaaseen

Synnyin vuonna 1970 pohjoisessa Keski-Suomessa, pienen kunnan pienelle sivukylälle pienviljelijäperheen esikoiseksi. Isovanhemmat olivat raivanneet peltoa ja rakentaneet rintamamiestalon talousrakennuksineen ennen täysin asu-mattomalle kylälle 1950-luvun alussa. Vuonna 1969 isäni muutti tilalle vävyksi. ”Kekkosen aikaan” vanhemmillani oli vielä uskoa tilanpitoon, joten virallinen sukupolvenvaihdos toteutettiin 1970-luvun lopulla.

Kun olin yläasteella, isäni sairastui vakavasti, joten parissa vuodessa oli edessä lopullinen luopuminen maatalouselinkeinosta. Ylituotanto ja maatalouspolitiikan suunnanmuutokset olivat jo aiemmin tehneet elinkeinon harjoittamisen järjestömäksi muutenkin, joten taloudellisesti pudotus tuskin oli perheel-le yhtä suuri kuin tunnetasolla. Äidistäni tuli isäni omaishoitaja noin 15 vuoden ajaksi. Hänen työsarkansa jatkui isäni kuoleman jälkeen vielä kymmenkunta vuotta isovanhempieni omaishoitajuudella.

Samoihin aikoihin isäni sairastumisen kanssa pohdin mitä tehdä peruskoulun jälkeen. Koko yläasteajan olin kuoreeni vetäytyvä ja koin ulkopuolisuuden tunteita koulussa. Pärjäsin kuitenkin koulussa hyvin ja opettajat pitivät siirtymääni naapurikunnan lukioon itsestään selvänä. Kotona oli muita huolia, eikä tulevaisuudensuunnitelmista juurikaan puhuttu. Uskon, että melko ratkai-seva tekijä miksi päädyin lukioon enkä kauppaoppilaitokseen, oli keskustelu opinto-ohjaajan kanssa: hän suositteli vakavasti lukioon menemistä ja loi ilmeisesti uskoa siirron kannattavuudesta.

Paikkakunnan vaihdos oli vapauttava kokemus, opintomenestyskin oli oikein hyvä ja papereiden puolesta minulla olisi tie yliopistoon ollut avoimena. Haaveilin erityisesti toimittajan ammatista ja sain selville, että Tampereen yliopistossa olisi mahdollista opiskella tiedotusoppia. Hakutilastot kertoivat, miten kova kilpailu opiskelupaikasta olisi, joten en viitsinyt nähdä edes hakemisen vaivaa. Kuulin, että keskimääräinen opiskeluaika yliopistoissa oli jossain seitsemän vuoden tienoilla, mikä tuntui minusta käsittämättömältä ajan tuhla-ukselta. Opiskeleminen ei sinällään tuntunut kiehtovan, se oli vain pakollinen välivaihe ammattiin ja tienaamaan omaa rahaa. Tietääkseni yliopistoon pyrki parin vuoden sisällä luokkatovereistani vain kaksi.

Itse pidin väli vuoden työskennellen pääkaupunkiseudulla vanhusten hoitokodissa ja parissa eri ravintolassa tarjoilijana. Raskas työelämä ja osin myös koti-ikävä olivat tehneet tehtävänsä, joten palasin kotiseudulle ja naapurikunnan kauppaoppilaitokseen. Kauppaoppilaitos vaikutti riskittömältä sijoitukselta, jonka kautta olisi mahdollista päästä siisteihin, kevyempiin ja parempipalkkaiisiin töihin (kuten vielä 1980-90-lukujen vaihteessa niin hohdokkaalle, luovalle mainostoimistoalalle).

Valintaoppaisissa merkonomien uranäkyminä vilahtelivat vielä pankinjohtajat, myyntipäälliköt ja muut korkean statuksen ja palkkatason ammatit. Tuo näkymä muuttui 1990-luvulla, eikä ura mainostoimistossa minullekaan urjennut. Valmistumisvuonna 1992 ei yo-merkonomille ollut sen paremmin töitä tarjolla kuin muillekaan, eikä myöskään keväällä 1993, jolloin olin suorittanut loppuun markkinointiviestinnän jatkolinjan. Olin silti työttömänä vain alle puoli vuotta, sillä vastavalmistuneille suunnattu työllistämistuki mahdollisti töihin pääsyn pieneen yritykseen pääkaupunkiseudulla. Toimistosihteerin monipuoliseen työnkuvaan kuuluivat toisinaan myös yrittäjäpariskunnan lastenhoitajan tuuraaminen ja koiran ulkoilutus. Seuraavaksi pääsin töihin suureen yritykseen, jossa oli paljon parempi palkka ja paremmat edut muutenkin, mutta koin etteivät puhelimeen vastaaminen ja aulaemännän tehtävät nekään aivan vastanneet odotuksiani tai edellytyksiäni. Parin vuoden jälkeen, kun Suomessa (erityisesti pääkaupunkiseudulla) elettiin taas vahvaa nousukautta, aloitin entistä haasteellisemmässä ja itsenäisemmässä sihteerin työssä viestintä- ja sijoittajasuhteet - osastolla. Tämä työ oli jo lähempänä sellaista työelämää, josta olin joskus haaveillut. Työnkuvassa painottuivat silti edelleen niin sanotut johto- ja päällikkö-tasoa avustavat tehtävät, joten kokemukseni vastasivat aika pitkälle Bourdieun "kontrabasso sinfoniaorkesterissa" -vertausta (Bourdieu ym. 1999, 4). Tällä vertauksella hän kuvaa sellaista pientä kärsimystä, alemmuuden tunnetta ja näköalattomuutta, joka liittyy tyypillisesti työskentelyyn etuoikeutetussa ja statukseltaan korkea-arvoisessa toimintaympäristössä sellaisessa positiossa, joka tuon kentän sisällä on hierarkiassa muita alempana. Tuossa tilanteessa lisäkoulutuksen hankkiminen ja nimenomaan hakeutuminen yliopistoon alkoivat näyttäytyä väylänä, jonka avulla tuosta alhaisesta positioista olisi mahdollista päästä ulos ja ylöspäin.

Sosiologiaan tutustuin Helsingin avoimen yliopiston kautta vuonna 1999, jolloin kypsä ajatus hakeutua kokopäiväiseksi aikuisopiskelijaksi vuonna 2000. Hain ainoastaan Jyväskylän yliopistoon, mihin on jälkikäteen löydettävissä niin taloudellisesti järkeviä, sosiaalisia kuin sosiaaliseen pääomaankin liittyviä syitä. Esimerkiksi hyppäys yliopistomaailmaan tuntui itsessään niin suurelta, että pienempi, lähellä kotiseutua sijaitseva yliopisto vaikutti kotoisan turvalliselta omalta paikalta. Lisäksi nykyinen puolisoni oli aiemmin valmistunut kyseisestä yliopistosta ja asui kaupungissa, joten hän oli näin osaltaan pehmittämässä kotiutumistani Jyväskylään ja sen yliopistoon.

Parin akateemisesta vapaudesta ja opiskelun ilosta täytyneen vuoden jälkeen minusta alkoi jälleen kuoriutua vanha suorittaja, kun ajatukset kääntyivät jo opintojen jälkeiseen aikaan. En opiskellut itseäni vaan työelämää varten: no-

peasti, tehokkaasti, erinomaisia arvosanoja tavoitellen ja cv:tä kartuttaen. Pääsin opintojen ohessa mukaan tutkimustyöhön ja kirjoitin julkaisuja. Tutkimussih- teerin työssä ja projektinhallinnassa aiemmasta työkokemuksesta yritys-elämäs- sä oli hyötyä, olin tottunut tarttumaan työhön ja saamaan nopeasti tuloksia ai- kaan.

Gradu oli muita opintoja itsenäisempi, pitkäjänteisyyttä vaativa projekti, josta suoriutuminen edellytti aivan uudenlaisten käytäntöjen harjoittelua. Sosio- loginen ajatteluni ei ennättänyt opintojen aikana kehittyä kovin syvälliseksi ja akateemisen kentän peli tuntui vieraalta. En ollut erityisen kiinnostunut kentäl- lä tavoiteltavista panoksista, akateemisista arvoista ja meritoitumisesta, koska maisterin tutkinto tyydytti kunnianhimoni tällä saralla. Kaipasin työtä, jossa näkee konkreettisia tuloksia, lyhyellä tähtäimellä.

Miellän, että elämäkulkuni aiemmat koulutussiirtymät, sosiaalinen ja spatiaalinen liikkuvuus loivat onnistumisen ja pystyvyyden kokemuksia, laa- jensivat rajojen tajua siitä mikä minunkaltaisilleni on mahdollista. Nämä myön- teiset kokemukset kompensoivat vaatimattomien sosiaalisten lähtökohtieni vai- kutusta, muokkasivat sekundaarihabitustani ja kumuloivat pääomia, joiden turvin uskaltauduin vaihe vaiheelta tarttumaan suurempiin riskeihin ja kovem- piin ponnisteluihin. Silti jatko-opintoihin ryhtyminen merkitsi suurta muka- vuusvyöhykkeen ylittämistä. Intuitio ja aiemmat kokemukset tutkijayhteisön arjesta kehoittivat ottamaan jalat alle ja hakeutumaan muualle. Tuloksena oli melkoinen kognitiivinen dissonanssi (Festinger 1962)¹⁶, kun niin sanotut jär- kisyys, eli työyhteisön tuttuus, ohjaajan kannustus ja turvallisen tuntuinen use- amman vuoden pituinen tutkimusrahoitus puolestaan orientoivat ottamaan riskin. Myös tietoisuus tilaisuuden ainutkertaisuudesta sekä vaihtoehtojen niukkuudesta yliopiston ulkopuolella olivat järkisyitä, jotka puhuivat siirtymän puolesta. Joka tapauksessa annoin näiden järkisyiden perustella itselleni, että väitöskirjan tekeminen on työtä siinä missä mikä tahansa muukin työ. Vähän myöhemmin huomasin, että päätöksentekotilanteessa koettu intuitio oli aivan oikea: akateeminen yhteisö ei todellakaan ollut minulle oma paikka, habitukse- ni oli kivuliaan epäsoviva kentän kanssa, enkä tuntenut olevani riittävän valmis niin vaativaan positioon. Lopulta tunsin olevani vankina tilanteessa, josta ei ole muuta kunniallista ulospääsyä kuin valmis väitöskirja. Työ menetti mielekkyy- tensä ja ammatillinen itsetuntoni romahti.

¹⁶ Kognitiivisessa psykologiassa ajatellaan, että ihmisillä on pyrkimys muodostaa eri- laisista asenteista, mielipiteistä, tiedoista ja uskomuksista (kognitioista) loogisia ja ris- tiriidattomia kokonaisuuksia. Kahden tai useamman ristiriitaisen ajatuksen, käsityk- sen tai asenteen vallitessa esimerkiksi päätöksentekotilanteessa muodostuu epämiel- lyttäviä jännitteitä, dissonanssia. Leon Festinger kuvaakin kognitiivisen dissonanssin teoriassaan sitä, miten ihmiset pyrkivät palauttamaan mieltänsä sopusointuun. Se voi onnistua joko muuttamalla vähintään yhtä kognitioista tai arvioimalla uusiksi niiden välisiä suhteita ja keskinäistä arvojärjestystä. Ristiriitaiset kognitiot ja niiden herät- tämät tunteet toimivat tässä käyttövoimana, joka pakottaa ihmisen mielen keksimään uusia ajatuksia tai uskomuksia ja muokkaamaan jo olemassa olevia uskomuksia niin, että vähennetään ristiriitaisuuden kokemusta ja palataan kognitiiviseen tasapainoti- laan. (Festinger 1962.)

Lapsen syntymästä ja vanhemmuudesta sain vastapainoksi onnistumisen elämyksiä. Äitiydestä tuli minulle luonteva, palkitseva ja itsetuntoa kohottava toiminta-areena. Perheen kentällä minun ei tarvinnut niin kovasti ponnistella ja olla jotain muuta kuin sitä, mikä oli minulle luontevaa, joten uppouduin äitiyteen ja sen palkitsevuuteen. Vanhempainvapaajakson jälkeen ristiriita kentän ja habitukseni välillä oli tosin entistäkin ilmeisempi. Uuden elämäntilanteen aktiivimien ”äiti-dispositioiden” vuoksi akateemiselle kentälle paluuseen liittyi entistäkin epämukavampia tuntemuksia ja rajumpia vierauden kokemuksia.

Vuosia ratkoin kokemaani kognitiivista dissonanssia järkisyiden avulla. Motivoin itseäni lähinnä sillä, että keskeytyneet tohtoriopinnot näyttäisivät palalta cv:ssä ja rikkoisin sopimuksen, jonka olen tehnyt työnantajan ja rahoittajien kanssa. Opettelin elämään alemmuuden tunteiden, epämukavuuden ja häpeän kanssa, ajattelin että palaan normaalitilaan sitten kun väitöskirja on valmis. Toinen puoli todellisuudesta – tohtoritehtailun järjettömyys – näyttäytyi tosin sekin kaiken aikaa räikeämmin. Kontrabasso sinfoniaorkesterissa –kokemus toistui jälleen, tällä kertaa ulos käveleminen tilanteesta vain ei ollut yhtä helppoa kuin osastosihteerin tehtävästä. Tajusin, että pelin henki on se, että itse kärsisin leikistä luopumisesta eniten, ”tohtorimylly” kyllä löytäisi uusia jyvii ratkaisiinsa. En pystynyt antamaan periksi, se ei yksinkertaisesti ollut vaihtoehto. Päätin, etten anna periksi.

Viimeisen vuoden aikana alemmuudentunnon kalvamasta tohtorikoulutettavasta on jälleen kehkeytynyt suhteellisen tasapainoinen, vaikkakin melkoisen kyynistynyt ja vihainen keski-ikäinen tohtorikokelas. Habitukseni, itseymmärrykseni ja pääomani ovat silti edelleen kaukana itsevarman, kansainvälisesti meritoituvan, kunnianhimoisen ja huippulahjakkaan post doc -tutkijan ideaalikuvaista. Aiemmat rankat kokemukset akateemisesta urasta ajavat minua uusille kentille, kuten valjastamaan kykyjäni ja osaamistani heikkojen ja vähempiosaisten hyväksi, keskittymään pieneen ja paikalliseen – eivät tenure trackiin ja tieteellisiin parrasvaloihin.

Olen hieman nuorempi ja koulutetumpi kuin haastatteleman naiset, eikä kotipaikkakunnalle jääminen tai palaaminen ole ollut minulle koskaan mahdollinen vaihtoehto, sillä on ole koskaan kokenut sinne kuuluvani. Silti sekä sosiaalisissa lähtökohdissani, dispositioissani että läpikäymissäni tunteissa ja kokemuksissa on hyvin paljon samaa kuin analysoimissani naisten elämäntarinoissa. Sekä minun että naisten tarinat kertovat pienestä kärsimyksestä, jota sekä yhteiskunnallinen muutos sinällään että yksilön siirtymät eri kenttien välillä aiheuttavat. Naisten tarinat ovat kuvauksia siitä, miten habitus usein asettuu epäsuhtaan kentän pelin ja muuttuvien suhdanteiden kanssa. Habituksen ja kentän välisistä yhteensopimattomuuden kokemuksissa syntyy tuntoja ja kokemuspeleistä tietämystä, joka pakottaa itseymmärryksen ja oman paikan tajun muokkaamiseen. Habituksen ja kentän välinen epäsuhta voi myös saada toimijan vetäytymään pelistä joko kokonaan tai väliaikaisesti.

3.3.3 Elämänkulkuhaastattelujen analyysikäytännöistä

Haastattelujen analyysi lähti käytännössä liikkeelle kunkin haastateltavan elämänvaiheita kuvaavan, aluksi suuntaa-antavan elämänviivapiirroksen laatimisesta haastatteluja kuuntelemalla. Tarkastelin aivan faktuaalista henkilön koulutus-, työ-, työttömyys-, perhe- ja asumishistoriaa, mutta jossain määrin heti myös erilaisia polunhaaroja sekä keskeisten valintatilanteiden ja vaihtoehtojen hahmottumista eri elämänvaiheissa. Yleensä laadin mahdollisimman pian myös tiivistelmän ja muistiinpanot haastattelun keskeisestä sisällöstä ja kiinnostavimmista kohdista, vaikkei minulla läheskään aina ollut välittömästi aikaa koko haastattelun litterointiin. Ennen pitkää kaikki haastattelut kuitenkin litteroitiin kokonaan. Tällainen ”esiyymmärrys” haastateltavan elämäkulusta oli yleensä myös lähtökohta uusintahaastattelulle. Toisessa haastattelussa keskityin erityisesti trajektorin tarkentamiseen, keskeisten valintatilanteiden, vaihtoehtojen ja päätöksentekoprosessin syvällisempään ymmärtämiseen.

Jo ensimmäisessä analyysivaiheessa hahmottui yleensä kunkin haastateltavan kertoma ydintarina, joka sitten vähitellen tarkentui analyysin ja teoreettisen lähiluvun edetessä. Analyysin kypsyessä ydintarinat (master narrative, MacKinnon and Bullen 2005) konkretisoivat minulle habituksen käsitteen metodologisen perusidean: miten erilaiset kokemukset habitukseen juurtuneina ja kerrostuneina muodostavat sellaista sisäistettyä, mieleen ja kehoon varastoitunutta tiedostamatonta tietämystä, joka muovaa yksilön itseymmärrystä, suuntaa valintaprosesseja ja rajaa aina ulottumattomiin joitakin tulevaisuuteen kohdistuvia toimintavaihtoehtoja. (Emt., myös Bourdieu ym. 1999.) Analyysini lähtökohta oli, että jokaisella elämäntarinansa kertomiseen motivoituneella haastateltavalla on jotain mitä hänen on ikään kuin saatava kertoa, jokin kokemus- tai tapahtumaketju, jonka vaikutuksesta habitukseen on muodostunut enemmän tai vähemmän tiedostamaton tunnerakenne, jonka vaikutukset ovat olennainen osa yksilön oman paikan ja rajojen tajua.

Haastatteluissa muodostuneet ydintarinat kietoutuvat ensinnäkin haastateltavien lapsuus- tai nuoruusajan merkittävimpien kokemusten tai tunneilma- piirin käsittelemiseen sekä niiden myöhemmissä elämänvaiheissa näkyneisiin vaikutuksiin. Toinen, usein edellä mainittuun ydintarintyyppiin kietoutuva tarintyyppi oli kasvuympäristön vanhanaikaisten sukupuoliroolien ja/tai onnetoman, ”todellisen minän” toteuttamista estävän parisuhteen sekä niistä irtautumisen vaiheiden läpikäyminen. Kolmas tärkeä ydintarinoiden pääjuonne olivat erilaiset riittämättömyyden ja epäonnistumisen kokemukset suhteessa koulutukseen, ammattiin ja työuraan sekä työttömyyden ja työmarkkinoiden vaatimusten aiheuttamat pettymykset ja niiden vaikutukset myöhemmissä työuran siirtymissä.

Analyysin toiseksi tasoksi voidaan ymmärtää haastateltavien työurien ja sosiaalisen aseman kehittymisen yksityiskohtaisempi tarkastelu. Olennaista tässä vaiheessa oli selvittää, miten taloudellisten, kulttuuristen ja sosiaalisten pääomien koostumus, määrä ja arvostus muuttuvat eri elämänvaiheissa. Analysoin millaisia pääomia, ominaisuuksia ja taipumuksia perheenäidit voivat

hyödyntää (jos voivat) liikkeessaan työmarkkina-asemasta toiseen, sekä siirtyessään edestakaisin perheen ja työelämän välillä. Tämä analyysitaso liittyi läheisesti myös *Resurssit, paikallisuus ja elämäntilanne* -hankkeen keskeisiin tavoitteisiin hahmottaa eri pääoman lajien keskinäisen muunnettavuuden logiikkaa ja sääntöjä paikallisesti ja toimijalähtöisesti. Tähän analyysivaiheeseen liittyy keskeisesti myös naisten työurien, pääomien ja asemien vertailu. Tämän vertailun seurauksena hahmotin aineistosta kolme naistyyppiä, joilla on erilaiset pääomaprofiilit ja joiden työurien rakentumisesta löytyi eroja (tarkemmin luku 4). Näin ollen myös kuva paikallisten naistyömarkkinoiden rakenteesta, sekä erilaisiin työmarkkina-asemiin pääsyn mahdollistavista symbolisen pääoman alalajeista, liikkuvuusstrategioista ja niihin toimijoita luontevasti suuntaavista habituksista alkoi hahmottua. Lähtöoletukset paikallisten työmarkkinoiden hierarkkisista asemista, eroista, eriarvoisuuksista ja eri toimijoille ominaisista hienovaraisista erottautumisen mekanismeista alkoivat siis tarkentua vaihe vaiheelta.

Analyysin edettyä kolmannelle tasolle, eli yksittäisten elämäntarinoiden kirjoittamiseen siihen muotoon kuin ne on luvussa 5 esitetty, teoreettinen ymmärrykseni oli jo huomattavasti syvällisempää kuin haastattelujen käynnistyessä ja analyysin alkaessa. Habituksen affektiivinen ulottuvuus, erilaisten positoiden synnyttämä itseymmärrys ja tuntemukset nousevat näissä tarinoissa keskeisiksi. Kolmannella analyysitasolla tarkastelin perusteellisemmin jokaisen haastateltavan keskeisiä koulutusta, ammattia sekä perheen ja työn yhdistämistä koskevia valintoja, ja niitä edeltäneitä päätöksentekotilanteita. Tavoitteena oli pyrkiä ymmärtämään naisten tilanteenmäärittelyjä ja mahdollisiksi mieltämiä tulevaisuuksia sekä edellä mainittujen tunnerakenteiden aktivoitumista. Laadin kerrotun elämäntilanteen perusteella ensin kirjoitettuja tarinoita edeltäneitä ”valintakarttoja”, jotka kuvasivat päätöksentekotilanteita, ja kirjasin niihin mahdollisimman tarkasti eri vaihtoehtoihin liittyneet arviot niiden ennakoituista seurauksista (vrt. kognitiiviset kartat, Axelrod 1976). Arvioin tarkemmin myös millaisia pääomia valintatilanteissa oli vaikuttamassa tai mobilisoitavissa.

Valitsin analyysin edetessä 15 elämäntarinasta kuusi hieman erityyppistä tapausta siten, että jokaista luvussa 4 esitettyä kolmea naistyyppiä edustaa kutakin kahden naisen tarinat. Olen laatinut tarinat alkuperäisten haastattelujen henkeä ja ydintarinaa kunnioittaen sellaiseksi, että ne tarjoavat kukin mahdollisimman selkeän kuvan yksittäisten haastateltavien kertomasta elämäntarinasta sekä heidän valintoihinsa liittyvästä todennäköisen kausaalisuudesta ja oman paikan tajun kehittämisestä. Kaikki tarinat sisältävät laajoja litteroituja osuuksia haastattelupuheesta (vrt. Bourdieu ym. 1999). Haastattelupuhetta on jonkin verran muokattu kerronnan sujuvuutta ja lukijaystävällisyyttä ajatellen: Litterointi ei kaikilta osin ole sanasta sanaan, vaan muun muassa tulkinnan kannalta tarpeettomaksi katsotut kohdat, samojen asioiden toistot ja haastateltavan (sekä haastattelijan, PK) käyttämät turhat täytesanat on poistettu. Haastatteluotteet eivät myöskään välttämättä sisällöllisesti etene täsmälleen samassa järjestyksessä kuin alkuperäisessä haastattelussa, vaan ne esitetään niin, että tutkijan ana-

lyyssissä hahmottama ydintarina etenee loogisesti, ymmärrettävästi ja tulee mahdollisuuksien mukaan kerrotuksi haastateltavan omin sanoin.

Kaikkien kunnianhimoisten akateemisten tavoitteiden keskellä tutkimuksessani on kysymys yksityisen tekemisestä julkiseksi, luonteeltaan luottamuksellisten keskustelujen tuomisesta osittain julkisiksi. Joihinkin naisten elämästään kertomiin seikkoihin liittyi ehdotonta luottamuksellisuutta, joten nämä kohdat on systemaattisesti karsittu lopullisista tarinoista. Haluan tietenkään suojella haastateltavia sekä varjella heitä tunnistamiselta, joten sekin on osaltaan vaatinut monien yksityiskohtien ja tarinan käännteiden häivyttämistä tai jättämistä kokonaan pois. Yksinkertaisimmillaan olen poistanut kaikki henkilönimet, häivyttänyt paikannimiä, joitakin henkilöiden taustaan liittyviä yksityiskohtia (esim. työnantajat, tarkka ikä, haastateltavien omat tai läheisten ammatit, sisarusten ja lasten lukumäärät sekä sukupuolet, asumishistorian yksityiskohdat). Tunnistettavuuden ehkäisemistäkin tärkeämpi ja vähintään yhtä haastava tavoite on ollut näiden naisten suojeleminen virheellisiltä tulkinnoilta. Tutkimukseni on tähdännyt sen selvittämiseen, miksi yksilö toimii niin kuin toimii, miksi hän valitsee niin kuin valitsee ja tekee elämästään sitä mitä on – osoittamatta sormella, syyllistämättä tai vastuullistamatta yksilöä omasta kohtalostaan.

Itsestään selvänä tavoitteena on ollut myös, että jokainen tarina on sosiologinen, eli edustaa jotain yleistä yhteiskunnallista. Henkilökohtaisia tarinoita voi lukea kuin novelleja, ikkunoina nyky-yhteiskuntaan ja ihmisten paikallisiin kokemuksiin erilaisista muutoksista toimintaympäristössään. Tarinat avaavat näkymiä niihin muuttuviin sosiaalisiin olosuhteisiin, joissa ihmiset pienellä paikkakunnalla elävät. Ne hahmottelevat melko yksityiskohtaisen kuvan yksilöiden päätöksentekotilanteista epävarman tulevaisuuden edessä. Yksittäiset tarinoiden tavoite on ollut mahdollistaa lukijalle ymmärrys siitä, miten naiset hahmottavat maailmaansa ja omaa paikkaansa siinä, millaisia tunteita tilanteet herättävät ja miksi naiset valitsevat niin kuin valitsevat.

4 TYÖURIEN ERIYTYMINEN JA SYMBOLINEN PÄÄOMA PAIKALLISILLA KENTILLÄ

4.1 Keski-ikäisten perheenäitien kolme työuratyyppiä

Jaoin haastattelemani naiset kolmeen alakategoriaan tarkasteltuani ensin yksilöidysti kunkin elämänhistoriaa, pääomien kehittymistä ja työuran rakentumista. Muodostin nämä kategoriat analysoimalla naisten koulutusta, ammatillista liikkuvuutta, perhevapaiden ja palkkatyön välisiä siirtymiä, työttömyysjaksoja sekä nykyisen työmarkkina-aseman rakentumisen eroja ja yhtäläisyyksiä. Typologisoinnin taustalla on kolme erilaista trajektorii- tai työuratyyppiä: (1) koulutuksen ja yhden ammattialan varaan rakentuneet työurat, (2) katkokselliset ja/tai ammatin vaihdosten leimaamat työurat sekä (3) pitkän kotiäitiyden työurat (ks. typologisoinnista tarkemmin Liite 2).

Ensimmäinen tyyppi koostuu suhteellisen korkeasti koulutetuista naisista, jotka ovat onnistuneet vakiinnuttamaan uransa yhdellä ammattialalla (1A-1E). Heillä on kaikilla nuoruusiässä hankittu vähintään opistotasoinen tutkinto. Näiden naisten työurien kehitys erottuu selvästi kahteen muuhun tyyppiin kuuluvista siinä mielessä, että niihin sisältyy hyvin vähän katkoksia. Työttömyysjaksoja on vähän, samoin työpaikan- tai ammatinvaihtoja. Ammatillinen liikkuvuus on pääosin tapahtunut sisäisillä työmarkkinoilla, eli saman työnantajan palveluksessa tehtävästä toiseen. Nämä naiset ovat omalla työurallaan voineet hyödyntää asemansa säilyttämiseen tai kohottamiseen tähtääviä proaktiivisia strategioita, kuten lisäkoulutuksen hankkimista ja verkostoitumista työtehtäviensä kautta. Haastatteluajankohtana kaikki työskentelivät kunnan palveluksessa.

Toiseen työuratyyppiin (2A-2E) kuuluu naisia, joiden työuraa leimaa erittäin runsas ammatillinen liikkuvuus, monet työpaikan ja ammatinvaihdokset vähän koulutusta vaativasta tehtävästä toiseen (esimerkiksi myyntiala, siivous- ja kunnossapito sekä toimistotyö). Yhtä lukuun ottamatta tyyppiin 2 naisilla on nuoruusiässä hankittu ammattikoulututkinto, mikä ei kuitenkaan ole turvannut vakiintunutta asemaa tai ammattia työmarkkinoilla. Yleisesti ottaen voidaan

todeta, että nämä naiset ovat joutuneet työelämän ja ammattien rakennemuutoksen kouriin 1980-luvun lopulta alkaen. Niin sanotut jokamiehen ja -naisen työmarkkinat alkoivat silloin kutistua ja esimerkiksi monet naisvaltaiset teollisuuden alat ajautuivat vaikeuksiin. Lievestuorelaisten ostovoima väheni osaltaan sellutehtaan lakkauttamisen myötä ja paikallisten asukkaiden ostosmatkat suuntautuivat entistä enemmän Jyväskylään. Siksi monet naisia työllistäneet pienet kaupat, huoltoasemat, kioskit ja vastaavat joutuivat lakkauttamaan toimintansa, tai eivät ainakaan kyenneet työllistämään ulkopuolisia samoin kuin ennen.

Työuratyyppiä 2 edustavat naiset sanovat olleensa äitiys- ja vanhempainvapaajaksoja sekä yksittäisiä ja suhteellisen lyhyiksi jääneitä hoitovapaajaksoja lukuunottamatta kaiken aikaa valmiina menemään töihin, sopivaa työtä ei vain ole ollut aina tarjolla. Suurin osa tyyppiin 2 kuuluvista naisistakin on ollut useasti ja toisinaan pitkäkestoisesti työttömänä lasten ollessa pieniä, mutta he puhuvat näistä jaksoista työttömyytenä, eivätkä luonnehdi näitä jaksoja kotiäitiydeksi – kuten ryhmän 3 naiset. Perheenemännyyden ja lasten merkitystä työn puutetta kompensoivana elämän sisältönä ei näidenkään naisten kohdalla voida toki kiistää. Kuitenkaan kotiäitiyteen keskittymistä ei voi heidän kohdallaan pitää itsestään selvänä ja luontevana ”kutsumuksena” taikka vetäytymisstrategiana epävarmoilta työmarkkinoilta ja kovasta kilpailusta, mitä se on tyyppiä 3 edustavien naisten kohdalla.

Juuri tuo itsestään selvyydeksi merkityksellistetty kotiäitiyteen keskittyminen siis erottaa työuratyyppiin 3 (3A–3E) kuuluvat muista haastattelemistani naisista. Toinen tärkeä näitä naisia yhdistävä tekijä on, ettei yksikään heistä ollut hakeutunut ammatilliseen koulutukseen oppivelvollisuuden päätyttyä. Jokainen heistä oli ollut pitkään, jopa 10–20 vuotta yhtäjaksoisesti kotona lasten kanssa, eli lapsia ei ollut viety päivähoitoon kodin ulkopuolelle. Kaikki nämäkin naiset olivat osallistuneet kotiäitiytensä aikana perheen toimeentulon parantamiseen erilaisten tilapäistöiden avulla tai esimerkiksi toimimalla joitain ajanjaksoja perhepäivähoitajina, joten mistään kotirouvana olemisesta ei heidänkään kohdalla voida puhua. Pikemminkin heidän elämäntyyliinsä noudattelee maatalojen emännille ja muille maaseudun naisille tyypillistä ylisukupolvista perintöä (Högbacka 2003; Markkola 1998, 9; Silvasti 2010.)

Yhtä lukuunottamatta työuratyyppiin 3 naiset ovat 40–50-vuotiaina (siis 2000-luvulla) hankkineet (tai parhaillaan hankkimassa) ammatillisen tutkinnon. Lähihoitajan tai kouluavustajan tutkintoon johtava koulutus suoritettiin yhtä poikkeusta lukuun ottamatta työvoimapolitiittisena koulutuksena. Työuran vaikiintuminen on näillä entisillä kotiäideillä mahdollistunut monien työttömyysjaksojen, työvoimapolitiittisten koulutusten, tukityöllistämiskausien ja ammatillisen tutkinnon suorittamisen jälkeen.

Kaikkein koulutetuimmat perheenäidit (tyyppi 1) ovat näin ollen kohdanneet vähiten työuran epäjatkuvuutta, he ovat palanneet töihin onnistuneesti ja suhteellisen nopeasti äitiys- ja vanhempainvapaan tai melko lyhyiden hoitovapaiden jälkeen, vaikka eivät kaikissa tapauksissa olleetkaan ennen kotiin jäämistä vakituksessa työsuhteessa. Sen sijaan kouluttamattomat ja löyhemmin

työmarkkinoille kiinnittyneet naiset ovat tyypillisesti hoitaneet pitkään lapsia kotona (tyyppi 3) tai muutoin saaneet tuta työmarkkinoiden kovenevat vaatimukset, toistuvaistyöttömyyden ja heikentyneet työehdot monin eri tavoin (tyyppi 2). Jo tähän mennessä esitetty tarkastelu osoittaa, että paikallisten työmarkkinoiden mahdollisuuskenttä on selvästi eriytynyt sen mukaan millaista taloudellista, kulttuurista tai sosiaalista pääomaa naisilla on ollut käytettävissä työllistymisen edistämiseksi.

4.2 1990-luvun muutos ja työurien paikallinen eriytyminen

Kuten jo Lievestuoreen paikalliskuvauksessa totesin, selluloosatehtaan lakkauttamisen jälkeen Lievestuoreen suurimmiksi (mies)työpaikkojen tarjoajiksi muodostuneet yritykset selvisivät 1990-luvun lamasta suhteellisen hyvin. Vaikka kylälle 1980-luvulla muodostui rajattu, pääosin kouluttamattomista ja perheettömistä miehistä koostuva pitkäaikais- tai pysyväistyöttömien joukko, ei uusia joukkortisanomisia Lievestuoreen suurimmissa, pääosin miestyövoimaa työllistävissä yrityksissä laman seurauksena koettu. Sen sijaan yhteiskuntapolitiittinen suunnanmuutos näkyi siten, että naistyövoimavaltaisissa hyvinvointipalveluissa ja julkisella sektorilla leikkauksista, säästämisestä ja tehostamisesta tuli pysyvä asioiden tila. Useimmat omaankin tutkimukseeni osallistuneet naiset kytkeytyivät tavalla tai toisella juuri julkisen sektorin hyvinvointipalveluihin, joten analyysi haastatteltavien työurista ja työmarkkina-asemasta 1990-luvulta lähtien kuvastaa yleisempää yhteiskunnallista kuvaa työttömyyden sukupuolituneisuudesta.

Paikallisten työmarkkinoiden tarjoamat vaihtoehdot Lievestuoreella asuville ja palkkatyöhön hakeutuville naisille ovat olleet varsin rajalliset viime vuosikymmenten aikana. Yhdessä haastatteluaineiston kanssa muut taustaineistot, erityisesti keskustelut paikallisten viranomaisten kanssa sekä aieman tutkimushankkeen tulokset¹⁷, ovat selkiyttäneet kuvaa paikallisten työmarkkinoiden jakolinjoista.

Lievestuoreen paikalliset työmarkkinat avaavat haastattelemilleni keski-ikäisille naisille pääpiirteissään seuraavanlaisen mahdollisuuskentän:

- 1) primaariset työmarkkinat
- 2) sekundaariset työmarkkinat
- 3) välityömarkkinat¹⁸, joilla tässä kohtaa tarkoitan lähinnä palkkatuetun työn¹⁹ kautta mahdollistuvaa työllistymistä.

¹⁷ Ks. lähemmin Operation Work -tutkimusprojektista luku 3.

¹⁸ Työ- ja elinkeinoministeriön määritelmässä välityömarkkinat jakaantuvat (1) aktiivisen työvoimapolitiikan ja (2) aktiivisen sosiaalipolitiikan palveluihin. Välityömarkkinoilla tarjotaan työskentelymahdollisuuksia henkilöille, joilla on eri syistä vaikeuksia sijoittua työhön avoimille työmarkkinoille (työmarkkinat, joilla palkkauskustannuksiin ei käytetä yhteiskunnan taloudellista tukea). Välityömarkkinoiden tar-

Paikallisten työmarkkinoiden kentän rajojen ulkopuolella on työmarkkinoiden marginaali, josta liike kohti kenttää, työnhakua ja työllistymistä vaatii paitsi kiinnostuneisuutta kentän peliin, myös uskoa omiin työllistymismahdollisuuksiin sekä edellytyksiin kyetä tavoitteen mukaiseen strategiseen toimintaan (pääomat ja pelin taju).

Niin sanotut avoimet työmarkkinat jakaantuvat primaariseen ja sekundaariseen lohkoon. Voidaan tiivistää, että keski-ikäisten naisten primaariset työmarkkinapositionit perustuvat Lievestuoreella pääosin pysyttelyyn sisätyömarkkinoilla – erityisesti siihen, että pääosa työurasta tehdään yhden työnantajan palveluksessa tai ainakin samalla toimialalla tai samassa ammatissa. Tämä merkitsee työntekijälle yleensä myös parempia työoloja, työsuhde-etuja ja korkeampaa palkkaa. Työuratyyppiä 1 edustavat naiset ovat pääosan työurastaan asemoituneet primaarisille työmarkkinoille. Tältä sektorilta poistutaan – kuten pienillä paikkakunnilla niin usein – yleisimmin suoraan eläkkeelle, joten vaihtuvuus näissä työpaikoissa on vähäistä. Kokonaan uusia työpaikkoja syntyy hyvin harvoin.

Työuratyypin 2 naiset ovat puolestaan pääosin joutuneet tasapainoilemaan sekundaarisilla työmarkkinoilla, usein vajaatyöllisinä, määräaikaisina ja sijaisina jatkuvan työttömyyteen putoamisen pelossa. Sekundaariset työmarkkinapositionit rakentuvat yleensä joko satunnaisten, epäjatkuvuuden leimaamien työsuhteiden varaan tai vakiintuneempiin työsuhteisiin, joihin ei kuitenkaan liity näkymiä sen paremmin työtujen, taloudellisen aseman kuin sosiaalisen arvostuksenkaan kohoamisesta. Sekundaarisilla työmarkkinoilla työnantajat investoivat vain vähän työntekijöiden aseman parantamiseen tai koulutukseen, työolot voivat olla puutteelliset ja palkkataso on yleensä matala. Lisäksi sekundaarinen työmarkkina-asema edellyttää usein valmiutta horisontaaliseen liikkuvuuteen yhdestä matalan vaatimustason (vähän tai ei lainkaan koulutusta vaativasta) ammatista tai työpaikasta toiseen sekä joissain tapauksissa vaatii muita samanaikaisia tulolähteitä. (Uhlman 2006, 5-8.)

Osa tyypin 2 naisista on osallistunut useitakin kertoja ohjaavaan työvoimapolitiittiseen koulutukseen tai esimerkiksi atk-kursseille ja ollut palkkatuella työllistettynä useita kertoja. Näin on siitä huolimatta, että he useimmiten suhtautuvat kriittisesti ohjaavalle koulutukselle ja erilaisille työllistämishankkeille

---

jontaan kuuluvat tätä nykyä työharjoittelu, työelämävalmennus, palkkatuettu työ ja kuntouttava työtoiminta. Työvoimapolitiittisten toimenpiteiden ja palkkatuetun työn tavoitteena on parantaa ammattitaitoa, osaamista ja työmarkkina-asemaa, ja näin edistää pääsyä avoimille työmarkkinoille. (Ks. www.tem.fi/valityomarkkinat, luettu 7.5.2012.)

¹⁹ Työ- ja elinkeinotoimisto voi myöntää työnantajalle palkkatukea työttömän henkilön palkkauskustannuksiin, jos työnhakija ei työllisty avoimille työmarkkinoille tai jos hän ei sijoitu koulutukseen. Palkkatuetun työn tulisi parantaa työttömän työnhakijan ammattitaitoa ja työmarkkina-asemaa sekä edistää pitkään työttömänä olleen pääsemistä avoimille työmarkkinoille. Palkkatukea voidaan myöntää työsopimussuhteessa tehtävään työhön tai oppisopimuskoulutukseen. Sitä voivat saada kunnat, yritykset ja muut yksityisen sektorin työnantajat, mm. yhdistykset, säätiöt ja kotitaloudet sekä sosiaaliset yritykset, valtion virastot ja laitokset. (Ks. http://www.mol.fi/mol/fi/01_tyonantajat/06_2rekrytoinnin_tuki/index.jsp, luettu 7.5.2012.)

tyypilliseen koulutususkoon ja uudelleen koulutukseen patistamiseen ratkaisuna kaikkiin työllistymisongelmiin.

Pääosin sekundaarisilla työmarkkinoilla rakentuneisiin työuriin sekoittuu tyypillisesti toistuvia ja pitkäkestoisiakin työttömyysjaksoja sekä myös väliaikaista kotiäitiyttä, jota katkovat satunnaistyöt, työvoimapoliittiset koulutukset ja tukityöllistämiskaksot.

Välityömarkkinoiden pääsylippuna toimii paradoksaalisesti useimmiten pitkäaikaistyöttömyys. Lievestuoreella keski-ikäisille naisille ”suunnatut” väli työmarkkinat koostuvat ennen muuta kunnan tarjoamista vanhustyössä, kotipalvelussa ja koulunkäyntiavustajan tehtävissä palkkatuen avulla mahdollistuvista työtilaisuuksista. Paradoksaalisen tilanteesta tekee erityisesti se, että väli työmarkkinoilla tehtävä työ sinänsä on monille haastattelimistani naisista hyvinkin mielekästä, mutta vain harvoin ja yleensä vasta vuosia kestäneen pätkätyökierteen jälkeen, välityömarkkinat toimivat niin kuin niiden alkuperäisen tarkoituksensa mukaan pitäisi – eli avaavat pääsyn avoimille työmarkkinoille.

Työvoimaan kuuluvien työnhakijoiden silmissä myös kunkin kolmen työmarkkinasektorin sisällä on hierarkkisia eroja, joihin vaikuttaa osaltaan paikallisten työnantajien yleisesti tiedossa oleva maine. Hierarkian alapäässä on muista työehdoista riippumatta esimerkiksi sellaisia työpaikkoja, joilla on tullut ilmi johtamiseen tai työyhteisön ilmapiiriin liittyviä ongelmia. Tällaisilta työnantajilta puuttuu työvoiman vahvistama symbolinen pääoma. Alhaalla hierarkiassa ovat myös raskaat, ruumiilliset työt, joissa ei ole mitään etenemismahdollisuuksia tai mahdollisuuksia työehtojen parantamiseen (esim. siivoustyö). Yksi keskeinen syy näiden raskaiden töiden vähäiseen houkuttavuuteen on yksinkertaisesti se, että keski-ikäisillä naisilla alkaa jo olla työkyvyn rajoitteita, ”kaikenlaista kremppaa”, jotka tekevät fyysisesti kuormittavasta työstä vaikean yhtälön. Sitä vastoin ne sekundaaristen työmarkkinoiden työtehtävät tai palkkatuen mahdollistamat työsuhteet välityömarkkinoilla, jotka näyttävät potentiaalisena sisäänpääsyväylänä primaarisille työmarkkinoille, koetaan yleensä mielekkäinä työtilaisuuksina.

Liitteessä 3 on esitetty kolmen eri ryhmään kuuluvan naisen työuran päävaiheita kuvaavat trajektorit. Eroista huolimatta kaikkien kolmen trajektorin yhteinen piirre on, että naiset ovat haastatteluajankohtaan mennessä onnistuneet vakiinnuttamaan työmarkkina-asemansa ja työllistyneet avoimilla työmarkkinoilla vakituiseen työhön. Työmarkkina-aseman vakiinnuttaminen voidaan nähdä osoituksena onnistuneesta työmarkkinastrategiasta, hyvästä pelin tajusta sekä kohonneesta tai arvonsa säilyttäneestä symbolisesta pääomasta paikallisilla työmarkkinoilla. Samoin se on merkinnyt taloudellisen toimeentulon vakiintumista ja tulevaisuuden ennakoitumahdollisuuksien lisääntymistä naisten arjessa sekä symbolisen pääoman kasvua paikallisyhdyskunnan jäsenenä. Osaltaan se viestii myös siitä, että työnhakija on löytänyt paikallisilta työmarkkinoilta sellaisen sektorin, jolla hän voi hyödyntää kokemustaan, osaamistaan ja toimintataipumuksiaan.

Valtaosa haastattelimistani naisista (11/15) on ollut työvoimapoliittisten toimenpiteiden kohteena jossakin työuransa vaiheessa. Tämän lisäksi kolme

muutakin on kokenut joko yksittäisen työttömyysjakson tai joutunut toistuvasti työttömäksi työuransa aikana. Nämä kolme ovat kuitenkin onnistuneet työllistymään uudelleen ilman työvoimapolitiittisia tukitoimenpiteitä. Erityisesti 1990-luvun aikana työllistämistuki oli hyvin yleinen, pienillä paikkakunnilla ja julkisella sektorilla usein pääasiallinen tapa työllistyä. 2000-luvulla työllistämistuki-paikkojen määrä putosi, osin parantuneen työllisyystilanteen vuoksi mutta myös tiukentuneen työvoimapolitiittisen sääntelyn seurauksena, kun pyrittiin ehkäisemään työnantajien harjoittamaa tukipolitiikan väärinkäyttöä halpatyövoiman saamiseksi ja palkkakustannusten karsimiseksi (Piirainen & Saari 2002,17).²⁰

1980-luvulla sen sijaan pitkäaikaistyöttömyys ei ollut vielä laajamittainen ongelma, joten on loogista, että myös haastateltavissani on esimerkkitapauksia, joiden kohdalla yksittäinenkin työvoimapolitiittinen toimenpide on avannut nopeasti väylän vakinaiseen avoimille työmarkkinoille työllistymiseen (ryhmä 1). Parille opetustyössä toimivalle naiselle reitti vakituiseen työhön säästöjen kohteeksi joutuneessa koulumaailmassa rakentui 1990-luvulla vasta useiden sijaisuuksien kautta.

Ne trajektorityyppejä 2 ja 3 edustavat haastateltavat, joiden työura ei ollut vakiintunut 1990-luvun alkuun mennessä, jumiutuivat keskimäärin vuosikymmenen mittaiseen kierteeseen, jossa työvoimapolitiittiset toimenpiteet, työttömyysjaksot, tukityöjaksot ja satunnaistyöt vuorottelevat. Useiden haastateltavien (tyyppi 3) työttömyyden, välityömarkkinoille työllistymisen, sijaisuuksien, satunnaisten työkomennusten ja työvoimapolitiittisten koulutusten sarja sai alkunsa, kun perheenäiti hakeutui takaisin palkkatyöhön pitkän kotiäitiyden jälkeen. Toisaalta haastateltavat kertoivat tilanteista, joissa he olivat selvästikin joutuneet työnantajien harjoittaman tukityöllistettävien halpatyövoiman hyväksikäyttöön pyrkivän laskelmoinnin uhreiksi.

Liitteen 3 trajektorit havainnollistavat epävarman työmarkkina-aseman ja pidempiaikaisen kotiäitiyteen sitoutumisen välistä yhteyttä perheen ja työn välisissä siirtymissä. Silti kaikkien kolmen työuralla työttömyysjaksot, kotiäitiys, työvoimahallinnon interventiot ja lyhyet määräaikaiset työsuhteet kietoutuvat toisiinsa ja uudelleentyöllistyminen kotijakson jälkeen on vaatinut ponnisteluja, mikä kertoo osaltaan paikallisten työmarkkinoiden ohuudesta.

Tutkimukseeni osallistuneet 15 noin 50-vuotiasta naista voidaan siis työurien tarkastelun perusteella jakaa karkeasti eri kategorioihin sen mukaan ovatko he työllistyneet pääosin primaarisille, sekundaarisille vai välityömarkkinoille viimeisten parinkymmenen vuoden aikana. Kuten jo pelkästään liitteessä esiteltyjen kolmen trajektorin tarkastelu osoittaa, ei näitä kategorioita kuitenkaan ole mielekästä erottaa toisistaan selvärajaisesti, sillä kaikki haastateltavani ovat työuransa eri vaiheissa liikkuneet eri positoiden välillä, niiden

²⁰ Esimerkiksi vuonna 1994 noin 66 000 työtöntä työnhakijaa työllistyi tuen avulla, ja vielä vuonna 2000 vahvan taloudellisen kasvun olosuhteissakin 43 000 ihmistä. Työvoimapolitiittiseen koulutukseen osallistuneiden määrä puolestaan oli korkeimmillaan vuonna 1997 (47 000), vuonna 2000 vastaava määrä oli laskenut 31 000:en. (Piirainen & Saari 2002, 17.)

välimaastossa tai vähintäänkin kamppailleet välttääkseen marginalisoitumista työmarkkinapelissä.

Juuri tässä muuttuviin ja niukkuuden määrittämiin työmarkkina-suhdanteisiin ja ristiriitaisiin vaatimuksiin sopeutumisessa on vaadittu erilais-ten pääomien mobilisoimista ja kekseliäitäkin strategioita pääomanlajien muun- tamiseksi. Paluu työelämään tuottaa pitkän kotonaolojakson jälkeen usein suu- ria vaikeuksia. Kuten olen jo edellä vihjannut, omankin tutkimukseni tulokset tarjoavat esimerkkejä työmarkkinoille paluun ja siellä pysymisen vaikeuksista, mutta loppujen lopuksi myös sinnikkään yrittämisen jälkeisistä onnistumisista.

4.3 Pääomat, sukupuoli ja oma paikka työmarkkinoilla

Tässä alaluvussa analysoin tarkemmin naisten elämäntarinoiden välittämiä, erityisesti koulutukseen, työhön ja sukupuoleen liittyviä merkityksiä. Havaitsin, että niihin liittyvät erot ja yhtäläisyydet kietoutuvat osaltaan yhteen edellä esi- teltujen naisen työurien eriytymistä kuvaavien trajektorityyppien kanssa. Ana- lyysin tuloksena hahmottuukin kolme erilaista habituksen tyyppiä ja niihin liit- tyvät erilaiset pääomaprofiilit. Näitä habitustyyppisiä ja niille ominaista toimin- nan suuntautuneisuutta, strategioita ja positioita paikallisilla työmarkkinoilla kuvaan nimillä *virkanaiset*, *joustotyöläisnaiset* ja *hoivaajanaiset*.

Vaikka olen yhdistänyt kaikki 15 haastateltavaani vain yhteen kolmesta habitustyyppistä, eivät nämä tyypit ole yksiselitteisen tarkkarajaisia, vaan elä- mänkulun eri vaiheissa ja pääomien kehittyessä naisten väliset erot liudentuvat, kun naisten sosiaaliset asemat, toimintaorientaatiot ja strategiat lähenevät toisi- aan. Tätä habitukseen, toimintataipumuksiin ja valittuihin strategioihin liitty- vää dynamiikkaa kuvaavat paremmin luvun 5 elämäntarinat. Katson kuitenkin, että erilaiset (primaari)habitustyyppit perusvirityksineen tuottavat naisille lap- suudesta alkaen erilaisia edellytyksiä suuntautua koulutukseen ja työmarkki- noille. Luvussa 5 esiteltävät tarinat onkin valittu siten, että jokaista kolmea ha- bitustyyppiä edustaa lähtökohtaisesti kaksi elämäntarinaa.

Naiset tuottavat habituksensa ohjaamina erilaisia käytäntöjä ja työllisty- misstrategioita myöhempien elämänvaiheiden valintatilanteissa ja elämän eteen heittämissä haasteissa, kuten palkkatyön ja perhe-elämän välisiin siirtymiin ja työmarkkinoiden vaihteleviin vaatimuksiin liittyvissä vastauksissaan.

4.3.1 Virkanaiset: paikallinen kiinnittyminen ja ambivalenssi

Koulutusmahdollisuuksien lisääntyminen ja yleinen koulutustason nousu ovat vahvistaneet naisten orientoitumista kodin ulkopuoliseen toimintaan tutkimuk- seni kohderyhmän elinaikana. Tasa-arvopolitiikan mukaisesti naisella on paitsi oikeus, myös velvollisuus palkkatyöhön sekä sosiaaliseen ja taloudelliseen itse- näisyyteen. (Julkunen 1994, 191; 1999, 87–88; Rantalaiho 1994, 24–25.) Jopa hy- vin samantyyppisistä sosiaalisista lähtökohdista tulleiden haastateltavieni vä- lillä oli kuitenkin merkittäviä eroja uusiin koulutusmahdollisuuksiin tarttumi-

sessä. Koulutusuran eriytymisellä on keskeinen merkitys myös myöhempiin elämänvaiheisiin.

Opettajankorokkeen molemmilla puolilla (haastateltava 1C)

Mähän oon aina tykännyt koulunkäynnistä. Varmaan vähän ujo olin ja silleen. Ja sit en ollut mitenkään hirveen hyvä käsitoissä, enkä liikunnassa, enkä tämmösessä, mutta sitten varmaan ihan näissä muissa. Mä muistan kyllä semmosenkin, että varmaan oli pitkälti niin kun kevätpuoli [ekaluokalla koulussa], kun mä tulin sitten kotiin ja mä sanoin äidille, että tänään mä luin eka kerran suoraan, että en tavannut. Äiti sit oli ihan ihmeissään, että miten niin, että oothan sä kotona lukenut vaikka kuinka kauan. Mut se meni aika kauan, ennen kun mä ilkesin, kun muut tavas niin mä en niin kun... Se oli kauheen suuri kynnyks niin kun lähtee eri tavalla kun muut. (...) Tein kovasti töitä ja pärjäsin. Ja meillä on kyllä kotona niin kun aina suotu siihen mahdollisuus. Ja tykätty, että se koulunkäynti on tärkeä ja etusijalla. (...)

Jotenkin mää jo ajattelin pitkään, että joo, yliopistoon mää meen ja meillä oli itseasiassa isän ja äidin puolelta ollut silleen, että aika paljon on menty sitten yliopistoon. (...) En mä mitään muuta hakenukaan. Mut et opettajaks niin, en mä sitä sitten osannut silleen ajatella, mutta se siitä sitten ekan vuoden aikana, kun oli työn ja tuskan takana tehdä jotakin omaa työtä, niin ajattelin, että tämä on ihan liian yksinäistä, ja halusin jotenkin tällasen kunnan ammatin. (...)

Oikeestaan koko ajan sen mun työuran ajan tuntuu, että on vaan säästetty ja oppikirjoja kierrätetään ja kaikkee ihan hirveesti. Minun kouluaikaan niin meillä saatettiin, meillä saatettiin saada joku musiikinkirja tai joku tällanen, siis joka oli kierrätetty. Kaikki muut tuli aina uudet ja saatiin omaks. (...) Mä oon alottanut [opettajana] yheksänkymmentäkaks ja aina on säästetty. Se oli pahinta lama-aikaa kun mä valmistuin.

Virkanaisen habituksen omaavien naisten ei tarvinnut luopua kouluttautumishaaveistaan materiaalisen puutteen, vähäisen kannustuksen tai traagisten perhetapahtumien vuoksi, kuten joidenkin muiden haastateltavieni. Heidän lapsuutensa oli varsin huoleton, joten täysipainoinen keskittyminen kouluun on ollut itsestä kiinni. Heillä on ollut halu kouluttautua, kehittyä ja oppia – lunastaa vanhempiensa odotuksia paremmasta elämästä, joita nämä tyttäriinsä olivat asettaneet.

Kannustavien vanhempien ohella kolme koulutettujen virkanaisten ryhmään kuulunutta naista korosti nimenomaan samanhenkisen toveripiirin merkitystä koulumenestyksessä. Kun oma lähikaveripiiri arvosti koulumenestystä ja otti koulunkäynnin tosissaan, oli opintoihin panostaminen helpompaa, vaikka enemmistö koulutoveista lähinnä halveksuikin pingottamista ja koulun normeihin sopeutumista. Nimenomaan oppikouluun, tai peruskouluuudistuksen jälkeen lukioon siirtyminen oli näille naisille vapauttava käännekohta, jonka jälkeen ahkera lukeminen ja hyvä koulu-menestys eivät enää näyttäytyneet outoutena, vaan tavoittelemisen arvoisina ja muiden tunnustusta tuottavina saavutuksina.

Silti virkanaisten valintoihin on osaltaan vaikuttanut subjektiivinen oman paikan taju, jo kotoa omaksuttu tuntuma ja luontevuus, joka muokkaa näkemystä siitä mikä on ”oikeaa työtä” tai ”kunnan ammatti”. Yllä olevassa otteessa haastateltava esimerkiksi tekee tällaisen erottelun yhtäältä abstraktin ja yksinäisen tutkijan työn ja konkreettisen ja käytännönläheisen opettajan työn välillä.

Elämänkokemustensa myötä virkanaiset tulevat tietoisiksi noiden käsitysten arbitraarisuudesta ja joutuvat työstämään ristiriitaisia kokemuksia: olenko tehnyt tarpeeksi, riittääkö tämä mitä minulla on tai mitä nyt teen työkseni? Virkanaisien tarkastelevat omia valintojaan muita naisia kriittisemmin, toisin valitsemisen mahdollisuuksien puntarointi on heille tunnusomaista. Neljä näistä naisista on syntyperäisiä lievestuorelaisia, joille vahva kiinnittyminen paikkakuntaan näyttäytyy usein jämähtämisenä, jota he perustelevat ja puolustelevat toistuvasti.

Itellä on ollu sillee onnellinen tila (haastateltava 1B)

[Keski]koulun jälkeen mää kävin kyllä työharjoittelussa, niinku lastenhoitoalalle oisin halunnu ja (...) lastentarhanopettajana olin tota sitte perhetyössä, aattelin et se ois lastenhoitoala. Ja sitte mää sillosten, sen mun ensimmäisen miehen tapasin ja, ja sain ki lapsen aika nuorena, olinko mä yheksäntoista, et sillä tavalla! (...) Se muutti sitte suunnitelmat sillee että (...) niinku sitte hoidin sen tytön, me asuttiin omakotitalossa, sinne oli kantovesi, ulkokuusi, pienet tilat, sit piti vielä tota nii illalla laittaa tyttö nukkumaan ja sit piti ruveta lukemaan ja ihmettelen kyllä että mää tänki ammatin sain [nauraa]. Kyllä sillon tietysti oli aika rankkaa, et jos näinä päivinä aattelis sitä, nii ei varmaan niinku jaksaskaan sitä. Ku nyt pääsee niin helpolla kaikessa. Ja siinä oli työharjoitteluaki, niin [Jyväskylän maalaiskunnasta] piti Petäjavedelle mennä parilla kulkuneuvolla, et sen mä muistan että se oli aika rankkaa, ja viii laps hoitoon siinä että. Et sitte ku mä sitte valmistuin nii mää sain ensimmäisen viran [heti]. (...) Ja oon eläny sen [Lievestuoreen] murroksen mitä ne ihmiset täällä, ku mä oon tässä samassa työpaikassa ollu (...) sanotaan yli 30 vuotta, nii oon eläny tavallaan niitten ihmisten kautta sitä, ja tienny mitenkä ne on sijoittunu. Että itellä on ollu sillee onnellinen tila ku on tää työpaikka ja tässä työssä on mukavat työajat. Vaikka ei se aina niinku kiinnostaiskaan [nauraa]. Mukavat työajat ja sitte lähellä on koti.

Yllä olevat haastatteluotteet kuvaavat koulutuksen merkityksen lisäksi osaltaan myös yhtä kaikkein keskeisintä ulottuvuutta näiden kohderyhmäni koulutetuimpien naisten kertomuksissa: ambivalenssia, ristiriitaisia tuntemuksia, jotka liittyvät siihen miten elämä on mennyt. Kaikki on periaatteessa henkilökohtaisessa elämässä suhteellisen hyvin, he kokevat olevansa onnekkaita, etuoikeutettuja – onnellisiakin. Kerrontaan liittyy kuitenkin aina jotain haikeaa ja surumielistä. Yhtäältä tuo surumielisyys liittyy siihen paikkakuntaan ja toimintaympäristöön, jossa he elävät ja työskentelevät. Sinänsä myös se työ, jota he tekevät, josta olivat nuorena haaveilleet ja johon sitten onnistuivat pääsemään ja joka on tuottanut heille suhteellisen arvostetun position paikallisyhteisössä, on jollain lailla menettänyt hohtonsa. Tulkitsen, että ammattiin tai sosiaaliseen asemaan ei liitykään alkuperäisten oletusten mukaista helppoutta tai etuoikeutettuna olemisen tunnetta. Työhön liittyvät ristiriitaiset tuntemukset liittyvät osaltaan myös siihen, että yhteiskunta on muuttunut ympärillä: julkishallinnon tehostamistoimet, leikkaukset ja ainainen kiire, asiakkaiden ja oppilaiden ongelmien muuttuminen yhä vaikeammiksi. Toisaalta epämääräistä ambivalenssia aiheuttaa näille naisille myös – yleensä vain kerronnan pienistä vivahteista luettavissa oleva – epäily siitä, olisiko sittenkin pitänyt saavuttaa jotakin enemmän, lähteä johonkin muualle?

Joidenkin naisten kertomuksissa oli kuultavissa, miten heidän puolisoitensa – työläismiesten – kunnia ja omanarvontunto rakentuvat suurelta

osalta sen varaan, miten hyvin he kykenivät elättämään perheensä. Työläismiehelle on voinut olla jopa häpeä jos vaimon pitää käydä työssä, tämä liittyy osaltaan ihanteeseen naisen hoivatehtävästä (Lappalainen 2008, 71). Esimerkiksi aviomiehen työttömyys tai vastaavasti vaimon aseman muuttuminen pääasialliseksi perheenelättäjäksi tai työuralla paremmin menestyneeksi, saattoi johtaa aviokriisiin. Aviokriisiin voidaan nähdä heijastelevan työläismiehen henkilökohtaista kriisiä tilanteessa, jossa hän ei enää kykene ylisukupolvisesti uusintamaan miehen asemaa perheen päänä.

Virkanaisien valintoja ja arkielämän käytäntöjä orientoikin osaltaan miehen itsetunnon ja sitä kautta avioliiton jatkuvuuden ja perherauhan pönkittäminen. Käytännössä tämä saattaa merkitä alkoholiongelmien peittelyä ja vähätelyä, uskottomuuden katsomista läpi sormien sekä avioeropäätöksen välttelyä viimeiseen asti. Miesten käyttäytymiseen suhtaudutaan ymmärtäen ja tilannetta suhteutetaan yleensä joko näiden koviin kasvuoloihin tai muihin miehiin, jotka olivat vielä pahempia juoppoja, väkivaltaisia tai kelvottomia työmiehiä. Osaltaan puolison puolustelussa voi olla kyse tarpeesta tai halusta luoda itsestä kuvaa vahvana äitinä, kypsänä, kykenevänä ja vastuullisena naisena, millä omalta osaltaan on vaikutuksensa sekä omaan että perheen symboliseen pääoman muiden paikkakuntalaisten silmissä.²¹

Primaarisilla työmarkkinoilla työskentelevät ja asemansa jo vuosia ennen haastatteluajankohtaa julkisella sektorilla vakiinnuttaneet virkanaiset saattavat lähinnä keskittyä asemansa säilyttämiseen. Heille on työtehtävien kautta muodostunut myös sellaisia verkostoja, jotka osaltaan avaavat näköaloja uusiin työtilaisuuksiin paikallisten työmarkkinoiden ulkopuolellakin. Osaltaan myös juuri tällaisten näkymien avautumiseen liittyvät näille koulutetuille naisille ominaiset ristiriitaisuuden kokemukset, ambivalenssin työstäminen ja pohtiminen: riittääkö tämä mitä minulla jo on, olenko saavuttanut elämässäni tarpeeksi? Tällaista pohdintaa aiheuttaa osaltaan myös naisten elämänvaihe. Kun lapset itsenäistyvät ja muuttavat pois kotoa, vapautuu aikaa ja voimavaroja entistä enemmän omien itsensä kehittämisen tarpeiden toteuttamiseen.

Virkanaisien työelämäpositiot tuottavat heille symbolista pääomaa ajattelun myös muita paikallisia sosiaalisia piirejä. He ovat joko oma-aloitteisesti haakeutuneet ja/tai heidät on suostuteltu mukaan erilaisiin yhdistyksiin, harrasteryhmiin, luottamustoimiin sekä erilaisten kyläprojektien keulakuviksi ja aktiivitoimijoiksi. Kamppailua, ennakoivia ja toisinaan laskelmoitujakin strategisia siirtoja virkanaisilta edellyttää myös kuntatalouden kriisiytyminen ja palveluiden tehostaminen. Vaikkei uhkana välttämättä olekaan ollut suoranaisesti työttömyys, on kaikkien naisten työyhteisöön ja työn organisointiin uuden julkishallinnon hengessä kohdistunut jatkuvia uudistuksia ja leikkauksia erityises-

²¹ Sotien jälkeen kaikista suomalaisista naisista pyrittiin (naisliikkeiden ohjelmien mukaisesti) koulumaan ammattitaitoisia perheenemäntiä ja ”yhteiskunnallisia äitejä”, joiden velvollisuutena olivat myös kotien sivistäminen ja miesten siveellisyyden kontrolli, kuten juopottelun kitkeminen miesten elämäntavoista. (Rantalaiho 1994, 21–23.) Miesten juopottelu ja muu siveetön käyttäytyminen voitiin siis ikään kuin mieltää epäonnistumiseksi tässä tehtävässä.

ti 1990-luvulta lähtien. Ylipaikallinen verkostoituminen, monialainen kokemus ja ammattitaito ovat pääomia, joita virkanaiset voivat rajoitetusti mobilisoida sekä omia että paikallisyhteisön etuja ajaessaan ja erinäisiä viivytystaisteluita tai torjuntavoittoja hakiessaan.

4.3.2 Joustotyöläisnaiset: pelin taju ja siirtymät työmarkkinoilla

Kaikki se tähän, miten on mennyt eteenpäin, niin on tullu kotoo (haastateltava 2B)

Elikkä isä meillä on ollu semmonen tukipilari tuolla kotona, mikä on opettanu niinku kaikki asiat suurin piirtein. Äiti oli se viikko-opettaja, joka ei pystyny meille mitään tekemään. Isä oli viikot matkahommissa ja tuli viikonloppuna kotona käymään, ja se oli se mitä me palvottiin. Jos isä sano sitten jottain niin se jäi toteen. (...) Äiti meillä oli se semmonen hengetär, joka piti sen kodin niinku siistinä ja leipo pullat, ja kaikki tämmöset ihanat asiat, oli kotona kun me tultiin koulusta. Mutta isä oli sitten se joka piti sen kasassa sitten muuten. Että vanhempanakin, kun tartti apua ihan mihin tahansa, oli veroasiasta tai vaikka seurusteluasioista tai autoasioista tai mistä vaan, niin isä oli se joka neuvo ja anto ohjeita. Ett se on niin jännä tuo, ett mää oon vähän niin kuin isän tyttö. (...)

Haastatteluote havainnollistaa yksilötason merkityksenannossa sitä sukupuolijärjestyksen murrosta, joka haastatteleminen naisten lapsuus- ja nuoruusvuosina tapahtui. Kyseinen haastateltava, kuten muutkin joustotyöläisnaiset, oli nuorena tyttönä tullut tietoiseksi naisten mahdollisuuksista entistä tasa-arvoisempaan ja itsenäisempään asemaan perheessä ja yhteiskunnassa. Vaikka omaa kasvuympäristöä ja omien vanhempien suhdetta määrittivät vielä hyvin perinteiset naisten ja miesten roolit, nuori nainen suhtautui kotihengetär-äitiinsä hellän huvittuneesti, ehkä hieman säälien. Äiti oli hoivaaja ja huolehtija, joka eli muita varten. Äidin elämänpiiri rajoittui lähinnä kotiin ja läheisverkostoihin ja hän joutui tukeutumaan isään auktoriteettina, joka ojensi lapsia ja toi elannon perheelle. Sellaista elämää tytär ei halunnut. Isää hän sen sijaan palvoi paitsi tämän kykyjen ja ominaisuuksien vuoksi, myös siksi, että isä toi kotiin vaikutteita vieraasta ja kiehtovasta ulkomaailmasta. Hän edusti liikkuvuutta, itsellisyyttä ja vahvaa vastuunkantajaa, johon tytär halusi samaistua. Isä oli ihailtu sankari, päinvastoin kuin hauras äiti, joka toimi äitien tavoin, harjoittaen taitoja, jotka tytär voi oppia kuin luonnostaan, pelkästään äitinsä esimerkkiä sivusta seuraten.

Joustotyöläisnaiset halusivat omassa avioliitossaan purkaa perinteistä, omien vanhempiensa parisuhdemallia edellyttämällä tasavertaista kumppanuutta, käymällä töissä ja ansaitsemalla oman osansa perheen elatuksesta. Myös kotitöiden oikeudenmukainen jakaminen ja niistä neuvotteleminen kuuluu tasavertaiseen parisuhteeseen. Useimmille on ollut tärkeää valita koulutusala ja ammatti, joka ei heidän mielestään ollut erityisen feminiininen. Myös valitun koulutusalan oletettu sukupuolten välinen palkkatasa-arvo oli tälle haastateltavalle tiedostetusti mielessä ammatinvalintaa tehdessä.

Että [...]jala oli yleensä hyväpalkkasta siihen aikaan, että se ei ollu, siellä oli naiset ja miehet samalla viivalla, ja se oli se asia mikä niin kun paino kanssa siinä. (...)

Erityisesti joustotyöläisnaisille ominaisissa koulutus- ja työmarkkinastrategioissa voidaan nähdä tiettyä "kumouksellisuutta", mutta vain samassa mielessä kuin Paul Willisin (1981) tutkimien työläispoikien koulukielteisen kulttuurin ilmentymissä. Heillä ei ole ollut samanlaista kiinnostusta paneutua koulunkäyntiin ja jatko-opintoihin kuin korkeammin kouluttautuneilla virkanaisilla. Joustotyöläisnaiset omaksuivat kuitenkin toimintaympäristön tarjoamia moderneja tasa-arvonormeja ja tarttuivat uusiin kouluttautumismahdollisuuksiin perimmäisenä motivaationaan halu välttää oman äidin kotikeskeinen ja alistetuksi miellytty kohtalo. Joustotyöläisnaiset mieltävät oman sukupuoli-identiteettinsä ja suurelta osin myös nuoruusiän koulutusvalintansa sopeutumattomuutena feminiinisyyden ideaaleihin sekä kapinointina muiden eteen uhrautuvaa ja kodinhoitoon keskittyvää naismallia kohtaan, jota heidän äitinsä aikanaan edustivat. Silti he käytäntöjensä kautta tiedostamattaan uusintavat sekä perheen sisäisen sukupuolten välisen epätasa-arvon että rakenteellisten muutosten myötä matalan sosiaalisen aseman yhteiskunnallisessa hierarkiassa.

Koulutusjärjestelmä nuoruusiän rakenteena muokkaa sekundaarihabitusta uudenvälisiin suhtautumistapoihin ja toimintamalleihin. Ulla Kososen (2003, 22–26) näkemyksiä mukaillen voidaan ajatella, että tutkimukseni naiset ovat saaneet äideiltään ja kasvuympäristöltään perinnöksi vanhanaikaisen naisen mallin, jonka mukaisesti naisen autonomiakehitys kulkee toisten tarpeiden tyydyttämiseen suuntautumisen kautta. Esiäitien perinnön ohessa tyttöjen kasvua ja nuoruusiän valintoja puitteistivat toisenlaisiin valintoihin, modernimpiin naisidentiteetteihin, naisten lisääntyvään itsellisyyteen ja emansipoitumiseen ohjeistavat normit. Tämä suuntasi heitä välttelemään liian feminiiniseksi mieltämiään vanhoja ja uusia koulutus- ja ammattialoja, ei niinkään vertailemaan erialaisia koulutusvaihtoehtoja sen tietoisemmin tai rationaalisemmin. Näin ollen joustotyöläisnaisten subjektiivinen kokemus kapinoinnista perinteistä naiseutta kohtaan näyttäytyy analyysissa kuitenkin lähinnä perheen sisäisten sukupuoliroolien tarkastelun kautta. "Isän tytöt" samaistuvat äiteihinsä verrattuna itsellisten, työlleen antautuvien ja siksi paikallisissa verkostoissa arvossa pidettyjen työläisensä roolimalliin eivätkä esimerkiksi korkeasti koulutettuihin uranaisiin. (MacKinnon & Bullen 2005.)

Ei tee niin suuria virheitä kun ei käy niin paljon koulua (haastateltava 2D)

Sitten koulu loppu ja muutin, tai sitten menin niin kun kokopäiväseks sinne huoltoasemalle ja sitten muutin Jyväskylään asumaan. Sit seittemäntoista vanhana menin naimisiin ja tein ensimmäisen lapsen ja kaksikymppisenä tein toisen ja olin töissä. Olin töissä koko ajan silleen, että mitä nyt äitiyslomat oli ja, sitten hoitovapaalla, olinkohan mää vuoden vai miten sitten ja. (...)

[M]ies kyllä halus että oisin jääny, mutta ei, ei tota, ei se mun mielestä ollu mahdollista. Just oltiin rakennettu ja rahaa tarvis, ja kaikkee piti laittaa, niin nin, ei siinä niin kun viiti ite kuiten jäähähä rahattomana. (...) Kyl sitä tuli ristiriitoja, ja tuli pikku hiljaa niin paljon että tuota, sitten lähetettiin jo eri teillekin, ku se ei hyväksyny sitä, sitä että minä töissä kävin. Sit mää ostin oman auton, ja sit mää ostin oman asunnon vielä, ett sitten rupes käymään työt, ku ei kukaan sanonu mitään. (...)

Niin, että oon joutunu niinku leivän eteen keksimään ne keinot millä sen rahan saa irti. Että jos ei ole työtä, ja naisella on huono palkka, niin minä olen oivaltanu, minä olen lakia luku omaks ilokseni ja näin, niin minä oon oivaltanut jos minä ostan asunnon ja laitan sen, piän kaksi vuotta ja asun sitten ja myyn sen, niin verottaja ei käy minun kimppuun eikä minua siitä sakoteta, eli se on ihan rehellistä toimintaa. Eli minun täytyy keksiä ne muut kanavat rahantuloon kun työttömyyskorvaus, tai Kelan tai liiton päivärahat, pakko on. (...)

PK: Missä vaiheessa sää keksit tämmösen ratkasun (...)?

No, kahen lapsen yksinhuoltajana niin, ja naisten palkat! Vaikka mää tein töitä ensin aamukaheksasta iltaseittämään tukkuliikkeessä, sit mää olin viikonloput kioskillä. (...) Mutta sitten oli jo, että kun kello soi aamulla, mää en enää tienny, mun piti päivän lehti haake ja kattoo että mikä päivä, mihinkähän mää lähen - ja silti mulla ei ollu rahaa sen enempää! Eli tota, se naisten työnteko on vähän se plus miinus nolla, että palkat on ainakin tämmösillä aloilla, onhan nyt tietysti, jotka on lukeneita kovin niin sitten, kyllä se sitten, mutta mulla ei oo sitä mahdollisuutta, tai ehkä olis ollu, mutta olen pärjänny ilman hirveätä koulunkäyntiä. Ei tee niin suuria virheitä kun ei käy niin paljon koulua, tekee vaan kansakoulupohjalta ne virheet, ei tuu niin suuria. (...)

[M]inusta se on, minusta ei ainakaan itestäni ole siihen että minä lähen kehuaan itseäni jonnekin ja hakemaan työtä kymmenellä kansiolla. No, tietysti ne virat jotkut, niihin täytyykin olla, mutta jos mää meen työtä tekemään mihin, mihin nyt ei hirveitä koulutuksia tarvii, niin en minä kyllä sinne. Että joko ne ottaa tai ne ei ota. Että en minä valokuvia rupea sinne laittamaan, ett minä olen sit kyllä omissa hommissani loppuelämän. Ei minun luonto anna periks sitä että. Ennen aikaan oli töitä ku ei, oli erilainen systeemi niin, niin tota ei tarvinnu tommosia, sen kun meni, ja jos ei ollu hyvä työpaikka niin vaihto sen. Ja toiselle tuntu toinen hyvälle, ja toinen toiselle, tänä päivänä sitten kun ei oo vara vaihtaa niin sitten, sitten on näitä henkilöstöongelmia ja näitä. Että vaikka ei sopeutuskaan niin sitä kynsin, hampain on oltava siellä. Niin minä oon kai vähän poikkeus silleen, että emminä halua semmosessa työpaikassa viettää kaheksaa tuntia tai kahtatoista tuntia missä minä en tykkää olla.

Näille äitiensä perinteistä ja vanhanaikaista naiseutta vastaan kapinoiville naisillekin on aina ollut itsestään selvää haluta naimisiin ja lapsia, mutta yhtä lailla myös tasavertainen aviopuolisoiden välinen kumppanuus on ollut selkeä tavoite ja ideaali. Suomalainen sosiaalipolitiikka perustuikin pari vuosikymmentä selkeästi kahden työssäkäyvän elättäjän perhemallin tukemiseen. Silti kahden elättäjän mallia nakersi ja nakertaa edelleen totuus, että suurin osa naisista ansaitsee vähemmän palkkaa kuin miehensä, joten miestä voidaan yleistäen edelleen pitää perheen ensisijaisena elättäjänä. (Julkunen 1999, 82, 91-92.) Kuten yllä olevan esimerkin haastateltavalla, kumppanuusmalli kriisiytyy usein avioerotilanteissa, mutta myös työmarkkina-aseman heikentyessä.

Eräänlaisena strategioiden kumoiksellisuutena voidaan pitää myös joustotyöläisnaisten alttiutta kyseenalaistaa työuriensa katkoksellisuuden keskellä työmarkkinoiden vaatimuksia, erilaisten työllistämistoimenpiteiden, aktivoivan työvoimapolitiikan ja erityisesti uudelleen koulutautumiseen patistavan ohjauksen mieltä. Naiset välttelevät pitkántähtäimen riskialttiita koulutusinvestointeja, ja heille oli tyypillistä tietynlainen "tarvitsen töitä, en koulutusta" -asenne. Jotkut tunsivat suurta vierautta esimerkiksi itsensä markkinoinnin vaatimuksia kohtaan. Kuitenkin naiset ovat katkoksellisten työuriensa vuoksi samaan aikaan hyvin riippuvaisia työvoimapolitiittisesta tukijärjestelmästä, työvoimaviranomaisilta ja työnantajilta saadusta tunnustuksesta. Tällainen työmarkkina-

pelin järjen osittainen kyseenalaistaminen vaatiikin itse asiassa korostettua, usein hyvin ankaraa itsensä likoon laittamista, joustamista, venymistä, nöyrytmistä ja jatkuvaa käytettävissä olemista. Aktiivisen työmarkkinakansalaisen maineen ja omien työllistymismahdollisuuksien ylläpitämien vaatii ikään kuin läpikotaista pelin sääntöjen tuntemista ja paikallisen työmarkkinapelin tajua, joka muodostuu katkoksellisen työuran ja runsaan ammatillisen liikkuvuuden myötä. Joustotyöläisnaiset ovat sisäistäneet ymmärryksen siitä, millaisia peliliikkeitä ja taktisia siirtoja työmarkkinoilla ja työvoimapolitiittisten palveluiden kentällä suhteessa työnantajiin ja työvoimaviranomaisiin tulee hyödyntää. Työmarkkinapelin tajun avulla kykenee säilyttämään edes jonkinasteisen autonomian oman työuransa rakentumisen suhteen, mutta pystyy samalla osoittamaan olevansa aktiivinen, osaava, työkykyinen ja -haluinen kelpo työntekijä.

Näissä olosuhteissa joustotyöläisille ominainen reaktiivinen ad hoc -strategia on ollut valmius ottaa vastaan lähes työtä kuin työtä. Se vaatii vähittäistä hivuttautumista työntajien suosioon, vähittäistä symbolisen pääoman kasvattamista ja sitä kautta pyrkimistä vakiintuneempaan positioon.

Toinen vaihtoehtoinen strategia on oman yrittäjähenkisyyden korostaminen ja palkkatyölle vaihtoehtoisten ansaintakanavien hyödyntäminen. Tästä yllä siteeratun haastateltavan (2D) strategia on esimerkki: Nainen alkoi 1990-luvun laman aikana ostaa ja kunnostaa pakkomyyntiin ajautuneita asuntoja ja myydä niitä eteenpäin asuntojen hintojen kohotessa uuteen nousuun. Haastateltuote havainollistaa yhtä aikaa ytimekkäästi sekä habituksen luovuutta että sen luovuuden rajoja. Toiseksi tulee ottaa huomioon, että kyseisellä naisella on riittävästi sellaisia pääomia, joilla hän voi kompensoida puuttuvaa kulttuurista pääomaa, sekä vanhentunutta koulutusta että itsensä markkinoinnin epäluontevuutta. Hänen sosiaalinen verkostonsa mahdollistaa luottokelpoisuuden ja talousneuvojen saamisen: hänellä on tärkeät suhteet pankinjohtajaan ja rakennusalan ammattilaisiin, jotka tarjoavat haastateltavalle kykyä ja rohkeutta ottaa hallittavissa olevia riskejä ”kansakoulupohjalta”.

Paikallisten naistyömarkkinoiden rakenteen 1990- ja 2000-luvuilla huomioiden on erityisen merkillepantavaa, ettei yksikään joustotyöläisnaisista ole työskennellyt, eikä edes pyrkinyt työllistymään hoiva-alalle. Voisi siis todeta, etteivät hoivatyömarkkinat syystä tai toisesta ole kiinnostaneet heitä. Paikalliset hyvinvointipalvelut potentiaalisena työmarkkinapositiona näyttäisivät siis olevan sellainen jakolinja, joka kuuluu haastattelemini naisten kertomuksissa ja joka voidaan havaita kun tarkastellaan heidän työuriensa rakentumista. Haavoittuvassa ja epävakaassa työmarkkinapositiona olevan keski-ikäisen naisen tulee väistämättä omassa työmarkkinastrategiassaan ja siihen limittyvissä diskursiivisissa käytännöissään ottaa kantaa kysymykseen: ovatko hoivatyö tai hoivatyömarkkinat minua varten? Sopiiko minun habitukseni hoivatyön kentälle? Tunnistan joustotyöläisten habituksen generoimissa käytännöissä ja kielellisissä ilmauksissa usein enemmän tai vähemmän hienovaraisia kannanottoja, jotka osoittavat, etteivät he koe ainakaan vanhustyötä syystä tai toisesta luontevaksi. Hoivatyömarkkinoille päättymisen välttelyssä joustotyöläiset turvautuvat myös vanhemmalla iällä samantyyppiseen kapinointiin kuin nuoruusiässä pe-

rinteisiä naisaloja sekä äitiensä alistettua ja kotiin sidottua elämää paetessaan. Myös yllirajaista hoivaa ja naisiin kohdistuvaa hoivaodotusta Pohjois-Karjalassa tutkineet Eeva Jokinen ja Mikko Jakonen (2011) ovat havainneet samankaltaista hoivatyöhön ajautumisen välttelyä.

Pätkätöihin työllistyvällä, vähän koulutetulla perheenäidillä ei ole vakiintunutta asemaa työmarkkinoilla ja hänen suhteellinen asemansa on heikko. Hänellä voi kuitenkin olla aiempien välityömarkkinatöiden ja aktiiviselle työnhakijalle legitiimien käytäntöjen kautta paikallisten työntajien ja esimerkiksi työvoimaviranomaisten silmissä tunnustettu asema kelpo työntekijänä. Tällainen työnhakija tiedostaa, että maine voi ”poikia joskus jotakin lisää” ja voi olla järkevämpää odotella esimerkiksi eläköitymisikää lähestyvien virkanaisten työpaikkojen vapautumista, kuin lähteä kouluttautumaan hieman epävarmalla ja työlääksi mielletyllä pitkän tähtäimen sijoituksella. Koulutusinvestoinnit eivät tästä näkökulmasta ole järkeviä, uusia työpaikkoja ei kouluttautumalla synny. Järkevimmäksi mielletty toimintavaihtoehto on vaalia sitä symbolista pääomaa, mitä välityömarkkinoilla ja epätyypillisissä työsuhteissa on muodostunut. Myös kulttuurista pääomaa kompensoivat paikalliset verkostot tuottavat koulutuksen merkitystä haastavia, kilpailevia pääoman lajeja ja hierarkisoinnin periaatteita, jotka voivat auttaa ylittämään puutteita muissa pääoman lajeissa, tai ylipäätään erottumaan pääomiltaan tasaväkisessä joukossa.

4.3.3 Hoivaajanaiset: elämänkulku ja hoivatyön luontevuus

Hoivaajanaiset kuvaavat elämäntarinoissaan itsensä nuorina äiteinä, joille omiin lapsiin keskittyminen ja vakituisemman palkkatyön tavoittelusta pidättäytyminen oli oman halun ja omien arvojen mukainen itsestään selvä valinta. Valintaa tuki puolison yhtenevä näkemys ”luonnollisesta” sukupuolten välisestä työnjaosta. Elämänkulun edetessä oma elämäntapa ja toimintataipumukset asettuvat ristiriitaan ympäröivien kenttien ja työelämän muuttuvien suhdanteiden kanssa. Voi käynnistyä seuraavan haastattelukoosteen kaltainen prosessi, joka vaikuttaa varsin tavalliselta tarinalta 2000-luvun Suomessa.

Kotiäidin urakehitys (haastateltava 3E)

1. vaihe: KUTSUMUS

PK: Oliko se [kotiäitiys] ihan sun oma valinta?

Oli, se oli aivan niin kun ihan itte valittu ja miehelle se sopi, ja se oli kans sitä mieltä aina, että hänestä on paljon mukavampi kun äiti hoitaa lapsia kotona, että kyllä myö toimeen tullaan, vaikka rahaa oli tosi, toosii vähän mutta. (...) Että emmää tiä oliko se luonnekysymys vai sit semmonen sivusta opittu malli, että kotona hoidetaan lapsia ja, jaja, emmää kaivannu sitten niinku muualle töihin siinä vaiheessa. (...) Että ei mulla ollu mitään intoa ruveta opiskelemaan monia vuosia. Mää en muista, että mulla ois missään vaiheessa ollu semmosta intoa opiskeluun, ett sitä määhä haluan ja sitten vasta ruveta perhettä perustaan. (...) Mää aina ihmettelin, että miten ne niin kun malttaa lähteä töihin, heti kun laps on kymmenen kuukauven ikänen niin suoraan töihin. Mää aina aattelin että ei se sopis mulle, että minusta on paljon mukavampi olla koko ajan niinku siinä kotosalla. (...)

2. vaihe: AHDISTUS

Sen mää muistan ainakin, että mää sanon että hitto, että mun työpäivä on kaksyteneljä tuntia vuorokauussa, että mulla ei ole, mulla on ympäri vuoden sama ruljanssi pyörii, että sää ku tuut kotia ni sää oot kuitenkin pistäny työpaikan oven kiinni ja vaihut eri ympäristöön, sulla vaihtuu, vaikka sää jouvut tekemään kotonakin, mutta sää oot eri hommassa. Ja sitten ku sää oot kesälomalla niin sää et kuukauteen tarvi avata sitä työpaikan ovea, mutta minä en pääse ikinä eroon tästä, että mää en pääse en ikinä, mää oon aina tässä, yötä päivää. Ett se oli niinku se ett se tuntu välillä ett ahistaa, sit ku sitä oli aina niinku useamman vuojen menny [siinä kotona] (...)

3. vaihe: LOUKUTUS

Sillon oli helppo sanoa jos oli kotihoidontuella, että sillonkaan ei ollu työtön eikä... Mutt kun sit ku... [lapset menivät kouluun], koki ettei enää ole kotona, niin kun se työpanos ei ollu enää sama, niin sitten sitä niin kun ainakin henkiseltä kantilta mieltää, että nyt mää oon niinku työtön. (...) Siinä tuli se semmonen... omalla tavallaan semmonen huonommuuden tunne – ett mua ei enää tarvita. (...) Kyllä ne lapsetkin aina sanoo, että mee äiti töihin, mää sanon että joo-o, mene mene vaan, niin ett tota menisin jos saisin töitä, ett ei se oo niin yksinkertasta. (...) Mieskin rupes enemmän, antoi aina ymmärtää joko sanallisesti tai ei, ett joo, että kyllä tää niinku ois paljon helpompaa tämä huushollin ylläpito jos sinäkin olisit töissä. Senkin arvostus mua kohtaan niin kun laski.

4. vaihe: (LÄHIHOITAJA)KOULUTUS

Ett nyt sitte on ruvennu viime vuosina niin, ehkä se on omaa kasvua ja jotain tämmöstä, niin rupee niin kun enemmän haluamaan myös itselleen kaiken näköstä, oli se nyt niin henkistä ja fyysistä ja kaikkea mahdollista, niin sitä niin kun osaa vaatia itelensä sitä enemmän. (...) Kyllä se on ihan silleen, että jos mää lähen opiskeleen niin todennäköisemmin se on lähihoitajakoulutus mihin mää lähen sitten, ja nimenomaan vanhustyö. (...) Täälläkin kunnassa että jos, on ainakin sanottu, että nyt ei sitten oteta enää sijaisekskaan muita kun koulun käyneitä, pitää olla vähintään lähihoitajakoulutuksen käyny, ei oteta muuten sijaisuuksiinkaan, niin ni ett ei riitä työkokemus ja alalla oleminen, vaan pitää olla se paperi, ett se on niinku tämän hetken tilanne.

Voidaan esittää, että aivan erityisesti nämä hoivaajanaiset ovat tehneet nuoruusiän siirtymävaiheessa ratkaisujaan pitäen äitiyttä eräänlaisena elämänurana, jopa kutsumukseksi sitä voidaan nimittää. Jossain mielessä perheentaminen saattoi näyttäytyä myös pakoreittinä koulutusuralta, kuten tällä haastateltavalla.

Mutt sitte jotenkin se helepotti että ei tarvikaan lähteä opiskelemaan, että ei tarvi tietää mittään, että mää lähen ja meen naimisiin ja siin on mun elämäntyö sitten.

Ilmaisu ”ei tarvi tietää mittään” voi kieliiä myös ammatinvalintaan liittyvästä hämmäntävyvyydestä, ammatinvalintaan liittyvän tiedon, ohjauksen ja samaisumismallien puutteesta. Kun naisten vanhemmat olivat kouluttamattomia pienviljelijöitä ja työläisiä, eivät he naisten mukaan arvostaneet koulutusta, vaan sen sijaan ruumiillista, ”oikeaa” työtä ja ahkeruutta menestyksen avaimina korostettiin. Koulutuksen hankkimista saatettiin pitää turhana, jos työtä oli tarjolla kouluttamattomallekin työnhakijalle. Varsinkin jos perimmäisenä elämäntehtävänä mielessä siinteli joka tapauksessa äitiys. Tällainen asennoituminen poikkeaa täysin virkanaisten lapsuuskodin asenneilmapiiristä, jossa koulu-

tusta pidettiin arvossa ennen muuta siksi, että sen katsottiin avaavan jälkikasvulle väylän helpompaan elämään ja sosiaaliseen nousuun. Kuten hoivaajanaisilla, myöskään joustotyöläisnaisilla ei ollut riittävästi tietoa, ohjausta tai samaistumismalleja koulutussiirtymää ajatellen. Heille jonkinlaisen koulutuksen hankkiminen oli silti yleensä selviö, eivätkä heidän vanhempansaakaan suhtautuneet koulutusaikomuksiin kielteisesti – sen sijaan kotiäitiys oli ei-toivottu vaihtoehto.

Siinä missä joustotyöläisnaiset pakenivat opintoihin ja työelämään äitiensä kotiin sidottua ja muiden eteen uhrautuvaa elämää, veivät hoivaajanaisten ajattelu- ja toimintataipumukset heitä vastakkaiseen suuntaan. Kaikilta hoivaajanaisilta jäi nuoruusiän koulutussiirtymä kokematta lapsuuskodista itsenäistymistä ja oman ammatti-identiteetin kypsymistä edistävänä elämänvaiheena. Sen sijaan muille haastateltaville koulutus saattoi mahdollistaa enemmän aiemmista (primaari)habituksien kerrostuneista kokemuksista poikkeavia suhtautumistapoja ja toimintamalleja jo nuoruusiässä.

Perheenemännyydelle ja lapsille omistautumista perusteltiin haastattelutilanteessa omilla arvoilla ja tarpeilla olla mahdollisimman täysipainoisesti läsnä lasten elämässä. Tällaisen elämäntyylin perustelemiseen löytyi sopivia, sosiaalisen tunnustuksen takaavia argumentteja, kuten käsitys, että oman äidin hoiva on lasten edun mukaista (Nätkin 2003)²². Jossain määrin omaan kotikeskeisyyteen voidaan liittää naisten halu jatkaa ”sivusta opittujen mallien” noudattamista omassa elämässään. Kotona oleminen ja lasten kehityksen seuraaminen, se että heistä sai huolehtia itse, nähtiin etuoikeutena ja muiden naisten valmiutta luopua tästä etuoikeudesta saatettiin kummastella. Toisaalta naisten perustelut kotiäitiydelle löytyivät pikemminkin siitä, että työteliäiden vanhempien tyttäret halusivat antaa omille lapsilleen jotain sellaista, mistä he itse olivat jääneet paitsi: jatkuvaa läsnäoloa, huolenpitoa, läheisyyttä ja rakkautta. Tällainen omiin lapsuuskokemuksiin liittyvä äidin kaipuu voidaan mieltää tunnerakenteeksi, joka monin osin tiedostamattomasti ohjaa yksilön sosiaalisia käytäntöjä, havaintoja, päätöksentekoa ja tulevaisuuteen liittyviä tavoitteita (ks. MacKinnon & Bullen 2005).

Äidinhoivan ideaali perustelunaan naisen synnynnäiseksi mielletty hoivaajanluonto vaatii rinnalleen vahvan mieselättäjän, joka tarjoaa äidille sekä materiaaliset että henkiset edellytykset keskittyä yksinomaan lasten tarpeisiin (Vuori 2001, 374). Vasta myöhemmällä iällä – lasten kasvettua, avioeron myötä tai työuran tyypistyttyä toistuvien työttömyysjaksojen kierteeksi – naiset ovat alkaneet tietoisemmin miettiä työelämään liittyviä tavoitteitaan omista tarpeistaan ja edellytyksistään käsin.

²² Nätkin (2003, 16) esittää, että oikeaa ja luonnollista perhettä etsittäessä nousee keskeisesti esiin käsite ”ehjä ydinperhe”, joka nähdään lapsille parhaana perhemuotona. Ydinperheideologiassa korostuu väistämättä myös sukupuolten välinen toisiaan täydentävä työnjako. Nimenomaan äidin keskeinen ja vastuullinen tehtävä on ollut lasten kasvattaminen siveellisiksi yksilöiksi ja kunnan kansalaisiksi. Ideologian mukaisesti ydinperhe nähdään edelleen perhemuotona, jossa lapsen etuja voidaan parhaiten vaalia, ja jossa on yleisesti mahdollista tarjota hyvät materiaaliset ja moraaliset resurssit kasvun tueksi (emt. 16–17).

Useat tutkimukset ovat viimeisen kymmenen vuoden aikana tuoneet esiin sosiaaliseen asemaan liittyviä jakolinjoja pienten lasten hoivajärjestelyihin liittyvissä käytännöissä.²³ Esimerkiksi Johanna Lammi-Taskulan (2004) tilastollinen tutkimus osoittaa, että pikkulapsiperheissä kotihoidon ja päivähoitopalveluiden välinen valinta on yhteydessä taloudellisiin suhdanteisiin ja työmarkkinoiden vaihteluihin. Naiset hyödyntävät kotihoidontukea maksimaalisesti erityisesti silloin, kun heillä ei ole äitiysloman jälkeen työpaikkaa johon palata, tai uudelleen työllistymisen ennusteet ovat huonot. Todellinen valinnanmahdollisuus kotihoidon ja päivähoidon välillä koskee käytännössä lähinnä korkeasti koulutettuja sekä vakituisessa työsuhteessa olevia naisia, jotka kuitenkin hyödyntävät suhteellisen harvoin kotihoidontukea lasten täytettyä kaksi vuotta. Sen sijaan vähän koulutetut, pienipalkkaiset ja heikossa työmarkkina-asemassa olevat naiset päätyvät hoitamaan omat lapsensa. Heille kotihoidontuen vaihtoehtona on usein yksinkertaisesti työttömyys. Suurella osalla suomalaisista pienten lasten äideistä ei ole odottamassa työpaikkaa, johon palata, joten he hoitavat lapsiaan itse niin äitiys- ja vanhempainvapaan kuin vielä kotihoidontuen päättymisen jälkeenkin (Emt.).

Noin 50-vuotiaiden naisten nuoruusvuosina perheellisten naisten työmarkkinoille osallistuminen yleistyi nopeasti, kun naisystävällisen hyvinvointivaltion rakentaminen toimi 1960-luvulta 1980-luvulle familismia eli sukupuolten välistä perinteistä työnjakoa sekä naisten perhe- ja aviomiesriippuvuutta purkaneena rakenteena. Sen välineitä olivat erityisesti naisten työssäkäynnin lisääminen, hoivapalvelut ja yksilöllinen sosiaaliturva. (Julkunen 2010, 207.) Raija Julkunen (emt.) löytää kuitenkin viimeisten parinkymmenen vuoden ajalta Suomen yhteiskuntapoliittisista linjauksista merkkejä uusfamilismista. Sosiaalipoliittisesti käänteen uudelleen kohti familismia voi hänen mukaansa nähdä muutoksina puolisoitten välisissä sekä vanhempien ja lasten – myös aikuisten lasten ja heidän ikääntyneiden vanhempiensa – välisissä elatus- ja hoivasuhteissa. Perheen hoivavastuuta ja joiltain osin myös elatusvastuuta on lisätty 1990-luvun murroskohdan jälkeen (Julkunen 2006). Kaikkein ilmeisintä ja ristiriitaisinta uusfamilismi on ollut pienten lasten hoidon suhteen, sillä Suomesta on tullut vahvasti alle 3-vuotiaiden lasten kotihoidon yhteiskunta. On havaittu, että tämä niin sanottu väliaikaisen kotiäitiyden ilmiö on lisännyt naisten ja lapsiperheiden pienituloisuutta. (Julkunen 2010, 205–206.)

Nähdäkseni monet tutkimukseeni osallistuneet, varsin heikossa työmarkkina-asemassa olevat naiset ovat omalta osaltaan olleet etujoukoissa toteuttamassa tuota uusfamilistisen linjauksen mukaisia käytäntöjä.

²³ Vuonna 1985 säädettiin alle 3-vuotiaiden subjektiivinen oikeus päivähoitoon ja liitettiin se yhteen lasten kotihoidon tuen, työmarkkinoiden hoitovapaajärjestelmän ja monien kuntien osalta jälkimmäistä hoivajärjestelyä suosivan kuntalisan kanssa. 1990-luvun laman jälkimainingeissa subjektiivinen päivähoito-oikeus ulotettiin kaikkiin alle kouluikäisiin, mutta samalla lasten kotihoidon tukea leikattiin reippaasti uuden ”kannustavan” työvoimapolitiikan mukaisesti. Näin ollen yhtäältä tarjottiin julkista päivähoitoa ja kannustettiin äitejä ansiotyöhön, mutta toisaalta normalisoitiin pitempää kotihoitoa. (Julkunen 2010, 208.)

Vanhustenhoito on mun juttu (haastateltava 3B)

PK: Mitäs pidät nyt tuosta vanhustenhoidosta, vastaaks se sun...

Mm, kyllä, mutt nimenomaan vanhusten puolella, ett se on se mun juttu. Tuntuu kaikki nää vanhukset niinku ne ois omia, ett ihan mielellään menee sinne töihin. Kai se sit johtuu siitä ku mä oon ite mummun kasvatti, että on oppinu kunnioittaa vanhoja ihmisiä. Toisenlainen näkökulma siinä sitten, se ei oo semmosta pakkopullaa. (...) Mää silloin oon aina ollu niin aktiivinen [työttömyysjaksojen aikana], kun täällä toimi semmonen kun Käskynkkä, vapaaehtospohjalta, niin mää olin silloin siinä mukana ja kävin kaupassa vanhuksille ja lääkärissä, kaikissa mukana tämmösissä. Ulkoiluttamassa, pihoja haravoimassa... [PK: Että töitä on aina ollu?] Niin, ja aina on ne vanhukset ollu siinä sitten, niinäkin aikoina kun ei töissä oo ollu.

Hoivaajanaiset, niin kuin monet muutkin haastateltavani, ovat elämänsä aikana hoivanneet ja pitäneet huolta myös muista kuin vain omista lapsistaan. Useat ovat muuten vain avustaneet tai tehneet järjestäytyneemmin vapaaehtoistyötä esimerkiksi kylän vanhusväestön, lasten ja nuorten parissa. Hieman yksinkertaistaen hoivaajanaisilla on siis hoivaajan habitus, joka on muodostunut elämänkulun kokemusten kautta ja merkitsee sitä, että hoiva-alasta, muun muassa lähihoitajan tai koulunkäyntiavustajan ammatista, muodostuu luonteva jatku-mo heidän työuralleen.

Viimeaikaista keskustelua hoivatyöstä sekä sosiaali- ja terveysalasta yleisemminkin ovat leimanneet matalapalkkaisuus ja mielikuva työn henkisestä ja fyysisestä kuormittavuudesta. Tämä on jossain määrin aiheuttanut työvoimapulaa erityisesti vanhustenhuollossa ja kotipalvelussa. Sisään pääsyä alalle on loivennettu siten, että työntajasektori tunnustaa entistä paremmin myös käytännön työn kautta kertynyttä osaamista. (Esim. Hirvonen 2011.) Tutkijat ovat arvelleet, että hoivatyöhön on muodostumassa uusia näkymättömiä hyvinvointityöntekijöiden luokkia, joista yksi olisi erityinen tukityöllistettyjen ryhmä (Tedre & Perälä 2010). Kuten tämänkin tutkimuksen kohderyhmän kertomukset osoittavat, on julkinen palvelusektori taloudellisessa säästämiskiarteessä havainnut niin sanotut välityömarkkinoilla työskentelevät tukityöllistetyt edulliseksi ratkaisuksi ja tavaksi säästää työvoimakuluja.

Hoivatyön heikko asema yhteiskunnassa kytkeytyy tietynlaiseen naistapaisten työn ylistämällä alistamiseen, jolla hoivatyötä tekeviä usein sitoututaan työhönsä. Työn taloudellinen arvostus on heikkoa, ja monet hoivaan sisältyvät tehtävät nähdään likaisena työnä, jonka arvostus on vähäistä. (Tedre 2004.) Tällainen ylistämällä alistaminen pätee yleisesti myös kotiäitien yhteiskunnalliseen asemaan ja arvostukseen. Näissä olosuhteissa hoivatyömarkkinoita jatkuvasti tehostavat ja osaltaan myös välityömarkkinoiden halpatyövoimaa hyväksikäyttävät työnantajatahot näkevät työelämään palaavat, matalasti koulutetut keskiikäiset perheenäidit houkuttelevina työvoimana. (Hirvonen 2011.)

Arkipäiväisissä perhe-elämän rooleissa ja käytännöissä voidaan omaksua ja oppia hoivataitoja, tottumuksia ja ominaisuuksia, jotka mahdollistavat siirtymisen hoivatyömarkkinoille arvottaen feminiinisen habituksen hoivaajalle legitimiiksi (McDowell 2008; Skeggs 2004a, 26). Aseman vakiinnuttaminen primarisilla työmarkkinoilla vaatii tosin ensin inkorporoituneen kulttuurisen

pääoman muuntamista koulutukselliseksi kvalifikaatioiksi ja siten symboliseksi pääomaksi. Pidemmällä tähtäimellä ja muutoin kuin välityömarkkinoiden kautta aseman vakiinnuttaminen hoivatyömarkkinoilla ei siis ole kenen tahansa ulottuvilla, vaan vaatii halua ja pääomia kouluttautua.

Esimerkiksi työllistämiprojektit ja työvoimapoliittiset tutkimukset tähtäävät koulutukset kiinnostavat yhtäältä niitä työnhakijoita, jotka ovat halukkaita mukautumaan niiden ehtoihin. Heidän tulee olla sosiaalisesti kykeneviä henkilöitä, joiden habitukseen liittyvät toimintatapumukset tekevät heidät halukkaiksi osallistumaan. Toisaalta toimenpiteet käännäyttävät pois sellaisia toimijoita, joiden habitus ei helpolla sopeudu ”istumiseen”, reflektointiin, tulevaisuuden pohtimiseen, tai jotka eivät esimerkiksi näe uudelleen kouluttautumista ja yrittäjyyttä ”omana juttunaan”. Systeemiä kohtaan kriittisemmät ja ne, joilla ei ole merkittävässä määrin sosiaalista pääomaa eivät välttämättä saa toimenpiteistä samanlaista hyötyä kuin ne, joilla on jo valmiiksi parempi asema, jotka pääomavarantojensa avulla muutenkin ovat etulyöntiasemassa työmarkkinapölyssä ja joiden on siksi helpompi siirtyä avoimille työmarkkinoille. Ne, joiden elämä on vuosia, kenties vuosi-kymmeniä leimannut jatkuva epävarmuus, sekavuus ja sattumanvaraisuus sekä pysyvän työn puute, tarvitsevat enemmän tukea ja rohkaisua. Mutta tarvitaan myös rahaa ja muita taloudellisia kannustimia. (Ks. lähemmin esimerkiksi Maritan ja Annen tarinat luvuissa 5.5 ja 5.6).

4.4 Hyvä äiti, kelpo työntekijä?

Naisten taloudellinen, kulttuurinen, sosiaalinen ja symbolinen pääoma erottelee heitä eriarvoisiin asemiin työmarkkinakilpailussa pienen keskisuomalaisen paikkakunnan kontekstissa. Tiivistäen totean, että tähän tutkimukseen osallistuneet keski-ikäiset perheelliset naiset ovat rakentaneet strategioitaan ja sosiaalista asemaansa joko (1) institutionalisoituneen kulttuurisen pääoman, siis formaalin koulutuksen, tutkintojen ja/tai vakiintuneen ammatillisen position varaan tai (2) vaihtoehtoisesti enemmän erilaisten käytännön työn kautta omaksettujen käytännön taitojen, oppien ja luontevuuksien varaan. Yksilön pääomaprofiilissa painottuu jompikumpi näistä kulttuurisen pääoman ulottuvuuksista ja voidaan todeta, että mitä suurempi institutionalisoituneen kulttuurisen pääoman volyyymi toimijalla on, sitä paremmassa suhteellisessa positiossa paikallisella sosiaalisella kartalla hän on. Kuitenkin (3) erilaisten informaalien ryhmäjäsenyyksien generoituvan sosiaalisen pääoman merkitys on olennaisen tärkeä, kun analysoidaan naisten todellisia toimintaedellytyksiä ja resursseja.

Taloudellisen ja kulttuurisen pääoman ohella keskeiseksi perheenäitien elämässä nousee se, miten he onnistuvat symbolisen pääoman hankkimisessa täyttämällä muiden odotuksia äiteinä ja vaimoina, mutta myös tyttärinä, naapureina ja erilaisissa palveluammateissa toimivina ja vapaaehtoistyötä tekevinä yhteiskunnan palvelijoina. Osaltaan on kyse siitä, miten hyvin naiset onnistuvat omassa elämässään toteuttamaan niin sanottua ”normaaliperheen” mallia ja hyvää äitiyttä (Alanen 2011). Naisten habituksia voidaan nimittää feminiinisiksi

siinä mielessä, että heillä on feminiinisiksi miellettyjä, äidillisiä ja naisille luonnollisiksi miellettyjä dispositioita. Naisten sosiaalisen pääoman ja feminiinisten taipumusten muunnettavuuspotentiaali liittyy keskeisesti perheen ja perhe-elämän käytäntöjen merkitykseen naisten elämän pääomien generaattorina. Erilaisten käytännön toiminta-aikeiden, sosiaalisen ”perhepääoman” ja ylipää-tään informaalin sosiaalisen pääoman mobilisointi, muuntaminen ja siirtäminen kentältä toiselle ovat merkittäviä erottautumista mahdollistavia pääomia paikallisilla kentillä.

Tutkimukseni naiset puhuvat omasta äitiydestään dialogisesti. Naisten itseymmärrykset ilmentävät tasapainoilua kahden perheenäitikategorian välissä, jolloin jokaisessa arvioissa itsestä äitinä arvioidaan samalla myös muita aiteja. Äidit, joihin eroa tehdään, edustavat joko keskiluokkaiseksi määrittyvää ”uraäitiyttä” tai alaluokkaiseksi määrittyvää ”huonoa äitiyttä”. (Skeggs 1997; ks. myös Kelhä 2008, 92.) Sopivan tasapainon löytäminen hyvän äitiyden ja hyvän työntekijyyden välillä edellyttää, että naiset rakentavat itseymmärrystään suhteessa muihin nimenomaan erottautumisen kautta, kertomalla mitä he eivät ole, miten ei pidä toimia tai valita, miten ovat tehneet tietoisia valintoja tietyistä arvolähtökohdista, joissa esimerkiksi lasten etu asetetaan taloudellisen tai ammatillisen menestyksen tavoittelun edelle. Tällaisessa merkityksenannon kontekstissa uralla menestyminen, kenties työttömyyden määrätietoinen vältteleminen tai korkea asema työelämässä olisi merkinnyt outoa erilaisuutta, uraäitiyttä tai lasten edun uhraamista oman uran eteen.

Monien naisten artikuloima halu olla läsnä lasten arjessa ja laittaa heidän hyvinvointinsa oman ammatillisen kunnianhimon, tai esimerkiksi kouluttautumishaaveiden edelle, voidaan yhtäältä nähdä haluna kyseenalaistaa näkemys koulutuksesta ja työurasta todellisen minän löytämisen ja toteuttamisen väylänä ja elämää merkityksellistävinä tekijöinä (esim. Reay 2001). Skeggs (1997) esittää etnografisessa tutkimuksessaan, että työväenluokkaisten naisten tiettyjen ulkoisten feminiinisten piirteiden korostamiseen pyrkivä käyttäytyminen on eräänlaista emotionaalista kompensatiota heidän heikolle sosiaaliselle asemalleen. Myöhemmin Skeggs on tarkastellut työväenluokkaisten naisten omanarvontunnon rakentumista paikallisessa kontekstissa ja toteaa, sen olevan mahdollista sanoutumalla irti symbolisesti ylempiäryhmien omaksumasta elämäntavasta ja arvomaailmasta. (Skeggs 2004a, 21).

Mutta mitä perhekeskeisten arvojen ja lasten etua korostavien diskursiivisten käytäntöjen takana oikeastaan on? Mistä halu erottautua oletetun suorituskeskeisistä, itsekeskeisistä ja itseään toteuttamaan pyrkivistä uranaisista ker- too? Katson, että naisten suoraviivaisten lausuntojen taustalla kyse on huomattavasti monimutkaisemmista vaihtoehtoisten toiminta-mahdollisuuksien arviointiprosesseista. Ratkaisevaa itsellisten ammatillisten tavoitteiden syrjään siirtämisessä ei nähdäkseni ole oma preferenssi, vaan omat pääomat ja työmarkkinaposition rajoitteet. Silti oma itseymmärrys ja identiteetti halutaan silti rakentaa myönteiseksi, joten se rakennetaan oman määrätietoisen kilvottelusta kieltäytymisen ja ”oman valinnan” varaan. Tämä ei silti tarkoita sitä, etteivätkö naiset käsittäisi, mitä yhteiskunnassa laajemmin pidetään arvokkaana ja tavoit-

teltavana. En siis näe ylemmän position tavoittelusta vetäytymistä sinällään ensisijaisesti naisryhmien välillä, vaan pikemminkin eroista rajojen ja oman paikan tajussa. Etuoikeutetumpien positioiden tavoittelu nähdään liian työläänä ja raskaana huomioon ottaen oma lähtöasetelma. Tämä onkin järkevä päätelmä, sillä esimerkiksi elinikäisessä koulutus-puutuksessa "raataminen" ei sinällään ole välttämättä mikään autuaaksi tekevä taktiikka. (Ks. yksityiskohtaisemmin erityisesti Annen tarina luvussa 5.6.).

Naisille on edelleen kulttuurisesti hyväksytympää kompensoida palkkatyön puutetta sekä hakea sosiaalista hyväksyntää ja arvonantoa työelämän ulkopuolisista sosiaalisista suhteista, kuin miehille. Epäilyksettä esimerkiksi täysipainoisen ja pitkäaikaisen kotiäitiyteen keskittymisen tekee helpommaksi muiden ihmisten antama arvostus, jota hyvä äitiys voi tarjota, ja jota kovat työmarkkinat eivät välttämättä mahdollista. (Vrt. Kortteinen & Tuomikoski 1998.)

Itseymmärryksessään työttömät perheenäidit korostavat mieluummin sitä, mitä he ovat perheen kentällä tai paikallisessa sosiaalisessa vuorovaikutuksessa muutoin. Silloin he eivät aseta itseään työuralla menestyvää, koulutettua naisuutta vasten, vaan heidän arvonsa määrittäytyy sen mukaan mitä he ovat esimerkiksi perheen kentällä – hyviä äitejä ja siten kunnan kansalaisia. Tällainen itseymmärrys ilmaisee nähdäkseen osaltaan halua tehdä eroa niihin luokitteluihin, joissa heidän arvokkuutensa määritellään sen mukaan, mitä he ovat saavuttaneet koulutuksen saralla tai työelämässä. He ottavat etäisyyttä työttömyyteen, matalapalkkaisuuteen, vähäiseen koulutukseen ja paikalliseen kiinnittymiseen liittyviin negatiivisiin ja vähätteleviin diskursseihin.

Varsinkin työttömyyden ja pätkätyökierteen keskellä naisten merkitykselliset kokemukset kumpuavat perhe-elämän sosiaalisista suhteista ja erityisesti hyvästä äitiydestä, joka on myös keskeinen itsetunnon lähde. Hyvä äitiys näyttäytyy perheen asettamisena työn edelle. Naisten puheissa toistuu usein ylpeys lasten saavutuksista, lasten onnistumiset nähdään myös omakohtaisina onnistumisina. Ne kertovat siitä, että nainen toimii hyvin äitinä ja onnistuu äitinä olemisessa. (Vrt. myös tutkijan itseanalyysi luvussa 3.3.2.)

Kaikkiin naisiin kohdistuvat samat kulttuuriset mallit oikeasta, hyveellisestä ja normaalista naiseudesta. Perheenäideillä on velvollisuus olla sekä hyviä äitejä että aktiivisia työmarkkinakansalaisia, mutta naiset määrittävät omaa suhdettaan näihin malleihin eri tavoin. Kuitenkin paikallisilla kentillä hyvään äitiyteen ja perheenemännyyteen liittyvien velvoitteiden täyttämiseksi voi olla kauaskantoista symbolista merkitystä. Naisten valintoja arvioidaan eri tavoin kuin miesten, tiukempien moraalikoodien kautta. Naisilla aktiivisena ja kunniallisena työmarkkinakansalaisena esiintymiseen liittyy myös velvoite olla hyvä äiti.

Kuten taantuvilla asuinalueilla elävien naisten sosiaalisia verkostoja tutkinut Deborah Warr (2006, 500–503) toteaa, heikossa asemassa olevalta yksilöltä vaaditaan erityistä taituruutta, ponnisteluja ja luovuutta haettaessa keinoja valjastaa sosiaaliin yhteyksiin liittyvä potentiaali aseman kohottamiseen ja epä-

edullisesta tilanteesta ulospääsyyn. Tämä voi tarkoittaa toimijan kykyä hyödyntää vertikaalisia verkostoyhteyksiä korkeammassa valta- tai hierarkia-asemissa oleviin henkilöihin. Heikossa asemassa oleville ryhmille tyypillisempiä ovat kuitenkin sellaiset sosiaaliset vuorovaikutustaidot, jotka pohjautuvat vastavuoroiseen arkielämän sujuvuutta edistävään käytännön avunantoon. Tällainen sosiaalinen tuki helpottaa jokapäiväisestä elämästä selviytymistä esimerkiksi lievittämällä työttömyyden tai sairastumisen vaikutuksia tehden toimijasta vähemmän haavoittuvaisen arkielämän vastoinkäymisissä. Elämänkulun katkoksellisuuteen ja epävarmuuden hallintaan haetaan vakautta erilaisista kiinnkohdista, esimerkiksi perheestä, työstä, harrastuksista, ystävistä ja muista sosiaalisista suhteista, uskonnollisesta vakaumuksesta tai vakaasta asuinympäristöstä. Myös vahva paikallinen kiinnittyminen, paikallisidentiteetti ja erilaiset paikalliset sidokset voidaan tulkita sinällään yksilön taloudellisten ja kulttuuristen resurssien vähyyttä lievittäviksi voimavaroiksi. Ne voivat tukea muutoksenhallintaa ja selviytymistä tarjoten sisäpuolisuuden kokemuksia, kun asema työelämässä joutuu uhatuksi, uudelleen arvioitavaksi tai jäädään kokonaan ilman palkkatyöhön kiinnittymisen tarjoamaa symbolista pääomaa.

Hyvissä sosiaalisissa asemissa olevien on helpompaa hyödyntää verkostoresurseja myös instrumentaalisemmin, koska kyseeseen tulee lähinnä aseman vakiinnuttaminen ja uusintaminen. Yksittäisen ihmisen sosiaalisen verkoston hyödynnettävyys riippuu muun muassa siitä, miten monia merkittäviä avainhenkilöitä siihen kuuluu.

Taulukko 4 seuraavalla sivulla kokoaa yhteen luvun 4 tuloksia. Yleisesti ottaen erilaisilla habituksilla varustetut työmarkkinoiden pelistä kiinnostuneet toimijat voivat pääomiaan mobilisoidessaan hyödyntää joko asemaa säilyttämään pyrkiviä, kumouksellisia tai asemaa parantamaan pyrkiviä työmarkkinastrategioita.

Tutkimukseni kohteena olleet naiset esittävät perhe-elämän ja äitiyden käytännöissä muodostuneet taidot, taipumukset, näppituntuman, käytännöllisen osaamisen ja sosiaalisen kanssakäymisen taituruuden ikään kuin ruumiillisuutuneena kulttuurisena pääomana, jolla he näkevät olevan käyttöarvoa myös työelämässä. Koulutetuimpien naisten asiantuntijatieto on useimmiten itsessään työmarkkinoiden arvostamaa symbolista pääomaa, mutta muilta vaaditaan enemmän aikaa, vaivannäköä sekä habituksen generoimia luovia ja kekseliäitä käytäntöjä pääomien muuntamiseksi (Skeggs 2004a, 15–16).

Kun tarkastellaan haastattelemieni naisten itseymmärrystä ja heidän näkemyksiään omasta sosiaalisesta positioistaan ja toimintaedellytyksistään, on keskeistä ymmärtää, miten he tulkitsevat muilta toimijoilta saamaansa sosiaalista hyväksyntää. Kokevatko he itsensä esimerkiksi tunnustetuiksi paikallisyhteisön sisäpiiriläisiksi tai kelvollisiksi työmarkkinakansalaisiksi? Vai kokevatko he ulkopuolisuutta, marginaaliin sysäämistä ja vieroksumista muiden taholta ja jos kokevat, niin millä tavoin?

Aineistoni koulutetut, työuransa vakiinnuttaneet ja vakituudessa työsuhteessa primaareille työmarkkinoille sijoittuneet virkanaiset voidaan luokitella ”hyväksytyiksi” työmarkkinakansalaisiksi ja myös heidän omat merkityk-

senantonsa artikuloivat yhtäältä tietoisuutta etuoikeutettuna olemisesta ja onnekkuudesta. Vakiintunut, suhteellisen arvostettu työmarkkinaposition liittyy haastattelemiemi naisten kohdalla myös laajempaan arvostukseen ja korkeaan sosiaaliseen pääomaan, jonka alkuperä voi olla paikallisissa yhdistyksissä, projekteissa, luottamustoimissa, vapaaehtoistyössä ja muissa vastaavissa sosiaalisissa verkostoissa.

TAULUKKO 4 Pääomaprofiilit, toimintastrategiat ja oman paikan hahmottuminen paikallisilla työmarkkinoilla.

	Virkanaiset	Joustotyöläisnaiset	Hoivaajanaiset
Primaarihabituksen perusviritys, sosiaalisten lähtökohtien erityispiirteet	Huoleton lapsuus ja mahdollisuus keskitettyä koulua Opiskelu itsestäänselvää ja mielekästä Tavoitteena helpompi elämä kuin omilla vanhemmilla	Kouluttautuminen kuuluu nuoruuden siirtymävaiheeseen, mutta ei erityisemmin kiinnosta Palkkatyön itsensäselvyys Kovan työnteon avulla selviytyminen	Normaaliperheen kaipuu, tuen ja kannustuksen puute Koulutus haasteena: "kouluttautuminen on vaikeaa minun kaltaisilleni"
Itseymmärrys, sukupuoli-identiteetti	Ambivalenssi, erilaiset odotukset ja dispoitiot eri kentillä (1) koulutettu, pätevä ja moderni nainen (2) "normaaliperheen" ylläpitäminen, vahva paikallinen kiinnittyminen	Irti vanhanaikaisesta naisen mallista (jotain muuta kuin äidillääni) Samaistuminen kasvuympäristön työläismiehen malliin Kahden elättäjän ja vastuunkantajan malli, kumppanuus	Oman äidin hoiva sekä "oikea" perhe ideaaleina ja sisäsyntyisenä mallina Puolisoiden toisiinsa täydentävät roolit - palkkatyöhön täysipainoisesti vasta lasten kasvaessa
Pääomaprofiilissa painottuva pääoman alalaji	Kulttuurinen pääoma (koulutus, ammatillinen erikoisosaaminen)	Kovan ja osaavan työntekijän maine Sosiaaliset taidot	Inkorporoitunut kulttuurinen pääoma (hoiva- ja emännöintitaidot ja -tapamukset)
Erityisintressi työmarkkinoilla	Itsensä toteuttaminen ja työn merkityksellisyyskokemukset	Työmarkkina-aseman vakiinnuttaminen Riippumattomuuden ja itsellisyyden tavoittelu	Työmarkkina-aseman parantaminen "Jotain itselle, jotain omaa"
Pääasiallisen toimintastrategian erityispiirteet	Ammattitaidon ylläpitäminen ja päivittäminen Verkostoituminen eri kentillä	Kenttäspesifin symbolisen pääoman kyseenalaistaminen: "Tarvitsen työtä, en koulutusta" Ammatillinen liikkuvuus, joustaminen, yrittäjähenkisyys Hivuttautumistaktiikat, sosiaaliset taidot ja itsensä markkinointi	Aseman parantaminen Inkorporoituneen pääoman muuttaminen kenttäspesifiksi symboliseksi pääomaksi Työvoimapolitiittiset interventiot ja tutkimukseen johtava aikuiskoulutus
Työmarkkinat	Primaariset	Sekundaariset	Välityömarkkinat

Useimmilla tutkimukseeni osallistuneilla naisilla on ollut vähän työllistymisvaihtoehtoja, mutta runsaasti työttömyysjaksoja, työvoimapolitiittisia interventiota ja muuta katkoksisuutta työurillaan. Tästä huolimatta heidät voidaan tietyllä tapaa nähdä paikallisessa työmarkkinapelissä hyvin menestyneinä toimijoina. Naiset tuottivat haastattelutilanteessa itsemäärittelyjä, joissa he muun muassa tekevät eroa työmarkkinoiden marginaalissa oleviin, työkyvyttömiin ja/tai -haluttomiin. Tämä kokemus linkittyy suurelta osin erilaisiin sosiaalisiin kategorisointeihin, joita kohdistetaan työvoimapaalveluiden asiakkaisiin tai työvoimapolitiittisiin toimenpiteisiin osallistuviin.

Näin ollen epäjatkuvuuden määrittämä tai sekundaarinen työmarkkina-asema ei sekään suoraviivaisesti heijastunut haastattelimiä naisten itseymmärrykseen siten, että he olisivat kokeneet itsensä "hylätyiksi" tai epäkelvoiksi paikallisessa työmarkkinapelissä. Itseymmärrys, oma positio ja toimintamahdollisuudet hahmotettiin pikemminkin suhteuttamalla oma tilanne paikallisten naistyömarkkinoiden haastavaan yleistilanteeseen, sekä arvioimalla palauttetta, jota naiset olivat aikaisemmilta työnantajiltaan ja työtovereiltaan saaneet.

5 TUNTEET, OMAN PAIKAN TAJU JA VALINNAT

5.1 Pienet ympyrät käyvät ahtaaksi

”Tää on koko kylä vähän niinku oma”

Kävimme Eevan elämäntarinaa läpi kahdessa eri haastattelussa vuoden 2008 aikana. Eeva oli asunut koko siihen astisen elämänsä Lievestuoreella. Hän oli myös työnsä ja järjestötaustansa vuoksi varsinainen Lievestuore-tietopankki. Haastatteluajankohtaa leimasivat Eevan pohdinnat jäljellä olevasta työurasta, mahdollisesta työpaikan ja asuinpaikan vaihdoksesta. Ensimmäinen haastattelu aloitettiin Eevan lapsuudesta ja nuoruudesta, ajasta, jolloin selluloosatehdas vaikutti olennaisesti kylän asukkaiden enemmistön elämään ja perheiden väliset sosiaaliset erot ja eriarvoisuudet ymmärrettiin ensisijaisesti luokkaeroiksi. Koulutuksen voimaan sosiaalisen nousun ja paremman elämän mahdollistajana uskottiin vahvasti monissa työläisperheissä.

Mää olin vähän erilainen kun ne muut

Eevan äiti kuoli tytön ollessa hyvin pieni, joten hän varttui isän ja isovanhempiensä huomassa. Isä oli monitaitoinen työmies, jonka työmaille tytär pääsi usein mukaan ja tuli siten tuntemaan kaikki paikalliset. Eeva ajatteli, että hänen äidittömyytensä herätti sympatiaa niin, että varsinkin iäkkäämmät ihmiset pitivät häntä ”kuin kukkaa kämmenellä”. Eevan sosiaalinen tausta poikkesi täysin lähinaapurustossa asuvien ”herrojen” ja heidän samanikäisten lastensa kotioloista. Leikkikavereista tuli myös koulutovereita oppikoulussa ja lukiossa, joten ystävyysuhteet tuottivat kiintoisia luokkien välisiä kohtaamisia, joiden merkitystä Eeva on alkanut pohdiskella syvällisemmin vasta myöhemmin, varsinkin viimeisten parinkymmenen vuoden aikana.

[M]ää asuin siinä keskellä kylää ja mun kaikki leikkikaverit oli jotain muuta ku työläisperheistä tavallaan. Oli myymälänhoitajan tyttö, joka oli paras ystävä, ja sitte oli pankinjohtajan tyttö, asemapäällikön tyttö ja tehtaan jonkun vuoromestarin tyttö, ja kaikki oli tällasta... [Hymyilee merkitsevästi.] Että jotenki mä en sitä kokenu millään

pahalla – eikä ne mua syrjiny – mutta ehkä mää olin... mää olin vähän erilainen kun ne muut. (...) Ja sitten se piano... Mää kävin opistolla pianoo soittamassa varmaan kolme talvee, ja soittelin mielestäni jo ihan siis nuoteista kaikkee ja kävin naapurissa harjoittelemassa. Kolme paikkaa oli, just se asemapäällikkö ja pankinjohtaja ja sitte tää, se tehtaan semmoinen herra, nii niien kotona oli pianot ja siellä kävin harjoittelemassa läksyjä. Mutt sit tuli se kaus ku ei kehannu oikein enää mennä sinne kylään harjotteleen, ja mää muistan ett mää isälle sanoin, että ”ostetaan piano”, ja sen mää tiesin, että isällä oli rahaa, ett se ois pystyny ostaan sen pianon. Mutt kato, jälkeen päin aattelin, ett eihän työläiskotiin voinu ostaat pianoo, sehän olis ollu ihan liikaa. (...)

PK: Joo, no missä vaiheessa elämää sää niinku, minkä ikäsenä tai näin sä tajusit sen.. tai miten se tuli sulle selväks ett sää... se on sun tausta mikä vaikuttaa, se työläisyys ja tämmöne?

No ei se, ei se mua niinku mitenkään vaivannu, nyt vasta niinku aikuisena ihan ruvennu miettiin, ja ehkä tässä viimesen viientoista vuoden aikana... Ja varmaan tietysti tän työn mukanaki on tullu, ku on erilaisia ihmisiä [kohdannut], nii sitä niinku on ruvennu ajattelemaan sillai. Ei se mua häirinny eikä vaivannu [nuorena], kun meiän isällä oli hirveen hyvät välit kaikkiin ja meitä niinku sillä lailla arvostettiin, että isä oli hyvä työmies ja mummo oli ahkera ja rehellinen... ne ties, että meiän porukka on rehellistä ja ne teetti töitä (...). Mutta sekin, että meillä oli niinku semmosta, semmosta niinku vaatimatonta, ja oli semmosia kirjottamattomia sääntöjä mitä oli, ettei ois tullu mieleenkään tehdä [toisin]. (...)

[M]eiän isä aina puhui että, että käykää, että tehkää töitä ja ahkeroikaa, että ku jaksasitte käydä koulua, niin te pääsisitte helpommalla työelämässä, ettei tarttis tehdä raskaita töitä. Että heillä ei oo ollu mahdollisuutta opiskella ja on raskaat työt, ja teillä olis toisenlainen mahollisuus. Ja senki mää muistan, että mua ei ois yhtään niinku harmittanu vaikka mä en ois päässykään kirjoituksista läpi, mutta jostaki syystä sen isän takia, se oli kuitenkin aika iäkäs ja se sitä ootti, sille se oli tärkeä. Niin se oli kans, mutta en tiä tietysti ku ne oli ne kaikki kaverit sieltä alaluokilta asti ja ne oli niitä tuttuja nii se meni siinä... ja se että mä tykkäsin siitä ja tein työtä, mutta mä en oo mikään, mulla ei oo hirveen hyvä muisti eikä sillai ett se ois auttanu mua. (...) Sitä oltiin kuitenkin niin tiiviisti tässä keskellä kylää ja kaveripiirissä, kaikesta puhuttiin kouluasioista ja koulumatkat tehtiin yhdessä ja vapaa-aika vietettiin yhdessä, niin se oli niinku selvä, että se kouluki pitää mennä siinä samassa tahissa ku niillä muilla. Eikä meillä kovin paljon sillon eroo ollu, että aika tasaväkisiä oltiin.

Vaikka Eevan perhe ei ollut missään nimessä varakas kuten hänen ystäviensä perheet, kuvastivat hänen kertomuksensa useimpiin muihin haastateltaviini verraten tasapainoisempaa, onnellisempaa ja huolettomampaa lapsuutta. Eevalla oli sellaiset edellytykset, joita periaatteessa tarvitaan koulutuksen hankkimiseen ja opinnoissa menestymiseen. Hänen isänsä odotti hänen opiskelevan, jotta tytär saisi paremman ja helpomman elämän. Eeva ei pitänyt itseään lahjakkaana, vaan pikemminkin keskiverto-oppilaana. Hän saavutti kohtalaisen hyviä tuloksia tekemällä kovasti töitä koulumenestyksen eteen, tietäen, että se oli isälle tärkeää. Kotona häntä kannustettiin aina ja hänen odotettiin pyrkivän kohti mukavampaa elämää koulutettuna naisena. Myös taloudelliset lähtökohdat mahdollistivat täysipainoisen keskittymisen koulutyöhön – Eevan ei tarvinnut kantaa huolta muusta kuin opinnoistaan. Isä muun muassa maksoi työllään yksityisopetuksesta, jotta Eeva sai lisäharjoitusta pianon soitossa ja kustansi lisäkurssin kielissä varmistaakseen työlle paremmat onnistumismahdollisuudet ylioppilaskirjoituksissa.

Perhe- ja sukulaissuhteet ovat keskeinen sosiaalisen ja symbolisen pääoman lähde (Bourdieu 1986). Eevan tarina ilmentää työläiskodin kulttuurisen ja

symbolisen alkupääoman (1984) ristiriitaista merkitystä sosiaalista nousua tavoittelevien jälkeläisten kannalta. Yhtäältä hänen perheensä hyvä maine ahkerina, luotettavina ja kunniallisina työläisinä oli sellaista symbolista pääomaa, jota oli mahdollista hyödyntää myös muista yhteiskuntaluokista tulevien paikallisten ihmisten tunnustuksen saamiseen. Ovet olivat Eevalle avoinna hänen keskiluokkaisten ystäviensä koteihin, joissa harrastettiin taidetta ja kulttuuria sekä arvostettiin akateemista menestystä. Eevalla oli tapana opiskella ja tehdä läksyjä yhdessä kavereidensa kanssa, jopa kisailta kuka menestyy parhaiten koulussa. Toisaalta ”kunnan työläisen” maineen ylläpitämisessä, työläispaikkakunnalle kotoutumisessa ja sinne kuulumisessa on pitkälle kyse rajojen tajuusta: monelta osin tiedostamattomasta ymmärryksestä liittyen siihen, miten tulee käyttäytyä ja millaisia valintoja itsensä kaltaisilta ihmisiltä odotetaan tai pidetään soveliaina. Työläistausta ja siihen kietoutuneet tiedostamatta omaksutut toiminta- ja ajattelumallit tuottivat Eevalle kokemuksen erilaisuudesta keskiluokkaisten ystäviensä rinnalla. Eriarvoisuutta hän koki nuoruudessaan lähinnä joidenkin materiaalistien seikkojen suhteen, koti oli vaatimattomampi ja pienempi, vaatteiden ei sopinut olla hienoja tai muodikkaita. Piano-episodi havainnollistaa miten toisenlainen elämä veti Eevaa puoleensa, mutta kokemukset toisaalta myös samalla sopeuttivat ajatukseen, ettei hänellä olisi elämässä aivan samanlaisia mahdollisuuksia kuin ystäväillään.

Kunnan työläistyttö oli koulussa kiltti ja ahkera, ei erityisen lahjakas. Hän ei saanut olla kopea, eikä kuvitella itsestään liikoja tai ei asettaa liian kunnianhimoisia tavoitteita elämälle. Kuten Eeva useaan kertaan toisti, erilaisuudenkokemukset eivät suuremmin vaivanneet häntä nuorena, mutta kriittinen tietoisuus lisääntyi iän, elämänkokemuksen ja sosiaalisen aseman nousun myötä. Eeva alkoi nähdä sosiaalisten rakenteiden ja luokittelujen voiman niiden valintojen taustalla, joiden mukaan hänen elämänsä oli suuntautunut. Moninaisten, keskenään ristiriitaisten dispositioiden samanaikaisuus ja identiteettiin liittyvä epäyhtenäisyyden kokemus ovat tavallisia Eevan kaltaisille yksilöille, jotka ovat elämänkulkunsa aikana liikkuneet etäälle omista sosiaalisista lähtökohdistaan ja primaarihabituksen syntyolosuhteista (vrt. ”luokkaretkeilijät”, sosiaalisesti kohonneet tai pudonneet, esim. Lahire 2003; Rogaly & Taylor 2009; Järvinen & Kolbe 2008; Reay 2001; Rotkirch 2008).

”Aina se lukee, aina se lukee!”

PK: No mites sää sitte tulit hakeneeks, tai päässeeks, tai ylipäätään hakeutuneeks sinne kauppaopistoon?

Mä yritin lastentarhanopettajan, mikä seminaari se siihen aikaan oli, mä yritin kaks kertaa sinne, mutta mä en päässy, ett mä olisin sinne alalle halunnu. Mutta sitte ku laitettiin niitä papereita, mä en silloin edes hakenu sillai yliopistoon, enkä mitään ku ei ollu oikein semmosta alaa mikä olis ollu... Mutt ehkä sinne kauppaopistoon sitte laitettiin vaan paperit, kun sinne oli helpompi päästä. Sinne ku pääs nii, niin sitte mentiin ja se oli ihan kiva, sekin oli tosi kiva käydä, silloin sitä oikein innostuttiin lukemaan ja yritettiin. Meitä oli täältä Liepeeltä silloin kaks muuta tyttöä ja siellä vähän niinku kilpailtiin, että kaikki piti olla kiitettäviä [hymyillen]. Mutt sit siinä vaiheessa, mun mies ku ei ollu ite käyny kouluja ja sitten se oli (...) vanhempi kun minä, nii

mä muistan ku se joskus sano mulle, ett "aina se lukee, aina se lukee!". Ett siinä oli vähä semmonen ristiriita että, että toinen söi vähän toista.

Ylioppilaskirjoitusten jälkeen Eevalla olisi ollut intoa suunnata korkeakouluopintoihin, yliopistoonkin. Hän haaveili erityisesti konkreettisesta lastentarhanopettajan työstä, mutta koska ei heti päässyt opiskelemaan, hän tyytyi sen sijaan opiskelupaikkaan kauppaoppilaitoksessa. Tämä valinta miellytti enemmän myös hänen kihlattuun ja tulevaa aviopuolisoaan. Opintojen jälkeen Eeva työllistyi hyvin, kunnes jäi "oikein mielellään" kotiin hoitamaan pienin väliajoin syntyneitä lapsiaan muutamiksi vuosiksi. Elämä rullasi itsestään selvästi eteenpäin, perinteinen työnjako puolisoiden välillä ja oman äidin antama hoiva tuntuivat oikeilta, omaksuttuihin ajattelumalleihin nähden ideaalisilta ja luonnollisilta ratkaisuilta (ks. Nätkin 2003). Mieselättäjyyden malli kuitenkin kriisiytyi, kun puoliso jäi joksikin aikaa työttömäksi. Eevan ratkaisut palkkatyön ja äitiyden välillä kuvastavatkin hyvin, miten erilaiset sukupuolimallit voivat elää rinnakkain ja lomittain toimijoiden sisäistämässä toimintamalleissa (Adkins 2004). Ajattelen, että perheenäidit valitsevat kussakin elämäntilanteessa ja sosiaalisen aseman käänteessä eri tavoin, eivät niinkään perimmäisten, keskenään erilaisten mieltymystensä tai arvojensa vuoksi, vaan pikemmin niin kuin on järkevää kulloisessakin kontekstissa omat resurssit, luontevuudet ja aiempi elämänhistoria huomioon ottaen. Erilaiset toimintamallit ovat ikään kuin kaiken aikaa saatavilla ja odottamassa mobilisointia yhtäältä kentän olosuhteiden muutoksen, toisaalta toimijan oman sosiaalisen position muutosten mukaan. Muutokset perheen sisäisissä suhteissa tai perheen pääomien kokonaisuudessa herättävät tunteita, mutta aktivoivat myös uusia tilanteenmäärittelyjä sekä uudenlaisia ajattelumalleja ja käytäntöjä suhteessa palkkatyöhön, kuten Eevalle kävi hänen miehensä jäädessä työttömäksi.

Eeva merkityksellisti oman alkuperäisen päätöksensä jäädä kotiin hoitamaan lapsiaan seurauksena omasta sisäsyntyisestä halustaan ja tarpeestaan. Tarpeen oikeutti ortodoksinen näkemys "oikeasta" työnjaosta puolisoiden välillä ja sitä vahvistivat kiintymyssuhteet aviopuolisoon ja lapsiin. Vaikka Eeva oli sitä mieltä, ettei äidittömyydestä ollut hänelle koitunut koskaan varsinaista vahinkoa, hän korosti kuitenkin halunneensa tarjota lapsilleen "normaalin perheen", jota hänellä ei koskaan ollut. Puolison työttömyys sai aikaan sen, että hän luopui tästä järjestelystä korvatakseen ideaalisen hyvän äidin mallin niin ikään kulttuurisesti hyväksytyllä modernimmalla palkkatyöäitiydellä ja puolisoiden toisiaan täydentävät roolit kumppanuusmallilla, jossa molemmat puoliset ovat tasavertaisia perheen elättäjiä ja toimeentulon turvaajia (Silius 1996, 142–143.). Puoliso löysi pian uuden työpaikan, mutta Eeva ei enää palannut kotiäidiksi, sillä työn imu vei hänet mennessään. Hänet rekrytoitiin aivan uuteen, itsenäiseen, kiinnostavaan ja paljon kehittymismahdollisuuksia tarjoavaan työhön. Uusien haasteiden myötä Eevan työhön liittyvä kunnianhimo samoin kuin vanha kipinä yliopisto-opintoihin syttyivät uudelleen. Hän saikin opinto-oikeuden yliopistoon, mutta kun tukea suunnitelmiin ei puolisolta tullut, Eeva vetäytyi opinnoista.

[M]utta sitte tää työ poiki hirveesti kaikkee iltamenoa, sitä oli yhdessä jos toisessa yhityksessä ja aina meni johonkin kokoukseen nii huomaa, ett lähti pois sihteerinä tai puheenjohtajana – kun ei osannu aina pitää varaansa [nauraa]. Mutta se oli kyllä oikeestaan kivaa, kiva toimia, kun tunti ihmiset ja ties aika paljon semmosta asiaa, niinku oli monipuolista tietoa tän työn takia tullu nii, nii se oli ihan kivaa. (...)

PK: Mistä se sun palo lähti, tai se semmonen motivaatio, että sää jaksoit niissä olla mukana näissä kaikenlaisissa?

No en tiä, ei ne sillai, mä olin niinku aina ollu kato nuoresta pitäen näissä porukoissa nii ei se, ei se tavallaan ollu, ollu niinku raskasta. Ja silloin ku lapset oli pieniä nii lapset oli paljo mun mukana, miikka vaan ne saatto ottaa. Eihän se isäntä niistä tykänny (...) tää työ oli jotenkin... ehkä hän huomaa, että mä tykkään työstä ja (...) Jostakin syystä, se oli varmaan, oisko se ollu jotenki kateellinen mun työlle. (...)

Eevan urakehitys ja hänen työstään eri tahoilta saamansa tunnustus ravistelivat siis valtasuhteita perheen sisällä ja Eeva alkoi kokea parisuhteen asettamat rajat omalle toiminnalleen ja ajattelulleen yhä ahdistavammiksi. Yhteiselämä päättyi avioeroon lasten muutettua pois kotoa. Eevan valinnat kertovat toisaalta hänen primaarihabituksensa perusvirityksestä, habitukseen sisäistetyistä perusarvoista ja ”normaalin ydiperheen” ideaalisuudesta: ”mä oon naimisiin kuitenkin menny sillä mielellä, että se kestää koko elämän”. Toisaalta avioeropäätöksissä, niin Eevalla kuin muillakin haastattelemillani eronneilla naisilla, oli suurelta osin kyse niistä kategorisoinneista, joita muut ihmiset tekevät henkilökohtaisista perheratkaisuista. Tietynlainen stigma kohdistuu usein eronneisiin naisiin erityisesti pienillä paikkakunnilla (ks. myös Miran tarina luvussa 5.4). Erotilan-teissa asetetaan helposti jomman kumman puolelle, ja aletaan hyljeksiä sitä osapuolta, joka syystä tai toisesta leimautuu epäilyttäväksi. Kun esimerkiksi entisen kumppanin mustamaalaamista halutaan välttää, avioeron todelliset taustat jäävät usein vain luulojen varaan, joten aseita väärinymmärrysten oikaisemiseen on vähän. Näin ollen eronneiden naisten on usein oltava ylivarovaisia oman sosiaalisen elämänsä suhteen ja rakennettava aktiivisesti uudelleen asemaansa hyväksyttävänä yhteisön jäsenenä. Jotkut eronneet haastateltavani muuttivat pois paikkakunnalta aineistokeruujakson aikana – yksi keskeinen syy oli, että uusi elämä eronneena naisena katsottiin helpommaksi aloittaa jos-sain muualla.

Kyllähän työn pitää olla sellasta, että siinä on jotain mieltä

Eevakin päätyi lopulta muuttamaan pois Lievestuoreelta. Muuttopäätöksen syntymiseen kietoutui myös uusi työpaikka. Paikkakunnalta muutto edellytti kuitenkin olennaisesti myös aktiivista luopumistyötä, omien paikkaan kuulumisen tuntemusten, sekä kylää ja sen asukkaita kohtaan koettujen velvollisuudentunteiden käsittelemistä.

[V]ielä esimerkiks 15 vuotta sitten mä en voinu kuvitellakaan, ett mä lähtisin johonki Lievestuoreelta, että muuttasin johonki muualle asumaan. Ett tää oli, tää on... niinku koko kylä on vähän niinku oma (...) Tää on niinku mun valtakuntaa ollu [tämä työ], että tietysti luopumisen tuskaakin tässä on, että kun aattelee, että mun pitää tyhjentää laatikotkin ja viiiä kaikki muistot pois mitä täällä on keränny. (...) Kaikkihan täällä on mulle tuttuja, mutta mä mietin, että onneks ne mummit on kaikki

kuollu, joitten luona mä aina kävin, että onhan täällä paljon mummoja joitten luona mä joskus käyn, mutta ei oo semmosia, joilla mä aina kävin. (...)

Mutta nyt mä en enää aattelekaan, että oisin heti jäämässä osa-aikaeläkkeelle, ku tää kuitenkin tää työ tuo semmosta haastetta ja uutta, (...) innostusta ja motivaatiota lisää. Että kattoo nyt miten se rupee menemään. Aikasemmin mä olin ihan varma, että heti kun mä pääsen, vaikka 58-vuotiaana. Jos työ tuntuu niin mukavalta, niin malttaaks siitä lähtekään pois, sen näkee sitten. (...) Mutta töitä joutuu tekeen, se on ihan varma juttu, että ei siellä helpommalla pääse, että oisin mä täällä (...) helpommalla päässy, se on selvä juttu. Mutta kyllähän työn pitää olla sellasta, että siinä on jotain mieltä tehä, ja haastetta pitää olla. (...) Onhan mulla nyt kuitenkin paljon kokemusta aika usealta alalta sillai, että ei oo tässä oikeestaan päässy vanhentuun. (...)

Tein toisen haastattelun juuri sellaisena päivänä, jolloin Eeva oli lajittelemassa tavaroitaan vanhassa työhuoneessaan muuttoa ja työpaikan vaihtoa varten. Eeva koki työstään ja Lievestuoreesta irtautumisen hetkellä korostunutta lojaalisuutta ja kiitollisuutta erityisesti kylän vanhusväestöä kohtaan. Tulkitsen tämän kiitollisuuden yhdessä paikkaan kuulumisen tunteen kanssa osaltaan motivoineen häntä toimimaan vuosikausia periksiantamattomasti oman kylän palveluiden puolestapuhujana. Tämä rooli oli osaltaan tuonut Eevalle mahdollisuuden laajentaa sosiaalista verkostoaan sekä omassa maakunnassa että valtakunnallisesti, ja kehittää omaa asiantuntijuuttaan monilla aloilla. Osin näiden resurssien ja kontaktien avulla hänen työuransa kääntyi uuteen nousuun, ja mahdollisti hakeutumisen uuteen työpaikkaan toisella paikkakunnalle. Iloa uudesta haastavasta, paremmin palkatusta ja mielekkäästä työstä kuitenkin himmensi huoli kotikylän palveluiden tulevaisuudesta. Hän ei halunnut jättää myöskään luottamustehtäviään niin, että paikalliset yhdistykset jäsenineen joutuisivat puolaan, vaan lupasi jatkaa joitakin sitoumuksiaan niin pitkään, että tilalle löytyy uusi aktiivi.

Luopumisentuskan ja huolipuheen ohella näin Eevan olemuksessa ja kuulin hänen puheessaan helpotusta siitä, että ajoittain ahdistavat pienet ympyrät vaihtuisivat pian uusiin vapaampiin kuvioihin. Uusiin kuvioihin, joissa olisi helpompaa elää vanhoista kaavoista vapaata, enemmän ”uuden minän” näköistä elämää. Tulkitsin, että Eeva koki edelleen syvää kiintymystä kotipaikkakuntaansa ja sen ihmisiä kohtaan, mutta ei kokenut enää yhtä vahvasti kuuluvansa sinne, heidän joukkoonsa. Tuttu kylä ei enää ollut samalla tavalla kotoisa kuin ennen. Omat lapset oli turvallisessa ympäristössä kannateltu itsenäiseen elämään, kylän läheisimmät vanhukset saateltu haudan lepoon tai palvelutaloon. Elämässä oli nyt tilaa uusien dispositioiden mukaisten käytäntöjen toteuttamiselle, itsensä kehittämiselle, työssä pätemisen tarpeille, uudelle ihmissuhteelle ja uusille harrastuksille. Vanhalla kotikylällä vanhoista taipumuksista oli vaikea irrottautua, koska muiden auttamiseen ja huomioimiseen ikänsä sopeutuneen naisen oli vaikeaa jämäkästi kieltäytyä jatkuvasti täyttämästä muiden asettamia odotuksia. Uudet dispositiot antoivat kuitenkin odottaa itseltä jotain muuta, joten oli helpompi lähteä pois ja aloittaa uusi elämä jossain muualla.

5.2 Ulkopuolisena omien joukossa

”Mää en oo tästä kylästä päässy mihinkään”

Loppuvuodesta 2010 haastattelin Kerttua. Tapasimme koululla, jolla Kerttu opetti. Istuimme opettajan kateederin molemmin puolin kumpainenkin aluksi hieman jännittyneinä. Huomasin, miten Kerttu suhtautui minuun tapaamisemme aluksi hieman varautuneesti, varsinkin kun kerroin, että olen keskittynyt erityisesti naisten elämäntarinoiden keräämiseen: *Naistutkimustako sinä sitten teet?* ”Naistutkimuksella” oli selvästikin hieman epäilyttävä kaiku Kertun mielessä, mikä ei ole mitenkään poikkeuksellista varsinkaan perinteisempiä elämänvalintoja tehneiden naisten kohdalla. Vaikka haastattelu käynnistyi hieman tunnustellen, vuorovaikutus vapautui pian ja parituntisen anti oli rikas.

Analyyssia tehdessäni tajusin, että pääsimme heti haastattelun alusta alkaen kiinni siihen, mitä pidän Kertun haastattelun ydintarinana. Tarina koskee ristiriitaisia tuntemuksia ja ambivalenssia, kahteen eri suuntaa repivien tarpeiden, tavoitteiden ja tunteiden käsittelyä, kognitiivista dissonanssia ja uuteen tasapainotilaan pyrkimistä (ks. Festinger 1962, vrt. tutkijan tarina 3.3.2). Kerttu on opinnoissaan ja työssään menestynyt nainen, joka on saavuttanut suhteellisen arvostetun aseman paikallisyhteisössä. Kouluja käyneelle naiselle vahva paikallinen kiinnittyminen ja Lievestuoreelle jääminen näyttäytyy kuitenkin väheksyttävänä ja alempiarvoisena kuin sieltä lähteminen. Yhtäältä Kertun itseymmärryksessä korostuvat jämähtäminen, käsitys omasta kyvyttömyydestä tarttua mahdollisuuksiin ja ottaa vastaan kunnianhimoisia haasteita. Hän vertaa itseään oppikouluaikaisiin ystäviinsä, jotka lähtivät opiskelemaan ja töihin ”maailmalle”, sekä kokee ulkopuolisuuden tunteita suhteessa työyhteisönsä kaupunkilaiskollegoihin (Rogaly & Taylor 2009, 143). Kerronnassa häilyy vahvana myös toteutumattomiksi jääneiden nuoruuden haavekuvien sekä sukua kohtaan koettujen velvollisuudentunteiden ja ”äitimisen halun” (Jokinen 1996) välisen ristiriidan työstäminen. Kerttu moittii itseään sekä turvallisuushakuisuudestaan että riittämättömyyden tunteistaan, ja on pyrkinyt erityisesti jälkimmäisistä tuntemuksista määrätietoisesti eroon, kohti seesteistä elämää ja sisäistä kasvua.

Paitsi että Kerttu valotti minulle elävästi kokemuksia omasta elämäkultustaan, hän kutoi oman ”kohtalonsa” vaiheita taiten yhteen paikkakunnan ja yhteiskunnan vaiheisiin. Aivan erityisesti hän pohdiskelee oman elämänsä suuntautumista sukunsa historian kautta, hakien sukutarinoista esimerkiksi vahvan paikallisen kiinnittymisensä ja turvallisuushakuisuuteensa selitystä. Monet lapsena kuullut tarinat käsittelevät edellisten sukupolvien kamppailua köyhyyttä, vilua, nälkää, sotaa ja vainoa vastaan.

Se jotenkin se, Suomen itsenäistymisen vaiheet on kasvaneet niin kun sisään minuun. Elikkä isän isä kuoli, se kuoli siellä [talvi]sodassa, että isä jäi orvoksi, oisko se ollu 9-vuotias, ett se on vaikuttanu sitt minun isän elämään paljon se. Mutt ett mää en osaa itse vielä ihan ymmärtää, että miten se minun elämään on vaikuttanu, mutta on se

varmaan vaikuttanu. (...) Jotenkin se ehkä liittyy tämmöseen vastuuntuntoisuuteen ja siihen, että toisista on pidettävä huolta, ja semmisiin asioihin. (...) Äitikin oli varmaan 9-vuotias tullessaan Lievestuoreelle evakkoon. (...) Ja ne muistot tänne tulosta [evakkomatkastasta] on traumaattisia, ku ne joutu sitten, junalla tulivat ja pommituksia karkuun pakkasella, talviyönä. Ne ovat jälkensä jättäneet sitten pienen lapsen maailmaan. (...) Me lapset kuunneltiin sitten kanssa, että miten huonosti niitä punavankeja kohdeltiin [vuonna 1918], ja mummon tausta oli varmaan sieltä lähtöisin. (...) Nää on niitä mun lapsuuden kertomuksia, sieltä ne mun ajatukset varmaan sitten kumpuaa kaikki, että ne on joutunu taistelemaan siitä elämästään silloin. (...) Kun mää sanon siitä turvallisuushakusuudesta, niin se vois mulla kummuta sieltä. Ett jos mää oon kasvanu, tai mut on kasvatettu semmoseks, että elämä olis tasasta ja rauhallista, se vois olla yks. Kyllähän näitä aina pohtii tämmösiä, mistä kaikki tulee, niin tuo vois olla looginen selitys.

PK: Liittyys se sulla se turvallisuushakusuus minkälaisiin asioihin?

No se, mää niinku aattelin, ku mää en oo tästä kylästä päässy mihinkään, mää oon vaan täällä – ja mää oon *vaan* täällä! Mikä ei musta oo ollenkaan huono asia tällä hetkellä. Että mää oon ihan tyytyväinen, koska kyllähän, kyllähän mää oon sitten keksiny itselleni niitä asioita. Että jos ei pääse näin leveesti [levittää käsiään sivulle] eteenpäin niin sitten mennään syvyysunnassa. Semmosia.

Lapsuus oli oikea lapsuus

Edeltävien sukupolvien kokemaan rinnastettuna kuva Kertun omasta lapsuudesta ja nuoruudesta piirity huolettomana, auringonpaisteisena ja onnen täyteisenä – varsinaisena idyllinä *Melukylän lasten* tapaan.

Lapsuus oli oikea lapsuus, muitten lasten kanssa – se oli ihanaa [naurahtaa]! Tosi mahtavaa aikaa, että on niinku tosi hyvät muistot lapsuudesta. (...) Ylioppilaaks asti käytiin tossa, meitä oli 6 tyttöä, käytiin tiiviisti yhdessä. Me harrastettiin lentopalloo ja tanssia ja, no siinäpä se varmaan olikin. Pesäpallookin mää pelasin silloin jossain vaiheessa, elikkä täällä se on hyvin tyyppillistä, pelataan lentopalloo ja pesäpalloa. (...) Se tanssiharrastus oli sitten vähän myöhemmin, kesti siihen 24 ikävuoteen asti, jol lonka totesin, että pitäs varmaan ammattikin hankkia.

PK: Niin, että se meinas mennä jo vähän ammatin puolelle?

Niin, käytiin tanssikursseilla ja edistyttiin tosi hyvin, että voi harmi, kun lopetettiin sitt joskus se! Mutt olihan sitä mentävä sitten koulutukseen ja saatava ammatti, että saa rahaa. Mää en niinku nähny sit vaihtoehtoja siihen, ett mää en ollu mikään rohkee ihminen, että mää oisin vaan lähteny tanssien tuonne etelä-Suomeen taikka johonkin maailmalle. (...) Ett me käytiin Jyväskylässä paljon tunneilla ja yritettiin päästä millon mihinkäkin kurssille ja, mutta se oli vaan semmosta omaa harrastamista, sitä hiomista, että kuinka pitkälle siinä vois päästäkään. Mutt sekään ei ollu mulla mitään tietosta ja tavoitteellista, että sitä vaan meni kun oli tottunu menemään. (...) [M]un koulu nyt meni ihan mukavasti, että mää oon semmonen keskitason taapertaja ollu koko ikäni, että en oo ikinä yltäny mihinkään [naurahtaa], mihinkään huippusaavutuksiin että, eikä mulla oo ollu siihen tarvettakaan varmaan että, niinku jälkeenpäin miettiny että voi että, ku ois vähän enemmän tehny töitä tai jotain, niin mihinkä sitten oliskaan päässy, mutta en mää tiä sitten oikeen, että ei mulla ois sitten kyllä resurssit riittäny sitten mihinkään, mihinkään kauheisiin huippusuorituksiin. (...)

PK: Mites tota, olikse se tavallaan sitten ihan itsestään selvää se yhteiskouluun meneminen ja hakeminen ja tällanen?

[Naurahdus] Sillon sinne pyrittiin, sinne piti ansaita paikka, ja sinne piti päästä ja siten kun sinne pääsi, niin se oli *tällä kylällä* ilmeisesti aika hieno juttu. Kun sillonhan oli jako, mää en nyt historiallisesti ihan varmasti tätä jakoo tiä, mutta toiset meni kansalaiskouluun ja toiset meni yhteiskouluun, ja jos pääsi yhteiskouluun niin sai opiskella kieliä ja... mahdollisesti matikkaa pitemmälle ja mitä kaikkee sitä saikaan opiskella. (...) Mää vaan hakeuduin sinne, mää halusin pyrkiä sinne, emmää usko, että siinä sitäkään oli, että kaikki muutkin menee sinne. En mää sitä voi muistaa enää, mutta varmasti siinä oli se. (...)²⁴

Joo, no sitten kun päästiin ylioppilaaks, meillä oli tosi mukavaa, meitä oli tosiaan ne kuusi tyttöä ja meillä oli hauskaa, ja tota kaikkea mahdollista tehtiin mitä nuoret tekee. Ja sitten, sitten kun he lähtivät opiskelemaan niin meiltä tavallaan niin kun päättyi se tällainen kiinteä yhdessäolo, eikä oikeastaan nytkään olla tekemisissä. (...)

En mää voi tanssia läpi koko elämän

Kertulla nuoruuden siirtymävaihe lapsuuskodista koulutukseen ja täysin itsenäiseen aikuisuuteen oli varsin pitkä, kun sitä verrataan muihin haastattelemiini naisiin. Hänellä oli hyvin selkeästi muotoiltu ammatillinen tavoite, jota kohden hän pyrki ylioppilastutkinnon jälkeen monta vuotta. Useiden välivuosien aikana nuori ylioppilas pääsi tekemään opettajansijaisuuksia ja kypsyi vähitellen ammatinvalintaansa – ”ottamaan vastuuta elämästään”, niin kuin hän itse asian ilmaisee. Oikeanlaisella kouluttautumispäätöksellä oli useimpiin muihin naisiin, erityisesti joustotyöläisnaisiin ja hoivaajanaisiin verrattuna korostuneen suuri merkitys tässä vastuunotossa. Kertulle ei ollut se ja sama millaiseen koulutukseen hakeutuu. Myöskään oman elannon ansaitseminen pelkillä opettajansijaisuuksilla ei riittänyt, vaan oli lunastettava vanhempien ja aivan erityisesti omat kouluttautumishaaveensa aikanaan syrjään sysänneen isän odotukset opiskelemalla tosissaan ja varmistamalla sitä kautta paikallisesti suhteellisen arvostettu ammatillinen asema. Kun ikää alkoi olla jo reilusti yli 20 vuotta ja mielessä haave omasta perheestä, oli aika ottaa vastuuta tätäkin toivetta ajatellen.

PK: Mä oikeastaan aattelin... että jos osaisit jotenkin valottaa, mitkä sitten on ollut semmosia käännekohtia tai jotain tämmösiä niin kun tapahtumia, jotka niin kun on vienyt sitä sun elämänkulkua eri suuntiin.

No tota... Varmaankin sitten se vaihe, kun mun piti tosissaan ruveta miettiin, että mitä teen tämän elämäni aikana, että mää saan palkkaa. Et ne pohdinnat silloin, että täytyy ammattikin hankkia, että en mää voi tanssia läpi koko elämän. Ett se on se yks, ja tota – ehkä semmonen vastuunotto viimein siitä, että mitä mää teen.

PK: Mistäs se syntyy? Mistä se tavallaan herääminen tuli sitten?

²⁴ 1950-luvulta alkaen vanhemmat alkoivat haluta lapsilleen entistä parempaa koulutusta yhä määrätietoisemmin. Vuonna 1950 neljännes ikäluokasta ja 1960- ja 1970-lukujen taitteessa jo 60 prosenttia suuntasi keskikouluun. Kansakoulun neljännen luokan jälkeen haettiin oppikoululuokille. Perheen varallisuudella oli myös vaikutusta koulu-uran valintaan. Kansakouluopetus toimi lyhyempänä reittinä työelämään ja ruumiilliseen työhön. Sotien jälkeisissä niukkuuden oloissa kansakoulu oli erityisesti maaseudulla perinteisen agraarisen tuotantotavan ja elämänmuodon puolestapuhuja, ja maataloustyön arvoja korostava kasvatuseriaate jatkui aina 1970-luvun peruskoulu-uudistukseen saakka. (Andreasson & Helin 2000, 44.)

En minä tiedä mistä se tuli. Jos sitä kuus vuotta kysyttelee, niin kai se sieltä viimein tulee [raikuvaa naurua]. Joo, että olihan mulla tavote, mulla oli selkee tavote, että musta tulee liikunnanopettaja ja sillä siisti. Ja sit mää oisin kans mennyt naimisiin ja saanut lapsia, ja elänyt elämäni ja sitä rataa, mutta. Mutt ett just niin kuin sanoin, niin se elämä järjestää sitä jäynää sopivasti, että sitten pitää vaan aktivoitua ite enemmän. Ett ei sulle tulla tarjoamaan mitään vaan sun pitää ite hoitaa homma. Hakeutua ja yrittää eri kanavia pitkin.

Kertun ilmaus ”en mää voi vaan tanssia läpi koko elämän” on tässä kohtaa erityisen kiinnostava, koska hän toisaalta kertoi minulle, että tanssi on ollut hänelle aina vain harrastus. Lisäksi hän oli ansainnut jo vuosia elantonsa opettamalla. Kenties tanssijan ura oli kuitenkin se salainen haave, jota hän pitkään liikunnanopettajaksi pyrkiessään vaali mielessään – ei vain uskaltanut lähteä ”tanssien maailmalle”. Kenties lopullinen luopuminen tästä haaveesta konkretisoitui vasta siinä vaiheessa, kun hän teki viimein konkreettisen valinnan ja aloitti luokanopettajakoulutuksessa.

PK: Oliko sulla jotenkin kuitenkin aika turvallinen se nuoruus, ja silleen ett sää jotenkin sait rauhassa kysytellä... [puhetta päällekin]

Oli, kyllä kyllä, joo. Sen suhteen mulla ei oo niin kun ollut mitään sellasia... ongelmia. Että mää oon jostain syystä vaan aina loksautanut siihen paikkaan, että tässä mää teen tän jutun ja tästä mää meen näin eteenpäin. Että ei hirveetä, semmosia kuoppia ole tullut eteen, ja jos onkin tullut niin sitten taas on mietitty, että no, mites tästä nyt eteenpäin. Aika onnellisessa asemassa. (...) Mää hain kolme vuotta liikuntatieteelliseen, mutta mää en sinne vaan päässy sitten. Siinä meni se kolme vuotta ensin, ja siten mää tein töitä, ja hainkin varmaan eri paikkoihin, en päässy sitten heti (...). Mää olin tehny opettajansijaisuuksia, pitkiä sijaisuuksia, puolen vuoden sijaisuuksia, ja lyhempiäkin myös. (...) Ja sitten vaan mietin, että kyllä kait sitä vois ammatinkin hommata, ja sais vähän parempaa palkkaa. Ett mää niinku kasvoin työnteon kautta siihen, siihen valintaani. (...) [N]iin sit loppujen lopuks ku alko aattelee, että no, kai tässä vois kouluttautuaakin. Ett ei tää nyt hassumpaa oo. Että tehään nyt sitten tätä, jos tää nyt näin menee. Ihan oikeinhan se on ollu, siis mulla on ainakin semmonen tunne nyt, että hyvin olin valinnut kuitenkin sit – tai valinnu ja valinnu – mutta hyvinhän tää meni. (...) Ihan hyvä tilanne. Ettei sitten niinku itke jälkeenpäin, että jos mää olisin tiennyt niin en olisi ikinä lähtenyt [naurua]. Oishan se voinut olla ihan mikä vaan, jos se sattumasta tuli. Kyllähän sitten tietysti jossain määrin oli semmonenkin ajatus, että onhan tää ihan hyvä homma. (...)

Opettajakuntakin kuulu siihen yläluokkaan

Ett mää oon kauheen tyytyväinen ollu siihen, että mää oon sillä omalla puurtamiselani saavuttanut tämän aseman mikä mulla on. Ja sitten vaan toivon, että toivotaan että se riittää, ettei tule joku vielä sanomaan, että nyt pitäis olla enemmän ja enemmän. Että jos tämä riittää, niin sitten mää oon hirveen onnellinen.

PK: No mites, oot sää kokenu sitten tässä työuras varrella sitten semmosia paineita tai...

Mää oon ehkä itse aatellu niitä paineita enemmän, kun mitä niitä on ulkoapäin tullu. Ja sitten se on, se on niin päin, että mää oon sitten niinku vihdoon oivaltanu, että kyllä tää riittää, ei mun tarvii olla mitään enempää, eikä erikoisempaa eikä, eikä tota ulkoapäin yrittää ottaa kauheesti niitä tavoitteita, jos mää nyt rehellisesti teen tän oman työni, niin se on ihan hyvä näin. Elikkä mää joskus semmosen hienon lauseen jostain luin, että – saanhan elää itseni kokoisen elämän – ja se kolahti kyllä. Ja sitten mää tajusin, että ihan turha niitä on ulkoapäin yrittää niitä tavoitteita haalia. Että kyllä tää työ ohjaa ihmistä eteenpäin ja siihen kasvaa sisään, niin se on ihan hyvä.

PK: Osaat sää eritellä tarkemmin niitä ulkoapäin... Vertaatko itseäsi johonkin tai?

Varmasti, eikös sitä vähän kaikki. No, se on kyllä vähän, se on semmonenkin kysymys, että niin kun eri ihmiset varmaan kokee tän elämän eri tavoin. En minä tiä mistä ne, mistä se minun elämään on tullu se sellanen, että tota vertaa itseään muihin ja aattelee, että toiset tekee kaikki asiat jotenkin paremmin, se on joku itsetuntokysymys ehkä sitten. Mutta jospa tää nyt ois tapahtunu tää kasvu tuolla päänupin sisällä, ett kyllä munkin elämä on ihan arvokas, että ei se vaan se ulkopuolinen maaima oo mikään erityisen tärkeä. Sitten vaan kasaa paineita, jos alkaa sieltä etsiä kauheesti tavoitteita. Tulee niinku itsensä kanssa sinuksi. (...) Nyt taitaa lähteä polveilemaan vähän.

PK: Ei, anna mennä vaan.

Eiku, tännehan tulee kaikki opettajat Jyväskylästä keskimäärin, niin on ihan tota, mukava kuunnella heidän käsityksiään siitä, että mikä on liepeeläinen ja että tota... [naurua] (...) Ehkä se käy mulle niin kun... miten sitä nyt sanotaan... kunnian päälle, kun mä oon itse liepeeläinen. (...) Lähetääs purkaa sillai, että sillon 70-luvulla kun mä olin koulussa niin niin... Pystynkö mä nyt purkamaan sen sieltä sitten... multa häviää ajatus... Mulla on itelläkin siitä niin kaukaa asti se semmonen tietty ajatus, mutta... (...) Ehkä siinä on semmonen, että opettajat on – siis sieltä 70-luvulta – että opettajat on jotenkin ylempiä, kun sitten liepeeläiset on siellä jossain alempana. En mä osaa sitä sen enempää varmaan.

PK: Voisko puhua jostain luokkaerosta?

No just joo [painokkaasti]! Ett silloin se oli ehkä voimakkaampaakin vielä. Mutta tota... ehkä tänä päivänä ei voi puhua luokkaerosta, mutta joku se sama, se joku... joku rajanveto, eronteko vois olla. (...) Joku sellanen tiedostamatonkin, joka vois rakentua, jos sitä mieltis ja pohtis ja purkas. (...) Ett sieltä se varmaan tulee se riittämättömyyden tunne, ett mää en oo osannut tätä ennen kun mää oon tullut töihin. Mä en oo tiennyt tämmösistä asioista mitään, että mä oon oppinut ne nyt vasta tässä matkan varrella. Ne on kuitenkin sellaisia ammattiasioita, että ammattiin kasvetaan, mutta joillakin saattaa olla ne jo oman kotitaustansa puolesta hanskassa ja opiskelemalla täydennetään sitä tietämystä. Mutt mulla se on ollut aikalailla sitä, että mä oon sen oppinut tässä samalla. (...) [Omana kouluaikana] tavallaan opettajakuntakin oli sit niin kun, kuulu siihen yläluokkaan. (...) Ett tota, ensin oli nämä herrat ja sitten oli muut kai. (...)

Mä oon nyt tässä ja mä tavallaan käytän sitä valtaa

Vähän ehkä sit jotenkin sillai vieraantunut olo siihen nähen, että mää oon tässä ite. Niin, että oonks mää nyt sitten, oonks mää nyt sit *se*.

PK: Ai niin kun jotenkin vallassa silleen, tai jotenkin ylempää luokkaa tai?

Niin, niin.

PK: Niin, mites sää ite miellät sen?

Niin, väistämättä. Eihän tälle voi mitään. Siis, mää oon nyt tässä ja mää tavallaan käytän sitä valtaa, ett se tulee tämän työn myötä. Että kun osaisinkin käyttää sitä oikein.

PK: Mitäs sitten muitten suhtautumisessa? Huomaat sää siinä jotenkin, että esimerkiksi, vaikka kyläläisten tai ikätovereittesi suhtautumisessa tai jossain silleen, että kun sää oot opettaja ja?

No joo, alkuun varmaan hirvitti se, että hui kauheeta, että täytänkö mä ne saappaat, joihin mää oon astunut. Että ensin mää motkotin, että mää en pääse opiskelemaan mihinkään koskaan, mää en pääse. Ja sit kun mää pääsin mää kauhistuin, et kauheeta mitä mää nyt teen, et mää oon päässyt sinne. Et nythän se vasta alkaa se vastuunotto ja kaikki, että pystynkö mää täyttää nää saappaat, joihin mää oon astunut. Ja myös sitten kun tuli töihin niin riitänkö ja pystynkö tämän hoitamaan tämän homman. Mutta sitä vaan sitten jotenkin uskoo itseensä, että no, jos tää riittää niin osaan ne. (...)

PK: Mää en nyt tiedä... mutta jotenkin, koetko sää siis, että siinä sun epävarmuudessa ois jotenkin semmosta vaikutusta sielläkin, että sä ett tuu niistä yläluokkasista tai semmosista... [Kerttu keskeyttää.]

Varmaankin joo. Kyllä mää tässä koko ajan oon miettinyt mitä mää oon puhunut, että jestas sentään, että niin kun niin varmaan jotain sellasta. (...)

Radikaalisti primaarisosialisaation puitteista poikkeavaan toimintaympäristöön elämänkulkunsa aikana siirtyville on yleistä, etteivät he enää koe kuuluvansa siihen sosiaaliseen piiriin mistä ovat lähtöisin, mutta jäävät ulkopuolelle myös uudesta viiteryhmästä ja sosiaalisesta maailmasta (kentästä), jossa elävät (Alakoski & Nielsen 2007; Järvinen & Kolbe 2008; Reay 2001). Ulkopuolisuuden tunteet voidaan nähdä yhtenä esimerkkinä pienestä kärsimyksestä. Pientä kärsimystä elävä kokee, ettei hänellä ole syytä valittaa, ongelmat vaikuttavat ikään kuin keksityiltä, kun niitä suhteutetaan todelliseen köyhyyteen tai vaikkapa aiempien sukupolvien sota- tai evakkokokemuksiin, nälkään ja lapsuusajan todelliseen niukkuuteen, kovaan työntekoon pienillä kotitiloilla tai tehtaissa. Pieni kärsimys tuntuu ahdistuksena, alemmuuden kokemuksina ja huonona itse-tuntona, mutta myös psykosomaattisina, fyysisinä kokemuksina. Esimerkiksi sosiaalisen nousun kokeneet pyrkivät esimerkiksi terapioiden avulla vahvistamaan itsetuntoaan, löytämään oman sisäisen rauhansa ja ”keksimään oman elämänsä” eheäksi ja hyväksi, kuten Kerttukin on tehnyt (myös Järvinen 2010, 234).

Mulle on annettu nämä palikat ja mää näistä rakennan

PK: Palataanko vielä sitten vielä vähän vaikka sinne ammatinvalintavaiheeseen. Oliko sulla nuorena tyttönä selkeä näkemys elämästä tai olisiko sulla jotain suunnitelmia?

Voi että, valitettavasti: naimisiin ja lapsia [naurua]. Voi että kun ois viisaampi nuorempana! No ei se mitään, ihan hyvinhän se on mennyt. Mut niin kun just sitä, että mää oon koko ikäni tässä kylässä ollut, mennyt naimisiin ja saanut lapset ja ei mulla sellasta oo tullut, että tätäkö tää elämä on, ei koskaan. Että kyllä mää oon sit keksinyt sen oman elämäni... ett miten mää pääsen tavallaan kasvamaan, että mää en oo jämähtänyt kuitenkaan siihe, että elämä on tasasta virtaa päivästä toiseen, että tätäkö tää nyt on. Niin onneks en oo sellaseen jämähtänyt, mutta kyllähän se on tällaista aaltoilua. Välillä ei pääsekään eteenpäin, vaikka haluais kuinka, että tää muuttuis, niin ei tää muutu mikskään, tätä se nyt on ja sit taas se elämä vie itsessään. Että mä uskon johonkin kohtaloon, joka vie ihmistä koko ajan eteenpäin. Että jos vaan ite haluaa ja on aktiivinen, ja intoo riittää, niin aina keksii jonkun väylän. Sama se on missä mää elän. En mää eläs varmaan ajatusmaailmani mitenkään muuten. Että mulla on joku sellainen kohtalo, että mun täytyy mennä läpi tällaisia vaiheita. (...)

Mää oon hirveesti lukenut näitä itämaisia filosofioita ja sieltä mää oon sitä omaa... Tai mää en tiedä onko se tietosta, vaan se on vaan tapahtunut. Et sieltä se niin kun semmonen kohtaloon uskominen tulee, ja tota siinä sitä mennään syvyyssuuntaan kun ei

päässyt tälleen leveyssuunnassa levittäytymään maailmalle. (...) Mulle on annettu nämä palikat ja mä näistä rakennan. En tiedä sit vaikka se ois ollut missä muussa pikkukylässä maailmalla hyvänsä niin ne olis ollut ne samat palikat kuitenkin siihen sisäiseen kasvuun.

Semmonen kokemus oli joskus Lapiin matkalla. Siellä keskellä ei mitään, että kun ajetaan autolla älyttömiä matkoja ja sit yks kaks tulee, mikähän kylä se Norjassa oli semmonen valkoinen nykyaikainen hieno iso kaupunki siellä. Mää ajattelin, että mitä nää ihmiset tekee täällä keskellä ei mitään. Että miks täällä on tällöinen paikka. Että se muu maailma, se on tuolla ihan muualla, ett miks nää on täällä jossain tyhjyyden keskellä. Se oli semmonen ihmeellinen ajatus, että niinhän minäkin on täällä Lievestuoreella, keskellä ei mitään, että mulla on omat palikat mistä mää rakennan. (...) [M]ää oon ajatellut, että ois se aika kauheeta ollu syntyä johonkin miljoonakaupunkiin, vaikka New Yorkiin ja siellä elää sitten elämäänsä. Mitä se sitten ois ollut. Mut tässä ollaan. Tää on tää paikka ja tässä olen enkä muuta voi.

5.3 Elämä, joka on pelkkää pätää

”Yritän kalastaa missä vaan vähänkin haiskahtaa työltä”

Haastattelin Pirittaa ensimmäisen kerran tammikuussa vuonna 2003, kun hän osallistui työllisyshankkeen järjestämään ohjaavaan koulutukseen. Ensimmäinen haastattelu keskittyi pääosin vähäisten paikallisten työllistymismahdollisuuksien sekä Pirittan palkkatyön ja opiskelun asettamiin vaatimuksiin nähden haastavan perhetilanteen puntarointiin. Piritta naureskeli kuivasti työvoimaviranomaisten puheelle tulevaisuuden työvoimapulasta, joka pyrki valamaan jonkinlaista toivoa työn vakiinnuttamisesta. Ohjaavassa koulutuksessa puolestaan painotettiin hänen mukaansa liikaa jatko-opintojen merkitystä työllistymisen edistäjänä. Pirittan näkemys oli, että hänen elämäntilanteensa kahden kouluikäisen, lievästi vammaisen lapsen äitinä tekee opintojen aloittamisen taloudellisesti tai ajallisesti mahdottomaksi vaihtoehdoksi. Ohjaaville koulutuksille ominainen aktivointipuhe selvästi ärsytti työhaluista ja työtä jatkuvasti aktiivisesti hakenutta naista. Pirittaa uhkasi seuraavana kesänä ensimmäistä kertaa pudotus ansiosidonnaiselta päivärahalta Kelan työmarkkinatuella. Aktiivisen työnhakijan roolin pelaamiseen kuuluu, että kursseja tai toimenpiteitä ei jätetä kesken, vaikei niistä mitään välitöntä hyötyä itselle olisikaan.

On käynyt selväksi että työttömällä ei oo mahdollisuutta

PK: Sää voisit vaikka ihan kertoa mulle ekaks vähän että minkälaista sulla on ollu täällä kurssilla, mitä oot tykännyt tai on päällimmäisenä mielessä?

No, alussa oli ihan siis hauskaa, mutta sitten kun se on enemmän painottunu tohon vaan, että opiskelemaan, opiskelemaan ja mää tiiän, että mulle se ei oo mahdollista, ni onhan se sitten latistanu että, että sitten ku ei oo mitään muita vaihtoehtoja annettu, että opiskelemaan, opiskelemaan. [N]e sanoo vaan, ett etäopiskelu, sen saa tehdä iltasin, ett jos oot työkkärissä, mutt eihän se, mites teet ku oot, on lapset ni mitään, ett mitenkään. (...) Mut kyl mää loppuun asti oon joo, olen ilman muuta, en mää koskaan jätä kurssia kesken vaikka ei näistä aina mulle niin hirveesti hyötyä oisikaan. (...) Elikkä silleen aina yritän, yritän kalastaa kyllä, että missä vaan vähänkin haiskahtaa työltä, koska sitä ei koskaan tiedä että mitä siitä jatkossa seuraa. (...)

PK: Mutt ett tavallaan tää ei sit niinku ratkase kuitenkaan niitä ongelmia mitkä sulla on?

Ei siinä mielessä että niitä keinoja. (...) Kun on käyny selväks että ei oo, ett työttämälä ei oo mahdollisuutta. Että menettää ne työttömyyspäivärahat, kun lähtee opiskelemaan – niin kun tietää ett se ei oo mahdollista. Ni sit vähän välillä turhauttaa se ett ”no, nyt etitte kirjasta ett mille alalle haluatte”. Ja sitte ku mää oon sanonu että mää en halua – ”no kyllä se ihan hyvää tekkee kahtoa siitä kirjasta” [naurahdus]. Siinä vaiheessa mulla sitten aina välillä keittää, että mää sanon että ”no kun ei kiinnosta niin ei kiinnosta”. Ku emmä viitti semmosta turhaakaan sitte tavallaan tehdä.

PK: Niin. No tota, kyseenalaistat sää miten paljon sitten tämmösiä kursseja yleensä?

Ei, kun mun mielestä tää on varmana todella hyvä monelle, varsinkin tämmösille hiljasille, ja musta tuntuu jolla ei niinku... jotka ite ei oo saanu aikaseks mieltää, että jos vaikka olis mahdollisuus lähteä kouluttamaan itteäsä. (...)

En mää tiä miten muut tietenkään kokee, mutta mun tilanne on kuitenkin vähän eri, kun mää en sitä opiskelupaikkaa niin hirveesti hae. Niin välillä tuntuu ett se painotuu siihen. Että niillä on nyt tarve siitä, että ne saa mahdollisimman monta opiskelijaa, että voi johonkin laittaa että saatiin niin ja niin monta opiskelijaa. (...) Sen verran sillä oli vaikutusta, että miehenkin kanssa pohittiin yhdessä tätä mun, mun mahdollisuutta opiskella tai näin. Todettiin, että tällä hetkellä se ei todellakaan, siihen ei ole mahdollisuutta. (...)

Ett sen takia nää koulutukset on huonoja, töihin kun lähtee niin sit saa sen rahan millä maksat ne hoitajat. Eihän siitä koskaan mitään muuta sitten jääkään käteen, mutta kuitenkin pystyy ite menemään kotoo pois, mutta koulutuksessa se ei oo mahdollista. (...) Ei saa palkkaa ni ei voi maksaa niitä hoitajia. Samat kulut tulee, yleensä tulee siten enemmän vielä ku tulee matkatkin ku niitäkäänhan ei koulutuksen ajalta korvata mitenkään. Työelämässähän sä saat verottajalta, kurssilla ku oot niin ett saa mistään, tai koulussa. (...)

Ett sillon mää aina ku mää oon töitä saanu niin sillon mää oon sen riskin ottanu, että mää oon aatellu että kyllä mää nyt jollakin konstilla, sitte mää saan palkattua semmoset hoitajat niille, että ne saa piettyä sen rutiinin kunnossa. (...)

Miksei ne vois tosiaan ajatella, että ihmisiä on eri elämäntilanteissa

Että onhan mulle sanonu nyt nuo ammatti-ihmiset, että etkö sää vois mennä sosiaali-toimistoon, pyytää sillee että et hakiskaan enää töitä. Mutt en, emmää tota osaa lähteä sille linjalle ollenkaan. Koska kuitenkin suurimman osan päivästä, (...) mullahan on lapset koulussa, musta tuntus hullulta, että mää saisin siitä jonkun rahan että mää ootan niitä kotia. Ett sehän ois ihanteellinen jos mää saisin puolipäivätöitä, että mää oisin sen ajan mitä ne on koulussa. (...)

Että määhän silleen, että jos mulle sanoo että – ”tossa on noin paljon rahhaa, että nyt voit tehdä, ei tarvi mieltää mitään” – niin voi että, mää saisin vaikka kuinka tehtyä lissää vaikka mitä! Ja sit varmaan rupeaisin niinku kehittämäänkin. Kun mullahan yks semmonen oli. Mää kysyinkin yhdessä vaiheessa työvoimatoimistossa, että onko mahdollista että mää saan ruveta kutomaan mattoja myyntiin? Mää aattelin, että sehän ois niin kun pien tulonlähde. Mutt sitte selvis että ei kannata tehdä, ett se sano suoraan, ett sun kannattas tehdä silleen että oot puol vuotta työttömänä ja puol vuotta kudot niitä mattoja ja myyt. Niin mää sanon että ei siinä puolessa vuodessa, ei siinä kyllä hanki yhtään. (...) Ett jos sulla ois mahdollisuus ett sää tiet, sulla ois ainakin se pieni perusturva siellä, ett jos sää tätä vaikka yrität niin se kannustas, sää voisit yrittääkin sitä että onnistuuko. No nyt ei uskalla ottaa riskiä. Ei voi ottaa riskiä ku ei tiedä, että jos se meneekin pieleen ja sitten ett saa yhtään mistään mitään. (...)

Tuntuu välillä, että miksei ne vois tosiaan ajatella että kun ihmisiä eri tilanteissa, elämäntilanteissa. (...) Ett pitää taistella jatkuvasti, joka asiasta pitää taistella, että mikään ei oo semmoinen että tietäs ett ahaa, että no toi kuuluu mulle! No, mää ilmoitan että mulle kuuluu se niin mä saan sen. Ei, ei semmosta niin kun oo (...)

Että mää oon laittanu perheen, perhesuhteet etusijalle ja jättäny ne muut sitten, ett ne hoidan jos pystyn. (...) Että nytkin koko ajan kauheesti paine siitä ett se toimeentulo loppuu. Ett jos mää hoidan perheeni niin toimeentulo loppuu. Ett ei oo mitään semmosta väylää missä vois mennä ja kattoo. (...) Tietenkin se ois mukavaa, kun yhteiskunta pystys takaamaan kaikille töitä, jotka sitä haluais, että ainakin mahdollisuuden siihen. Mutt tota, ei se takaa sitä jos ne sanoo että Helsingissä on töitä, ett mee hakeen sinne. (...) Että ei se välttämättä oikeen onnistu ett lähtee, läheppäs perheenäiti siitä vaan Helsinkiin viikoks töihin ja viikonloppuna käyt kotona, niin ei siitä tulis mitään. (...)

Ne käyttää sitä hyväkseen, ett se on se puol vuotta – pois

PK: Miltäs se [työttömyys] tuntu sillon ensimmäisellä, tai ensimmäisillä kerroilla?

Sillon se oli rankkaa, ett sillon tuli justiin tää että "mikä mussa on vikana, miksen mää kelpaa, miks mää oon niin huono". Tuli nää syyllistämiset ja tämmöset. Ja sitten vaikka kuinka etti ja etti, ja laitto papereita ja vaikka mitä, mutku ei niitä ollu. (...) Ett sit kun töihinkin meni, niin sitä teki niin paljon kun sielu sieti, että tavallaan – "kyllä mää oon hyvä, kyllä mää oon hyvä". (...)

[S]iihen tottuu tähän pätkähommaan. Ett alussahan se oli että voi, mää saan vaan näitä pätkiä! Että mikä mussa on vikana kun mää en saa töitä? Mutt sitten kun huomaa että haa, että siellä on paljon muitakin, jotka on oottamassa niitä samoja pätkiä, niin siihen on niinku sopeutunu. Että sitä vaan nykyään oikeestaan elääkin ja toivookin, että voi kun saisin taas sen pätkän [naurua]. (...) Se tuli sitten ajan kanssa, (...) huomaa kun rupes kattoon, että ketä loppujen lopuks sinne työttömyyskassaankin menee, tai sitten ketä hakee niitä työpaikkoja. Niin kun rupes kattoon niitten koulutuksia ja tämmösiä (...), että onpas siellä jo pitkälle koulutetutkin työttömänä. Ett sillon niinku tajus että ei se välttämättä oo minussa.

PK: Mites ylipäätään niinku toi työvoimahallinnon rooli sun elämässä, näitten just kurssien ja muitten kautta?

Niiltähän mää oon näitä pätkätöitä saanu, ne on melkeen järestään kaikki ollu työvoimatoimiston kautta nää pätkätöitä. Ett jonkun verran on sitten ollu, mitä ite on niinku suhteitten kautta saanu, mutt nekin tahtoo olla, että nekin on sitten loppujen lopuks ollu työllisyysvaroin palkattua, ne on vaan tarvinnu jonkun sinne. Ja kun ne tietää niin ne kysyy, että oonko mää [työttömänä ja valmis tulemaan töihin], ja sit ku mää ilmoitan, niin ne ilmottaa työkkäriin että me on löyvetty [sopiva työntekijä]. Ett tällasta se on.

PK: Ett ne tavallaan tekee sitä ennakkovalikointia sitä kautta?

On joo, että sillee on että on soitettu mulle kotiin ja kysytty että oonko mää tällä hetkellä työttömänä. Että onko mahdollista päästä näille, näille rahoille. Ett siinä mielessä itelle tullee, tuntuu että tulee hyvä olo kun kysytään. Mää tiedän että no, mää kelpaan kyllä, ett kun niillä vaan olis rahaa palkata niin kelpaisin. (...)

Kun ne saa työllistää näille kunnalle ja valtiolle näitä puolen vuoden pätkiä niin paljon kun nää rahat riittää, niin siinä ei oo tulevaisuutta, sen tietää, ett ne käyttää sitä hyväkseen ett se on se puol vuotta – pois. No ehkä vuojen päästä uuestaan puol vuotta – pois. (...)

Mutt ei sen puoleen, että onhan mun nyt hyvä oottaa – mulle sanottiin nyt viimeks kun mä oon työkkärissä käyny, ett kymmenen vuojen päästä voit valita työpaikkoja, sit on työvoimapula! Mää kyllä kysyin mitä mä teen siihen asti, mutta ei ne siihen osannu sanoo mitään. Jos mä oon sit se kotiäiti vaan ja yritän jostakin löytää aina välillä töitä. (...)

PK: Että ihmisiä tavallaan ehkä vähän niinku varastoidaan vaan ja...

Joo ja sanotaan että oottakaa, joo. Mutt sitte on, mulla itellä kyllä kun mulla on, elämän täyttää joka päivä ni nää mun omat asiat ni, mutt sit ku on ihmisiä semmosia millä ei ookaan sitten enää mitään, jos niille sanotaan, että oota kymmenen vuotta, niin kuinka paljon ihmistä masentaa semmonen! Että jos mä oon tässä yksinäisyydessäni kymmenen vuotta – niin mitä sitten.

Työelämään valmentavilla työvoimapolitiittisilla kursseilla keskeisenä tavoitteena on kurssilaisten itsetuntemuksen, itsetunnon, aktiivisuuden ja elämänhallinnan parantaminen – omien vahvuuksien, heikkouksien ja mahdollisuuksien tiedostaminen työnhakijana ja -tekijänä. Nämä kaikki olivat Pirittalle jo ennestään selviä. Kurssilaisia kannustettiin aktiiviseen urasuunnitteluun, työmarkkina- ja valmiuksien parantamiseen ja tavoitteellisuuteen. Piritta tiesi, ettei välttämättä saisi töitä, vaikka kuinka kävisi kursseja. Työnhaussa hän oli aiemmin ollut liiankin tunnollinen, uuvuttanut sillä itsensä ja tullut huomaamaan, että vika ei ole hänessä vaan työn puutteessa. Paikkakunnalla ei yksinkertaisesti ole töitä ja työt eivät kouluttautumalla lisäänty. Yrittäminen ja vaihtoehtoisten toimeentulokeinojen ideointi on sekin laitettu ”huonoihin puihin” sosiaaliturvaan liittyvillä rajoitteilla.

Työmarkkinoiden pelisäännöt painottavat yksilöllisten koulutus- ja työllistymisurien luomista, yksilön joustavuutta ja liikkumisvalmiutta työn ehdoilla. Itseä on tuotettava kilpailukykyisenä työmarkkinoiden vaatimuksia mukaillen. Erilaisissa työvoimapolitiittisissa toimenpiteissä mukana oleville ei tarjota valmiita työllistymiseen liittyviä ratkaisuja, vaan siirretään työnhakijoille entistään enemmän vastuuta omasta elämästä ja omasta työllistymisestä. Etelään pitäisi lähteä töihin, mutta eihän se perheenemännältä käy päinsä.

Pirittan tarina havainnollistaa ytimekkäästi, miten huonosti aktivoiva työvoimapolitiikka onnistuu kompensoimaan perhevelvoitteiden aiheuttamaa rajoittunutta tulonhankkimiskapasiteettia ja liikkuvuuden esteitä. Työnhakijan on vain joustettava itse, hyväksyttävä systeemin järjettömät säännöt ja sopeuduttava pelin sääntöihin – ja jaksettava taistella, ottaa selvää ja vaatia.

Tulee semmonen hyväksyty olo, ett nyt mä kelpaan

Toisen haastattelun aikaan alkukesällä 2009 Piritta oli onnensa kukkuloilla. Hänet oli vihdoon vakinaistettu toimeen, jota oli hoitanut erilaisina sijaisuuksina ja määräaikaaisuuksina vuosikausia syksystä 2003 alkaen. Vakinaistaminen ei ollut mitenkään itsestään selvä tai yksinkertainen prosessi tilanteessa, jossa työn organisointi muuttui ja tehtävään vakinaisesti valittavalle asetettiin hakuvaiheessa Pirittan koulutustasoon nähden korkeammat vaatimukset. Monien mutkien kautta, eikä vähiten vuosien saatossa hiotuneen taitavan itsensä markkinoinnin vuoksi, hän kuitenkin tuli valituksi. Pirittan räväkkyys ja rohkeus, kyvyt käsi-

tellä hankalia, välillä aggressiivisiakin asiakkaita, olivat nekin tehneet vaikutuksen.

Tää on ensimmäinen nyt semmonen työ missä mä koen, että mä viihdyn oikeesti. Eliikkä mulla on tarpeeks haastetta, mä saan käyttää päätä, mä saan leikkiä numeroitten kanssa [naurahtaa]. Mä saan olla koneilla – niinku mä haastattelussa olinkin, (...) mä sanoin että joo, että tässä yhdistyy kaikki ne mitä mä... Että mä haluan olla ihmisten kanssa tekemisissä, eliikkä tässä on asiakaspalvelua, ja sit mä saan leikkiä näitten koneitten kanssa ja sitten mulla on numerotarkkuus omasta mielestä hyvä, muitten mielestä erittäin hyvä [naurua]. Niin tässä vaaditaan sitä. (...)

PK: No mites tää vakinaistamiskuvio [meni]?

Eli mulla oli tehty määräaikaan vuoden [2008] loppuun ja mähän en sitten tienny yhtään mitään. Ja sit ne vaan (...), sieltä pääpaikalta soitettiin ja kysyttiin, että haluanko mä tehdä määräaikaan tän alkuvuoden – että kun tähän tulee myöhemmin [vakinaisia] paikkoja auki. No mä sanon, että kyllä mä voin määräaikaan. Että silloin ne kyllä mulle sano, yks niistä pomoista, että niin kauheet pääsyvaatimukset on näihin paikkoihin sitten, että koulutustason pitäis olla niin korkea. Niin mä sanon että no, ei se mitään, että tehään se mitä pystyn tekemään. Sit siihen meni ku ne vitkutti ja vitkutti. Niitten piti toukokuun alusta jo tietää, että alkaako. Sit ku ne hakuun tuli [ja] mä kävin haastattelussa, niin mä sanon että joo, kyllä sinne voi joku muu mennä, mutta sanoin että [työparille] suurin osa näistä päämiehistä on uusia. Se ei tienny niitten raha-asioita, mä olin ainut joka tiesi nää raha-asiat ku mä olin tehny tätä ennenkin (...). Se paino sitten niin paljon, että ne kahto että mun kokemus on niin paljon enemmän kun se [koulutus], niin mä sitten sain sen paikan.

PK: Joo, minkälaisia niin kun tavallaan koulutusvaatimuksia niillä sitten ennakolta oli niinku kaavailtu?

No kuule, siellä mitä toisia on niin siellä on tradenomeja. Että sitten jotkut mitä valittiin niin oli oikeus, niinku oikeustradenomeja, ne oli saanu sen puolen. (...) Että minusta ne yllätty sitten, kun paperissa luki, että minut on valittu ja minä olen vaan kaupapakoulun, niinku merkantti on se pohjakoulutus. (...)

PK: Joo, no miltäs susta nyt tuntuu [tämä vakinaistaminen]?

Voi kuule, arvaa vaan! [naurua] Että elämässä ensimmäisen kerran ku saa, tai sanotaan toisen kerran kun tarjotaan vakinaista paikkaa. Ensimmäisellä kerralla en ottanu vastaan, olin niin nuori tyttö, että muutin mieheni perässä niin en voinu ottaa. Että nyt tuntuu ihan siltä että kaikki rupee pikku hiljaa lokahtaan. Että nyt sitten jos ei valtio kaadu niin saa olla loppuikä. (...) Tasapainoa tietenkin ja voi suunnitella tulevaisuutta etukäteen ja miettiä että mitäs, mitäs me voitais tehdä vaikka viiden vuoden päästä tai sillee. Että aikasemminhan se on ollu semmosta hetkessä elämistä ku ett koskaan tienny että mitä voit, että voitko suunnitella yhtään taloudellisesti tai sitten ajallisestikin. (...) Että tuohan se hirveen paljon sellasta turvallisuudentunnetta. (...) Ja ite mä oon aina arvostanu työn tekemistä, ett se mulle itelle tuo niinku hirveen paljon, että tulee semmonen hyväksyty olo, että nyt mä kelpaan, nyt mä kelpaan johki. Että kyllä monta kertaa ku niitä pätkeä teki, aina kehuttiin että oot tosi hyvä, tosi hyvä, mutta ku meillä ei oo rahaa palkata. Tuntuu että voi vitsi, että jos mä oon tosi hyvä niin miksei sitä rahaa nyt jostain vois löytyä. (...)

Ja nythän se on vielä tiukempaa! Että nythän ne ei pysty millään niinku ottaa ku joka paikassa säästetään ja säästetään. Tuntuu että ennemminkin ne yrittäs laittaa ihmisiä pois töistä. Siinä mielessä on ihan uskomatonta *saaha* tänä aikana työpaikka.

Piritta on koko työuransa kapinoinut koulutuksen merkityksen ylikorostumista vastaan. Hän on monissa työnhakutilanteissa joutunut koulutetumpien jyrää-

mäksi, mutta tullut myös huomaamaan, ettei koulutus takaa mitään, vaan työttömyys koskettaa myös korkeasti koulutettuja. Ja huomannut, että koulutettummat eivät edes viihdy niissä työtehtävissä, joihin Piritta on itse kokenut olevansa pätevä ja halukas. Joka tapauksessa hän on kilpaillut samoista työpaikoista kuin koulutetut vähäisemmällä kulttuurisella pääomalla, kompensoimalla koulutuksen vähäisyyttä taidoilla, kokemuksella ja habituaalisilla ominaisuuksillaan. Hivuttautumistaktiikka, joka on vaatinut vuosikausien kitkuttelua välityömarkkinoilla, epätyypillisissä työsuhteissa ja työvoimapoliittisilla kursseilla on vihdoinkin tuottanut tuloksen, josta Piritta on haaveillut koko työuransa ajan.

Piia Silvennoinen (2007) on väitöskirjassaan tutkinut ikääntyviä pitkäaikaistyöttömiä ohjaavassa koulutuksessa ja havainnut, että mitä vähemmän koulutuksella nähdään työllistäviä vaikutuksia, sitä vähemmän yksilöt löytävät koulutukselle muitakaan myönteisiä merkityksiä. Toistuvat koulutukset saattavat päinvastoin vain lisätä elämänhallinnan menettämisen tunnetta.

Työttömät tai välityömarkkinoilla ja sekundaarisilla työmarkkinoilla työskentelevät eivät ole yhtenäinen joukko. Monet heistä saattavat olla hyvinkin pidettyjä työntekijöitä, kuten Pirittan työhistoria osoittaa. Pitkään ja toistuvasti työtä hakevalle muodostuu lisäksi pelin taju, joka auttaa häntä operoimaan tuki- ja palveluviidakossa, taktikoimaan työnhaussa, esittämään oman persoonansa ja kokemuksensa työnhakutilanteissa myönteisellä tavalla. Vuosien pelaamisen myötä muodostuu käytännön tuntuma siihen, miten peliä pelataan oikein, millaisia peliliikkeitä kannattaa tehdä ja miten ne on järkevää ajoittaa (Emirbayer & Williams 2005, 707). Pirittan kielelliset, kulttuuriset ja sosiaaliset taidot ilmentävät hänen elämänsä historiaansa tavalla, joka mahdollistaa käytännön kokemusten ja esimerkiksi perheen kentällä syntyneiden ominaisuuksien, kykyjen ja toimintataipumusten hyödyntämisen työmarkkinoilla. Monenlaisissa työyhteisöissä työskentely ja pitkä työnhakuhistoria on hionut muun muassa Pirittan itserepresentoinnin työnhakutilanteessa huippuunsa. Menestyksen edellytyksiä on myös kyky omaksua uutta ja luovia sosiaalisissa verkostoissa. On oltava kiinnostunut kaikesta, kiintymättä liikaa mihinkään. Täytyy olla kykyä liikkua kontekstista toiseen ja muuntua. Työsuhteen epävarmuuden ollessa vakiintunut tila liikkuvuus ja valmius joustoon tarjoavat ainakin jonkinlaista jatkuvuutta työsuhteelle.

Moni muukin haastateltava toi esille omia kokemuksiaan ja havaintojaan tavoista, joilla paikalliset työnantajat käyttivät hyväkseen välityömarkkinoita ja työllistämistukeen oikeutettua työvoimaa. Oikeus työmarkkinatukeen oli usein edellytyksenä työpaikan saamiseen. Monissa tapauksissa kelpo työntekijäksi tiedetyille ja tunnustetuille naisille oli etukäteen tiedotettu luvassa olevasta sijaisuudesta tai määräaikaisuudesta, jonka saamisen ehtona oli oikeus työllistämistukeen – siis pitkäaikaistyöttömän status. Näin toimiessaan työnantajan edustaja käytännössä kehottaa pidättäytymään muista työtilaisuuksista sillä välin, ettei halvan työvoiman status vaarantuisi. Paikallisten työmarkkinoiden ohuuden ja vaihtoehtojen vähyyden tuntevalle ja pelin taju omaavalle työnhakijalle pelin sääntöihin sopeutuminen on järkevää.

5.4 Yksinyrittäjän toivo ja pelko

”Meikäläinen on kuule venyttäny ja viruttanu ittesä joka suuntaan”

Miran päätyminen mukaan tutkimukseeni oli onnekas sattuma. Elettiin touko-kesäkuun vaihdetta vuonna 2008, kun pistäydyin hänen myymäläänsä ostoksille ja tulin kertoneeksi, millä asioilla kylällä liikuin ja millaista tutkimusta olin tekemässä. Mira tokaisi, että hänellä todellakin on kokemusta työmarkkinoiden muutoksesta: 30 vuotta saman työnantajan palveluksessa, potkut tuotannollis-taloudellisista syistä yhdessä monien muiden ikääntyvien työntekijöiden kanssa ja yrittäjäksi ryhtyminen pari kolme vuotta myöhemmin.

Varsinaiset haastattelut toteutuivat marraskuussa 2008 ja kesäkuussa 2009. Haastattelin Miraa molemmilla kerroilla hänen liikkeensä tiloissa asiakkaiden palvelun, muiden työpäivän touhujen ja kahvinjuonnin lomassa. Mira oli luonteva ja avoin, eikä arastellut kertoa kipeistäkään asioista. Sain vaikutelman, että hänellä oli tarve puhua suunsa puhtaaksi, ehkä saada ymmärrystäkin. Hänen kerrontansa oli elävää, loogisesti etenevää ja välillä suorastaan hersyvän hauskaa. Tämän sanavalmiin ihmisen kanssa minulta ei haastattelutilanteessa vaa-dittu kovin paljon muuta kuin, että laitoin mp3-laitteen pyörimään. Keskusteluun tuli luontevia taukoja työtilanteiden mukaan, joten sain välillä tilaisuuden sulatella ja jäsenellä kuulemaani, ja samalla pohtia tarkentavia kysymyksiä.

Kun ensimmäistä haastattelua tehtiin, Mira oli juuri uudistamassa liik-keensä tuote- ja palveluvalikoimaa. Haastattelun alussa hän touhuili verhojen silittämisen, ripustamisen ja muun liikehuoneiston sisustamisen parissa. Mira lähti kehotuksestani rakentamaan elämäntarinaansa siitä, miten hän oli pääty-nyt yrittäjäksi.

Ja minä laitton rattaat pyörimään

Tätä aikaa mitä nyttien on, niin edelti kolme vuotta työttömyyttä, ja sinä aikana sitten mietiskelin, että mitä sitä isona rupee tekemään. Sit oli semmonen tuttu tuossa kios-killä ja tuota ni, ei mitään ajatusta ollu siihen kioskiin millään muotoa, mutta sitä sii-hen erehty sitten parin vuojen jälkehen uudemman kerran. Ja kuinka ollakaan niin siellä tarvittiin vähän niinku tukkuapua, tavaroita hakemaan. No minähän olin heti valamis ja käytiin muutaman kerran, ja siitä sitten vaan jäi semmonen kipinä. Mää kävin aina työkkärissä sitten välillä, ja sitten määhän aina vaan kerron [siellä], että mitä oli tapahtunu. Niin se työkkärin setä sano vaan yks kaks mulle, että ”lähepäs yrittä-jäkurssille”. Mää vielä muistan ku määhän sanon että – *minäkö?* Se sano että *sinä!* Että kirjoitat ummet ja lammet että pääset sinne kurssille. Minä laitton ummet ja lammet sinne ja pääsin kurssille. (...)

Niin käytiin kaks kuukautta yrittäjäkurssia ja niin määhän ihan muuten vaan sen kurssin aikaan – määhän tein ton suunnitelman, tuon liikeidean (...). Ja sitten määhän kysyin siltä yrittäjältä, että saisinko määhän tulla työharjoitteluun, semmoseen ihan omaan, ei se liity mihinkään, mutta vaan haluaisin tulla. Kaks kuukautta olin, ja sitten sinä aikana yrit-täjä ilmotti tammikuussa, että et tiää Mira mitä määhän oon sun päänmenoks suunnitellu. (...) [E]ttä hän on ajatellu tässä, että jos hän lopettaa ja sinä jatkat. Määhan sanon että no, eipä ollekaan iso asia! Oot säähän tosissas? No ihan tosissani olen. Ja hänellä oli kui-tenkin 60 jo ikkää, niin että sillälaiilla oli jo siihen eläkeikkään lähenemässä. Mutta ei ollu missään vaiheessa vielä miettiny, että ois lopettanu. Ja niin se vaan lähti siitä. Et-tä tuomas vaan vielä, että ei muuta kun rattaat pyörimään.

Ja minä laitoin rattaat pyörimään (...). Ja hää pisti saman tien ovet kiinni, lopetti yritystoiminnan ja tuli mulle vuodeksi töihin. Koska sen verran oli, ei varmaan muuten ois tullu, mutta hää ei ollukaan kuulunu liittoon, niin mä järjestin hänet sitten liittoon, koska mulla ei ollu semmosta ajatustakaan, että mä jättäisin hänet tonne työtömäksi, että pärjäilköön siellä.

Tiukillehan se veti, että mä sanoinkin sen vuojen jälkeen, että tästä ei pääse kun ylöspäin. Että kun maksat palkat (...) niin ne men kaikki rankemman kautta, ikälisät ja kaikki oli 20 vuojen kokemuksesta, ne palkat on maksettava sen mukkaan. Mut ei mittään, pärjättiin myö siihen asti. Hää on tällä hetkellä tuolla käyttämässä eläkettä, ja on mulla kiire- kautta lomatuuaraajana tässä. Mä voin 110 prosenttisesti luottaa kun lähtee lomille, että ei niinku mitään katastrofaalista tapahu. Että tota ihana, ihana yhteensattuma. (...)

Mira suhtautui entiseen, ikääntyneeseen yrittäjään solidaarisesti. Suhtautumista selittävät varmasti osaltaan hänen aiemmat kokemuksensa työelämässä.

Rupesin miettimään, että onks tää semmonen ikäjuttu

PK: Kerro vähän minkälainen se oli se sun tausta, minkälaisessa työssä sä oot ollu ja sellasta.

No, mä oon (...) ollu 31 vuotta saman työnantajan palveluksessa. (...) Tämmösiä vanhempia ikäluokkia pistettiin pihalle. (...) Että ne supistukset tuli siinä tietenkin sen työtilanteen takia, mutta siitä päästä lähetettiin karsimaan. [PK: Minäs vuonna se oli se...] Se oli sillon 2003, kun jäin pois. Minä tuossa työkkäristä sanon sillon, että hyvä olis jos ei sieltä sanottas yks kaks, että "meepäs sinne töihin". Että sais ihan rauhassa suunnitella ja ihmetellä.

PK: Kerro vähän minkälainen tilanne se, kun se loppu se työ, minkälaisia tunteita tai muita siihen liittyy?

No tota, miten mä nyt sen sanosin. Mä siitä tiesin jo etukäteen, tai mulle ei ollu sanottu mitään, mutta yheltä lipsahti semmosen määrätyn asian kautta. Että mä rupesin, pisti miettimään, että onks tää semmonen nyt ikäjuttu, vai mikä tää on. No sieltä lähti paljon muitakin sitten, meitähän lähti lomautettuna ja irtisanottuna sitten yhteensä parikymmentä, ett mä en ollu yksin. Ett tietysti se oli kova paikka, ku siinä vaiheessa oli [avio]jero yhtä aikaa, ja sitten oli tämä irtisanominen, siinä oli kaks tämmöstä isoo. (...) Mutta se sitten, että pompoteltiin vähän niinku, että me voijaan perua se, me voijaan laittaa se semmoseks määräaikaseks, että kun sulla on semmonen ja semmonen [erotilanne] siinä. Mä sanoin, että ei, se on se mikä on sanottu. Kyllähän sen sitten näki niistä, että ne harmitteli sitä jälkeinpäin. (...) Sitten sitä tosiaan lähti vaan eteenpäin sen mukaan, että näin on tapahtunu ja, että mä en jääny sitä niin sanotusti itkemään paikalleni, vaan mä aattelin, että okei, mä oon kotona ja katon mitä tässä ruvetaan tekemään ja ihmettelemään.

Ja mulla oli semmonen seittemän vanha pienimmäinen, ja aattelin, että häntä saa laittaa kouluun sitten ja ootella, olla kaverina koulusta kun tullee. Ja se toteutukin tosi hienosti, mä olin tosi tyytyväinen, kun mä olin pienimpänä sen joutunu töitten takia viemään hoitoon niin nyt mä sain sitten lapsen kanssa viettää aikaa. (...)

[K]un mulle -86 synty [ensimmäinen lapsi], niin olin (...) neljä ja puoli vuotta yhteen soittoon pois työstä. Soitin siinä välillä liiton edustajalle, että mitä mieltä se on, jos tekee toisen lapsen perään, että muuttuko niinku systeemit siellä. Niin se sano, että ei, tee ihan rauhassa, että ei oo mitään näköpiirissäkään. Sillon ei ollu tietotekniikka tullu vielä siihen kuvioihin. (...) [Nuorempi lapsi] oli kahen ja puolen kun läksin töihin, ett vielä oisin puol vuotta saanu olla [hoitovapaalla], mutta jotenkin vaan tuli sellanen olo, että nyt pitää lähteä kun oli talo rakennettu. Sillon oli hoitovapaat, rahat oli

ihan toisenlaiset mitä tänä päivänä, että kannatti jäähä kotia ja töissä ei tapahtunu mitään. Mutta sit kun mentiin vuoteen -90 ja näitä, niin sehän lähti huminalla menemään eteenpäin, niinku tää edistys tässä tekniikassa, että jos mä oisin vaikka kaks vuotta myöhemmin ollu tekemässä lapsia, niin en mä ois enää voinukaan olla niin kauan pois. Siinä ois jääny kyllä rattaista niinku kokonaan pois, mutta nyt ei jääny mihinkään vielä. (...) Sitten mentiin kymmenen vuotta, niin sitten synty tää iltatähti siihen vielä, ja sitten olikin jo ihan erilaiset nää kuviot. Mää puol vuotta olin hoitopaalla ainoastaan, kun ei siitä saanu mitään, ett se oli niin pieni raha jo itessään. Hoitoon se joutu jo, hetkinen, vuos ja 3 kuukautta. (...) Ja sithän mä sain sen takasin sen ajan tavallaan, kun mä jäin työttömäks, niin mä olin sitten kouluun ja eskariin laittamassa sitä, se sitten tavallaan siellä korvaantu sit se. (...)

Nautin sillä ajatuksella, että josko mä olisin siellä se, joka joutus pois

PK: Mites tota, sää palkkatyöläisestä yrittäjäksi ryhdyit, niin oot sää kokenu millälaila sen, koit sää sen jotenkin, että siinä oli niin kun hirvee hyppäys, tai miten?

Vapautushan se on ollu yrit - siis töitähän siinä on paljon - alussahan sää teet yötä päivää. Koska kaikki pitää saaha hommattua ja tehtyä, ja se käy hitaasti ja. Ja sit ku se rutinoituu, niin se on tosi ihana vapauven tunne. (...) Sanotaan loppupuolella ainakin, niin se oli vielä enemmän ja enemmän sitä semmosta ahistamista tavallaan, (...) että vaikka ei ois töitä ollu viikkoon, niin meidän piti vaan istua siinä paikalla, että me ei ois saatu mitään muuta tehdä. (...) Alussahan meillä oli semmonen pieni, noin 30 hengen [yritys] silloin alussa, se oli aika pitkään, kymmenkunta vuotta. Sitten se vaihto omistajaa, se oli 200 hengen talo. Eli se paisu niin isoks, että se ei ollu enää se semmonen lämminhenkinen, niinku idyllinen [tuotantolaitos], vaan siellä saatto olla ihmisiä, joita ei ollu nähnykään. (...)

Ja se [työn organisointi] muuttu tavallaan. (...) Kerran oli hyvä, kun mä olin opettelin uutta työtä taas kerran, (...) mä olin tehny virheen. (...) No, pomot sitten, niitä oli neljä mun selän takana, siellä sermin takana: "miten tämmönen on mahdollista!" Kuu-losti vähän niin ku ois meikäläisen hommia, mä menin sinne sermin taakse, tä "määhän oon tehny tuon homman, onhan se mahdollista kun se on tapahtunu". Ja menin takasin sinne paikalleni. (...) Ja sitten niinku iso pomo sano siihen, että "ei tämmöstä saa sattua" - mä sanon, että "tekeväälle sattuu aina, että kun kiire on, että kun aina pitäs vaan olla jossakin". Mutta sitten oli aika korjata kuitenkin. Eli se, että ei annettu niinku varttituntia enempää aikaa tehdä sitä, mutta sitten oli kaks tuntia aikaa korjata se. Ett se oli suhteessa semmonen, että ei ymmärtäny sitä, että mihinkä se perustu, ja niitä oli lukemattomia kertoja samanlaisia (...)

[S]itten kun tavallaan ruvettiin vähentämään sitä, ja se meni semmoseks koneelliseksi se homma, niin mä jotenkin nautin sillä ajatuksella, että josko mä olisin siellä se, joka joutus pois. Että mä en ollenkaan niinku laittanu hanttiin. Mutta kyllähän mä romahin sinä päivänä sitten, kun oikeesti sanottiin, että sut on irtisanottu. Mää muistan kun mä itkin, että mä oon eronnutkin, miten mä sitten pärjään ja tälleen näin. Mutta se oli vaan se yks päivä, sit lähetettiin niinku - hetkinen, tää voi olla jonkun uuden alku! (...)

Nyt ei komentele kukaan ku ite itteesä, että musta on ihanaa

Mulla on varmaan aina ollu jossain semmonen haave, että olis jotain omaa, että sais ite päättää tekemisistään ja näin. Mutta tota, onhan se raskasta. Ku siinä on just se taloudellinen puoli, että sun pitäis pärjätäkin. Että se ei oo pelkästään se, että sulla on nyt tämä tässä näin. Ja ihmisillähän on aivan väärä kuva tästä, että miten tulee rahaa, ett nehän mieltää kaiken sen mikä kilahtaa kassaan, niin se on siinä sulle palkkaa tälle päivälle. (...) Mää sanon, että kyllä mä laskuni maksan, ne on pakko maksaa, mutta niin sanottua semmosta, että mä voisin ittelleni ottaa vähän jotain kulutusrahaa, niin ei, mä elän lasten elatusmaksuilla ja lapsilisillä, ne on mun palkka. Tosin mä

nyt hoijan siinä lapsilla vaatteet kaikki ja näin, mutta se on ihan suomeks sanottuna sitä millä mää elän. (...)

Tietysti pankkihan on hirveen ratkasevassa asemassa siinä, että miten se tulkihtee, että pystyykö. Kyllähän mua hirvitti, työttömänä ollessa, velat jäi ja. Mutta (...) sen [pankinjohtajan] kanssa pysty tekemään sopparin siitä. Että mun ei tarvinnu itteeni maksaa kippeeksi siinä työttömänä ollessa, vaan sen kans sai sovittua niitä semmosia luppovuosia, tai pienemmällä maksulla ja pitemmällä maksuajalla tai tämmösiä (...). Että kyllä meikaläinen on kuule venyttänyt ja viruttanu itteäsä joka suuntaan, että ei oo helppoa mennä sellasen velallisen talon kanssa eteenpäin. Mutt vielä se siellä on, kaikesta huolimatta [nauraa], vaikka tähän [yrityksen käynnistämiseen] on menny siis kaikki mitä vaan on. (...)

Että nytten on taas, niinku vähän laajennetaan tässä ja uskon, että tää on nyt semmonen sitten, että tällä tavallaan saan sen leivän. Että tää on nyt tavallaan sitä sisäänajoo ollu tässä nää puoltoista vuotta, ja sanotaan vuojen verran mennään eteenpäin, niin kyllä mää uskon, että se asettuu sitten tähän paikalleen. (...)

Kova paikka sisäistää se oma paikka tällä kylällä

Tietysti tää on vähän semmonen tää kyläyhteisö täällä, mitä mää nyt vähän oon tutustunu, että on vähän semmonen kateellinen, että se vie vähän sitä pohjaa, ja on niitä semmosia päiviäkin, että onks tässä mitään mieltä mennä sitä vastaan. Mutta kun mää on semmonen vastatuuleen menijä, niin mää en anna sen häiritä sitten. (...) Se on vähän semmosta, kun pienelle kylälle tuut yrittäjäs (...).

Kyllähän mää paljon tässä tiään semmosia asioita mitkä niin kun vaikeuttaa tätä työtä (...) Ja minun tapauksessakaan ei muuta pitäis olla kun se, että olen eronnut. (...) Että silleen mulle on ollu yllätys, että tällanen asia voi vaikuttaa niin paljon. Että se on hankaloittanu paljon tässä, jotkut asiakkaat on ihan sanonukin sen. (...)

Ett onhan niinku muakin tavallaan silleen yritetty, tehä musta muuta ku mitä mää oon. (...) Ja kuitenkin mää oon niin tavallinen ihminen ku mää ikinä voin olla, mää ajan oikeesti, niinku mulla on vanhoja autoja. (...) [S]iis vaatteet on kirpparilta ostettu ja kaikki tämmönen. Sitte ku mää joskus sanonkin että mää oon vaatteet ostanu kirpparilta, ne on niin ku vähän aikaa että mitä? [nauraa]. Eikä meillä oo niinku rahaa ollu sillälailla, me on niinku velalla rakennettu talo ja velkaa on edelleen silmät, korvat täynnä. Mutt se on vaan miten ihmiset ajattelee. (...)

Mutta mää oon aina aatellu sen, että pienellä kylällä kun ollaan yrittäjinä, niin kaikkien pitäis tukea toisiaan, elikkä yhteistyössä niinku toimia niin sillonhan se menis eteenpäin. Että täällä on kuitenkin niin kun niin sanottuja kilpailijoita toisilleen, mutta ei se niin kun mua haittaa. (...) Että tää on vähän semmonen, sanotaanko nyt kova paikka, sisäistää se oma paikka tällä kylällä. Että kyllä sillee kuitenkin kaikki huomi-oon ottaen niin hyvin on menny. (...)

Pitäs vähän aikasemmin jossain tilanteessa luovuttaa

Toisella haastattelukerralla Miran tunnelmat olivat hieman alavireisemmät kuin ensimmäisessä tapaamisessa. Hänen olemuksestaan paistoi väsymys, menneiden viikkojen vastoinkäymiset ja tulevaisuutta koskevat avoimet kysymykset, joihin hän ei voinut itse juuri vaikuttaa. Hänen täytyi vain odottaa ja uskoa, että kaikki kääntyy parhain päin. Epävarmuuden keskellä Mira ei halunnut luopua siitä uskosta, että yrittäjäksi ryhtyminen olisi pidemmällä tähtäimellä hyvä ratkaisu, joka kantaisi eläkeikään saakka. Tulevaisuudenuskon menettäminen olisi tarkoittanut samalla luopumista siitä, mikä teki elämästä jotensakin mielekästä

ja auttoi sietämään nykyisyyttä. Samalla Mira tiedosti, että liiallinen raataminen voi olla vahingollista hänen terveydelleen. Tulkitsen, että Mira uskoo, että luopuminen yrittämisestä veisi häneltä liian paljon. Ehkä itsekunnioituksen? Ehkä muiden ihmisten kunnioituksen? Luopuminen olisi epäonnistuminen. Epäonnistumisen tunteen ja muiden ihmisten ("kateellisten kyläläisten") kohtaaminen epäonnistumisen jälkeen tuntuisi kestävämmältä ajatukselta? Miran oli siis pakko olla optimisti ja uskoa, että kohta alkaa helpottaa, investoinnit alkavat tuottaa ja työtaakkakin kevetä, kun apu-työvoiman palkkaaminen mahdollistuu. Muuta vaihtoehtoa ei siis oikeastaan ollut.

Tässä on semmonen homma tänä päivänä, että tässä katotaan kuka tekee, mitä tekee ja kuka pärjää. Kilpailua täyttä päätä (...) Mutta mää oon aina sanonu, että ei mua nujerra tuommoset, niinku mää oon aina sanonu. (...)

Mulla on semmonen systeemi vaan, että kun tulee jotakin tämmöstä tänne, niin mää vaan yritän sitten hakee erilaista. (...) Mää oon aina sanonu, että mää oon joskus liiankin sitkee, että pitäs vähän aikasemmin jossain tilanteessa luovuttaa. Mutta ei vaan, ei oo oppinu siihen. (...) Että kyllä mää uskon, että mää eläkkeelle jään kuitenkin tästä - sekatarakaupasta.

Kyllähän mää tietysti toivon [kilpailun vähenemistä kylällä], että tästä sais sen leipänsä. Ja sitten, että vois ottaa sen yhen työntekijän siihen, että sais ite helpotusta siihen, ettei tarvi ihan aamusta iltaan olla, yötä päivää. Kyl mää nytkin käytän silloin kun mää tarviin, mutta liian vähän, että paljon enemmän pitäs niinku olla. Että eihän mulla oo mitään vakioo silleen, että mää oon kotona yhen päivän viikossa, vaan mää oon yhen päivän kuukauvessa suurin piirtein. Mutta mää onneks tiän omat voimavarani, että mullon silleen, että kun rupee tulemaan semmonen olotila, että nyt rupee väsymään, niin silloin [työntekijä] on täällä. (...)

Sitten mulla on niin hyvät unenlahjat, että mun täytyy sanoo, että siinä on yks osa miksi mää jaksan. Mää laitan silmät kiinni kun mää käyn nukkumaan, niin mää nukahan välittömästi ja aamulla kello herättää mut inhottavasti aina. Että mää en elä siinä välillä. (...)

Mää oon täysin yksin tässä sitten kuitenkin

Tietysti mulla on jossain tuolla aivolohkossa semmonen ajatus, että jos mää sairastun, tai tapahtuu joku etten pystykään, niin mitäs sitten. Mää oon täysin yksin tässä sitten kuitenkin. Mutta ne on sitten taas sen ajan juttuja, että sitten täytyy vaan kattoo. Että mulla kesällä justiin tuossa semmonen läheltä piti tilanne. (...)

[Y]rittämisessä on se, että kyllähän, jos sää tavallaan oot ite silleesti kondiksessa, että ei hirveesti mätä asiat, niin säähän jaksat vaikka mitä. Mutta niinku nyt tosiaan just kaks viikkoo sitte, ku tuli yks asia, tuli toinen asia, tuli kolmas - siinä vaiheessa oli niinku, mää huomasin oikein, että mää hengitinkin silleen [vetää henkeä, hengittää pinnallisesti kuin hengitystä ahdistaisi]. Tuli välillä, että joo, ett hohhoijaa, että mitenkähän tässä jaksaa. Ei nytkään tietysti pirteimmillään oo, mutt kuitenkin nyt sillee jaksaa että. (...)

Mää oon [urheiluseuratoimintaan] nytte hurrahtanu. Mun pittää aina olla jossain toiminnassa, se on ihme juttu. Mää pääsin kunnan toiminnasta pois, mää olin siellä viis ja puol, kuus vuotta, monessa eri tahossa ja, pistin sinne anomuksen että kaikesta jään pois, että ryhdyn yrittäjäksi. Ja sitten [urheiluseura] tuli siihen mukaan täällä kylällä ja talkootyö siihen liittyen. (...) Mulle se on vapaapäivä kun mää oon täysin irti tästä, mää oon jossain muualla. Ja sehän toi hirveen paljon kaikkee tullessaan se, ihania asioita, ystäviä paljon, on kiva mennä aina johonkin. Ei oo yksin koskaan, varsin-

kin kun liikkuu nyt näissä jutuissa. (...) Siitä vaan tulee ihana olo kun yhdessä tehhään ja saa auttaa asioita eteenpäin. (...)

Vietin molemmilla haastattelukerroilla Miran kanssa useita tunteja, aamusta iltapäivään. Ensimmäisen haastattelun jälkeen minulle jäi tapaamisesta kevyt ja iloinen mieli. Vaikkei Mira silotellut kertomastaan pois rosoja ja vaikeita aikoja, veti touhukas ja optimismia pursuava nainen uutteran ja iloisen työn sankarin roolin niin antaumuksella, että se meni minuun täydestä. Oliko syy siihen, että toisen haastattelun tunnelma oli niin erilainen, enemmän minussa haastattelijana ja tutkijana tapahtuneessa kehityksessä vai Miran elämäntilanteen muuttamisessa? Vaiko kenties siinä, että olimme jo tavanneet aiemmin ja Miran oli helpompi näyttää minulle myös väsymyksensä, pelkonsa ja haavoittuvuutensa? En osaa tähän vastata, varmasti kaikilla näillä tekijöillä on osansa. Lisäksi kesäkuun alun maanantaipäivä oli sateinen ja myrskyisä, eikä asiakkaita paljon liikunut – ehkä kiireettömyyskin omalta osaltaan mahdollisti pysähtymisen ja elämän varjopuolien kohtaamisen meissä molemmissa?

Joka tapauksessa näen, että Miran kertomuksen ja haastattelun eri tunnelmat kuvastavan hyvin sitä, miten habitukseen sisäistetyt erilaiset toiminta- ja ajattelumallit toimivat resursseina arjen jaksamista vaativissa tilanteissa ja niistä kerrottaessa. Miran ajattelutavoista löytyy yhtäläisyyttä vahvojen suomalaisten naisten -myyttiin ja selviytymisen eetokseen – elämä on kovaa, on pakko selvitä ja kun on selviytynyt siitä saa olla ylpeä (Kortteinen 1997). Tällainen eetos löytyy muidenkin naisten haastatteluja analysoidessa, mutta jotenkin se suorastaan hyppää silmille juuri Miran tarinasta. Arkinen raadanta ja elämän koettelemukset ja ennen kaikkea niistä kunnialla selviytyminen ovat kuin kunniamerkkejä, joiden loiste tuo kovaan arkeen lohtua. Esimerkiksi hyvin pienen ajan sisällä koetut läheisten kuolemat ovat nekin muuttuneet jälkikäteen jalostaviksi kokemuksi, joilla on ollut tarkoitus: Palvottu isä, hellän huolehtiva äiti ja rakastettu nuorempi sisar ovat Miran kolme enkeliä, jotka ovat tukena jossain ”pilvenreunalla” yksinäisen yrittäjän arjen pulmatilanteissa.

Entisessä työpaikassaan Miralle oli kertynyt vuosikausien kokemus epätydyttävien työskentelyolosuhteiden, ”ahistamisen” sekä sellaisten järjettömältä tuntuvan johtamistyylin ja työnorganisoinnin sietämisestä, jonka mieltä hän ei ymmärtänyt. Työttömyys ja mietintäajan jälkeen mahdollistunut oman yrityksen perustaminen näyttäytyivät henkilökohtaisesti koetun työelämän huonontumisen historian (Siltala 2004) jälkeen vapautuksena ja pelastautumisena verrattuna näennäiseen tehostamiseen perustuvaan palkkatyöhön ja muiden komenneltavana olemiseen.

Väitänkin, että hellittämätön kiinnipitäminen vahvuuteen, yrittämiseen ja ikuiseen periksiantamattomuuteen patistavista skeemoista on naisten arjessa seurausta yksinkertaisesti siinä, että ne tarjoavat keinoja sietää nykytilannetta yhteiskunnallisessa suhdanteessa, josta ei nähdä mitään muuta kunniallista ulospääsyä kuin kärsimyksen jatkaminen kunnes asioissa tapahtuu jokin ratkaiseva käänne. Ajattelutavoista kiinnipitäminen auttaa hyväksymään elämän, jossa ei ole vaihtoehtoja, eikä niinkään saa naisia kamppailemaan asemansa parantamisen tai sosiaalisen positionsa kohottamisen uskossa.

Kaiken arkisen rankkuuden keskellä haastatteleman naiset, kuten Mira, katselevat ympäröivän kylän elämää sellaisesta positiosta käsin, että oma kärsimys suhteutuu aina muiden (kuten edeltävien sukupolvien tai naapuritalossa asustavien alkoholisti- ja narkomaaniperheiden) vielä huonompaan asemaan, paljon suurempaan kärsimykseen kunniallisen ja arvokkaan elämän tuolla puolen. Kun oman elämän suhteuttaa tällä tavoin tulee tunne, että olen sentään selvinnyt ihan hyvin. Ja toisaalta – jos luovutan aina voi tipahtaa vielä alemmas.

Mira kertoo elämänsä työkeskeisyydestä huolimatta juurta jaksuen kahden jo aikuiseksi kasvaneen lapsensa vaiheista, hyvästä koulumenestyksestä ja siitä, miten nämä ovat onnistuneet saamaan itselleen hyvät työpaikat, joissa työnantajat ovat heitä kiitelleet. Ja miten nämä silti yhä edelleen turvautuvat äitiinsä elämän vaikeuksien keskellä. Työttömyyden aiheuttamaa kolhua puolestaan lääkittiin ja toipumista edistettiin keskittymällä nuorimpaan lapseen ja tämän saattelemiseen koulutielle.

Irtisanominen oli aikanaan Miran globaalien toimintaympäristön suhdanteiden muutosta heijasteleva tapahtuma, joka osaltaan pakotti hänet järjestelmään uudelleen arkielämän rutiinit ja merkitykset. Vaikkei Mira kertomuksessaan erityisesti korosta ikänsä merkitystä irtisanomistilanteessa tai niissä ratkaisuissa, joita hän työttömäksi joutuessaan teki, hän teki tulkintoja työmarkkinoiden vaihtoehtoista nimenomaan 50 ikävuotta lähentelevän naisen positiosta käsin. Hänellä oli työkokemusta vain yhdeltä ammattialalta, jolle uudelleentyöllistymistä voitiin pitää hyvin epätodennäköisenä. Kaupan alalla, josta Mira myös oli nuorena tyttönä haaveillut, työllistymismahdollisuuksia on lähinnä ”nuorille ja näteille” joille ei tarvitsisi maksaa pitkän työuran mukaista palkkaa, kuten yksi toinen haastateltavani asian ilmaisi. Miralle entisen yrittäjän palkkaminen ja sitä kautta ”järjestäminen liittoon” näyttäytyi moraalisesti oikeana tekona, johon häntä velvoitti paitsi naisten välille kehittynyt ystävyys, myös hänen oma kokemuksensa työttömyydestä kypsässä iässä.

Yrittäjäksi ryhtymisen päätös näyttäytyy Miran kerronnassa ”ihaniien yhteensattumien” tuloksena, jopa kohtalonomaisena ”näin oli tarkoitettu” - tyyppisenä tapahtumasarjana. Päätöksen kypsyttelyn mahdollistivat osaltaan niin pankinjohtajan kuin työvoimaviranomaistenkin joustava suhtautuminen. Hypäys työttömäksi joutuneesta työläisnaisesta yrittäjäksi vaati Miralta olennaisesti sekä sosiaalista pääomaa että oikeanlaisia diskursiivisia käytäntöjä: suhteita, neuvottelutaitoja ja sosiaalista kompetenssia, jotka mahdollistivat asioiden sujumisen parhain päin. Suhteessa työvoimahallintoon Mira onnistui toisaalta puhumaan itselleen mietintäaika ja aikaa tyttärensä kanssa ilman, että joutui ottamaan vastaan mitä tahansa hänelle osoitettua työtä. Neuvottelutaidoillaan hän onnistui myös säilyttämään pankinjohtajan luottamuksen, tekemään sopimuksia joustavista lainajärjestelyistä ja junaillemaan eräänntyviä maksuja eri tarantoimittajien kanssa. Kaikki tämä tuotti Miralle kompetenssin tunnetta – pärjään, vaikka olen ollut niin kovilla, ”venyttänyt ja viruttanut itseäni joka suuntaan”.

Miran merkityksenannossa yrittäjäksi ryhtyminen määrittäytyy nuoruuden haaveen toteutumana – unelma oman puodin perustamisesta oli syntynyt jo

kansalaiskouluaiikana, jolloin valittavana olisi ollut kaupallinen linja Miran valitseman kotitalouslinjan lisäksi.

Mää aina olin, että ”voi että, ku määkin oisin halunnu olla tuolla”. Ja mää sitten olin, että no, mutta ratkasu on tehty, ei se siitä enää mikskään muutu. Se oli tämmönen kolmenkymmenen vuoden, vähän reilun kierros ja sit palattiin tähän kauppa-alalle täältä toisesta päästä kuitenkin. Ett se on jossain ollu tuolla aivolohkoissa. Että ei siinä nyt niin huonosti käyny, että sain toteuttaa tätäkin. Ei tää nyt ihan niin ruususta ollu sitten tietenkään, että tässä on vastuuta tässä yrittämisjutussa vähän enemmän.

Yrittäjän kuva on entistä enemmän 2000-luvun kunnan kansalaisen kuva. Tämä kuva sopii yhteen riippumattomuutta, itsenäistä päätöksentekoa ja taloudellista autonomiaa arvostavan joustotyöläisen dispositioiden kanssa. Paikallisten työmarkkinoiden suhdanteisiin ja työpaikkarakenteeseen suhteutettuna yrittäjäyys voidaan kuitenkin nähdä myös yksinkertaisesti pakona häpeällisestä työttömyysloukusta, tai vaihtoehtoisesti keinona välttää ikääntyvälle naiselle todennäköinen ajautuminen matalapalkkaiseen satunnaistyöhön, välityömarkkinoille ja mahdollisesti sitä kautta vanhustyöhön.

Tuore yrittäjä on kuitenkin jo kohdannut taantuvan kylän rankan todellisuuden: asiakasvirrat suuntautuvat entistä enemmän muualle kuin omalle kylälle, asiointireissuilla ostokset tehdään esimerkiksi Jyväskylässä yhä useammin. Lapsiperheet ”ajelevat aika pitkälle kaupunkiin, ei ne pysähy tähän.” Itsellisyys ja riippumattomuus työnantajan komentelusta ovat vaihtuneet taloudelliseen riippuvuuteen rahoittajista ja tavarantoimittajien antamasta luotosta, sekä lukuisiin ad hoc -strategioihin, joilla vastataan asiakkaiden oikkuihin ja kilpailijoiden yllättäviin toimiin.

Mira on työurallaan tehnyt suuren harppauksen palkansaajasta, duunarista yksinäisyrittäjäksi, ottanut isoja riskejä ja pannut koko persoonansa, rahansa, vapaa-aikansa ja terveytensäkin likoon yrityksensä eteen. Miran käytäntöjä generoivan habituksen perusvirityksessä on vahva talonpoikaisten arvojen kaiku, pyrkimys itsellisyteen, pärjäämiseen omillaan – ”varmaan aina ollu jossain semmonen haave, että olis jotain omaa, että sais ite päättää tekemisistään”. Toinen suomalaisen kulttuurin keskeinen ulottuvuus, joka elää voimakkaana Miran tarinassa on suomalaisen vahvan naisen myytti. Suhtautuminen vaikeuksiin on, että ne on luotu voitettavaksi, sellaista vaikeutta ei olekaan josta ei selvittäisi, aina keksitään jotain uutta. Erityisesti toisella haastattelukerralla tuon perintötaakan raskaus kuuluu Miran puheesta, se huokuu hänen olemuksestaan ja paistaa hänen silmistään. Vaikka hän edelleen vakuuttaa (ei vähiten itselleen) olevansa ikuinen vastatuuleen menijä, joka ei suostu antamaan periksi vastoinkäymisten edessä.

Kaiken kaikkiaan Miran haastattelusta huokuu kaipuu aikaan, jota ei enää ole. Aikaan jolloin solidaarisuus vallitsi työpaikoilla työläisten kesken, työntekijöiden ja johdon välit perustuivat molemmin puoliseen kunnioitukseen sekä luottamukseen, että molemmat osapuolet hoitavat hommansa. Miran näkemyksen mukaan solidaarisuutta on ollut aiemmin myös kylän yrittäjien välillä – ”pidettiin yhtä”. Nykytodellisuutta on keskinäinen kyräily ja taistelu elinmahdollisuuksista taajamassa, jossa kamppaillaan paitsi Jyväskylän houkuttelevien

ostosmahdollisuuksien kanssa, myös asemasta Laukaan kunnan tarjoamien lähipalveluiden kartalla. Solidaarisuutta ja yhteiseen hiileen puhaltamista löytyy sentään vielä urheiluseuraharrastuksen ja talkootyön parista: ”Siitä vaan tulee ihana olo, kun yhdessä tehhään ja saa auttaa asioita eteenpäin.”

5.5 Työttömyys, äitiyden houkutus ja loukutus

”Mää en ois uskaltanu mennä töitä ettimään suoraan”

Tapasin Maritan ensimmäisen kerran tammikuussa 2003. Hän oli mukana ohjaavalla työvoimapolitiittisella kurssilla, joka oli pääasiallisesti suunnattu 40–50-vuotiaille pitkään työttömänä olleille naisille. Marita oli ollut yhtäjaksoisesti kotiäitinä yli 10 vuotta, eikä mitään sopivia töitä avoimilta työmarkkinoilta ollut tarjolla. Hän puhui haastattelussa avoimesti ja kiertelemättä elämänvaiheistaan, sekä epävarmuudestaan ja näköalattomuudestaan tulevaisuuden suhteen. Muistan tietyn tyttömäisen ujouden, hämmennyksen ja pelokkuuden hänen olemuksessaan. Marita epäili, ettei hänestä ehkä olisi kunnan haastateltavaksi, tuskin edes osaisi antaa minulle ”oikeita” vastauksia.

Marita kertoi ensimmäisellä haastattelukerralla vaatimattomista lähtökohdistaan. Toisella kerralla ohitimme lapsuusmuistelot nopeasti toteamalla, koska hän koki, ettei halunnut niitä enää kaivella. Marita syntyi pienellä maatilalla suuren perheen seitsemänneksi lapseksi.

Meillä oli maatalo silloin äidin aikana ja isä oli haavoittunut sodassa (...) Semmonen perhe kun on, niin voit kuvitella, että elämä ei ole hirveen helppoa. Sitten kun äiti kuoli (...) sen jälkeen alkoi se muuttaminen. (...) Mää en koskaan muista, että mikä mää olisin... en muista leikkien kautta, enkä minkään kautta [mitään toiveammattia tai tulevaisuuden suunnitelmia]. Mää olin aina vaan joku äiti, mun ammatti nähtävästi oli siihen aikaan, että mää kuvittelin että musta tulee äiti. Tavallaan se sitten on toteutunutkin, mää muistan, että mulla oli aina neljä lasta leikeissä. (...) Opiskelut päätin sitten yhessänteen luokkaan, vaikka ne koulussa sano, että ilman muuta lähet jatkamaan. (...) Kyllä mää hain ammattikouluun silloin aikanaan graafiselle alalle – olisin päässytkin silloin – mutta mää en siitä alasta tiennyt mitään, elikkä se oli vaan semmonen. (...) Ja minun isä oli sitä mieltä, että esimerkiksi kun koulu loppuu ei muuta kun työhön – elikkä sulla ei oo mitään muuta vaihtoehtoja. Että vaikka mää hainkin silloin ammattikouluun, rupes tulemaan niitä käytännön asioita, että millä mää käyn sitä koulua ja mistä mä saan rahaa, niin se tyssä siihen. Elikkä sulla ei ole mitään muuta mahdollisuutta kun menet töihin, vaikka kovasti olisin kyllä halunnut jatkaa koulua.

Tiuhaan toistuvat asuinpaikan vaihdot paikkakunnalta toiselle olivat Maritan isän taktiikka, jonka avulla hän kykeni paitsi hankkimaan jonkinlaisen elannon suurelle perheelle, myös pitämään perheen yhdessä ja välttämään nuorimpien lasten huostaanotot. Maritan kertoman mukaan viranomaiset epäilivät yksinhuoltajaisän kykyjä pärjätä ison perheen kanssa. Vaatimattomat materiaaliset olot edellyttivät, että perheen lapset hakeutuivat töihin heti oppivelvollisuuden täytyttyä. Maritan ensimmäinen työpaikka oli nuorille tytöille tyypillinen koti-apulaisen paikka pienellä palkalla. Parin kaupungissa vietetyn vuoden aikana

Marita ikävöi kotiin ja muuttikin yhdessä isän ja nuorempien sisarustensa kanssa Lievestuoreelle.

Niin sit mä en tosiaan mitään muuta työtä osannu silloin ajatellakaan

Yksi ensimmäisen haastattelun keskeisimmistä teemoista olivat nostalgiset muistot ajasta, jotka Marita työskenteli Lievestuoreen selluloosatehtaalla ennen sen lakkauttamista vuonna 1985. Tehtaan loppu ja unelmien työpaikan menetys puolestaan olivat Maritan elämän dramaattisin käännekohta, jota hän suri pitkään ja hartaasti.

18-vuotiaana sitten tosiaan pääsin (...) sellutehtaaseen töihin ja olin siellä sitten yli viisi vuotta ennen kuin tehdas lopetettiin. Tulevan miehenikin tapasin siellä tehtaalla melkein heti. Se oli semmoinen ihana paikka missä mä tykkäsin olla töissä. (...)

PK: Mitä sää kaipaat eniten sieltä tehtaan ajoista?

No, ensinnäkin se työ itessään oli tosi mukavaa, työkaverit oli kivoja, siellä oli tosi hyvä henki ja miehet tehassalissakin oli tosi kivoja kanssa [hihittää] (...)

PK: Niin, oliko se sitten se työyhteisö ja ne työkaverit mitkä oli niin tärkeitä siinä?

Joo, ja se tehtaan henki, se oli. (...) Mää tulin tänne toiselta paikkakunnalta, mutta musta ei ikinä tuntunu, että mua ei ois hyväksytty siellä. (...) Mää olin kauheen sillä tavalla [ylpeä], että mä oon [sellaisella osastolla] töissä, vaikka mä en ollu käynny kouluja. Ett kaikki [oli] siitä niinku kauheen ihmeissään - ett kuin sää oot voinu niinku sinne päästä - ja sitte kuitenkin siellä sai hirvittävän hyvää palkkaa ja kaikkee tällasta. (...) Eihän sitä kukaan ensin uskonu ett se loppuu. Mehän käytiin eduskunnassakin istumassa ja meillä eli vielä ihan täysin toiveet, että joku rupee sitä pyörittämään. (...)

Surin oikeen kovasti tehtaan loppumista. (...) Olin varmaan aatellu, että se pysyy aina siinä ja se on mun työni, tulee olemaan. Sitä kaippaa vieläkin, näkee tossa tontilla niinku ett siinä muka olis tehas, kulkee sieltä niin muistaa, se ei niinku mee pois. (...) Sittenkin niinku vielä haaveissa aatteli että ku se tehas seiso ja seiso tuossa, että jospa se siitä vielä pyörähtäs, mutta ei se... (...) Niin sit mä en tosiaan mitään muuta työtä osannu silloin ajatellakaan. (...) Mun mies lähti heti, ett se haki heti kurssille ja lähti ihan heti, ett sillei ollu ollenkaan tarkotus ett se jää oottelemaan mitään. Ja minä nyt en tietenkään osannu taas lähteä mihinkään suuntaan, kun mä olin jääny niin kiinni tuohon. (...)

Ei mun tartte enää ettiä mitään töitä ku mullahan on tässä

Ja sit mä halusinkin lapsia sen jälkeen ja musta rupes tuntumaan siltä ett nyt mä voin - mä olin 25 jo - nyt olis aika ett mä voisin tehdä vaikka lapsia. Sithän mä rupesin kohta ootteleen ensimmäistä lasta, ett sitten mä unohin koko työn. (...) Että ei mun tartte enää ettiä mitään töitä ku mullahan on tässä, mitä mä enää kattelen töitä. Sit tosiaan lapsia on syntynyt [vuosien] -86 ja -94 välillä. (...) Mää olin niin sillä tavalla luultavasti niinku, sillä tavalla niin äiti, halusin olla, että en mä voinu niinku aatella ett mä veisin jollekin vieraille oman lapseni hoitoon. (...) Elikkä [kun nuorimmainen oli 5-vuotias] tippa linssissä vein ensimmäistä kertaa lasta hoitoon. (...) Meillä oli tavallaan semmoinen vanhanaikainen perhe. Minun paikka on kotona, ja äiti on kotona, ja mieskin oli aina sitä mieltä, että niinku "sinun paikka on täällä kotona, kylä minä sinut pystyn elättämään". (...) Mää niin kun halusin hoitaa omat lapseni, että mä olin nähtävästi niin itsekäs sitten, kun kukaan muu ei niitä osaa hoitaa.

”Vanhanaikainen” perhemalli tuntui siis pariskunnalle itsestään selvältä tilanteesta, jossa Marita oli saanut pahasti siipeensä työelämässä ja teki vielä surutyötään. Lapsettomana pariskuntana paperityöläistenliiton palkoilla eläminen oli ollut taloudellisesti huoletonta ja mies työllistyi uudelleen koulutuksen jälkeen samalle alalle naapuripaikkakunnalle. Maritan 100-prosenttinen paneutuminen lapsiin ja äitiyteen pyyhki palkkatyön maailman pois hänen mielestään, eikä hän olisi enää voinut kuvitellaan vievänsä pieniä lapsiaan hoitoon palatakseen töihin. Tulkitsen, että myös Maritan oma lapsuus ja äidin kaipuu olivat habitukseen juurtuneena tunnerakenteena läsnä päätöksentekotilanteessa. Maritalle tuli mahdolliseksi tarjota lapsilleen sellainen ydinperheideologian²⁵ mukainen perhe, jota hänellä ei itsellään ollut. Maritan lapsuuskodin keskeisimmät lähtökohdat liittyivät köyhyyteen, äidittömyyteen ja viranomaisten epäilykseen sotainvalidi-isän kyvystä huolehtia suuresta lapsikatraastaan puolison kuoltua. Voidaan ajatella, että tämä kokemus aktivoitui uudessa valintatilanteessa tehtaan lakkauttamisen jälkeen, ja puoliso omalta osaltaan tuki Maritan ratkaisua.

Jäätyään työttömäksi selluloosatehtaalta Marita suorastaan linnoittautui kotiin: aluksi suremaan, sitten keskittäen lähes kaiken seurallisuutensa perhe- ja sukulaisuussuhteisiin. Paikallisyhdyskuntana Lievestuore pääsi suhteellisen nopeasti jaloilleen tehtaan lakkauttamisen jälkeen. Monet paikalliset asukkaat ja jotkut Laukaan kunnan edustajat olivat sitä mieltä, että tehtaan loppu oli tavallaan kylän onni, koska se tervehdytti paikkakunnan korostettua riippuvaisuutta suurimmasta työllistäjästään.²⁶ Sellutehtaan lakkauttamiseen liittyi kuitenkin kylän asukkaita eri suuntiin repiviä ristiriitaisia näkemyksiä. Kyläläiset jakautuivat tavallaan kahteen leiriin sen suhteen, oliko tehtaan lakkauttaminen hyvä vai huono asia: Yhdet korostivat enemmän ympäristöarvoja, minkä toiset, erityisesti työttömyyteen pudonneet työntekijät, saattoivat kokea heihin kohdistuvana vahingonilona ja kaikkien ”sellulaisten” maineen tahrimisena tehtaan johdoltaan tekemien ympäristö- ja talousrikosten vuoksi. Monilla työttömäksi joutumisen aiheuttamaan henkilökohtaiseen pettymykseen, häpeään ja taloudelliseen pudotukseen sekoittui siten myös kollektiivista leimaantumista yhtiön toimien vuoksi.

Joillakin yksittäisille työläisille tehtaan lopusta alkoi jyrkkä alamäki kohti lopullista työmarkkinoilta syrjäytymistä. Paikkakunnalla kerrottiin tapauksista, joissa näköalattomuus ja neuvottomuus yhdessä viinan kanssa johti erityisesti kouluttamattomia poikamiehiä itsetuhoiseen käyttäytymiseen. Perheelliset miehet puolestaan lähtivät pääosin hanakammin uudelleen koulutuksiin ja toimeentulon hakuun muualta. Naiset, joita oli selvä vähemmistö tehtaan työläisistä, kouluttautuivat ja uudelleentyöllistyivät esimerkiksi julkisen sektorin töi-

²⁵ Kyseessä on käsitys, että lapset tarvitsevat oman äidin hoivaa, ja että vain perhe, jossa on sekä lapsia hoivaava äiti että perheen elatuksesta vastaava isä, on oikeanlainen ja paras kasvuympäristö lapselle (Nätkin 2003).

²⁶ Näkemys perustuu paitsi elämänkulkuhaastatteluihin, myös eri hallinnonaloilla työskentelevien viranomaisten, yhdistysaktiivien sekä kuntapäätäjien kanssa käytyihin keskusteluihin (ks. myös Kaalikoski 1996).

hin, mutta nuorten naisten elämän uusi sisältö ja merkitys saattoi löytyä perheestä – kuten Maritalle kävi. Kotiäitiys tarjosi Maritalle työmarkkinoilla koettua pettymystä kompensoivan itsensä toteuttamisen maailman. Lasten kasvaessa kouluikään aiemmin mielekkääksi koettu kotiäitiys muuttui loukuksi, josta oli yksin, kouluttamattomana ja itsetunto alamaissa mahdotonta pyristellä irti.

Nyt on kamala kilpailu joka puolella ja ihmiset nokkii toisiaan erilailla kun ennen

Vuoden 2003 keskustelun perusteella muodostui näkemys, että Marita eli jonkinlaisessa pitkäaikaisen työttömyyden puitteistamassa välitilassa (Kosonen 2003). Aika oli jo vuosia kulunut vailla erityistä suunnitelmallisuutta ja innostavia tulevaisuudennäkymiä. Jonkinlaista ennustettavuutta elämään toivat paikallaan junaamista katkovat työllistämiskurssit ja -työt. Tuota liki vuosikymmenen kestänyttä siirtymävaihetta määrittivät yhtä aikaa halu aloittaa jotain uutta, päästä eteenpäin elämässä, ja samalla nostalginen kaipuu tehtaan aikoihin. Elämä ikään kuin lipui päivästä, kuukaudesta ja vuodesta toiseen tarkan taloudenpidon puitteistamassa arjessa, vailla todellisia voimia tai keinoja muuttaa omaa elämää.

Kilpailu on niin kova, että eihän sitä... Ja sit tosiaan ennen kun meni vaan ja sano, että mä oon tulossa töihin, niin saman tien laitetaan. Että – joo, voit sää heti jäähä – ei se enää onnistu. Tulee pettymystä pettymyksen perään, että kun haet ja sit kysytään koulutusta – ei ole – joo, mene seuraavalle ovelle. (...) Sitten niinku aattelee, että pääsenköhän mä sitten koskaan mihinkään, (...) Kun yrittää tulla takasin työelämään niin huomaakin, että ei tämä enää ole sama, sama se mikä oli tuo [tehtaan] ympäristö. Nyt on kamala kilpailu joka puolella ja ihmiset nokkii toisiaan erilailla kun ennen, että ei ennen nokittu sillä tavalla. (...) Välillä tunsin, että ne jopa niin kun näytti sen – et sinä oo käyny mitään kouluja, että mikäs sää nyt yrität olla tuossa. (...) Kyllä se on heti että koulutus pitää olla. (...) Isommat lapset kyselee jo: ”no, miks sää et mee töihin, menisit sääkin töihin ni me saatais sitä ja tätä”. (...)

Lapset olivat kasvaneet niin isoiksi, ettei Maritan kotiäitiydelle ollut enää entisenlaista sisältöä, eikä legitimoitua ”lasten hyvään” liittyvää perustettakaan. Työelämään siirtyminen ja omaan työmarkkinakelpoisuuteen panostaminen olisi siis paitsi kaikin puolin järkevää. Kotitöitäkin oli jo paljon vähemmän ja Marita kertoi, miten hän oli ”passannut piloille” sekä miehensä että lapsensa – siis opettanut heidät siihen, että äiti huolehtii kaikista taloustöistä.

Mää haluan ottaa tavallaan sitä haastetta

Vuonna -98 muistaakseni tulin [ensimmäistä kertaa] tämmöselle työllistämiskurssille, ja se oli joku sellanen, että kun mää olin ollu niin kauan kotona, ni tää niinku autto mua sitten taas tulemaan takasin. Mää en ois uskaltanu mennä töitä ettimään suoraan, vaan mun mielestä niinku oli helpompi, että sen kurssin kautta mua sitten taas niinku tökittiin – että tee jotakin. Mutt se ei oikeestaan sitten muuta poikinu, kuin että siitä sai puol vuotta töitä sen kurssin päätteeks, että se oli luvattu kaikille kurssilaisille. Ja mää pääsin pitkästä aikaa kokeileen mitä on olla työssä. (...) Vähän sillee on nyt ollu haaveena ett ku mää oon ollu ton verran kouluavustajana, ett jos sieltä vaikka löytyis töitä [jatkossakin]. Sittenhän tuli tietysti se katkera totuus, että ainoastaan työllistämistuki on ainoa jolla semmonen joka ei ole käyny kouluja, pystyy menemään sinne kouluavustajaksi sitten. (...) Tottakai se [koulutus] on sitten koko ajan mielessä, että voisko se olla liian myöhästä vielä. (...)

Marita pohti vuonna 2003 useita kuukausia kestäneen ohjaavan koulutuksen aikana entistä määrätietoistemmin toimintamahdollisuuksiaan, osaamistaan ja kiinnostuksenkohteitaan kurssin ohjaajien tukemana. Hän ei silti oikein nähnyt mitään yksiselitteistä tietä ulos tilanteesta. Yhtäältä yksi perhe-elämän vaihe pikkulapsivaihe ja sen myötä legitiimi kotiäitiys olivat ohi, nuorimmainenkin aloittanut koulun, mikä mahdollisti ajankäytöllisesti paremmin omaan osaamisen kehittämisen ja ammatillisen liikkuvuuden. Toisaalta mikä tahansa aktiivinen muutokseen pyrkivä toimintavaihtoehto tuntui jotenkin liian vaikealta ja monimutkaiselta. Ison perheen elättäminen, isot menot ja asuntolainan maksaminen vain toisen vanhemman työssä käydessä lähes parin kymmenen vuoden ajan, oli vetänyt avioliiton molempien osapuolten sietokyvyn äärimmilleen ja erityisesti teini-ikäiset lapset loivat omilla tarpeillaan paineita tulojen kasvattamiseen. Omaehtoinen ja omakustanteinen opiskelu vaikutti kokonaan poissuljetulta, sillä se olisi lyhyellä tähtämellä tarkoittanut vyön kiristämistä entisestään, kun Maritan oikeus työmarkkinatukeen olisi poistunut opintojen ajaksi. Marita pohti silloin tulevaisuuden urasuunnitelmia seuraavasti:

[Koulutus] on nyt mulla niinku hirvittävästi pinnalla, elikkä mää voisin aatella. Mää niinku pystyn paremmin irrottautumaan tavallaan siitä kodista. (...) Mutt mulla on just se rahotus siinä, että mieluummin sitten taas jotain sellasta, jossa olis rahotusta, että ei tarvis jäähä tähän, niin kun sillä tavalla taloudellisesti tilaan, että toinen vaan on töissä. Eli tämäkään ei oo mitenkään hirvittävän hauskaa, että koskaan sä et voi aatella itsee, sää vaan aina aattelet, että kuhan lapset saa jotakin nii ihan sama mitä sää ite saat. Se koulutus on sitä myötä niin vaikee, tai sitten mää teen sen ite vaikeeks, emmä tiä kumpi se on. (...)

Sillon kun mää tulin tälle kurssille mää sanoin, että mää en halua olla lasten kanssa, että mää en halua kouluavustajaks tonne. Mutta nyt mää oon vähän kääntämässä kelkkaa taas lasten puolelle, eli jotenkin kun se tuntuu niin tutulle sellaselle turvalliselle alueelle, että en mää osaa sitten aatella jotain muuta. Aattelin mielessäni, että mää en oo tarpeeks topakka siihenkään työhön (...) varsinkin jos on isommat ryhmät kyseessä. Jos yksityisesti avustaa jotain [lasta] niin siinä ei ole mitään [ongelmaa]. Ja vaikka on vaikeampiakin, niin mää tunnen, että mää haluan ottaa tavallaan sitä haastetta. Että mää pystyn selvittämään sen lapsen ongelman mikä sillä on. Ja sit mää oon kauheen tyytyväinen, jos mää saan sen tekemään esimerkiks tehtäviä.

Mää mietin sitä, että onko muita vaihtoehtoja – ei mun mielestä ollu mitään muuta

Tapasimme uudelleen joulukuussa 2008 lähes kuuden vuoden tauon jälkeen. Marita oli työskennellyt joitakin vuosia samassa koulussa eri työllistämistukijaksoilla kouluavustajana ja viimeisen vuoden ajan erityisluokan koulunkäyntiavustajana. Marita oli noin vuotta aiemmin alkanut suorittaa koulunkäyntiavustajan oppisopimuskoulutusta, josta oli haastatteluajan-kohtana jäljellä vielä puolisentoista vuotta. Tapaamisemme aikana istuimme luokkahuoneessa, jossa Marita pääosiin työskenteli. Elettiin perjantai-iltapäivää joulukuussa, joten pitkän syksyn ja raskaan työviikon aiheuttama väsymys alkoivat jo painaa. Silti Marita vaikutti yhtä ystävälliseltä ja motivoituneelta haastatteluun kuin ensimmäiselläkin kerralla. Hänen olemuksessaan sen sijaan näkyi uutta itsevarmuutta.

Kaksi ja puolituntisen tapaamisen aikana juttelimme pitkään Maritan kokemuksista työvoimahallinnon asiakkaana, erilaisten projektiohjaajien ja viranomaisten kanssa asioimista – ylipäättään siis työvoimahallinnon merkityksestä prosessissa, jonka kautta hän alkoi entistä vahvemmin kiinnostua koulunkäyntiavustajan ammattiin ja sitoutua siinä pätevytykseen.

PK: Miten suuressa määrin sää ajattelet että sää oot voinu vaikuttaa siihen miten sun elämä on menny? [Marita: Miten mää ite oon voinu?] Niin, miten paljon se on sun valintoja tai?

Mää oon aina ollu vähän semmonen että joku on saanu tökkiä vähän eteenpäin, että tee nyt sitä ja tee nyt tätä. Mutta kai mää nyt itekin oon jotain ratkasuja tehny [naurahtaa kuivasti]. Mutta niin tosiaan niin...

PK: Kuka sua on tökkiny? [naurua yhdessä]

No, sanotaan nyt, kuka se nyt olis sitte, kai se mieskin on jonkun verran tökkiny eteenpäin, tee nyt sitä tai tee nyt tätä, mutta... Sitten yleensä niinku kaikki tää yhteiskunta ku, sanotaan vaikka että työvoimatoimisto, on auttanu hirveen paljon ku – mee sinne tai tee tätä – mää ehkä oottaisin vaan tällai valmista, että mitäs mää nyt tekisin.

PK: Koet sää sitten sen työvoimapuolen siinä, että onks se niinku, koet sää niinku tosiaan että se on niinku auttanu sua, että sä et oo niinku kokenu sillee...

Joo, must on kiva että niinku pakottaa ihmistä suurin piirtein – ett mee sinne ja tee sitä – koska on semmosia, jotka ei millään uskaltais tai haluaiskaan lähteä mihinkään. Ei siellä mittään pakottamista, itehän siinä niinku loppujen lopuks päätetään. Mutta niinku mää, mun mielestä se on ihan oikeen että – sama nuorille että ei muuta kun [naurahdus]. (...)

PK: Mites oliks se sun omasta alotteesta vai miten se oppisopimus sai alkunsa sitten?

Oikeestaan multa kysyttiin, tuolta opiston puolelta otettiin yhteyttä, että haluanko mää siihen, onks se Noste-koulutus vai mikä... [PK: Joo, ainakin semmonen on olemassa.] Mikä on niinku mun ikäryhmään. [PK: Joo.] Mutta siinä ois rahoitus ollu sillä tavalla, että mulle ei ois maksettu palkkaa, että sitten kun mää oon [nyt] oppisopimuksella, mää oon töissä ja saan tästä normaalisti palkkaa, ja myös kouluajalta maksetaan se korvaus. Se kävi koululle ja kunnalle, että mää tuun oppisopimukseen. (...)

PK: Miltäs tää on tuntunu, miten sää koit sitten sen mahdollisuuden tai sen tilanteen siinä?

En mää silloin miettiny yhtään, mää aattelin että tottakai mää otan vastaan, että vaikka mulla ei sillä tavalla koulutuksesta ookaan [kokemusta]. Elikkä mää sitten vaan halusin kokeilla. Välillä on tuntunu aina että no, onkohan musta tähän, ja välillä sitten taas tuntuu, että – no tottakai, että miksen mää pystyis suorittaan. (...)

PK: Onko kouluttautuminen vaikuttanut jotenkin sun ammattiminään, luulet sää että sillä on jotakin vaikutusta siihen, että sää olisit jotenkin varmempi tai?

Kyllä jonkun verran on tuonu varmuutta, elikkä tuntuu kuitenkin siltä että määkin oon pystyny johonkin, ja vielä tän ikäsenä, aina tätä ikääni vertaan siihen että. (...)

PK: Oliko se kouluavustajan ammatti enemmän sattumaa vai oliks se sitten... ett ku se on nyt sun ammatti tavallaan ollu pitkään?

Musta tuntuu vaan, että kun mulle työvoimatoimistosta vaan tarjottiin jotain työpaikkaa niin mä menin kattomaan. Ja sitten mä vaan halusin kokeilla, että mitä se on. En mä tiiä, ehkä nyttinkin kun mä läksin sitten oppisopimukseen niin... Niin no, kyllä mä sitä sillon sitten hiukan mietin sillä tavalla – vaikka mä sanoin aikasemmin että en miettiny oikeastaan yhtään – niin toisaalta sitten mietti. Mutta sit kun mietti sitä vaihtoehtoa, mikä se joku muukaan vois sitten olla? Ite ku on koko ajan olu lasten kanssa kotona ja jotenkin se tuntu, että se nyt on sitten se, että ku mä oon jo niin paljon tehny, että kyllä mulla siihen varmaan kaikkein eniten on niinku...

PK: Mitä ne ois voinu olla ne toiset vaihtoehdot mitkä ei tuntunu niin hyvältä?

Sitä mä just sanoin, että mä mietin sitä että onko muita vaihtoehtoja – ei mun mielestä ollu mitään muuta.

PK: Sit on just nää muut hoitoalat ja muut... jo sitten ehkä terveydenkin kannalta?

Mm, mä en vanhuksia sillä tavalla. (...) Mää tykkään ihan hirvittävästi tästä työstä, vaikka välillä väsyttää. Tää ei oo sillä tavalla, nykyajan lapset ei oo helppoja, ne ei oo enää niitä, jotka istuu paikoillaan vaan. On monen näkösiä semmosia... Mutta silti kuitenkin mun mielestä tää on ihana työ.

PK: Mikä siinä on ihanaa?

Kai se on sitten noi, ne ihanat lapset. Ja mun mielestä täällä on tosi kivat noi, työkaiverit on tosi kivat, eli täällä on tosi hyvä olla töissä. (...)

Mää olisin aika varma, että työtä mulla olis tänkin jälkeen

PK: Onko sun työsuhde sitten nyt voimassa oppisopimuskoulutuksen loppuun?

Joo, ja siihen on niinku laitettu sillä tavalla, että aina kesäisin työsuhde päättyy, ja siten heti on jo aina niinku uus sopimus, sen voi nyt tehdä niin että se on uus sopimus. Se on rahoituksen kannalta sitten taas niin parempi, että mä pystyn saamaan korvauksen kesäajalta, koska mä en sais muuten mitään. [PK: Sää saat työttömyyskorvauksen?] Niin. Tää on niinku pakko laittaa niin, että keväällä päättyy ja syksyllä jatkuu. Ja sama opiskelussa, on samalla katko. Se on kuitenkin sillä tavalla aateltu, että ei tarvii kesällä olla ilman rahaa. (...)

PK: Mites oot sää niinku luottavainen sen suhteen, että tää vakinaistuu sitten siinä vaiheessa kun sää valmistut?

Mää en oo niin varma, että tää vakinaistuu, mutta niin kun mä olisin aika varma, että työtä mulla olis tänkin jälkeen. Mutta mun ei oo ihan pakko sitä tehdä täällä kun vaan... Koska tuo koulutushan antaa pohjaa ihan niin kun aikuiskoulutukseen, sinne puolelle, ja lapsiin, nuoriin, ja samalla ihan vaikka päiväkotiin. Elikkä emmää usko, että mä ihan työttömäksi jään. Vaikka kyllä mä aika luottavainen oon, että tää koulu haluais pitää mua täällä. Kukaan ei sitä sano, mutta mä aattelin, että jos ei nyt mitään että kunnan rahat loppuu – siitähän se on aina että miten kunnalla millonkin menee. Mut kyl mä nyt aika luottavainen oon, että kun mä oon kouluni käyny, niin kyllä mä sitten ainakin jossakin, jos en täällä, niin sitten jossakin muualla. Mitäs mä muuten kouluja kävisin [naurahtaa], pakko johonkin luottaa. Mutta eihän se sitenkään menis hukkaan. (...)

Vuoden 2003 ohjaavan koulutuksen aikaan Marita arveli keskeiseksi työllistymisensä esteeksi itsensä markkinoimisen vaikeuden. ”En ole oppinut kilpailemaan toisten kanssa, toisin sanoen en osaa pitää puoliani tarpeeksi”, kuten hän muotoili tuntojaan ohjaavaan koulutukseen osallistuneille suunnatussa kyselys-

sä. Maritan työhakutilanteisiin liittämää epämurkavuutta ja suoranaista pelkoa on helppo ymmärtää, kun tarkastelee hänen työnhakuresurssejaan. Maritalta puuttui täysin ammatillinen koulutus, ja hän oli ollut työelämästä kokonaan sivussa 15 vuotta. Lisäksi Marita kärsi sairaudesta, joka rajoitti joiltain osin työkykyä – esimerkiksi siivoojan työ ja vanhustyö olivat jo fyysisen kuormittavuutensa vuoksi poissuljettuja vaihtoehtoja. Maritalla ei ollut myöskään sellaista sosiaalista pääomaa, vaikutusvaltaisia tuttavuuksia tai ryhmäjäsenyyksiä (esimerkiksi yhdistystoiminta, vapaaehtoistyö, entiset työnantajat), joita hän olisi voinut hyödyntää työhaussa (vrt. Annen tarina seuraavassa alaluvussa).

Marita oli ymmärrettävästi varsin pessimistinen näkymistään työmarkkinoilla muutoin kuin työllistämistukeen oikeutettuna työnhakijana. Tukityöllistetytyn asemassa hän oli puolestaan kokenut itsensä alempiarvoiseksi ja ulkopuoliseksi työyhteisöissä, ja että koko tukityöjärjestelmä vain ruokki halvan työvoiman hyväksikäyttöä, eikä mahdollisuuksia pidempiaikaiseen työllistymiseen ollut ”kun ei ole koulupohjaa”. ”Kun tulee pettymystä pettymyksen perään”, Maritalla ei yksinkertaisesti ollut enää henkistä valmiutta kohdata työhakutilanteiden tuottamaa jatkuvaa nöyryytystä ja huonouden tunnetta. Paikallaan junaamisen ja päättämättömyyden taustalla toimivat siis enemmän tai vähemmän tiedostamatta myös erilaiset elämänhistorialliset vähätellyksi ja hylätyksi tulemisen kokemukset ja niiden herättämät tunnetilat. Ne aktivoituvat uusissa päätöksentekotilanteissa ja tulevaisuuteen liittyvissä arvioissa vähentäen Maritan valmiuttaan ottaa riskejä, kuten hakeutua koulutukseen. (Hansson & Marin 2004.)

Kakki nämä tekijät yhdessä tekivät Maritan varsin riippuvaiseksi hyvinvointipalveluiden, viranomaisten ja erilaisten työllistämistoimenpiteiden asiakkuudesta. Kotiäitiyden jälkeen ja työttömyyden välitilassa vuosikaudet sinniteltään hän oli tuskallisen tietoinen siitä, että kaipaa muutosta, mutta otti aina kuuliaisesti vastaan sen, mitä työvoimatoimistosta milloinkin tarjottiin tai suositeltiin. Uskallus ja oma-aloitteisuus olivat hävinneet. Maritan tarina poikkeaa tässä selvästi joustotyöläisnaisiksi luokittelieni Pirittan ja Miran toiminta- ja ajattelutapumuksista. He kun artikuloivat pyrkivänsä tietoisesti taktikoimaan, välttelemään ja ennakoimaan tilanteita niin, ettei heitä noin vain pistetty mihin tahansa työkomennukselle (vrt. alaluvut 5.3 ja 5.4).

Kokemuksen lisääntyessä koulutusjaksojen, ohjauksen ja tukityöllistämiskaksojen myötä Marita alkoi saada uudenlaista varmuutta ja tuntea kouluavustajana työskentelyn luontevaksi ja mielekkääksikin. Hän sai työstään tunnustusta, koki pärjäävänsä. Siirtymä oppisopimuskoulutukseen näyttäytyy loppujen lopuksi vaivattomana palojen paikalleen loksauttamisena ja luontevana toisiinsa linkittyneiden vaiheiden jatkumona, jolle ei oikeastaan enää voi edes nähdä mitään vaihtoehtoa. Askel oli lisäksi helppo ottaa, koska siihen ei sisällynyt taloudellista riskiä. Lisäksi koulutus mahdollisti sen osaamisen, jota Maritalla oli äitinä ja välityömarkkinoiden työntekijänä kertynyt, muuntamisen symboliseksi, työmarkkinoiden tunnustamaksi pääomaksi.

Niiden noin kuuden vuoden, jotka kahden haastattelutapaamisemme välillä kuluivat, Maritan elämässä oli tapahtunut paljon suurempia muutoksia

kuin mistä hänen maantieteellinen, ammatillinen tai sosiaalinen liikkuvuutensa tai liikkumattomuutensa antoivat viitteitä. Sosiaalinen asema, eli taloudellisen, kulttuurisen ja sosiaalisen pääoman kehityskaari oli sekin toki jo osaltaan taitunut hienoiseen nousuun oppisopimuskoulutuksen ja useiden vuosien pituisen samassa työpaikassa hankitun työkokemuksen vuoksi. Vuoden 2008 haastattelussa tuli selvästi ilmi, miten Marita oli onnistunut kehittämään ammatillista itsetuntoaan, osaamistaan ja määrätietoisuuttaan työssä saavutettujen onnistumisten, koululaisilta ja kollegoilta saadun palautteen ja tuen myötä. Aivan ratkaiseva merkitys tämän prosessin alulle panemisessa ja mahdollistumisessa oli työvoimaviranomaisten ja työllisyysprojektin pitkäkestoisella ohjaus- ja neuvontatyöllä.

Marita tulee haastatteluillaan tuottaneeksi selvästi hahmottuvan kuvauksen siitä, miten hänen itseymmärryksensä, skeemansa ja dispositionsa muokkaantuvat vähitellen vuosien saatossa, osaltaan moninaisiin aktivoiviin työvoimapolitiittisiin toimenpiteisiin osallistumisen myötä. Passiivinen toimenpiteiden kohde *aktivoituu* ensin määrätietoisempaan työmarkkinakelpoisuutensa vaalimiseen ja parantamiseen sekä motivoituu pidemmän tähtäimen työllistymissuunnitelman laatimiseen. Koulutuksen ja tukitoimenpiteiden avulla hän vähitellen *voimaantuu*, alkaa paremmin hahmottaa omat vahvuutensa työmarkkinakansalaisena ja siten löytää oman paikkansa työmarkkinoilla. Kouluttautumispäätös on samalla myös *vastuunottamista* omasta työllistymisestään. (Saastamoinen 2008.) Koulutuksen kautta Marita myös kypsyy hyväksymään työmarkkinapelin logiikan tunnusomaisimman piirteen, eli jatkuvan muutoksen, epävarmuuden, joustamisen ja liikkuvuuden vaateet. Koulutus ei takaa mitään, mutta se antaa uusia mahdollisuuksia, kehittää edellytyksiä pelata työmarkkinapeliä entistä varmemmin ottein. Kun itseluottamus koulutuksen ja kokemuksen tuottaman symbolisen pääoman myötä kasvaa, myös muunlaista pääomaa, kuten suhteita ja verkostoja alkaa hitaasti kumuloitua. Marita jaksaa uskoa, että vihdoinkin tulee oma vuoro siirtyä pysyvämpään työmarkkinaposition.

Feminiiniset ominaisuudet ja taipumukset voivat toimia resurssina naisistuneessa työelämässä. Työelämä on feminisoitunutta esimerkiksi siten, että siellä vaaditaan feminiinisyyteen yleisesti yhdistettyjä taipumuksia palvella, miellyttää, neuvotella ja muuntua ja sopeutua muiden ihmisten tarpeisiin erilaisissa tilanteissa. Esimerkiksi Lisa Adkins ja Eeva Jokinen (2008) ovat tarkastelleet globalisaation ja työn feminisoitumisen yhteyksiä. Monet naisvaltaisen palvelusektorin työt ovat sellaisia, joita ei voi siirtää ulkomaille tehtäväksi. Näiden alojen tarpeisiin tarvitaan työvoimaa, joka on suostuvaista työskentelemään joustavasti, epäsäännöllisesti ja pienellä palkalla, joten palvelusektorille ja erityisesti tehostamisen kierteessä riutuvalla julkisella sektorilla vähän koulutettujen ja katkoksellisuuden tottuneiden perheenäitien joukko on kiinnostava työvoimareservi. Se on nöyrää tilapäistyövoimaa, jota voidaan kohdella paremmin tarvittaessa töihin kutsuttavana palvelijana kuin arvostettuna työntekijänä, jonka tyytyväisyydestä halutaan huolehtia työehtoja ja oloja vaalimalla.

5.6 Irti elinikäisestä keskeneräisyydestä

”Myö ei olla mitään punasia mattoja minkä yli kävellään”

Haastattelin Anneakin ensimmäisen kerran jo vuonna 2003. Hän oli muutama vuosi aiemmin hakeutunut takaisin ”oikeisiin töihin” 20 vuoden pääasiallisen kotiäitiyden jälkeen. Noina niin sanottuina kotiäitivuosinaan Anne oli tosin lasten- ja kodinhoidon ohessa jatkuvasti ansainnut lisätuloja perheelle miehensä vakinaisen kuukausipalkan rinnalla: ommellut vaatteita, leikannut hiuksia, poiminut marjoja, kerännyt käpyjä, toiminut perhepäivähoitajana ja sijaisvanhempana.

Annen tärkein vanhemmiltaan saama kulttuurinen perintö oli luottamus kovaan työntekoon elämässä pärjäämisen lähtökohtana. Vanhemmat erosivat Annen ollessa 15-vuotias. Anne koki, ettei häntä kotona kannustettu koulunkäyntiin tai muutenkaan tuettu murrosiän tuoksinassa. Koulunkäynti-motivaatio lopahti kokonaan oppivelvollisuuden loppumetreillä. Lasten työteliäisyyttä ja taloudellista itsenäisyyttä arvostavina Annen vanhemmat eivät vastustelleet töihin menoa kesken lukuvuoden, kun kauppias tarjosi Annelle töitä kylältä. Työnantaja sopi koulun kanssa järjestelyistä, jossa Anne suoritti koulun loppuun pelkästään kokeisiin osallistumalla.

Kahden haastattelun aikana Anne toisti useita kertoja mieleensä lapsena iskos-tuneen ”minusta ei ole mihinkään” -uskomuksen, jonka kanssa kamppailemisen katsoi vahvasti vaikuttaneen koko elämäänsä. Nuori Anne ei tuntenut ammattikoulutusjärjestelmää sen paremmin kuin ammattejakaan ja oli hyvin epävarma taidoistaan ja lahjoistaan. Kukaan ei ollut patistamassa jatko-opintoihin, mutta portti työelämään oli auki ja tie valmiiksi tasoitettu, joten työelämä imaisi nuoren tytön mennessään kohti aikuisten maailmaa ja itsenäistä elämää.

Ja minä oon aina aatellu, että minusta ei oo mihinkään

Mää haaveilin yhdessä vaiheessa kirjapainoalalle, ja olin menossa pääsykokeeseen, mutta mää tein sitten u-käännöksen.

PK: Niin minkä takia sää teit sen u-käännöksen, mitkä asiat siinä vaikutti?

Ehkä mää en ollu varma siitä ammatista, ja oli sitten sitä epäilyä niin paljon, että onko tämä minun. Kyllä kävin ammattikoulun ovella, kynä ja kumi käessä. (...) Ja minä oon aina aatellu, että minusta ei oo mihinkään, minä en ikinä läpäse sitä koulua, en varmasti. Meillä ei kotona, ol ihan tietyllä tavalla hyvä perhe, mutta ei mejän äiti ei osannu olla kannustava, mää olin aina kasvanu semmoseks hyvin, sillä alueella ainakin heikko itsetunto, että minä en opiskelussa pärjää. Vaikka kuudenteen luokkaan asti mulla oli ihan hyvä keskiarvo, mutta sitten kun tuli murrosikä ja pojat mieleen, niin sitten se meni vähän sitten plörinäks. (...) Kai se [kirjapainoala] oli vaan joku hätävara (...) En minä tiedä! Se oli vaan yks huonoista vaihtoehtoista varmaan. (...) Sitä mää oon ihmetelly sitten jälestä päin, että miksen mää niinku lähteny ompelulinjalle, tai parturilinjalle, ku mää oon ikäni tehny sitä työtä. (...) Mää oon tehny ompeluhommia 20 vuotta, ommellu hääpuvut, kansallispuvut kaikki (...). Sit mää oon tehny parturinhommia yli kaksikymmentä vuotta, enpäs mää hakeutunu siihen! Ei mulla etes heränny ajatusta semmoseen, että se, se oli sit mun harrastus mihin mää vaan opettelin.

Vaikka koulu instituutiona piti kiinni siitä, että Anne muodollisesti suoritti op-pivelvollisuutensa loppuun, on selvää, että koulu pelkästään vahvasti niitä odo-tuksia, joita vanhemmat kohdistivat tyttärensä. Annessa ei nähty mitään sel-laista erityislahjakkuutta tai kyvykkyyttä, että hänen koulutukseensa uhratut resurssit olisivat olleet mikään järkevä sijoitus. Miksi esimerkiksi ompelemista pitäisi opiskella koulunpenkillä, kun siinä saattoi harrastelijapohjaltakin kehiti-tyä taitavaksi ja hankkia perheelleen lisätuloja? Annen koulunkäyntimotivaatio vihjasi myös tähän suuntaan: pojat ja muut koulun ulkopuoliset tempaukset olivat jännittävämpiä kuin tylsä koulu. Parasta mitä vanhemmat osasivat tyttä-relleen toivoa, oli alkaa vastata omasta toimeentulostaan heti kun mahdollista ja se tie oli nyt hänelle auki ilman turhaa jatkosinnittelyä koulunpenkillä. (Rogaly & Taylor 2009, 148.) Anne ehtikin olla töissä useita vuosia ennen kuin avioitui ja sai ensimmäisen lapsensa 20-vuotiaana.

Mää keksin aina kaikkee mistä mää sain toimeentuloo

Mää olin silloin vielä ensimmäisen lapsen jälkeken niin kolme päivää töissä, mutta kun minä olin tyytymätön lapseni hoitajaan, niin minä en sitten enää lähteny kyse-lemäänkään muita hoitopaikkoja. Päätin, että mää hoijan lapseni ite. (...)

PK: No miten, oliko sulla yhtään silloin semmosta kaipuuta sinne palkkatyöhön sinä aikana kun sä olit kotiäiti?

No ei, koska mää olin välillä perhepäivähoitaja, tein välillä lomituksia kaupassa, semmosia pikkujuttuja. (...) Mää keksin aina kaikkee mistä mää sain toimeentuloo. Mää kesällä muutin tyynyn kanssa metsään ja keräsin marjoja - näin naapurit väittää. Kävyt kerättiin ja kaikki mahdollinen. Olihan meillä tiukkaa kun oli iso perhe, ja har-tiapankilla rakennettu talo. Oli miehen opiskelulaina ja talolaina ja autolaina, ja yks töissä. (...) Ja yöt minä ompelin kun yks kävi töissä ja rahaa oli vähän, ja laskujakin tuli. Minä sitä kautta rupesin ompelemaan [vaatteita toimeksiannosta]. Niin mää ti-iän mitä on työnteko, ja mulle tuli jälestäpäin monta kertaa aateltua, että miten sitä on yleensä kerenny. (...) Ja sitten oon ollu useamman vuoden tässä nuorten vapaaehtos-työssä niinku, meitä on useempi seurakunta yhdessä ni, tehään tossa, ett mää oon olu siellä emäntänä keittiöllä leipomassa lapsille, nuorille pullaa. (...) Ja harrastukset on sitten hyvät, ja sitten vielä omalla kylällä oon vetäny jo muutaman vuojen tuota liikuntaryhmää, ett se on kans semmonen, voimanlähde. (...)

Parin vuosikymmenen ajan Anne siis yhdisti kotiäitiyteensä palkkatyötä ja muuta ansionhankintaa. Puhe kotiäitiydestä häivyttää sen arkisen todellisuuden, joka muistuttaa monin tavoin Annen äidin ja lukemattomien muiden nais-sukupolvien työtaakkaa maataloilla ja työläiskodeissa. Raskaiden kotitöiden ja suuren lapsilauman kaitsemisen ohella perheenemäntien tuli omalta osaltaan vastata toimeentulosta, usein lukemattomien tilapäistöiden ja erilaisen kotitalo-ustuotannon avulla. Annen puoliso oli vuosikymmeniä työskennellyt samassa vakavaraisessa yhtiössä, joten miehen säännölliset ansiot olivat perheen talou-den kulmakivi. Silti Annen pienemmät ja vaihtelevammat tulot olivat olleet ai- van yhtä tärkeitä perheen talouden tasapainon kannalta. Työtaakka oli painava, mutta toimeliaisuus kartutti ja ylläpiti samalla Annen osaamista sekä laajaa hä- neen luottavien ja turvautuvien paikallisten ystävien ja tuttavien verkostoa. Tämä oli Annelle suuri etu, kun hän noin 40-vuotiaana täysipainoisesti palasi kodin ulkopuoliseen työelämään. Siirtymää helpotti alussa myös mahdollisuus

osa-aikatyöhön, johon nuorimman 5-vuotiaan lapsen saattoi jopa ottaa mukaan ja sulatella samalla ajatusta päivähoidosta. Kunnallisten päivähoitopalveluiden saatavuus ja taso olikin parissa kymmenessä vuodessa parantunut, joten päivähoidon kynnyks ei enää muutaman kuukauden jälkeen tuntunut yhtä korkealta. Työnantajan ehdotuksesta Anne suoritti työn ohessa laitoshuoltajan tutkinnon oppisopimuskoulutuksena ja teki sen jälkeen pääosin tilapäisiä siivous- ja keittiöalan töitä. Työvoimapoliittisena koulutuksena hän suoritti myös vanhustyön kurssin ja pääsi sen jälkeen kodinhoitajan sijaiseksi vuoden ajaksi.

Mää en haluais mikään uranainen olla, enkä sillai tavotella mahottomia

Ensimmäisen haastattelun aikaan Annen mielessä siinteli haave koulutuksesta ja ammatillisesta päteväytymisestä sosiaalialalle. Hän pohti uskaltaisiko lähteä ja pärjäisikö koulunpenkillä vielä ”tässä iässä”, reilusti alle 50-vuotiaana.

PK: Niin, sulla on tullu se hoiva-ala tai se semmonen enempi sinne, semmonen ihmisten kanssa muuten touhuaminen sitten [viime aikoina]?

Niin, nii-i, melkein missä työssä vaan voi olla ihmisten kanssa ja jeesata niitä. Ja mää luulen, että sille pohja on siitä, että kun mää koin sen, että silloin kun minä olin nuori ja mää oisin tarvinnu apua ja mää en saanu, niin se on jääny niin lähtemättömästi siinpään, että haluaa itte tehdä sitä työtä. (...) Kyllä mää vois in olla sitten joku ohjaajakin tai, tai jos olisin ollu niin opiskeleva ja semmonen ihminen, että koulua käy, ni vaikka opettaja tai... Mutta tuota, mää oon enemmän semmonen käytännön työn ihminen, että tarttua työhön, mää en niinku oo opiskeleva ihminen. Että nyt tään kurssin kautta tietysti on aatellu, että se vois olla jopa mukavaa.

PK: Mutta oot sää, koet sää että sulla on enempi ehkä vaikuttanu ne, nekin opit mitkä sää oot saanu kotoa, taikka se työn tekemisen malli ehkä?

Joo, varmaan. Mutta mää luu-, mää uskon siihen, että on, jos ei puolia niin osa ihmisiä, jotka on niin kun kädentaidoltaan semmosia, että ne haluaa tehdä töitä, ja sitten on se oma joukkosa ihmisiä, jotka on opiskelijoita, jotka nauttii lukemisesta ja opiskelusta. Niin, elikkä että ihan turha on laittaa niitä ihmisiä siihen muottiin, että opiskella ja tuota niin, että kouluttautua ja kouluttautua, jotka on käytännön ihmisiä, jotka niinku haluaa tehdä vaan sitä työtä. (...)

[Kun] ikää tulee, ja kun on tehny kovasti töitä tähän asti, niin haluais ehkä sitten kouluttautua, että sais sen haluamansa palkan ja on ajatellu sitäkin, että jos vois vähän vielä kouluttautua eteenpäin, että pääsis kevyempiin. Koska on nähny nyt kotipalvelussakin ihmisiä, naisia, jotka eläkeikä lähentelee, niin se on niille liian rankkaa. (...) Ja ainahan se [työn jatkuvuus] ois varmempaa sitten jos sen koulutuksen kävis siihen. Tai ainakin sitten se palkka olis se minkä todella työstään haluaa, kun kuitenkin sen oman panoksensa siihen antaa. (...) Eli se on yks asia mikä minun mielestä naisen arvoa alentaa jos ne tekee huomattavasti huonommalla palkalla töitä kun miehet, ja ne tekee kuitenkin arvokasta työtä. (...) Mää oon pikku hiljaa semmonen – kun mää alan tulla tähän hyvään ikään – semmonen sisäinen kapina nimenomaan sitä vastaan. Oikeessa terveessä mittasuhteessa, missä vaan on tilaisuus, niin päätän purnata siitä asiasta. Että myö ei olla mitään punasia mattoja minkä yli kävellään. (...) Mää haluaisin [kouluttautua] oppisopimuksella, mistä mää saan sitten sen palkan. (...) Eli että mun ei tarvis lähteä sitten opiskelemaan kahta ja puolta vuotta lähiohitajaks, kun mää varmaan suoriutuisin lyhyemmässäkin ajassa. (...)

Tapasin Annen toisen kerran tasan kuusi vuotta myöhemmin, tammikuussa 2009. Kävimme läpi Annen vaiheita edellisen tapaamisen jälkeen. Hän oli aloit-

tanut lähihoitajaopinnot jo vuoden 2003 syksyllä työvoimapoliittisena koulutuksena suorittaen ne puolessatoista vuodessa. Anne korosti opintoihin lähtemiseen kannustaneiden ohjaavan koulutuksen vetäjien kannustuksen ja käytännön neuvonnan suurta merkitystä koulutusratkaisun syntymisessä. Ratkaiseva tekijä oli ollut myös vanhustyön harjoittelussa saatu alalle hakeutumista suosittava palaute sairaanhoitaja-mentorilta. ”Minusta ei ole mihinkään” -levy ei enää ollut pyörinyt Annen mielessä yhtä ankarana kuin aiemmin.

Annen sujuvat sosiaaliset taidot, aktiivinen osallistuminen kylän sosiaaliseen elämään eri muodoissaan sekä monipuoliset tuttavuussuhteet eri työantajiin mahdollistivat informaalien työn haun ja puskaradion kautta kulkevan tiedon uusista työtilaisuuksista. Näin Anne ei kotiäitiyden vuoksi ajautunut pelkästään välityömarkkinoiden kautta työllistyvien asemaan kuten Maritalle ja joillekin muille haastateltaville oli käynyt. Hän ei myöskään ollut koskaan täysin riippuvainen työvoimaviranomaisten tarjoamista vaihtoehdoista, vaan kertoi monia esimerkkejä siitä, miten soittokierroksen jälkeen jotain töitä aina yleensä löytyi suhteellisen pian.

Perheenäitinä ja vapaaehtoisena tehdyn hoiva-, huolenpito- ja kasvatustyön luoma vankka työkokemus ja ”emännöinti” olivat perusta, joka tarjosi käytännön taitoja, resursseja ja toimintataipumuksia mobilisoitavaksi palkkatyömarkkinoilla (Veijola & Jokinen 2008; myös Åkerblad 2009). Elämäntieteen kokemusten kautta habitukseen kumuloituneet feminiiniset taipumukset tai ”naistapaiset” dispositiot (Jokinen 2005) sekä yksittäiset lyhyet koulutusjaksoit mahdollistivat sen, että työkokemusta alkoi kasaantua enemmän ja enemmän vanhus- ja kotipalvelualoilta. Myös ylikriittinen käsitys omista opiskelutaidoista ja aikuiskoulutuksen vaatimuksista lieventyi. Loppujen lopuksi koulutusratkaisu ja ammatinvalinta merkityksellistyi suhteellisen luonnolliseksi jatkoksi pitkässä prosessissa, joka mahdollisti jo olemassa olevan hiljaisen tiedon ja luontevuuden muuntamista paremmin primaaristenkin (nais)työmarkkinoiden tunnustamaksi symboliseksi pääomaksi.

Annen kouluttautumispäätöstä motivoi keskeisesti lisääntynyt tietoisuus työnantajien mahdollisuudesta käyttää hyväksi halpatyövoimaa ja epäoikeudenmukaisuuden kokemuksia suhteessa muihin, vakituisiin ja ammatillisen pätevyyden hankkineisiin työntekijöihin. Vaikka Anne koki itsensä yhtä osaa-vaksi kuin muutkin ja teki töitä vähintäänkin yhtä kovasti kuin hekin, palkka oli jatkuvasti pienempi. Lisäksi Annen mies, joka oli itsekin suorittanut ammatinvalinnan aikuiskoulutuksessa kymmenkunta vuotta aiemmin, patisteli vaimo-
aan kouluttautumaan. Vuosien 2002–2003 vaihteessa järjestetty työllisyys-hankkeen järjestämä ohjaava koulutus tarkoitti käytännössä yhdessä ohjaajien ja kanssakurssilaisten kanssa intensiivistä paneutumista aikuiskoulutusjärjestelmään ja kouluttautumiseen liittyvään työvoimapoliittiseen tukijärjestelmään. Kurssilla toteutui myös yleinen hengennostatus ja kokemusten jakaminen samankaltaisessa haavoittuvaisessa työmarkkina-
asemassa olevien naisten kesken. Annelles sopiva työvoimapoliittinen lähihoitajakoulutus käynnistyi naapurikunnassa vain pari kuukautta ohjaavan koulutuksen jälkeen, joten ajoituksen

oikea-aikaisuus oli sekin yksi ratkaiseva tekijä siinä, että pyörät lähtivät pyörimään.

Enkä mä nyttekkään sairaanhoitajaks uskaltas lähtee, en ottas siitä, mä en viittis enää tässä iässä ressaata ku ei tässä eläkkeelle oo niin pitkä aika kuitenkaan enää, mä en haluais mikään uranainen olla, enkä sillai tavotella mahottomia. Mää oon erittäin tyytyväinen nyt tähän, ja mulla on ihan *riittävän hyvä* palakka ja sopivat työpäivät. Niin ni, se on semmonen haave, että kyllähän se ois ihanaa, ja miksen minä tykkäis sitä tehdä, mutta että enhän minä nyt räökkää itteeni, mä oon ihan tarpeeks kantanu kuule jo sitä auraa olokapäällä – *no oon, kyllä minä oon työtä tehny!* (...) Se opiskelu ehkä tulee mulle sen takia vaikeeks, kun mä vaadin iteltäni varmaan liikaa, ja sitten mulla vieläkin soi korvissa se ajatus lapsesta asti, että ei minusta ole mihinkään – niin ne on semmoset mitkä häirihtis sitä. (...)

PK: Mites se, mistä se lähihoitajan työ tuli sun, olik se niin kun sun oma ala...

No minä vaan, se on varmaan kai mulle jollakin tavalla ominaista. En minä tiä, se vaan sopii mulle, en mä ainakaan mitään muuta paikkaa keksi. Ja sitten kun tuota, tietysti oli jääny mieleen, kun oli sanottukin, että kyllä mun kannattas niin kun hoitajaks kouluttautua, niin kai se. Kun vaikka sitä omaa epäilystä oli siihen, että näinkö mä pärjään opiskelussa, mutta kai se jonkunlainen kantava voima oli sitten. Ja sitten tukijoukkojen ansiosta. Ja se oli jotenkin kai niin luontevaakin kun aattelee, ku sitä oli ollu mahdollisuus, että on ollu vieraan lapsia ja ainahan mä oon palveluammattissa ollu kauppa-alalla ja, se on kai vaan että se ihmisläheinen työ. (...) En minä aina osaa kaikille asioille hirveen selvää syytä, ne vaan jotenkin ohjautuu. (...) Se organisoitukyky tulee siinä oman perheen keskellä ja se huolehtiminen ja hoivaaminen ja, onhan siinä paljon niitä tekijöitä mitä siinä hoitotyössäkin tarvitaan. Ja sit se koulutus on se hyvä, mikä antaa siihen sitä ammattiosaamista sitten, eihän se ole se hoitotyö samanaista kun kotona.

Lähihoitajakoulutuksen jälkeen Anne työllistyi saman tien. Hän kuitenkin vaihtoi työpaikkaa mielekkäämpään pariin otteeseen ennen kuin löysi miellyttävän vakituisen työn ja työyhteisön, jossa viihtyy hyvin. Uusia työtarjouksia tuntui ilmaantuvan sen enempää etsimättä laajan tuttavaverkoston epävirallisia väyliä pitkin. Tutuksi tulleet rekrytoijat ottivat yhteyttä Anneen, kun paikkoja tuli au-ki.

Anne tekee haastattelupuheessa eroa erityisesti ylöspäin koulutettuihin uranaisiin ja hahmottaa näin dialogisesti omaa paikkaansa koulutus- ja työmarkkinoilla. Eronteko alaspäin suhteessa työmarkkinoiden marginaaliin ilmenee puheessa implisiittisemmin. Anne rakentaa itsestään kuvaa aktiivisena, kompetenttina, työkykyisenä ja -haluisena työmarkkinakansalaisena, joka ei tavoittele liian kunnianhimoisia tavoitteita. Hän sulkee tietoisesti pois ”uranaisille” ja ”opiskeleville ihmisille” tarkoitetut vaihtoehdot, joiden hän ei näe sopivan itsensä kaltaisille ”käytännön ihmisille”. Vaikka Anne menestyi lähihoitajaopinnoissa erinomaisesti, näyttäytyvät potentiaaliset jatko-opinnot ”räökkinä”, mahdottoman työläinä ja haastavina vaihtoehtoina. Korkeamman asteen opintojen mahdollisuuden pohdinta (”kun ei eläkkeelle ole niin pitkä aika”) ja reflektointiin liittyvät tuntemukset ovat nähdäkseni malliesimerkki siitä, mitä Bourdieu (1990) tarkoittaa tulevaisuuden vaihto-ehtojen pohdinnan herättämällä ennakkokokemuksilla ja tunteilla. Ne ovat osa päätöksentekoprosessia, ilmauksia yksilön oman paikan ja rajojen tajusta. Yksilö tajuaa, että jatkuva oman

mukavuusalueen ylittäminen ja venyttäminen vaatii liian suuria uhrauksia. On järkevää ja itselle armollista haudata liian kunnianhimoiset haaveet.

Kuten Bourdieu on todennut: vaikka kuinka unelmoisimme sosiaalisesta lentämisestä emme voi tehdä sitä uhmaten sosiaalisen kentän painovoimaa (Bourdieu 1984, 370). Yksilöt eivät voi koskaan yksinkertaisesti vain jättää huomiotta habituksensa ohjausta ja yksinkertaisesti olla huomioimatta sitä myönteisten tai kielteisten kokemusten ja tuntemusten painolastia, jota heidän menneisyytensä on heidän taakakseen kasannut.

Annella tyytyväisyyttä nykytilanteeseen tuottaa yksinkertaisesti se, että hänen saamansa sosiaalinen tunnustus on koulutuksen myötä parantunut. Työmarkkina-asema on vakiintunut ja palkka noussut, työ on mielekästä ja tarkoituksenmukaista, osaaminen asiakkaiden, työnantajan ja työkavereiden arvostamaa, mutta työ ei vaadi mukavuusalueen ylittämistä. Hän on löytänyt oman luontevan paikkansa hoivatyömarkkinoilla. Elämässä jää tilaa muullekin kuin työlle.

Nämä puitteetkin on semmoset, että ei uskalla sitten turvallisesti vaikka lähtee kehittämään

PK: No mitäs työ merkitsee sulle nyt tänä päivänä ja tässä tilanteessa?

No, kyllä se merkitsee, onko se nyt oikeen sanoa, arjen tasapainoa, kokee ittesä tärkeeks ja tarpeelliseks, se mihin on kouluttautunu niin sitä saa toteuttaa – ja tietenkin sitä toimeentuloa. (...)

[Mutta] minä oon ajatellu sillai, että vaikka minä tykkään työstäni, ja mä oon tehny paljon työtä ja mä en osaa olla jos mulla ei oo jotakin tekemistä, niin tuota... Kuitenkin mä haluaisin ennen eläkeikää nauttia myös tästä elämästä, mä en niin kun vaan, että mä teen eläkeikään asti hikipäässä töitä. (...) [J]os ei mulla riitä terveyttä, niin mä en nää niinku ite tästä elämästä mitään muuta puolta – mä haluan nähä ihan oikeesti muutakin tässä elämässä, ja matkustaminen ois yks semmonen. Ja sitten jos lapsenlapsia siunaantuu niin mikäs niitten kanssa on lähteä ongelle, kehitellä jotakin, vaikka omaa leiritoimintaa [naurahtaa].

PK: No, mikäs ku sää oot aatellu tuota omaa eläköitymistä, niin mikä susta ois ihanneikä sitten?

Eläkeikä? [PK: Niin.] Hoitotyössä on maksimi 60, ei yhtään pitempään! Jos siellä kaks yhtä huonoa hoitaa toistaan niin siinä ei oo mitään järkeä, että kun näkee, jotka on 63-vuotiaaks töissä ja ne on ite tosi huonossa kunnossa ja hoitaa toista yhtä huonokuntosta. Se ei oo enää niinku, mun mielestä sitä ei enää arvosteta, se on hoitotyössä vähintään siinä missä palomiehetkin – nekin taitaa jo päästä jo siinä 55:sina – 60 ois se takaraja, 58, 60. Mutta me naiset ollaan liian marttyyreita ja tehhään kaikki, ja sitten nuristaan, vaikka ollaan kuin uuvuksissa. Että me ei niinku osata sillai, ja varsinkin tämmösenä pätkätyöaikana ku joku saa sen pätkän vaan, niin ollaan hyvin hiljaa ja tekkee nöyrästi eikä yhtään uskalla sanna mielipidettään ääneen – siinä pelossa, että menettää sen sijaisuuden tai sen työpaikan tai sen lomituksen. Niin, että nämä puitteetkin on semmoset, että ei uskalla sitten turvallisesti vaikka lähtee kehittämään sitä asiaa eteenpäin. Kyllä se ihminen antaa niin monta vuotta itestään tähän yhteiskuntaan, että kyllä sen täytyy ehtiä vielä nauttimaankin. (...) Ois se kiva kuitenkin jäähä eläkkeelle siinä iässä, että vielä jaksas lapsuuden unelmia, nuoruuden unelmia vielä ruveta toteuttaan.

Nähdäkseni monet tutkimukseeni osallistuneet, varsin heikossa työmarkkina-asemassa olevat naiset ovat omalta osaltaan olleet etujoukoissa toteuttamassa uusfamiliarisen linjauksen mukaisia käytäntöjä. Perheelliset naiset ovat koti-työssä ja perheenemäntinä omaksuneet habitukseensa sellaista pelin tajua ja luontevuutta, jonka vuoksi operoivat väli- ja joustotyömarkkinoilla kuin kalat vedessä, eivätkä edes huomaa ympäröivän sosiaalisen todellisuuden aiheuttamaa painetta. Tavoitteena on lähinnä pysyvä työsuhde ja oikeudenmukainen palkka. Elämän tärkeimmät, pysyvät sisällöt löytyvät muualta, erityisesti perhepiiristä, äitiydestä, ”mummoilusta”, luonnosta ja harrastuksista.

Työmarkkina-aseman vakiinnuttaminen, siirtyminen kotikeskeisestä elämästä ja epävakaa-positiosta parempiin asemiin paikallisten naistyömarkkinoiden kentällä on muokannut Annen itseyttä ”kokee itsensä tärkeeks ja tarpeelliseksi” sekä dipositioita (”se mihin on kouluttautunut niin sitä saa toteuttaa”). Muutos on myös tuottanut hänelle uudenlaista rohkeutta ”purnata” omasta ja kanssasisartensa kohtelusta, kyseenalaistaa vallitsevaa järjestystä, sekä lisännyt tarvetta pitää meteliä naisalojen matalasta arvostuksesta.

Annen tarina tuo osaltaan esille, miten etäisyys niin globaaleista kuin kansallisistakin pääomakeskittymistä ja niille ominaisesta kulttuurisista merkityksistä mahdollistaa, tai vaihtoehtoisesti pakottaa näkemään sosiaalisen todellisuuden toisin. Etäisyys vallan keskittymiin vaatii toisin tekemisen paikkoja, joissa yleisesti jaetut menestyksen mallit ja ideaalit menettävät subjektiivisen merkityksensä. Esimerkiksi uraäitiys tai ammatillinen eteneminen eivät näyttyä onnellistavina tai tavoittelemisen arvoisina, vaan järjetöntä kamppailua, kärsimystä ja ristipainetta tuottavina strategioina. Toisaalta Anne tiedostaa senkin, miten poliittinen ja taloudellinen päätöksenteko jossakin etäällä ei ole tällä hetkellä naisten käsissä, vaan alisteinen globaaleille tuotanto- ja markkinasuhteille. Ne ovat niin isoja kysymyksiä, että mielessä väikkyvät jo paremminkin potentiaaliset pakoreitit osa-aikaeläkkeelle ja sapattivapaille. Hoivaajanais-teen eivätkä siis tee hoivatyötä pelkästä hoivaamisen ilosta, vaan ennen muuta saadaakseen oikeudenmukaisen palkan. He odottavat myös työhyvinvointia edistäviä toimia. Tämä tulisi pitää mielessä ikääntyvässä ja pahenevan hoivaajapulan uhkaamassa Suomessa.

Esille nostamani naisten tarinat kertovat myös, miten lukuisat välityömarkkinoilla ajalehtivät työnhakijat ovat tietynlaisen toistuvan pakkokouluttautumisen edessä. Suomalaisten koulutususkon on ollut vahvaa ja elinikäistä oppimista on pidetty ihmisyksilön kyvykkyytenä kehittää itseään jatkuvasti niin sisä- kuin ulkosyntyistenkin tarpeiden mukaan. Olli-Pekka Jokisaaren (2004) mukaan koulutusmantran ja elinikäisen oppimisen autuuden toistelu on jo kääntynyt alkuperäisiä yleisiä periaatteita vastaan. Koulutusjärjestelmän ylläpitämisestä on tullut itsetarkoitus ja yksilöistä sen välineitä. Kärjistäen koulutettavat voidaan siis nähdä jonkinlaisia pelinappuloita, joita tarvitaan koulutusmyllyn käyttövoimaksi. Koulutuksen tarjoamat yksilön autonomiaa lisäävät vaikutukset ovat kutistuneet. Elinikäisen oppimisen ulkoisten vaatimusten edessä yksilöt kokevat pikemminkin jatkuvaa kyvyttömyyttä ja keskeneräisyyttä. Tästä on seurauksena häpeä ja alistuneisuus, jolloin yksilö autonomian

mahdollisuutensa menettäneenä pyrkii sokeasti sopeutumaan elinikäisen oppimisen ja jatkuvan kouluttautumisen ideaaliin.

Koulutuksen tärkeyttä julistavien yhteiskuntapoliittisten ohjelmien taustalla näyttävät vaikuttavan kaksi keskenään ristiriitaista periaatetta: yhtäältä korostetaan oppimista oikeutena ja toisaalta velvollisuutena (Vanttaja 2012). Oppimisen oikeus merkitsee, että yksilö voi itse määritellä, mitkä asiat ovat hänen elämässään niitä tärkeitä asioita, joihin oppiminen ja mielenkiinto kohdistuvat. Koulutusvelvollisuutta korostettaessa yksilön omat motiivit ja tarpeet kouluttautumiselle syrjäytetään sen tieltä mitä vaikkapa työmarkkinat tai yliopistolaitosten strategiset linjaukset ja tulostavoitteet odottavat. Velvollisuusajattelun seuraus on, ettei ihmisiin enää suhtauduta autonomisina yksilöinä, jotka voivat ensisijaisesti itse asettaa omat päämääränsä oppimiselle ja elämälle ylipäätään (Jokisaari 2004). Anne on päättänyt sanoa kiitos ei näille velvoitteille ja asettaa itse omat kohtuullisen kokoiset tavoitteensa ja unelmansa loppuelämälleen.

6 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tässä tutkimuksessa olen paneutunut Pierre Bourdieun sosiologisen ajattelun tarjoamien teoreettis-metodologisten välineiden avulla keski-ikäisten perheenäitien valintoihin ja siirtymiin palkkatyön sekä perhe-elämän eri positioiden välillä. Käsittelen tarkasti yhdellä pienellä paikkakunnalla asuvien ja työskentelevien naisten sosiaalisen aseman kehittymistä sekä elämäntilanteen kokemuksia ja tunteita, jotka ovat suunnanneet heidän toimintaansa laajojen globalisaatiovaikutusten puitteistamilla paikallisilla kentillä. Tutkimuksen päätulokset ja niihin liittyvät johtopäätökset voidaan jakaa kolmen otsikon alle.

6.1 Naiset matalapalkka-alojen työvoimareservinä

Haastattelemi naiset ovat elinaikanaan todistaneet lukemattomien koulutuksellisten ja ammatillisten mahdollisuuksien sekä sosiaalisen nousun väylien kasvua. Taloudellinen ja sosiaalinen eriarvoistamiskehitys on voimistunut uudelleen 1990-luvulta alkaen. Yhteiskunnallinen kehitys on merkinnyt yhtäältä pienten lasten äitien työssäkäynnin normalisoitumista 1960-luvulta alkaen, mutta toisaalta viimeisten parinkymmenen vuoden aikana jälleen uusfamilismin lisääntymistä perheiden hoivakäytännöissä ja sukupuolten välisessä työnjaossa. Viimeaikainen taloudellinen kehitys on johtanut merkittävään taloudellisen ja sosiaalisen polarisaation kasvuun yhtäältä hyvätuloisten, korkeasti koulutettujen ammattilaisten työssäkäynnin naisten sekä toisaalta matalapalkkaisten palvelutyöläisnaisten välillä. Tutkimukseeni osallistuneiden naisten voidaan mieltää pääosin sijoittuneen sosiaalisesti (ja spatiaalisesti) etäälle menestyvien uraisten kategoriasta ja valtaeliitistä ylipäätään. Nopeaan yhteiskunnalliseen muutokseen sopeutuminen vaatii aina toimijoiden pääomien ja toimintataipumusten muuntamista, mutta muuntautumispaineita esiintyy myös vakaan kehityksen aikoina, kun yksilö liikkuu sosiaalisesti tai alueellisesti, kentältä toiselle.

Sekä koulutetut että kouluttamattomat naiset tekevät suurelta osin sellaista paikkaan sidottua työtä, joka pitää yllä talouden ja yhteiskunnan toimivuutta. Naiset huolehtivat terveydestä, sosiaalipalveluista, vanhusten hoivasta, lasten varhaiskasvatuksesta ja opetuksesta, vähittäismyynnistä, toimisto- ja hallintotoista, asiakaspalvelusta, laitosten ruokahuollosta ja puhtaanapidosta. Nämä kaikki ovat töitä, joissa agraaria työläisnaisuutta uusinnetaan nykytyön eriarvoistuneilla työmarkkinoilla. Palkkatyö muistuttaa monin tavoin kotityötä ja vaatii monia naistapaisia avuja ja taitoja. (Lovell 2000; McDowell 2008; Veijola & Jokinen 2008, 168.)

Ydinperheideaalin mukainen toimiminen perheenäitinä sekä lapsille tarjottu mahdollisuus normaaliin perheeseen ja oman äidin hoivaan nähdään keinoina tehdä lapsista ”kunnon kansalaisia”. Äitiyden työssä onnistuminen voi mahdollistaa pitkällä tähtäimellä tunnustuksen saamisen paikallisyhteisön kunniallisena jäsenenä, hyvänä äitinä. Tämä puolestaan tuottaa sosiaalista pääomaa, jota on tietyillä ehdoilla ja tietyissä olosuhteissa mahdollista mobilisoida oman aseman parantamiseen paikallisilla kentillä. Tietoisuus tästä mekanismista on yksi tekijä, kun naiset rakentavat itseymmärrystään sen varaan, että pienten lasten ”oma paikka” on kotona.

Silpputyö, työn kausiluontoisuus ja epävarmuuden jatkuvuus ovat olleet maaseudun naisten, emäntien ja työläisnaisten elämää aina. Tutkimukseni naisille on ainakin aiempien sukupolvien tarinoiden kautta tuttua myös ruumiilliseen raatamiseen ja sinnikkyyteen vaikeuksien kohtaamisessa perustuva elämä. Menneiden sukupolvien kokemuksiin verraten heidän omat vaikeutensa merkityksellistyvät vähäpätöisimpinä. Lisäksi heidän työuriinsa liittyy tyypillisesti sellaista epävarmuutta, joka tekee heistä varsin joustavia ja nöyriä työntekijöitä. Pienviljelijä- ja työläistaustasta lähtöisin olevien keski-ikäisten perheellisten naisten habitus enemmän tai vähemmän äidillisine ja feminiinisene ominaisuuksineen, luontevuuksineen ja taipumuksineen on ideaalinen useimpiin palvelusektorin vaatimukseen nähden. Näyttäisi olevan pääsääntö, että suurelta osin muilla elämänalueilla omaksutut ”naistapaiset” taidot ja ominaisuudet sekä orientoivat että meritoivat naisia erityisesti niille aloille, jotka pitävät yllä suomalaisen koulutuksen ja työmarkkinoiden voimakasta sukupuolisegregaatiota. Naisuus on siis resurssi lähinnä matalapalkkaisilla ja vähän arvoistetuilta palvelualoilla kuten hoivatyössä.

Vaikka yhteiskunnallinen muutos on jatkuvaa ja työmarkkinoiden rakennemuutos rajuaikin, pysyvyyttä edustaa esimerkiksi juuri se, että tietty naisjoukko sopeutuu ja joustaa niin kodeissa kuin työmarkkinoillakin. Välityömarkkinat ja aktivoiva työvoimapolitiikka näyttävät toimivan rakennemuutoksessa työvoiman kysynnän ja tarjonnan yhteensovittajina ja välittäjinä edistämällä esimerkiksi perheenäitien dispositioiden ”hyötykäyttöä” ja heidän pääomiensa jalostamista erityisesti hoivatyömarkkinoiden tarpeita vastaaviksi. Myös naiset itse ovat käytännöissään aktiivisia, kekseliäitä ja luovia, vaikka samaan aikaan heidän toimintansa uusintaa sukupuolten välistä työn ja vallanjakoa sekä perheessä että työmarkkinoilla.

Eroja tähän tutkimukseen osallistuneiden *virkanaisten, joustotyöläisnaisten ja hoivaajanaisten* dispositioiden kehittämisessä, toiminnan suuntautumisessa sekä habituksen generoimissa strategioissa kuitenkin on. Edullisimmat sosiaaliset ja emotionaaliset lähtökohdat saaneet sekä jo primaarisosialisaatiossa koulunkäyntiin ja liikkuvuuteen kannustetut virkanaiset ovat havainnoineet esimerkiksi nuoruuden koulutussiirtymässä maailmaa laajemman tulkinta-kehityksen läpi ja enemmän vaihtoehtoja hahmottaen kuin muut. Heillä on taloudellisten, kulttuuristen ja sosiaalisten resurssien puolesta ollut myös suurempi todennäköisyys päätyä todennäköisen kausaalisuudesta poikkeavalle elämänuralle. Erityisesti kotipaikkakunnan pieniin ympyröihin jumiutuneille tai tyytyneille virkanaisille on kuitenkin ominaista ambivalenssin kokemus paikallisen kuulumisen ja vierauden tunteiden suhteen. Tutkimukseni antaa myös joitakin, kylläkin hyvin hienovaraisia viitteitä nöyrien ja sopeutuvaisten keskiikäisten naisten ”hoivakapinasta”. Vähänkoulutetut perheenäiditkään eivät yksiselitteisesti suostu loputtomasti sopeutumaan hoivaajamuottiin, johon heitä ollaan hanakasti kampeamassa, vaan hakevat kukin omilla tavoillaan pakoreittejä tai vaativat parempaa palkkaa ja parempia työetuja. Vaihto-ehtoisena, risti-riitaisena ”hoivapakostrategiana” voivat toimia esimerkiksi yrittäjäksi ryhtyminen tai sinnittely erilaisissa määräaikaisissa hanttihommissa.

Habituksen oman paikan taju ja todennäköisen kausaalisuus ovat ”toiminnassa” tilanteissa ja valinnoissa, joissa ihmiset kokevat toteuttavansa itseään, toimivansa tavanmukaisesti ja luonnollisesti. Tilanteissa ja paikoissa, joissa ihmiset toimivat omalla mukavuusalueellaan, oma luonteva tapa toimia on sosiaalisesti tunnustettu. Uudelle kentälle ja uusiin olosuhteisiin sopeutuminen vaatii aina habitukseen sisäistettyjen ajattelu- ja toimintataipumusten muuttamista, uudenlaisen pelin tajun sisäistämistä. Kaikki ryhmät eivät hyödy yhteiskunnallisesta kehityksestä samalla tavoin, eikä kaikilla ryhmillä ole edellytyksiä tarttua uusiin kentillä avautuviin mahdollisuuksiin.

6.2 Paikallisten kenttien alisteisuus ja ambivalentti paikkaan kuuluminen

Tutkimukseni on lähtökohtaisesti rationaalisen toimijan käsitteen kritiikkiä sekä kuvausta globalisaation ja rakennemuutoksen vaikutusten sietämisestä. Sietämiseen ja sopeutumiseen liittyy myös monenlaista yksilötoimijoiden kyvykkyyttä ja kekseliäisyyttä vaihdella erilaisten positioiden välillä. Tästä on nähdäkseni kysymys myös Eeva Jokisen ja Marja-Liisa Honkasalon kehittelemässä pienen toimijuuden -käsitteessä, joka korostaa toimijoiden luovuutta ja neuvokkuutta tilanteissa, joissa aiemmin turvaa tuottaneet arkiset rakenteet haurastuvat (Jokinen & Honkasalo 2007). Käsitteellä voidaan viitata esimerkiksi syrjäseudulle jäämisen kaltaisiin tekemisen muotoihin (Honkasalo 2008). Korostaessaan elämän jatkamisen ja myönteisen identiteetin rakentamisen tarkoituksen-

mukaisuutta ja mielekkyyttä arjen selviytymisessä pieni toimijuus onkin hyvin lohdullinen käsite.

Ihmiset hakevat murroksissa ja kriiseissä turvaa minuudelleen esimerkiksi paikkaan kuulumisen tunteista. Kun asiat ympäröivässä maailmaassa monimutkaistuvat, voi ”pienen toimijan” vastaisku olla käpertyminen ja vetäytyminen läheisten verkostoon siinä missä perinteisiin, vahvoihin ideologioihin ja uskontoonkin turvautuminen. Oman tutkimukseni naiset ovat paikallisesta maailmastaan käsin tarkastellen selviytyneet elämässä pääosin erittäin hyvin, onnistuneet vakiinnuttamaan asemiaan ohuilla paikallisilla työmarkkinoilla, elättäneet itsensä ja perheensä sekä kasvattaneet lapsensa kunnon kansalaisiksi. Lisäksi he tyypillisesti vähättelevät omaa kärsimystään ja toteavat olevansa onnekkaita.

Haluan silti korostaa juuri sosiaaliseen asemaan liittyvää pientä kärsimystä heidän elämäntarinoissaan. Katson, että tällä tutkimuksella on ansionsa jo yksinomaan siinä, että se tuo esiin naisryhmän, josta tiedotusvälineet, sen paremmin kuin valtavirtatutkimuskaan eivät ole erityisen kiinnostuneita. Jos kiinnostusta onkin, maaseudun naiset nostetaan toistuvasti esille maaseudun ”yhteisöllisyyttä” ja hyvinvointia tuottavana pyyteettömänä koossapitävänä voimavarana. Tätä pidän naisten ylistämällä alistamisena. On tärkeää tuoda näkyviin selviytymisen ja arjen sankaruuden käänköpuolet.

Paikalliseen elämään liittyvän sosiaalisen kärsimyksen korostaminen merkitsee myös silmien avaamista alueelliselle eriarvoisuudelle. On tosiasia, että paikalliset kentät ovat aina alistussuhteessa laajempiin kenttiin sekä eteellä sijaitseviin kansallisiin ja globaaleihin pääomakeskittyisiin. Vaikka esimerkiksi työmarkkinoiden kilpailusta vetäytymiseen tai paikalliseen kiinnittymiseen voi joskus liittyä romanttista eskapismia tai vahvaa kriittisyyttä vallitsevia kulttuurisia merkityksenantoja kohtaan, eivät paikallisiin kenttiin keskittyvät toimijat ole globalisaatiovaikutusten tai kilpailukykyhteiskunnan ulottumattomissa kuin harvoissa, hyvin etuoikeutetuissa poikkeustapauksissa. Kaikki tutkimukseni naiset oirehtivat näiden rakenteiden vaikutuksista tavalla tai toisella, vaikeivat työ, maine tai taloudellinen menestys olekaan heille subjektiivisista arvoista tärkeimpiä. Heillä ei – kuten ei kovin monella muullakaan – ole varaa olla välinpitämättömiä työmarkkinoiden peliä kohtaan vaikka elämä ilman palkkatyötä olisi sisällöltään kuinka aktiivista ja mielekästä tahansa.

Luvussa 5 esitellyt tarinat havainnollistavat sitäkin, miten johonkin paikkaan kuulumisen on jokaisen yksilön kohdalla väistämättä valikoivaa eikä kotoisuuden tunnetta liity esimerkiksi kaikkiin paikallisyhdyskunnan sosiaalisiin piireihin tai alakenttiin. Jotta kotoisuuden tunne voi muodostua jollakin kentällä, edellyttää se toimijalta aina melkoisen hyvin sisäistettyä pelin tajua ja dispositionaalista yhteensopivuutta paikallisten kenttien rakenteiden kanssa. Kotoisuuden tunne saattaa välillä hiipua ja pitkäaikaisenkin sopeuttamistyön jälkeen se voi muodostua uudelleen. Habituksen ja kentän ristiriitatilanteessa toimija voikin vaihtoehtoisesti joko pyrkiä aktiivisesti ja kekseliäästi muokkaamaan omia päämääriään tai dispositioitaan kentän rakenteisiin paremmin sopivaksi tai vaihtoehtoisesti vetäytyä kentän pelistä pois. Useissa tapauksissa naisten pää-

tökset pysytellä tutuilla kentillä ja elämänurilla ovat enemmän siirtymiin liittyvien riskien välttelyä kuin sinällään habituksen ja kentän välisen yhteensopivuuden ilmentymiä.

6.3 Bourdieu, tunteet ja valinnat

Naisten elämäntarinoissa erilaisia menneisyyden vaihtoehtoja vertailevat diskursiiviset käytännöt yhdistyvät useimmiten rakenteita uusintaviin valintoihin, eivät niinkään muutokseen tai kumouksellisuuteen tähtäävään toimintaan. Naiset esittävät olevansa tietoisia siitä, miten heidän valintansa ja käytäntönsä marginalisoivat taikka estävät heitä kohoamasta sosiaalisesti. Habituksen-käsite on avain, joka mahdollistaa yksilötoimijoiden valintojen ja yhteiskunnallisen orientoitumisen tarkastelun symbolisen vallan ja väkivallan, eli hallitsevien symbolisten valtakategorisointien ohjaamana. Siinä missä hallinnan analytytikot ovat analysoineet tapoja, joilla ”meitä hallitaan”(esim. Miller & Rose 2010), bourdieulainen analyysi pureutuu siihen puoleen, mikä näissä hallinnananalyttisissä tarkasteluissa jää vähemmälle: Miten hallinnan alaiset subjektit itse työstävät itseään, ominaisuuksiaan, toiminta- ja ajattelutaipumuksiaan paremmin valtajärjestelmien tarjoamiin kategorioihin sopiviksi? Miksi he ymmärtävät rakenteita uusintavat käytäntönsä vapaiksi valinnoiksi?

Haastattelupuheessa naiset puntaroivat jälkikäteen valintojaan ja ovat taipuvaisia hakemaan niille eksplisiittisiä järkisyitä: erilaisia käytännöllisiä verukkeita, puutteita resursseissa, sisäsyntyisiä piirteitä ja velvoittavia perinteitä. Kuten tämänkin tutkimuksen tulokset monin tavoin tuovat esille, taloudellisten, kulttuuristen ja sosiaalisten pääomien puute ja niiden siirrettävyyden rajoitteet ovat toki merkittäviä liikkuvuuden esteitä. Silti tutkimukseni tulokset osoittavat nimenomaan tunteiden keskeisen merkityksen mukautuvan subjektiviteetin tuottamisessa ja rakenteiden uusintamisessa.

Monet kriitikot ovat arvostelleet Bourdieun ajattelua siitä, ettei hän huomioi tunteiden merkitystä keskeisenä tulevaisuuden ennakkoinnin ja päätöksentekoon liittyvän järkeilyn ulottuvuutena. Tunteiden perustavanlaatuisen merkitys saattaakin jäädä päätöksentekotilanteiden tarkastelussa havaitsematta sekä toimijalta itseltään että tutkijalta, jos esimerkiksi pääomien tarkastelu korostuu liikaa, eikä oteta vakavasti Bourdieun ehdotonta vaatimusta hänen keskeisten käsitteidensä kokonaisvaltaisesta huomioimisesta. Kuten tutkimukseni osoittaa, habituaalinen selittäminen ja sen avulla tapahtuva toimijan oman paikan tajun hahmottaminen nostavat huolellisessa analyysissä väistämättä elämänsä merkittävien kokemusten ja sosiaalisten suhteiden muodostamat tunteet ja tunteerakenteet esiin. Erityisesti erilaiset negatiiviseen itseymmärrykseen liittyvät tuntemukset kuten häpeä, alemmuudentunne, ulkopuolisuus ja pelko ovat keskeisiä eriarvoisuutta tuottavia, rakenteita uusintavia ja yksilöiden toimintaedellytyksiä rajoittavia tekijöitä.

Habituksen käsitteen avulla itse tutkimushaastattelu rakentuu tarkastelemalla toimijan elämänhistoriaa, suhteita ja positioita kokonaisuudessaan lap-

suudesta nykyhetkeen ja tulevaisuusorientaatioon saakka, kuunnellen herkästi ja eritellen tarkasti sekä tunnerakenteiden että pääomien aktualisoitumista yhä uusissa tilanteissa. Eräänlaisena metodologisena ohjenuorana tutkimuksessani on ollut Bourdieun myöhäistuotantoon lukeutuva *The Weight of the World* – tutkimus (1999), jossa tunteet ja tunnerakenteet ovat eksplisiittisemmin esillä toimintaa suuntaavina tekijöinä. Yksilön elämänhistorian tärkeät kokemukset ja eletyt suhteet nousevat pintaan ja herättävät kehollisia tuntemuksia. Habitukseen sisäistetyt tunnerakenteet generoivat oman paikan tajua ilmentäviä käytäntöjä, eivät pelkästään ilmennä pääomien, dispositioiden tai arvioitujen toimintaedellytysten määrää tai laatua.

Järkisyvät ja muiden kanssa tasavahvat toimintaedellytyksetkään eivät siis helpolla saa yksilöitä ottamaan riskejä ja tavoittelemaan kunnianhimoisia päämääriä, mikäli tunteet ja habitukseen kerrostuneet aiemmat kokemukset viestittävät, että oma paikka on jossain muualla. Naiset voivat tunnistaa vahingollisten ja itselleen liian ankarien ajattelukategorioidensa alkuperän ja arbitraarisuuden sekä kyseenalaistaa niitä diskursiivisesti, silti juuri menneisyydestä aktivoituvat tunnerakenteet korottavat kynnystä riskialttiisiin, liian kunnianhimoisiin valintoihin. Elämän eteen heittämiä ongelmia ja haasteita ratkottaessaan yksilö usein yksinkertaisesti luottaa ”intuitioon”, joka tuottaa nopeammin ja kivuttomammin ratkaisuja kuin rationaalinen ajattelu. Intuitio on juuri habituksen ja tunnerakenteiden ohjaamaa toimintaa, sen ohjauksen varaan on helppottavaa antautua ristiriitaisten kognitioiden ja hämmentävän epä tietoisuuden vallitessa.

Kunnianhimoisiin kenttien välisiin siirtymiin liittyvä riskinotto vaatii usein niin paljon harjoittelua sekä uudenlaisen pelin tajun ja dispositioiden automatisoitumista, että yksi elämänkulku on siihen liian lyhyt. Lisäksi 50 ikävuotta asettaa esimerkiksi kunnianhimoisen kouluttautumissuunnitelman, uuden haastavan työn tai paikkakunnan vaihdoksen aivan erilaiseen perspektiiviin kuin vastaava päätös 30-vuotiaana. Investoinnista ja ponnisteluista saatava ilo ja hyöty joutuvat eräänlaiseen biografisen järkevyyden puntariin – elämästä pitäisi ehtiä vielä nauttiakin kaiken ponnistelun jälkeen. Odotettavissa oleva etu voi sijoittua liian kauas tulevaisuuteen ja olla liian vähäinen suhteessa riskeihin lyhyellä tähtämellä. Toisaalta ajattelua kahlitsevien tunnerakenteiden vuoksi yksilölle voi olla mahdoton ajatus antaa periksi tai irrottautua häntä haavoittavista ja kärsimystä aiheuttavista positioista. Tällöin kysymys on pakottavasta tarpeesta vältellä häpeää tai kasvojen menetystä, mutta joskus myös vaihtoehtojen puutteesta kuten pakkoyrittäjäydessä. Tutkimukseni tarjoaakin ikäviä esimerkkejä myös ”aktivoivan” sosiaali- ja työvoimapolitiikan latistavista, osaavia, toimeliaita ja työhaluisia naisia vuosikausiksi paikalleen jumiuttavista vaikutuksista.

Sosioanalyttiseen lähestymistapaan sisältyy huomattava määrä sellaista ymmärrystä lisäävää potentiaalia, jonka avulla voitaisiin kehittää entistä toimivampia käytännön sovellutuksia erilaisiin koulutus-, sosiaali- ja työvoimapolitiisiin tarpeisiin. Toimijoiden itse tuottamaa tietoa omasta elämästään sekä elämänhallinnan, ”aktivoitumisen”, kouluttautumisen tai työllistymisen esteistään

tulisi aidosti ja analyyttisesti hyödyntää, jotta voitaisiin välttää turhia, tehotomia, väärinajoitettuja ja -mitoitettuja toimenpiteitä. Nykyiset toimintamallit keskittyvät usein esimerkiksi oletettuun koulutuksen ja työkokemuksen puutteisiin, vaikka perimmäisinä esteet oman aseman parantamiseen löytyvät (rakenteellisten ongelmien lisäksi) usein ajattelu- ja toimintataipumuksiin vaikuttavista ja käytäntöjä generoivista tunnerakenteista. Näillä puolestaan on yhteytensä taloudelliseen ja sosiaaliseen, usein ylisukupolviseen huono-osaisuuteen. Jatkotutkimuksen avulla voitaisiin tarkastella lähemmin sosioanalyysin periaatteisiin pohjautuvien käytännön sovellusten mahdollisuuksia esimerkiksi syrjäytettyjen ryhmien auttamiseen tähtäävissä hankkeissa.

SUMMARY

This study focuses on exploring how women around 50 years of age living in a locality in Central Finland have experienced and accommodated themselves to changing conditions in society. Societal trends are characterised by expanded opportunities in the fields of education and paid work, but also more recently, by increased instability and competition in working life. All this has demanded ever greater flexibility, mobility, lifelong learning and a continuous updating of skills, which have further complicated the transitions between paid work and family.

Social transformations and globalisation processes bring attention to the significance of locality. The theoretical approach utilised is Pierre Bourdieu's relational sociology. His key concepts – habitus, field and forms of capital – open up possibilities to describe local community as a social space, and a network of various local fields. The field approach consists of three distinct analytical levels. First, there are large social fields, such as politics, state, economy and educational policy, constituting the preconditions for what goes on in localities and how they develop. Second, there are local dynamic field-like domains, such as schools and voluntary associations. On the third analytical level the focus is on the conditions and possibilities which structural formations create for individuals and their social development (trajectories) in various fields. It is this third level on which this study concentrates.

By focusing on one locality, individual actors are conceived of as occupants of multiple places within multiple relatively autonomous domains or fields that together constitute the total local social space. These multiple fields in turn constitute the social positions of the actors, their space in society. Each of the fields requires and legitimises partly dissimilar resources and value dispositions (habitus). The study highlights how women whose social background is in the agrarian working class have oriented themselves between various field-like spheres (education, paid work, family life) with different prevailing dynamics and rules, and how they have been able to seize novel opportunities and changing conjunctures. Therefore, this study firstly analyses the generation of economic, cultural and social capital over the individual life course. The analysis shows how capitals are mobilised and transformed by local women, and considers what kind of trajectories and habituses are generated by living locally, and especially how women's forms of capital are valued (or devalued) in the local labour market.

Secondly, and in particular, the study carefully investigates women's choices and decision making regarding education, occupation, gender roles, transitions and orientation in the local labour market. The primary aim is the socioanalysis of women's dispositions and a sense of one's own place in society, as well as a profound understanding of why women make the choices they make.

The site chosen for the research is the fairly small locality of Lievestuore within the municipality of Laukaa. The development of Lievestuore into a

prosperous community began in the 1920s, when a pulp factory was established. The shutdown of the factory in 1985 caused a local crisis, which the local residents suffered from severely for many years. With the economic support of various development projects, Lievestuore recovered quite well from the loss. Nowadays it faces mainly problems similar to the problems other small communities in Finland face: ageing, the migration of the young and well-educated labour force, and the cutting back of municipal welfare services. However, on the Finnish rural scale, Lievestuore is regarded as a relatively well-functioning locality, where the majority of the locals seem to get on well.

The main data collected and analysed consist of in-depth life course interviews with 15 women. The interviews were conducted with mothers (whose children are teenagers or young adults) in the age range of 44–56 years. Most of the women were interviewed twice between 2008 and 2010. Four first round interviews conducted in 2003 for a separate project were also utilised, and these women were reinterviewed in 2008–2009.

This study was started as a part of the research project *Resources, Locality and Life Course*, financed by the Academy of Finland from 2005–2009. The research project also conducted a questionnaire-based study in 2006 across five life stage groups living in Lievestuore. The special focus was on the volumes and structures of different forms of capital. Chapter 3 in this work also utilises some results explored in the joint questionnaire and some other insights gained in the research project.

However, it is the embodied, dispositional character of habitus which provides a major analytic and interpretive tool for this study. An individual's habitus is produced through the internalisation of the material, cultural and intellectual structures constitutive of a particular type of environment. Habitus is a bundle of historical relations internalised as mental and physical schemes, and contributes to an individual's capability and competence in categorising and valuing things. The primary habitus, created in early childhood, is the basis for the development of the secondary habitus later in life. The nature of actor's habitus can be detected in the practices of distinct social fields. The characteristics of habitus can be studied only indirectly by analysing how habitus is revealed in various practices in fields.

Generally, the women this study focuses on may from a distance seem to be a rather immobile group both spatially and socially. Yet the results also emphasise how the movement and transitions of an actor across new, unfamiliar fields and rapidly changing social conjunctures over the life course necessitate a range of creative adaptations and responses generated by her habitus. On the one hand, the case stories represented shed light on women as skilful, capable, active, flexible and competent actors in the local labour market. Ironically, the advantage they have been able to gain from their past, which has equipped most women with well-developed social skills, and deferential, motherly and submissive dispositions is that they are ideal employees for low-paid low-status service sector jobs.

The analysis itself shows the interpretative capacity of both primary and secondary habitus, and the possibilities for critical reflexivity of women's habituses over formerly taken-for-granted social conditions. In addition, Bourdieu's notion of causality of the probable is utilised as a mediating concept between the agent's habitus and her choices in distinct social fields. This concept describes individual agent's tendency to choose alternatives which would seem to be leading to a positive or at least tolerable outcome against the background of the past experiences inscribed in their habitus.

The study also sheds light on how the devaluing of women's cultural and social capital or dispositions may create a mismatch which can lead agents to change their practices and lives. Depending on the composition of different forms of capitals, as well as the structures of feeling and dispositions internalised in habitus the same social processes may either tie people to their locality; make them belong to the local community or various field-like domains within it, or generate a sense of being out of place.

To put it more precisely, the first part of the empirical section provides an analysis of the local labour market game and the prevailing social categorisations and symbolic capital inherent in it. Distinctive types of habituses and compositions of different forms of capital, which generate various trajectories and strategies, are presented with the help of a three-fold typology. However, the analysis underlies that *public servants*, *flexible workers* and *care givers* are categorisations which do not strictly exclude each other.

Following these categorisations, six individual case stories introduced in the second part of the empirical results shed light on the dynamics of the habitus and mobility between different positions in various fields. To begin with, case stories demonstrate how novel practices and dispositions are generated as responses to the mismatch between an actor's habitus (the feel for the game) and the field (the game itself). They highlight the transformation and conversion of cultural (especially incorporated) capital and local social capital, making women's mobility between working life and family possible. As a conclusion, it is claimed that a group of middle aged "family women" coming from rural working class backgrounds have in many ways ideal dispositions for most service sector jobs requiring feminine or motherly characteristics incorporated in their habitus. In addition to this, the irregularity and insecurity linked to their occupational trajectories makes them generally flexible and profitable employees.

The key idea of habitus utilised in this study is that it is also the framework for self-categorisation and for perceiving one's possibilities and place in the world. An individual's sense of limits and sense of one's own place, internalised into the habitus, guides choices between different alternatives. Although the definition of habitus (and field) incorporates change as a necessary consequence of its condition, and change in one necessitates a change in the other, it also highlights the gap between the new opportunities in the field. All field participants do not have equal resources or the adequate dispositions that are needed to rapidly recognise, grasp and occupy a novel field. The dominated

“players” of the game do not always recognise the time dependency or inadequacy of their practices.

In many ways the results of the study underline the significance of emotions in the decision making and choices actualised over the life courses of the interviewed women. Many theorists have criticised Bourdieu’s lack of attention to the affective sphere, which would entail neglecting an important aspect of sense making. Therefore, drawing especially from Bourdieu’s later work (e.g. *The Weight of the World*) this study is significant in showing that it is unambiguously possible to include the essential aspect of emotions more explicitly and saliently for the adequate exploration of future anticipation and individual decision making. Many ideas resulting from this study provide important findings to be thoroughly discussed later with other theoretical approaches, for example locality studies, feminist theory and gender studies.

LÄHTEET

- Adkins, Lisa (2004) Reflexivity: Freedom or habit of gender? Teoksessa Lisa Adkins and Beverley Skeggs (toim.) *Feminism after Bourdieu*. Oxford: Blackwell Publishing, 191-210.
- Adkins, Lisa & Jokinen, Eeva (2008) Introduction: Gender, living and labour in the fourth shift. *NORA - Nordic Journal of Feminist and Gender Research*, Volume 16, Issue 3, 138-149.
- Adkins, Lisa & Skeggs, Beverley (2004) *Feminism after Bourdieu*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Alakoski, Susanna & Nielsen, Karin (2007) *Tala om klass*. Stockholm: Ordfront.
- Alanen, Leena (2007) Lasten ja aikuisten kentät. Kenttäanalyysi sukupolvisuhteiden tutkimuksessa. Teoksessa Leena Alanen & Veli-Matti Salminen & Martti Siisiäinen (toim.) *Sosiaalinen pääoma ja paikalliset kentät*. Koulutuksen tutkimuslaitos, Jyväskylän yliopisto, 103-123.
- Alanen, Leena; Salminen, Veli-Matti & Siisiäinen, Martti (2007) *Sosiaalinen pääoma ja paikalliset kentät*. Koulutuksen tutkimuslaitos, Jyväskylän yliopisto.
- Alanen, Leena (2011) Capitalizing on family: habitus and belonging. Teoksessa Leena Alanen & Martti Siisiäinen (toim.) *Locality and capitals: constructing local life*. University of Jyväskylä, Finnish Institute for Educational Research, 91-123.
- Alanen, Leena & Siisiäinen, Martti (2011) *Fields and capitals. Constructing local life*. University of Jyväskylä. Finnish institute for educational research.
- Alexander, Jeffrey (1995) *Fin de Siècle Social Theory*. London: Verso.
- Andreasson, Kristiina & Helin, Vesa (toim.) *Suomen vuosisata*. (2000) 2. laajennettu painos. Tilastokeskus, International Business Statistics, Helsinki.
- Anttonen, Anneli & Sipilä, Jorma (2000) *Suomalaista sosiaalipolitiikkaa*. Tampere: Vastapaino.
- Asplund, Rita & Lilja, Reija (2010) *Kohti samanpalkkaisuutta palkkausjärjestelmiä kehittämällä*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2010:25.
- Axelrod, Robert (1976), *Structure of Decision: The Cognitive Map of Political Elites*. Princeton: Princeton University Press.
- Beck, U. (1994) *The reinvention of politics: Towards a theory of reflexive modernisation*. Teoksessa Ulrich Beck, Anthony Giddens & Scott Lash (toim.) *Reflexive modernisation: Politics, tradition and aesthetics in the modern social order*. Cambridge: Polity.
- Bourdieu, Pierre (1974) *Avenir de classe et causalité du probable*. *Revue française de sociologie* 15 (3), 3-42.
- Bourdieu, Pierre (1977) *Outline of a theory of practice*. Cambridge University Press.
- Bourdieu, Pierre & Passeron, Jean-Claude (1977) *Reproduction in education, society and culture*. London : Sage.

- Bourdieu, Pierre (1980) *Le capital sociale*. Actes de la Recherche en Sciences Sociales 31.
- Bourdieu, Pierre (1984) *Distinction*. A social critique of the judgement of taste. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Bourdieu, Pierre (1985) The social space and the genesis of groups. *Social Science Information* 24 (2), 195–220.
- Bourdieu, Pierre (1986) The forms of capital. Teoksessa Richardson, J. (ed.), *Handbook of theory and research of education*. Westport, CT: Greenwood Press, s. 241–258.
- Bourdieu, Pierre (1987a) Sosiologian kysymyksiä. Suomentanut J. P. Roos. Tampere: Vastapaino.
- Bourdieu, Pierre (1987b) What makes a social class: on the theoretical and practical existence of groups. *Berkeley Journal of Sociology* 32, 1–18.
- Bourdieu, Pierre (1989) The social space and symbolic power. *Sociological Theory* 7 (1), 14–25.
- Bourdieu, Pierre (1990) *The logic of practice*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Bourdieu, Pierre; Chamboredon, Jean-Claude & Passeron, Jean-Claude (1991) *The Craft of Sociology*. Epistemological Preliminaries. Berlin: Walter de Gruyter & Co.
- Bourdieu, Pierre & Eagleton, Terry (1992) In conversation: Doxa and common life. *New Left Review* 191, 111–122.
- Bourdieu, Pierre & Wacquant (1992) *An Invitation to Reflexive Sociology*. Cambridge: Polity.
- Bourdieu, Pierre & Wacquant, Loïc J. D. (1995) Refleksiiviseen sosiologiaan: tutkimus, käytäntö ja yhteiskunta. Suomenkielisen laitoksen toimittaneet M'hammed Sabour ja Mikko A. Salo. Joensuu: Joensuu University Press.
- Bourdieu, Pierre (1996) *The rules of art*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, Pierre (1998) Järjen käytännöllisyys. Toiminnan teorian lähtökohtia. Suomennos Mika Siimes. Tampere: Vastapaino.
- Bourdieu, Pierre ym. (1999) *The Weight of the world*. Social suffering in contemporary world. Stanford, California: Stanford University Press.
- Bourdieu, Pierre (2000) *Pascalian meditations*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Bourdieu, Pierre (2001) *Masculine domination*. Cambridge-Oxford: Polity Press.
- Bourdieu, Pierre (2004) *Science of science and reflexivity*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, Pierre (2005) *Habitus*. Teoksessa Jean Hillier & Emma Rooksby (toim.) *Habitus: A Sense of Place*. Aldershot, Hampshire: Ashgate, 43–49.
- Bourdieu, Pierre (2008) *The bachelor's ball*. The crisis of peasant society in Bearn. Cambridge: Polity Press.
- Deer (2008) *Reflexivity*. Teoksessa Michael Grenfell (toim.) *Pierre Bourdieu. Key concepts*. Stocksfield: Acumen Publishing, 199–212.
- Eilavaara, Pertti (1986) *Tapaus Lievestuore: taloudellinen, oikeudellinen ja järjestöpoliittinen selvitys*. Helsinki: Paperiliitto.

- Emirbayer, Mustafa & Goldberg, Chad Alan (2005) Pragmatism, Bourdieu, and collective emotions in contentious politics. *Theory and Society* 34, 469–518.
- Emirbayer, Mustafa & Williams, Eva M. (2005) Bourdieu and Social Work. *Social Service Review* 79 (4), 689–724.
- Erola, Jani & Moisio, (2002) Jähmettyikö Suomi? Sosiaalinen liikkuvuus ja pitkäaikaistyöttömyys Suomessa 1970-1995. *Sosiologia*, 39(3), 185-199.
- Erola, Jani (2010) Luokaton Suomi? Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa. Helsinki: Gaudeamus.
- Festinger, Leon (1962) A theory of cognitive dissonance. (Uusintapainos.) Stanford, California: Stanford University Press.
- Fowler, Bridget (1996) An introduction to Pierre Bourdieu's 'understanding'. *Theory, Culture & Society* vol. 13 (2), 1–16
- Grenfell, Michael (2008a) Interest. Teoksessa Michael Grenfell (toim.) Pierre Bourdieu. Key concepts. Stocksfield: Acumen Publishing, 153–170.
- Grenfell, Michael (2008b) Postscript. Methodological principles. Teoksessa Michael Grenfell (toim.) Pierre Bourdieu. Key concepts. Stocksfield: Acumen Publishing, 219–227.
- Haraway, Donna J. (1991) Simians, cyborgs, and women. The invention of nature. Bristol: Free Association Books Ltd.
- Hardy, Cheryl (2008) Hysteresis. Teoksessa Michael Grenfell (toim.) Pierre Bourdieu. Key concepts. Stocksfield: Acumen Publishing Limited, 131–148.
- Hansson, Leeni (2001) Networks Matter. The role of informal social networks in the period socio-economic reforms of the 1990s in Estonia. *Jyväskylä studies in education, psychology and social research* 181. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Hansson, Leeni & Marin, Marjatta (2004) The adjustment of the elderly to socio-economic change in rural Estonia. Teoksessa: Ilkka Alanen (toim.) Mapping the rural problem in the Baltic countryside. Transition processes in the rural areas of Estonia, Latvia and Lithuania. Hampshire, England and Burlington, USA: Ashgate Publishing Company, 249–267.
- Heiskala, Risto & Luhtakallio, Eeva (toim.) (2006) Uusi jako. Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta? Helsinki: Gaudeamus.
- Hillier, Jean & Rooksby, Emma (2005) *Habitus: A Sense of Place*. Second edition. Aldershot-Burlington: Ashgate Publishing Limited.
- Hirvonen, Helena (2011) Hoivatyön logiikka 2000-luvun Suomessa. Verkojulkaisu Revalvaatio. <http://www.revalvaatio.org/wp/hirvonen-hoivatyon-logiikka-2000-luvun-suomessa/> (luettu 10.9.2011).
- Holstein, James A. & Gubrium, Jaber F. (1995) *The Active Interview*. Thousand Oaks, California: Sage.
- Honkasalo, Marja-Liisa (2008) Reikä sydämessä. Sairaus pohjoiskarjalaisessa maisemassa. Tampere: Vastapaino.
- Hughes, Christina & Blaxter, Loraine (2007) Feminist appropriations of Bourdieu. The case of social capital. Teoksessa Terry Lovell (toim.) (Mis)recognition, social inequality and social justice. London-New York: Routledge, 101–125.

- Hyvärinen, Matti & Löyttyniemi, Varpu (2005) Kerronnallinen haastattelu. Teoksessa Johann Ruusuvauro & Liisa Tiittula (toim.) Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino.
- Högbacka, Riitta (2003) Naisten muuttuvat elämänmuodot maaseudulla. Helsinki: Suomen kirjallisuuden seuran toimituksia 947.
- Jokinen, Eeva (1996) Väsynyt äiti. Äitiyden omakerrallisia esityksiä. Helsinki: Gaudeamus.
- Jokinen, Eeva (2005) Aikuisten arki. Helsinki: Gaudeamus.
- Jokinen, Eeva & Honkasalo, Marja-Liisa (2007) Pieni toimijuus. Työryhmä Sosiologipäivillä Turussa 23.3.2007. http://www.soc.utu.fi/laitokset/sosiologia/sosiologipaivat2007/pieni_toimijuus.html
- Jokinen, Eeva & Jakonen, Mikko (2011) Rajaton hoiva. Teoksessa Teoksessa Eeva Jokinen, Jukka Könönen, Juhana Venäläinen & Jussi Vähämäki (toim.) "Yrittäkää edes!" Prekarisaatio Pohjois-Karjalassa. Helsinki: Tutkijaliitto, 118-140.
- Jokinen, Eeva, Könönen, Jukka, Venäläinen, Juhana & Vähämäki, Jussi (2011) "Yrittäkää edes!" Prekarisaatio Pohjois-Karjalassa. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Jokisaari, Olli-Jukka 2004. Elinikäinen oppiminen - häpeä ja menetetty vapaus. Aikuiskasvatus 24 (1), 4-16.
- Julkunen, Raija (1994) Suomalainen sukupuolimalli - 1960-luku käänteenä. Teoksessa Anttonen, A. & Henriksson, L. & Nätkin, R. (toim.) Naisten hyvinvointivaltio. Tampere: Vastapaino, 179-201.
- Julkunen, Raija (1999) Sukupuoli, työ ja hyvinvointivaltio. Suomi vertailussa. Teoksessa Suomalainen nainen. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava, 79-100.
- Julkunen, Raija (2001) Suunnanmuutos. 1990-luvun sosiaalipoliittinen reformi Suomessa. Tampere: Vastapaino.
- Julkunen, Raija (2003) Kuusikymmentä ja työssä. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, SoPhi.
- Julkunen, Raija (2005) Hyvinvointivaltion sukupuolijärjestelmä - Jane Lewisin feministinen teoria. Teoksessa Juho Saari (toim.) Hyvinvointivaltio. Suomen mallia analysoimassa. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimuksia 60. Helsingin University Press, 360-387.
- Julkunen, Raija (2006) Kuka vastaa? Hyvinvointivaltion rajat ja julkinen vastuu. Helsinki: Stakes.
- Julkunen, Raija (2010) Sukupuolen järjestykset ja tasa-arvon paradoksit. Tampere: Vastapaino.
- Järvinen, Katariina & Kolbe, Laura (2008) Luokkaretkellä hyvinvointiyhteiskunnassa. Nykysukupolven kokemuksia tasa-arvosta. Helsinki: Kirjapaja.
- Järvinen, Katriina (2010) Keskiluokan pinnan alla. Teoksessa Jani Erola (toim.) Luokaton Suomi? Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa. Helsinki: Gaudeamus.

- Kaalikoski, Veikko (1996) Valoja Lievestuoreen rannoilla. Lievestuore: Lievestuoreen setlementti.
- Karisto, Antti & Konttinen, Riikka (2004) Kotiruokaa, kotikatua, kaukomatkailua. Tutkimus ikääntyvien elämäntyyleistä. Helsinki: Palmenia Kustannus.
- Kivelä, Päivi & Kolehmainen, Jani (2005) Kääntämistä ja vääntämistä – kehittämistyötä ja mallintamista työllisyys Hankkeissa. Teoksessa Martti Siisiäinen (toim.) OWi auki? Työllisyys Hankke toimijaverkkona pienillä paikkakunnilla. Jyväskylän yliopiston sosiologian julkaisuja 70, 36–115.
- Kivelä, Päivi; Kolehmainen, Jani & Siisiäinen, Martti (2007) Työllisyysprojekti toimijaverkkona. Sosiologia 44 (1), 19–34.
- Kivelä, Päivi & Siisiäinen, Martti (2007) Sosiaalinen pääoma ja verkostot – teoriasta empiriaan. Teoksessa Leena Alanen, Veli-Matti Salminen & Martti Siisiäinen (toim.) Sosiaalinen pääoma ja paikalliset kentät. Jyväskylän yliopisto, Koulutuksen tutkimuslaitos, 149–177.
- Kivelä, Päivi (2009) Viisikymppisten resurssit ja työelämään kiinnittyminen symbolisena pääomana. Teoksessa Martti Siisiäinen & Leena Alanen (toim.) Erot ja eroarvoisuudet. Paikallisen elämän rakentuminen. Jyväskylän yliopisto, Koulutuksen tutkimuslaitos, 211–241.
- Kivelä, Päivi & Salminen, Veli-Matti (2009) Viisi ikäryhmää Lievestuoreella – taloudelliset, kulttuuriset ja sosiaaliset resurssit. Teoksessa Martti Siisiäinen & Leena Alanen (toim.) Erot ja eroarvoisuudet. Paikallisen elämän rakentuminen. Jyväskylän yliopisto, Koulutuksen tutkimuslaitos, 47–82.
- Kivelä, Päivi (2011) Between work and family – habitus, gender and change over the individual life course. Teoksessa Leena Alanen & Martti Siisiäinen (toim.) Locality and capitals: constructing local life. University of Jyväskylä, Finnish Institute for Educational Research, 125–161.
- Kivitalo, Mari (2007) Habitus muuttoliikkeessä. Teoksessa Leena Alanen, Veli-Matti Salminen & Martti Siisiäinen (toim.) Sosiaalinen pääoma ja paikalliset kentät. Koulutuksen tutkimuslaitos, Jyväskylän yliopisto, 181–210.
- Kortelainen, Jarmo & Rannikko, Pertti (1992) Yhdyskunnat ja restrukturaatio : tutkimuksia tehdasyhdyskuntien ja kuntakeskusten rakenteellisesta uusiutumuksesta. Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja nro 104. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Kortelainen, Jarmo (1996) Tehdasyhdyskunta talouden ja ympäristötietoisuuden murrosvaiheissa. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja 24. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Kortteinen, Matti (1997) Kunnian kenttä. Suomalainen palkkatyö kulttuurisena muotona. 2. painos. Hämeenlinna: Hanki ja jää.
- Kortteinen, Matti & Tuomikoski, H. (1998) Työtön. Tutkimus pitkäaikaistyöttömien selviytymisestä. Helsinki: Tammi.

- Koskinen, Tarmo (1987) Tehdasyhteisö. Tutkimus tehtaan ja kylän kutoutumisesta tehdasyhteisöksi, kudelman säilymisestä ja purkautumisesta. Vaasan korkeakoulun julkaisuja, tutkimuksia 123.
- Koskinen, Tarmo (1993) Elämää yhteisössä : muistijalkia, ihmisääniä ja joukkosydämen lyöntejä tehdasyhteisön rakentumisen ja rapautumisen kausilta. Vaasan yliopiston julkaisuja nro 176.
- Kosonen, Ulla (2003) Naisia työn reunoilla. Elämäkokemusta ja ikäsyrrintää. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, SoPhi 74.
- Lahire, Bernard (2003) From the habitus to an individual heritage of dispositions. Towards a sociology at the level of the individual. *Poetics, Journal of Empirical Research on Culture, the Media and the Arts*. Elsevier Science, vol. 31, 329-355.
- Lammi-Taskula, Johanna (2004) Äidit työmarkkinoilla - kahden kerroksen väkeä? *Yhteiskuntapolitiikka* 69 (2), 202-206.
- Lappalainen, Niina (2008) Pilaa vai peliä? Miesten ja naisten välinen seksuaalihuumorit työyhteisössä. Teoksessa Tarja Tolonen (toim.) *Yhteiskuntaluokka ja sukupuoli*. Tampere: Vastapaino.
- Lawler, Steph (2004) *Rules of Engagement: Habitus, Power and Resistance*. Teoksessa Lisa Adkins and Beverley Skeggs (toim.) *Feminism after Bourdieu*. Oxford: Blackwell Publishing, 110-128.
- Lempiäinen, Kirsti (2007) Sukupuolinen toimija: Kysymys olemuksesta, roolista ja tavasta. *Sosiologia* 2, 109-120.
- Longhurst, Brian (2007) *Cultural change and everyday life*. Buckingham: Open University Press.
- Lovell, Terry (2000) Thinking Feminism with and against Bourdieu, *Feminist Theory* 1 (1), 11-32.
- MacKinnon, Alison & Bullen, Elizabeth (2005) 'Out of the borderlands': Time, generation and personal agency in women's lives. *Theory and Research in Education* 3, 31-46.
- Marin, Marjatta (2001) Tarkastelukulmia ikään ja ikääntymiseen. Teoksessa Anne Sankari & Jyrki Jyrkämä (toim.) *Lapsuudesta vanhuuteen - iän sosiologiaa*. Tampere: Vastapaino, 17-48.
- Markkola, Pirjo (2003) Moninainen maalaisnuoriso. In Aaponen, Sinikka and Kaarninen, Mervi (eds.) *Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuorison historia*. Helsinki: SKS, 129-159.
- Massey, Doreen (1994) *Space, place and gender*. Cambridge: Polity.
- Maton, Karl (2008) Habitus. Teoksessa Michael Grenfell (toim.) *Pierre Bourdieu. Key concepts*. Stocksfield: Acumen Publishing Limited, 49-65.
- McDowell, Linda (2008) The New Economy, Class Condensation and Caring Labour: Changing Formations of Class and Gender. *NORA-Nordic Journal of Feminist and Gender Research*. Vol. 16, No. 3, 150-165.
- McNay, Lois (1999) Gender, Habitus and the Field. *Pierre Bourdieu and the Limits of Reflexivity. Theory, Culture & Society* Vol. 16 (1), 95-117.
- Melin, Harri (1999) Johdanto. Teoksessa Raimo Blom (toim.) *Mikä Suomessa muuttui? Sosiologinen kuva 1990-luvusta*. Helsinki: Gaudeamus, 13-20.

- Miller, Peter & Rose, Nikolas (2010) *Miten meitä hallitaan*. Suomentanut Risto Suikkanen. Tampere: Vastapaino.
- Mäkinen, Katariina (2012) *Becoming Valuable Selves. Self-Promotion, Gender and Individuality in Late Capitalism*. Tampere: Acta Universitatis Tamperensis; 1732, Tampere University Press.
- Nousiainen, Kirsi (2004) *Lapsistaan erillään asuvat äidit. Äitiysidentiteetin rakentamisen tiloja*. SoPhi 89. Jyväskylä: Minerva Kustannus Oy.
- Nussbaum, Martha C. (2001) *Upheavals of Thought. The Intelligence of Emotions*. New York: Cambridge University Press.
- Nätkin, R. (2003) *Moninaiset perhemuodot ja lapsen hyvä*. Teoksessa Forsberg, H. & Nätkin, R. (toim.) *Perhe murroksessa*. Jyväskylä: Gaudeamus, s. 16–38.
- Owler, Kathryn (2010) *A problem to be managed? Completing a PhD in the Arts and Humanities*. *Arts and Humanities in Higher Education* 2010: 9, s. 289–304.
- Piirainen, Timo & Saari, Juho (2002) *Yhteiskunnalliset jaot. 1990-luvun perintö*. Helsinki: Gaudeamus.
- Potter, Gary (2000) *For Bourdieu, against Alexander: Reality and reproduction*. *Journal for the Theory of Social Behaviour* 30 (2), 229–246.
- Putnam, Robert D. (1993) *Making democracy work. Civic traditions in Modern Italy*. Princeton University Press.
- Putnam, Robert D. (2000) *Bowling alone. The collapse of and revival of American community*. New York: Simon & Schuster.
- Rantalaiho, Liisa (1994) *Sukupuolisopimus ja Suomen malli*. Teoksessa Anttonen, A., Henriksson, L. & Nätkin, R. (toim.) *Naisten hyvinvointivaltio*. Tampere: Vastapaino, s. 9–30.
- Reay, Diane (2001) *Finding or losing yourself? : working-class relationships to education*. *Journal of Educational Policy*, vol. 16, No. 4, 333–346.
- Reay, Diane (2004) *'It's all becoming a habitus': beyond the habitual use of habitus in educational research*. *British Journal of Sociology of Education*. Vol. 25(4), 431–444.
- Reay, Diane & Crozier, Gill & James, David (2011) *White middle-class identities and urban schooling*. Hampshire–New York: Palgrave Macmillan.
- Rinne, Risto (2003) *Elinikäisen oppimisen retoriikka ja koulutuspolitiikka*. Teoksessa Pekka Sallila (toim.) *Elämänlaajuinen oppiminen ja aikuiskasvatus*. *Aikuiskasvatuksen 44. vuosikirja*.
- Rogaly, Ben & Taylor, Becky (2009) *Moving histories of Class and Community. Identity, Place and Belonging in Contemporary England*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Roos, J. P. (1996) *Pierre Bourdieun pieni ja suuri kurjuus*. Teoksessa Keijo Rahkonen (toim.) *Sosiologisen teorian uusimmat virtaukset*. Helsinki: Gaudeamus, 141–154.
- Rotkirch, Anna (2008) *Uusien venäläisten uudet palvelijat*. Teoksessa Anna Rotkirch & Suvi Salmenniemi (toim.) *Suhteiden Venäjä*. Helsinki: Gaudeamus, 265–288.

- Ruuskanen, Petri (2007) Sosiaalisella pääomalla selittäminen. Teoksessa Leena Alanen, Veli-Matti Salminen & Martti Siisiäinen (toim.) Sosiaalinen pääoma ja paikalliset kentät. Jyväskylän yliopisto, Koulutuksen tutkimuslaitos, 11–38.
- Saastamoinen, Mikko (2010) Aktiivisen kansalaisuuden vastatulkintoja: Neuroottinen ja hylätty kansalaisuus. Teoksessa Jani Kaisto & Miikka Pyykkönen (toim.) Hallintavalta - Sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä. Helsinki: Gaudeamus.
- Savage, Mike, Bagnall, Gaynor & Longhurst, Brian (2005a) Globalization & Belonging. London-Thousand Oaks-New Delhi: SAGE Publications.
- Savage, Mike & Bagnall, Gaynor & Longhurst, Brian (2005b) Local habitus and working-class culture. Teoksessa Fiona Devine & Mike Savage & John Scott & Rosemary Crompton (toim.) Rethinking Class: Culture, Identities and Lifestyles. New York: Palgrave Macmillan, 95–122.
- Sayer, Andrew (2005) The moral significance of class. Cambridge: Cambridge University Press.
- Siisiäinen, Martti (1986) Intressit, yhdistyslaitos ja poliittisen järjestelmän vakaisuus. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 57.
- Siisiäinen, Martti (2003) Yksi käsite, kaksi lähestymistapaa: Putnamin ja Bourdieun sosiaalinen pääoma. Sosiologia 3/2003, s. 204–218.
- Siisiäinen, Martti (2005a) Pääoman lajien muuntumissäännöt. Teoksessa Jokivuori, Pertti (toim.) Sosiaalisen pääoman kentät. Jyväskylä: Minerva kustannus Oy, 89–102.
- Siisiäinen, Martti (2005b) OWi auki? Työllisyysverkko toimijaverkkona pienillä paikkakunnilla. Jyväskylän yliopiston sosiologian julkaisuja 70.
- Siisiäinen, Martti (2009) Resurssit, paikallisuus ja elämänkulku: tutkimushankkeen teoreettisia lähtökohtia. Teoksessa Martti Siisiäinen & Leena Alanen (toim.) Erot ja eroarvoisuudet. Paikallisen elämän rakentuminen. Jyväskylän yliopisto, Koulutuksen tutkimuslaitos, 35–46.
- Siisiäinen, Martti (2010) Osallistumisen ongelma. Kansalaisyhteiskunta Vol 1, No 1, 8–40.
- Siisiäinen, Martti & Alanen, Leena (2011) Introduction: Researching local life in a Bourdieusian frame. Teoksessa Leena Alanen & Martti Siisiäinen (toim.) Locality and capitals: constructing local life. University of Jyväskylä, Finnish Institute for Educational Research, 11–26.
- Silius, Harriet (1996) Finnish Gender Contracts. In Kartik C. Roy, Clement A. Tisdell, and Hans C. Blomqvist (eds.) Economic Development and Women in the World Community, 139–154.
- Siltala, Juha (2004) Työelämän huonontumisen lyhyt historia. Muutokset hyvinvointivaltioiden ajasta globaaliin hyperkilpailuun. Keuruu: Otava.
- Silvasti, Tiina (2010) Maatilan varjossa. Rakennemuutoksen anatomiaa. Helsingin yliopisto, Sosiaalitieteiden laitoksen julkaisuja Tutkimuksia: Sosiaalipolitiikka.

- Silvennoinen, Piia (2007) Ikä, identiteetti ja ohjaava koulutus: ikääntyvät pitkäaikaistyöttömät oppimisyhteiskunnan haasteena. *Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research* 303. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Skeggs, Beverley (1997) *Formations of class and gender: Becoming respectable*. London: Sage.
- Skeggs, Beverley (2004a) Introducing Pierre Bourdieu's analysis of class, gender and sexuality. In Lisa Adkins and Beverley Skeggs (eds.) *Feminism after Bourdieu*. Oxford: Blackwell Publishing, 19–33.
- Skeggs (2004b) *Class, Self and Culture*. London: Sage.
- SuomiCD (2006) CD-ROM-tietokanta. Helsinki: Tilastokeskus.
- Tedre, Silva (2004) Likainen työ ja virallinen hoiva. Teoksessa Lea Henriksson & Sirpa Wrede (toim.) *Hyvinvointityön ammatit*. Helsinki: Gaudeamus.
- Tedre, Silva & Perälä, Riikka (2010) Työllistetyt – uudet hoivatyön näkymättömät. *Työelämän tutkimus* 3/2010, 298–304.
- Tikka, Tiina (2011) Takapajulasta kehityksen veturiksi. Teoksessa Eeva Jokinen, Jukka Könönen, Juhana Venäläinen & Jussi Vähämäki (toim.) *”Yrittäkää edes!” Prekarisaatio Pohjois-Karjalassa*. Helsinki: Tutkijaliitto, 55–69.
- Tolonen, Tarja (toim.) (2008) *Yhteiskuntaluokka ja sukupuoli*. 2008. Tampere: Vastapaino.
- Uhlman, Allon (2006) *Family, gender and kinship in Australia. The Social and Cultural Logic of Practice and Subjectivity*. Aldershot-Burlington: Ashgate Publishing.
- Vanttaja, Markku (2011) Pakkohaku toimii huonosti. *Kasvatus & Aika* 5 (1), 61–65.
- Vartiainen, Perttu (1998) Suomalaisen aluepolitiikan kehitysvaiheita. *Aluekehitysosaston julkaisu* 6/1998. Helsinki: Sisäasianministeriö.
- Veijola, Soile & Jokinen, Eeva (2008) Towards a Hostessing Society? Mobile Arrangements of Gender and Labour. *NORA - Nordic Journal of Feminist and Gender Research*. Vol 16, No 3, pages 166 – 181.
- Venäläinen, Juhana (2011) Luvassa jatkuvaa epävakautta. Teoksessa Eeva Jokinen, Jukka Könönen, Juhana Venäläinen & Jussi Vähämäki (2011) *”Yrittäkää edes!” Prekarisaatio Pohjois-Karjalassa*. Helsinki: Tutkijaliitto, 70–91.
- Wacquant, Loic (1996) Foreword. Teoksessa Pierre Bourdieu: *State nobility. Elite schools in the field of power*. Stanford University Press.
- Warr, Deborah J. 2006. Gender, class, and the art and craft of social capital. *The Sociological Quarterly* 47, 497–520.
- Weininger, Elliot B. (2005) Foundations of Pierre Bourdieu's class analysis. In Erik Olin Wright (ed.) *Approaches to Class Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press, 82–118.
- Willis, Paul E. (1981) *Learning to labour: How working class kids get working class jobs*. Aldershot : Gower Publishing Company Ltd.
- Åkerblad, Leena (2009) Hoivayrittäjän arki: lämpöä, puhtautta ja johtamista. *Janus* vol. 17 (4), 313–328.

LIITTEET

LIITE 1

HAASTATTELIJAN MUISTILISTA

ELÄMÄNTARINA

[Suusanallisesti, vapaamuotoisesti haastattelutilanteessa:] Kerro omin sanoin elämäntarinasi, eli millaisia polkuja pitkin olet päätyneet nykyiseen elämäntilanteeseen. Kerro ne elämäntapahtumat ja kokemukset, jotka sinusta tuntuvat tärkeiltä. Voit aloittaa nykytilanteesta tai lapsuudesta sen mukaan mikä sinusta tuntuu parhaalta. Oikeita tai vääriä asioita ei minun kannaltani ole. Kysyn tarvittaessa tarkentavia kysymyksiä ja haastattelun lopulla [tai seuraavalla haastattelukerralla] tarkennetaan niitä teemoja, joita tutkimuksen kannalta on tarpeellista nostaa esille.

Oletko aiemmin ollut tilanteessa, jossa olet joutunut kertomaan elämäntarinasi? Miltä se tuntui?

Elämänvaiheita/teemoja

1. Lapsuus, koti- ja kasvuolot
2. Koulunkäynti, koulutukseen suhtautuminen kotona → koulutusvalinnat, vaihtoehdot – valintaprosessi – Miksi päädyit?
3. Itsenäistyminen, lapsuuskodista irtautuminen, ammatinvalinta ja työelämään siirtyminen
4. Perheuran vaiheet, merkittävät tapahtumat
5. Työ/työttömyyshistoria, aikuiskoulutukset, kurssit, siirtymät perhe–palkkatyö
6. Asumishistoria
7. Tulevaisuudennäkymät
8. Tärkeimmät ihmiset
9. Elämänselän käännepohdat, merkittävät kokemukset, huiput ja aallonpohjat

Elämänselän keskeiset valinnat, tilanteessa havaitut vaihtoehdot ja päätöksentekoprosessi

Miksi päädyit? Miksi valitsit? Miten teit ko. valinnan eri vaihtoehtojen välillä? Mitä muita vaihtoehtoja/oliko vaihtoehtoja?

Kertomusta tukevia kysymyksiä ja taustakysymyksiä (esitetään tarvittaessa, muotoillaan tilanteessa).

Taustakysymyksiä nykyisestä elämäntilanteesta ja pääomista

1. Syntymävuosi
2. Asuinpaikka ja -muoto
3. Kenen kanssa asuu
4. Perhe, lapset, lapsenlapset, omaishoitajuus
5. Terveystila, työkykyisyys ym.

Taloudellinen pääoma/taloudellinen tilanne

1. Ammatti
2. Työmarkkinatilanne, työnantaja
3. Puolison ammatti ja työtilanne
4. Tulot + omaisuus
5. Velat
6. Työpaikat, työttömyysjaksot, muut katkokset työuralla (myös erillinen lomake)

Kulttuurinen pääoma

1. Oma peruskoulutus
2. Puolison peruskoulutus
3. Ammatillinen koulutus, oma + puoliso
4. Vanhempien koulutukset (+ mahd. sisarusten koulutukset) ja ammatit
5. Lasten koulutukset → lasten tämänhetkinen tilanne
6. Omat harrastukset
7. Muut vapaa-ajan puuhut, ajankäyttö, kiinnostuksen kohteet

Sosiaalinen pääoma

1. Yhdistysjäsenyydet, vapaaehtoistyö, harrastusporukat, luottamustehtävät jne.
2. Sukulaissuhteet
3. Ystävyysuhteet + muut tärkeät ihmissuhteet
4. Puolison elämänpiirit (työ, harrastukset ym.)
5. Lasten elämänpiirit

Paikallinen kiinnittyminen, asumishistoria Lievestuoreella

1. Miten kuvailisit paikkakuntaa? Miten viihdyt?
2. Miksi asunut aina/miksi muuttanut tänne?
3. Muuttosuunnitelmat?
4. Mitä tai ketä Lvt:lla arvostetaan? Keillä vaikutusvaltaa/ketkä silmäätteviä?
5. Oma asema paikkakunnalla?

Lisäksi havainnointilomake haastattelutilanteesta (haastattelija täyttää haastattelun jälkeen,

1. kerta + mahd. täydentäminen 2. haastattelun yhteydessä):

- Haastattelu-aika ja -paikka, haastattelun kesto
- Yleisiä vaikutelmia haastattelutilanteesta
- Haastateltavan olemus, käyttäytyminen, puhetapa
- Huomioita haastattelupaikasta (esim. haastateltavan kodista/työpaikasta)
- Muita huomioita

[2. haastattelun sisällöstä]

Haastattelusta laadittu tiivistelmä/kuvio tms. haastateltavan elämäkulusta [toimii toisen haastattelun pohjana, jos haastatellaan kaksi kertaa]

Esitetään lyhyt tiivistys [ensimmäisestä] haastattelusta

- Alustava hahmotelma trajektorista (työ- ja koulutusura, asumishistoria, perheura, taloudelliset, kulttuuriset ja sosiaaliset resurssit, positioiden muutokset eri "kentillä")
- Keskeiset valintatilanteet (koulutus, työ, perhetilanteet, muutot jne.)

[→ Mitä kuuluu nyt? Mitä on tapahtunut edellisen tapaamisen jälkeen?]

Tarkennetaan alustavaa valintatilanteiden analyysia

Elämänkulun käännekohdat, siirtymät eri kenttien välillä (koulutus, koti-työelämä, ammatin vaihdot, maantieteellinen liikkuvuus) → Miksi päädyit, miksi valitsit, miten mahdollistui... Pääomat?

Lisäkysymyksiä tilanteen mukaan (esim.):

Arki kotona, perhe-elämä, parisuhde

Työnjako, muut ihmissuhteet, yhteydenpito ei enää kotona asuviin lapsiin

Työelämä

Kerro työstäsi.

Työpaikan ihmissuhteet, ilmapiiri

Perheen ja työn yhdistämisen ongelmakohtia, haasteita?

Mitä odotuksia/vaatumuksia sinulla itselläsi on työn tai työpaikan suhteen nykyisin?

Haluaisitko vaihtaa työpaikkaa jos se olisi mahdollista?

Haluaisitko vielä opiskella tai vaihtaa ammattia?

Milloin haluaisit jäädä eläkkeelle?

Kotipaikkakunta, asuinympäristö, paikallisuus ja liikkuvuus

Kerro millaista on asua Lievestuoreella? Miten viihdyt?

Missä tilanteessa olisit valmis muuttamaan? Oletko pohtinut muualle muuttamista?

Missä sinulle tärkeät ihmiset (sukulaiset, ystävät ym.) asuvat? Tapaatko heitä niin usein kuin haluat?

Miten usein ja miksi liikut Lievestuoreen ulkopuolella tai olet muutoin yhteydessä Lvt:n ulkopuolelle?

Kerro naapurisuhteistasi.

Elämänvaiheet, muutos, tulevaisuus, loppukevennys

Mikä ikä tai elämänvaihe on ollut mielestäsi kaikkein paras? Miksi?

Entä mikä ikä tai elämänvaihe on ollut kaikkein vaikein tai raskain? Miksi?

Miten suuressa määrin kaiken kaikkiaan olet voinut elää niin kuin haluaisit?

Mitä haluaisit muuttaa jos voisit? Millä tavoilla haluaisit elämäsi/arkesi muuttuvan?

Luuletko, että muutos mahdollinen?

Missä tilanteessa toivoisit olevasi 5 vuoden kuluttua?

Jos sinulla olis Aladdinin taikalamppu ja kolme toivomusta - mitä toivoisit?

Jos saisit lottovoiton, mitä tekisit?

Palaute, kommentit haastattelusta

LIITE 2

Haastateltavien (N=15) taustatiedot haastatteluhetkellä

1A-E: koulutuksen ja yhden ammattialan trajektorit (n=5)

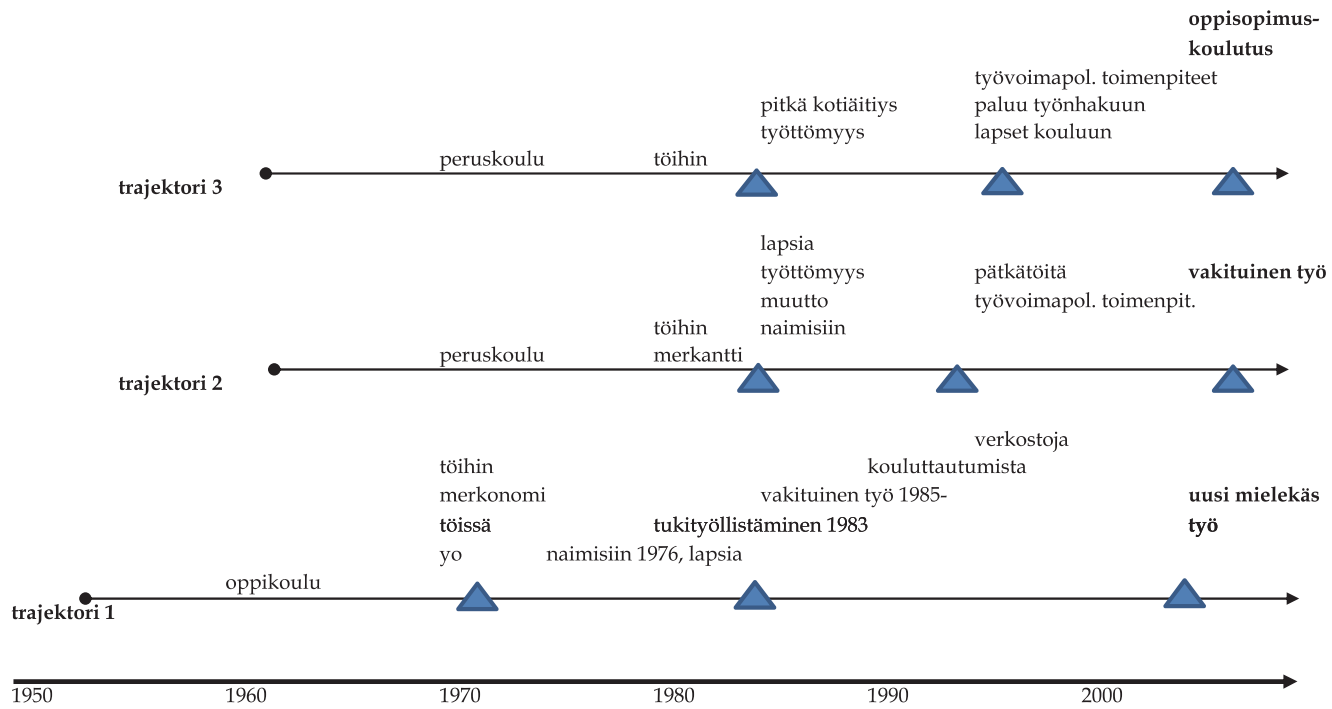
2A-E: katkokselliset ja ammatin vaihdosten leimaamat trajektorit (n=5)

3A-E: pitkän kotiäitiyden trajektorit (n=5)

	Syntymä- paikka (LVT/ei)	Peruskoulutus	Korkein ammatillinen koulutus tai tutkinto	Pääasiallinen ammattiala	Työnantajasektori
1A	Lievestuore	Ylioppilas	Kauppaoppilaitos	Hallinto	Kunta
1B	Ei	Keskikoulu	Sairaanhoido-oppilaitos	Sosiaali- ja terveystyö	Kunta
1C	Lievestuore	Ylioppilas	Yliopisto	Opetus	Kunta
1D	Lievestuore	Ylioppilas	Yliopisto	Opetus	Kunta
1E	Lievestuore	Keskikoulu	Kauppaoppilaitos	Hallinto	Kunta
2A	Lievestuore	Kansakoulu	-	Kauppa-ala	Yksityinen
2B	Ei	Kansakoulu	Ammattikoulu	Yrittäjä	Oma yritys
2C	Lievestuore	Peruskoulu	Kauppakoulu	Hallinto- ja sosiaalipalvelut	Valtio
2D	Ei	Kansakoulu	Ammattikoulu	Asiakaspalvelu	Työtön
2E	Lievestuore	Kansakoulu	Ammattikoulu	Kauppa-ala	Yksityinen
3A	Lievestuore	Keskikoulu	-	Palvelut	Yksityinen
3B	Ei	Kansakoulu	Ammattioppilaitos (aikuiskoulutus)	Sosiaalipalvelut	Kunta
3C	Ei	Peruskoulu	Oppisopimus (aikuiskoulutus)	Sosiaalipalvelut	Kunta
3D	Lievestuore	Kansakoulu	Ammattioppilaitos (aikuiskoulutus)	Sosiaalipalvelut	Yksityinen
3E	Ei	Kansakoulu	Ammattioppilaitos (aikuiskoulutus)	Sosiaalipalvelut	Yksityinen

LIITE 3

Kolme erilaista työuratyyppiä (luku 4.2)

JYVÄSKYLÄ STUDIES IN EDUCATION, PSYCHOLOGY AND SOCIAL RESEARCH

- 1 KYÖSTIÖ, O. K., Oppilaiden terveydentilan riippuvuus koulutyypistä. - Health status of pupils according to type of school. 78 p. Summary 6 p. 1962.
- 2 HEINONEN, VEIKKO, Differentiation of primary mental abilities. 136 p. 1963.
- 3 ELONEN, ANNA S., TAKALA, MARTTI & RUOPPILA ISTO, A study of intellectual functions in children by means of the KTK performance scales. 181 p. 1963.
- 4 JUURMAA, JYRKI, On the ability structure of the deaf. 114 p. 1963.
- 5 HEINONEN, VEIKKO, Lyhennetty faktori-analyysi. - A short method for factor analysis. 76 p. Summary 5 p. 1963.
- 6 PITKÄNEN, PENTTI, Fyysisen kunnon rakenne ja kehittyminen. - The structure and development of physical fitness. 163 p. Summary 10 p. 1964.
- 7 NURMI, VELI, Maamme seminaarien varsinaisen opettajakoulutuksen synty ja kehittyminen viime vuosisadalla I. - Die Entehung und Entwicklung der praktischen Lehrer-bildung unserer Lehrerseminare im vorigen Jahrhundert I. 270 p. Zusammenfassung 15 p. 1964.
- 8 NURMI, VELI, Maamme seminaarien varsinaisen opettajakoulutuksen synty ja kehittyminen viime vuosisadalla II. - Die Entstehung und Entwicklung der praktischen Lehrer-bildung unserer Lehrerseminare im vorigen Jahrhundert II. 123 p. Zusammenfassung 10 p. 1964.
- 9 NUMMENMAA, TAPIO, The language of the face. 66 p. 1964.
- 10 ISOSAARI, JUSSI, Bruno Boxström ja Sortavalan seminaarin kasvatusaineiden opetus 1882-1917. - Bruno Boxström und der Unterricht in den pädagogischen Fächern am Seminar von Sortavala 1882-1917. 167 p. Zusammenfassung II p. 1964.
- 11 NUMMENMAA, TAPIO & TAKALA, MARTTI, Parental behavior and sources of information in different social groups. 53 p. 1965.
- 12 WECKROTH, JOHAN, Studies in brain pathology and human performance I. - On the relationship between severity of brain injury and the level and structure of intellectual performance. 105 p. 1965.
- 13 PITKÄNEN, PENTTI, Ärsyke- ja reaktioanalyttisten faktorointitulosten vastaavuudesta. - On the congruence and coincidence between stimulus analytical and response analytical factor results. 223 p. Summary 14 p. 1967.
- 14 TENKKU, JUSSI, Are single moral rules absolute in Kant's ethics? 31 p. 1967.
- 15 RUOPPILA, ISTO, Nuorten ja varttuneiden opiskelijoiden väliset asenne-erot eräissä ylioppilaspohjaisissa oppilaitoksissa. - Attitude differences between young and advanced university and college students. 182 p. Summary 14 p. 1967.
- 16 KARVONEN, JUHANI, The structure, arousal and change of the attitudes of teacher education students. 118 p. 1967.
- 17 ELONEN, ANNA S., Performance scale patterns in various diagnostic groups. 53 p. 1968.
- 18 TUOMOLA, UUNO, Kansakouluntarkastajaan kohdistuvista rooli-odotuksista. - On role-expectations applied to school inspectors. 173 p. Summary 8 p. 1968.
- 19 PITKÄNEN, LEA, A descriptive model of aggression and nonaggression with applications to childrens behaviour. 208 p. 1969.
- 20 KOSKIAHO, BRIITTA, Level of living and industrialisation. 102 p. 1970.
- 21 KUUSINEN, JORMA, The meaning of another person's personality. 28 p. 1970.
- 22 VIJANEN, ERKKI, Pohjakoulutustaso ja kansakoulunopettajan kehitysympäristöjen muodostuminen. - The level of basic education in relation to the formation of the development milieus of primary school teachers. 280 s. Summary 13 p. 1970.
- 23 HAGFORS, CARL, The galvanic skin response and its application to the group registration of psychophysiological processes. 128 p. 1970.
- 24 KARVONEN, JUHANI, The enrichment of vocabulary and the basic skills of verbal communication. 47 p. 1971.
- 25 SEPPO, SIMO, Abiturienttien asenteet uskonnon-opetukseen. - The attitudes of students toward religious education in secondary school. 137 p. Summary 5 p. 1971.
- 26 RENKO MANU, Opettajan tehokkuus oppilaiden koulusaavutusten ja persoonallisuuden kehittämisessä. - Teacher's effectiveness in improving pupils' school achievements and developing their personality. 144 p. Summary 4 p. 1971.
- 27 VAHERVA, TAPIO, Koulutustulokset peruskoulun ala-asteella yhteisömuuttujien selittäminä. - Educational outcomes at the lower level of the comprehensive school in the light of ecological variables. 158 p. Summary 3 p. 1974.
- 28 OLKINUORA, ERKKI, Norm socialization. The formation of personal norms. 186 p. Tiivistelmä 4 p. 1974.
- 29 LIIKANEN, PIIRKKO, Increasing creativity through art education among pre-school children. 44 p. Tiivistelmä 4 p. 1975.
- 30 ELONEN, ANNA S., & GUYER, MELVIN, Comparison of qualitative characteristics of human figure drawings of Finnish children in various diagnostic categories. 46 p. Tiivistelmä 3 p. 1975.
- 31 KÄÄRIÄINEN, RISTO, Physical, intellectual, and personal characteristics of Down's syndrome. 114 p. Tiivistelmä 4 p. 1975.
- 32 MÄÄTTÄ, PAULA, Images of a young drug user. 112 p. Tiivistelmä 11 p. 1976.
- 33 ALANEN, PENTTI, Tieto ja demokratia. - Epistemology and democracy. 140 p. Summary 4 p. 1976.
- 34 NUPPONEN, RIIITA, Vahvistajaroolit aikuisten ja lapsen vuorovaikutuksessa. - The experimental roles of reinforcing agent in adult-child interaction. 209 p. Summary 11 p. 1977.

- 35 TEIKARI, VEIKKO, Vigilanssi-ilmiön mittaamisesta ja selitysmahdollisuuksista. – On measuring and explanation of vigilance. 163 p. Summary 2 p. 1977.
- 36 VOLANEN, RISTO, On conditions of decision making. A study of the conceptual foundations of administration. – Päätöksenteon edellytyksistä. Tutkimus hallinnon käsitteellisistä perusteista. 171 p. Tiivistelmä 7 p. 1977.
- 37 LYYTINEN, PAULA, The acquisition of Finnish morphology in early childhood. – Suomen kielen morfologisten säännönmukaisuuksien omaksuminen varhaislapsuudessa. 143 p. Tiivistelmä 6 p. 1978.
- 38 HAKAMÄKI, SIMO, Maaseudulle muutto muutto liikkeen osana. – Migration on rural areas as one element of migration as a whole. 175 p. Summary 5 p. 1978.
- 39 MOBERG, SAKARI, Leimautuminen erityispedagogiikassa. Nimikkeisiin apukoululainen ja tarkkailuluokkalainen liittyvät käsitykset ja niiden vaikutus hypoteettista oppilasta koskeviin havaintoihin. – Labelling in special education. 177 p. Summary 10 p. 1979.
- 40 AHVENAINEN, OSSI, Lukemis- ja kirjoittamishäiriöinen erityisopetuksessa. – The child with reading and writing disabilities in special education. 246 p. Summary 14 p. 1980.
- 41 HURME, HELENA, Life changes during childhood. – Lasten elämänmuutokset. 229 p. Tiivistelmä 3 p. 1981.
- 42 TUTKIMUS YHTEISKUNTAPOLITIIKAN VIITOITAJANA. Professori Leo Paukkuselle omistettu juhla kirja. 175 p. 1981.
- 43 HIRSJÄRVI, SIRKKA, Aspects of consciousness in child rearing. – Tietoisuuden ongelma kotikasvatuksessa. 259 p. 1981.
- 44 LASONEN, KARI, Siirtolaisoppilas Ruotsin kouluyhteisössä. Sosiometrinen tutkimus. – A socio-metric study of immigrant pupils in the Swedish comprehensive school. 269 p. Summary 7 p. 1981.
- 45 AJATUKSEN JA TOIMINNAN TIET. Matti Juntusen muistokirja. 274 p. 1982.
- 46 MÄKINEN, RAIMO, Teachers' work, wellbeing, and health. – Opettajan työ, hyvinvointi ja terveys. 232 p. Tiivistelmä 2 p. 1982.
- 47 KANKAINEN, MIKKO, Suomalaisen peruskoulun eriyttämisratkaisun yhteiskunnallisen taustan ja siirtymävaiheen toteutuksen arviointi. 257 p. Summary 11 p. 1982.
- 48 WALLS, GEORG, Health care and social welfare in, cooperation. 99 p. Tiivistelmä 9 p. 1982.
- 49 KOIVUKARI, MIRJAMI, Rote learning comprehension and participation by the learners in Zairian classrooms. – Mekaaninen oppiminen, ymmärtäminen ja oppilaiden osallistumisen opetukseen zairelaisissa koululuokissa. 286 p. Tiivistelmä 11 p. 1982.
- 50 KOPONEN, RITVA, An item analysis of tests in mathematics applying logistic test models. – Matematiikan kokeiden osioanalyysi logistisia testimalleja käyttäen. 187 p. Tiivistelmä 2 p. 1983.
- 51 PEKONEN, KYÖSTI, Byrokrania politiikan näkökulmasta. Poliitiikan ja byrokratian keskinäinen yhteys valtio- ja yhteiskuntaprosessin kehityksen valossa. – Bureaucracy from the viewpoint of politics. 253 p. 1983.
- 52 LYYTINEN, HEIKKI, Psychophysiology of anticipation and arousal. – Antisipaation ja viriämisen psykofysiologia. 190 p. Tiivistelmä 4 p. 1984.
- 53 KORAKIANGAS, MIKKO, Lastenneuvolan terveydenhoitajan arvioinnit viisivuotiaiden lasten psyykkisestä kehityksestä. – The psychological assessment of five-year-old children by public health centres. 227 p. Summary 14 p. 1984.
- 54 HUMAN ACTION AND PERSONALITY. Essays in honour of Martti Takala. 272 p. 1984.
- 55 MATILAINEN, JOUKO, Maanpuolustus ja eduskunta. Eduskuntaryhmien kannanotot ja koheesio maanpuolustuskysymyksissä Paasikiven-Kekkonen kaudella 1945-1978. – Defence and Parliament. 264 p. Summary 7 p. 1984.
- 56 PUOLUE, VALTIO JA EDUSTUKSELLINEN DEMOKRATIA. Pekka Nyholmille omistettu juhla kirja. – Party, state and representational democracy. 145 p. Summary 2 p. 1986.
- 57 SIISIÄINEN, MARTTI, Intressit, yhdistyslaitos ja poliittisen järjestelmän vakaisuus. – Interests, voluntary associations and the stability of the political system. 367 p. Summary 6 p. 1986.
- 58 MATTLAR, CARL-ERIK, Finnish Rorschach responses in cross-cultural context: A normative study. 166 p. Tiivistelmä 2 p. 1986.
- 59 ÄYSTÖ, SEIJA, Neuropsychological aspects of simultaneous and successive cognitive processes. – Rinnakkaisen ja peräkkäisen informaation prosessoinnin neuropsykologiasta. 205 p. Tiivistelmä 10 p. 1987.
- 60 LINDH, RAIMO, Suggestiiviset mielikuvamallit käyttäytymisen muokkaajina tarkkailuluokkalaisilla. – Suggestive covert modeling as a method with disturbed pupils. 194 p. Summary 8 p. 1987.
- 61 KORHONEN, TAPANI, Behavioral and neural short-latency and long-latency conditioned responses in the cat. – Välittömät ja viivästetyt hermostolliset ja käyttäytymisvasteet klassisen ehdollistamisen aikana kissalla. 198 p. Tiivistelmä 4 p. 1987.
- 62 PAHKINEN, TUULA, Psykoterapian vaikutus minäkäsitykseen. Psykoterapian käynnistämisen muutosprosessin vaikutus korkeakouluopiskelijoiden minäkäsitykseen. – Change in self-concept as a result of psychotherapy. 172 p. Summary 6 p. 1987.
- 63 KANGAS, ANITA, Keski-Suomen kulttuuri-toimintakokeilu tutkimuksena ja politiikkana. – The action research on cultural-activities in the Province of Central Finland. 301 p. Summary 8 p. 1988.
- 64 HURME, HELENA, Child, mother and grandmother. Intergenerational interaction in

- Finnish families. 187 p. 1988.
- 65 RASKU-PUTTONEN, HELENA, Communication between parents and children in experimental situations. - Vanhempien ja lasten kommunikointi strukturoiduissa tilanteissa. 71 p. Tiivistelmä 5 p. 1988.
- 66 TOSKALA, ANTERO, Kahvikuppineurootikkojen ja paniikkiagorafobikkojen minäkuvat minäsystemin rakenteina ja kognitiivisen oppimis-terapian perustana. - The self-images of coffee cup neurotics and panic agoraphobics as structures of a selfsystem and a basis for learning therapy. 261 p. Summary 6 p. 1988.
- 67 HAKKARAINEN, LIISA, Kuurojen yläasteen oppilaiden kirjoitetun kielen hallinta. - Mastery of written language by deaf pupils at the upper level of Comprehensive school. 281 p. Summary 11 p. 1988.
- 68 NÄTTI, JOUKO, Työmarkkinoiden lohkoutuminen. Segmentaatioteoriat, Suomen työmarkkinat ja yritysten työvoimastrategiat. - Segmentation theories, Finnish labour markets and the use of labour in retail trade. 189 p. Summary 10 p. 1989.
- 69 AALTOLA, JUHANI, Merkitys opettamisen ja oppimisen näkökulmasta Wittgensteinin myöhäisfilosofian ja pragmatismen valossa. - Meaning from the point of view of teaching and learning in the light of Wittgenstein's later philosophy and pragmatism. 249 p. Summary 6 p. 1989.
- 70 KINNUNEN, ULLA, Teacher stress over a school year. - Opettajan työstressi lukuvuoden aikana. 61 p. Tiivistelmä 3 p. 1989.
- 71 BREUER, HELMUT & RUOHO, KARI (Hrsg.), Pädagogisch-psychologische Prophylaxe bei 4-8-jährigen Kindern. - Pedagogis-psykologinen ennaltaehkäisy neljästä kahdeksaan vuoden iässä. 185 S. Tiivistelmä 1 S. 1989.
- 72 LUMMELAHTI, LEENA, Kuusivuotiaiden sopeutuminen päiväkotiin. Yksilöllistetty mallioppimis-ohjelma päiväkotiin heikosti sopeutuvien kuusivuotiaiden ohjauksessa sekä vanhempien kasvatuskäytännön yhteydet lapsen sopeutumiseen ja minäkäsitykseen. - The adjustment of six-year-old children to day-care-centres. 224 p. Summary 9 p. 1990.
- 73 SALOVIITA, TIMO, Adaptive behaviour of institutionalized mentally retarded persons. - Laitoksessa asuvien kehitysvammaisten adaptiivinen käyttäytyminen. 167 p. Tiivistelmä 4 p. 1990.
- 74 PALONEN, KARI et SUBRA, LEENA (Eds.), Jean-Paul Sartre - un philosophe du politique. - Jean-Paul Sartre - poliittisuuden filosofi. 107 p. Tiivistelmä 2 p. 1990.
- 75 SINIVUO, JUHANI, Kuormitus ja voimavarat upseerin uralla. - Work load and resources in the career of officers. 373 p. Summary 4 p. 1990.
- 76 PÖLKKI, PIRJO, Self-concept and social skills of school beginners. Summary and discussion. - Koulutulokkaiden minäkäsitys ja sosiaaliset taidot. 100 p. Tiivistelmä 6 p. 1990.
- 77 HUTTUNEN, JOUKO, Isän merkitys pojan sosiaaliselle sukupuolelle. - Father's impact on son's gender role identity. 246 p. Summary 9 p. 1990.
- 78 AHONEN, TIMO, Lasten motoriset koordinaatiohäiriöt. Kehitysneuropsykologinen seuranta-tutkimus. - Developmental coordination disorders in children. A developmental neuropsychological follow-up study. 188 p. Summary 9 p. 1990.
- 79 MURTO, KARI, Towards the well functioning community. The development of Anton Makarenko and Maxwell Jones' communities. - Kohti toimivaa yhteisöä. Anton Makarenkon ja Maxwell Jonesin yhteisöjen kehitys. 270 p. Tiivistelmä 5 p. Cp2`<, 5 c. 1991.
- 80 SEIKKULA, JAAKKO, Perheen ja sairaalan rajasynteesi potilaan sosiaalisessa verkostossa. - The family-hospital boundary system in the social network. 285 p. Summary 6 p. 1991.
- 81 ALANEN, ILKKA, Miten teoretisoida maa-talouden pientuotantoa. - On the conceptualization of petty production in agriculture. 360 p. Summary 9 p. 1991.
- 82 NIEMELÄ, EINO, Harjaantumisoppilas peruskoulun liikuntakasvatuksessa. - The trainable mentally retarded pupil in comprehensive school physical education. 210 p. Summary 7 p. 1991.
- 83 KARILA, IRMA, Lapsivuodeajan psyykkisten vaikeuksien ennakointi. Kognitiivinen malli. - Prediction of mental distress during puerperium. A cognitive model. 248 p. Summary 8 p. 1991.
- 84 HAAPASALO, JAANA, Psychopathy as a descriptive construct of personality among offenders. - Psykopatia rikoksentekijöiden persoonallisuutta kuvaavana konstruktiona. 73 p. Tiivistelmä 3 p. 1992.
- 85 ARNKIL, ERIK, Sosiaalityön rajasynteemit ja kehitysvyöhyke. - The systems of boundary and the developmental zone of social work. 65 p. Summary 4 p. 1992.
- 86 NIKKI, MAIJA-LIISA, Suomalaisen koulutusjärjestelmän kielikoulutus ja sen relevanssi. Osa II. - Foreign language education in the Finnish educational system and its relevance. Part 2. 204 p. Summary 5 p. 1992.
- 87 NIKKI, MAIJA-LIISA, The implementation of the Finnish national plan for foreign language teaching. - Valtakunnallisen kielenopetuksen yleissuunnitelman toimeenpano. 52 p. Yhteenveto 2 p. 1992.
- 88 VASKILAMPI, TUULA, Vaihtoehtoinen terveydenhuolto hyvinvointivaltion terveystaloudella. - Alternative medicine on the health market of welfare state. 120 p. Summary 8 p. 1992.
- 89 LAAKSO, KIRSTI, Kouluvaikeuksien ennustaminen. Käyttäytymishäiriöt ja kielelliset vaikeudet peruskoulun alku- ja päättövaiheissa. -

- Prediction of difficulties in school. 145 p. Summary 4 p. 1992.
- 90 SUUTARINEN, SAKARI, Herbartilainen pedagoginen uudistus Suomen kansakoulussa vuosisadan alussa (1900-1935). - Die Herbart'sche pädagogische Reform in den finnischen Volksschulen zu Beginn dieses Jahrhunderts (1900-1935). 273 p. Zusammenfassung 5 S. 1992.
- 91 AITTOLA, TAPIO, Uuden opiskelijatyypin synty. Opiskelijoiden elämänvaiheet ja tieteenalaspesifien habitusten muovautuminen 1980-luvun yliopistossa. - Origins of the new student type. 162 p. Summary 4 p. 1992
- 92 KORHONEN, PEKKA, The origin of the idea of the Pacific free trade area. - Tyynenmeren vapaa-kauppa-alueen idean muotoutuminen. - Taiheiyo jiyuu boeeki chi-iki koosoo no seisei. 220 p. Yhteenveto 3 p. Yooyaku 2 p. 1992.
- 93 KERÄNEN, JYRKI, Avohoitoon ja sairaalahoitoon valikoituminen perhekeskeisessä psykiatrisessa hoitojärjestelmässä. - The choice between outpatient and inpatient treatment in a family centred psychiatric treatment system. 194 p. Summary 6 p. 1992.
- 94 WAHLSTRÖM, JARL, Merkitysten muodostuminen ja muuttuminen perheterapeuttisessa keskustelussa. Diskurssianalyttinen tutkimus. - Semantic change in family therapy. 195 p. Summary 5 p. 1992.
- 95 RAHEEM, KOLAWOLE, Problems of social security and development in a developing country. A study of the indigenous systems and the colonial influence on the conventional schemes in Nigeria. - Sosiaaliturvan ja kehityksen ongelmia kehitysmaassa. 272 p. Yhteenveto 3 p. 1993.
- 96 LAINE, TIMO, Aistisuus, kehollisuus ja dialogisuus. Ludwig Feuerbachin filosofian lähtökohtia ja niiden kehitysnäkymiä 1900-luvun antropologisesti suuntautuneessa fenomenologiassa. - Sensuousness, bodilyness and dialogue. Basic principles in Ludwig Feuerbach's philosophy and their development in the anthropologically oriented phenomenology of the 1900's. 151 p. Zusammenfassung 5 S. 1993.
- 97 PENTTONEN, MARKKU, Classically conditioned lateralized head movements and bilaterally recorded cingulate cortex responses in cats. - Klassisesti ehdollistetut sivuttaiset päänliikkeet ja molemminpuoliset aivojen pihtipoimun vasteet kissalla. 74 p. Yhteenveto 3 p. 1993.
- 98 KORO, JUKKA, Aikuinen oman oppimisensa ohjaajana. Itseohjautuvuus, sen kehittyminen ja yhteys opetustuloksiin kasvatustieteen avoimen korkeakouluopetuksen monimuotokokeilussa. - Adults as managers of their own learning. Self-directiveness, its development and connection with the cognitive learning results of an experiment on distance education for the teaching of educational science. 238 p. Summary 7 p. 1993.
- 99 LAIHIALA-KANKAINEN, SIRKKA, Formaalin ja funktionaalinen traditio kieltenopetuksessa. Kieltenopetuksen oppihistoriallinen tausta antiikista valistukseen. - Formal and functional traditions in language teaching. The theory-historical background of language teaching from the classical period to the age of reason. 288 p. Summary 6 p. 1993.
- 100 MÄKINEN, TERTTU, Yksilön varhaiskehitys koulunkäynnin perustana. - Early development as a foundation for school achievement. 273 p. Summary 16 p. 1993.
- 101 KOTKAVIRTA, JUSSI, Practical philosophy and modernity. A study on the formation of Hegel's thought. - Käytännöllinen filosofia ja modernisuus. Tutkielma Hegelin ajattelun muotoutumisesta. 238 p. Zusammenfassung 3 S. Yhteenveto 3 p. 1993.
- 102 EISENHARDT, PETER L., PALONEN, KARI, SUBRA, LEENA, ZIMMERMANN RAINER E. (Eds.), Modern concepts of existentialism. Essays on Sartrean problems in philosophy, political theory and aesthetics. 168 p. Tiivistelmä 2 p. 1993.
- 103 KERÄNEN, MARJA, Modern political science and gender. A debate between the deaf and the mute. - Moderni valtio-oppi ja nainen. Mykkien ja kuuvojen välinen keskustelu. 252 p. Tiivistelmä 4 p. 1993.
- 104 MATIKAINEN, TUULA, Työtaitojen kehittyminen erityisammattikouluvaiheen aikana. - Development of working skills in special vocational school. 205 p. Summary 4 p. 1994.
- 105 PIHLAJARINNE, MARJA-LEENA, Nuoren sairastuminen skitsofreeniseen häiriöön. Perheterapeuttinen tarkastelutapa. - The onset of schizophrenic disorder at young age. Family therapeutic study. 174 p. Summary 5 p. 1994.
- 106 KUUSINEN, KIRSTI-LIISA, Psykkinen itsesääätely itsehoidon perustana. Itsehoito I-tyyppin diabetesta sairastavilla aikuisilla. - Self-care based on self-regulation. Self-care in adult type I diabetics. 260 p. Summary 17 p. 1994.
- 107 MENGISTU, LEGESSE GEBRESELLASSIE, Psychological classification of students with and without handicaps. A tests of Holland's theory in Ethiopia. 209 p. 1994.
- 108 LESKINEN, MARKKU (ED.), Family in focus. New perspectives on early childhood special education. 158 p. 1994.
- 109 LESKINEN, MARKKU, Parents' causal attributions and adjustment to their child's disability. - Vanhempien syytulkinnat ja sopeutuminen lapsensa vammaisuuteen. 104 p. Tiivistelmä 1 p. 1994.
- 110 MATTHIES, AILA-LEENA, Epävirallisen sektorin ja hyvinvointivaltion suhteiden modernisoituminen. - The informal sector and the welfare state. Contemporary relationships. 63 p. Summary 12 p. 1994.
- 111 AITTOLA, HELENA, Tutkimustyön ohjaus ja ohjaussuhteet tieteellisessä jatkokoulutuksessa. - Mentoring in postgraduate education. 285 p. Summary 5 p. 1995.
- 112 LINDÉN, MIRJA, Muuttuva syövän kuva ja kokeminen. Potilaiden ja ammattilaisten tulkintoja. - The changing image and experience

- of cancer. Accounts given by patients and professionals. 234 p. Summary 5 p. 1995.
- 113 VÄLIMAA, JUSSI, Higher education cultural approach. - Korkeakoulututkimuksen kulttuurinäkökulma. 94 p. Yhteenveto 5 p. 1995.
- 114 KAIPIO, KALEVI, Yhteisöllisyys kasvatuksessa. yhteisökasvatuksen teoreettinen analyysi ja käytäntöön soveltaminen. - The community as an educator. Theoretical analysis and practice of community education. 250 p. Summary 3 p. 1995.
- 115 HÄNNIKÄINEN, MARITTA, Nukesta vauvaksi ja lapsesta lääkäriksi. Roolileikkiin siirtymisen tarkastelua piagetilaisesta ja kulttuurihistoriallisen toiminnan teorian näkökulmasta. 73 p. Summary 6 p. 1995.
- 116 IKONEN, OIVA. Adaptiivinen opetus. Oppimistutkimus harjaantumiskoulun opetussuunnitelma- ja seurantajärjestelmän kehittämisen tukena. - The adaptive teaching. 90 p. Summary 5 p. 1995.
- 117 SUUTAMA, TIMO. Coping with life events in old age. - Elämän muutos- ja ongelmatilanteiden käsittely iäkkäillä ihmisillä. 110 p. Yhteenveto 3 p. 1995.
- 118 DERSEH, TIBEBU BOGALE, Meanings Attached to Disability, Attitudes towards Disabled People, and Attitudes towards Integration. 150 p. 1995.
- 119 SAHLBERG, PASI, Kuka auttaisi opettajaa. Post-moderni näkökulma opetuksen muu-tokseen yhden kehittämisprojektin valossa. - Who would help a teacher. A post-modern perspective on change in teaching in light of a school improvement project. 255 p. Summary 4 p. 1996.
- 120 UHINKI, AILO, Distress of unemployed job-seekers described by the Zulliger Test using the Comprehensive System. - Työttömien työntekijöiden ahdinko kuvattuna Comprehensive Systemin mukaisesti käytetyillä Zulligerin testillä. 61 p. Yhteenveto 3p. 1996.
- 121 ANTIKAINEN, RISTO, Clinical course, outcome and follow-up of inpatients with borderline level disorders. - Rajatilapotilaiden osastohoidon tuloksellisuus kolmen vuoden seurantatutkimuksessa Kys:n psykiatrian klinikassa. 102 p. Yhteenveto 4 p. 1996.
- 122 RUUSUVIRTA, TIMO, Brain responses to pitch changes in an acoustic environment in cats and rabbits. - Aivovasteet kuuloärsykemuutoksiin kissoilla ja kaneilla. 45 p. Yhteenveto 2 p. 1996.
- 123 VISTI, ANNALISA, Työyhteisön ja työn tuottavuuden kehitys organisaation transformaatiossa. - Development of the work community and changes in the productivity of work during an organizational transformation process. 201 p. Summary 12 p. 1996.
- 124 SALLINEN, MIKAEL, Event-related brain potentials to changes in the acoustic environment during sleep and sleepiness. - Aivojen herätevasteet muutoksiin kuuloärsykesarjassa unen ja uneliaisuuden aikana. 104 p. Yhteenveto 3 p. 1997.
- 125 LAMMINMÄKI, TUUJA, Efficacy of a multi-faceted treatment for children with learning difficulties. - Oppimisvaikeuksien neurokognitiivisen ryhmäkuntoutuksen tuloksellisuus ja siihen vaikuttavia tekijöitä. 56 p. Yhteenveto 2 p. 1997.
- 126 LUTINEN, JAANA, Fragmentoituva kulttuuripolitiikka. Paikallisen kulttuuripolitiikan tulkintakehykset Ylä-Savossa. - Fragmenting-cultural policy. The interpretative frames of local cultural politics in Ylä-Savo. 178 p. Summary 9 p. 1997.
- 127 MARTTUNEN, MIIKA, Studying argumentation in higher education by electronic mail. - Argumentointia yliopisto-opinnoissa sähköpostilla. 60 p. (164 p.) Yhteenveto 3 p. 1997.
- 128 JAAKKOLA, HANNA, Kielitieto kielitaitoon pyrittäessä. Vieraiden kielten opettajien käsityksiä kieliopin oppimisesta ja opettamisesta. - Language knowledge and language ability. Teachers' conceptions of the role of grammar in foreign language learning and teaching. 227 p. Summary 7 p. 1997.
- 129 SUBRA, LEENA, A portrait of the political agent in Jean-Paul Sartre. Views on playing, acting, temporality and subjectivity. - Poliittisen toimijan muotokuva Jean-Paul Sartrella. Näkymiä pelaamiseen, toimintaan, ajallisuuteen ja subjektiivisuuteen. 248 p. Yhteenveto 2 p. 1997.
- 130 HAARAKANGAS, KAUKO, Hoitokokouksen äänet. Dialoginen analyysi perhekeskeisen psykiatrisen hoitoprosessin hoitokokous-keskusteluita työryhmän toiminnan näkökulmasta. - The voices in treatment meeting. A dialogical analysis of the treatment meeting conversations in family-centred psychiatric treatment process in regard to the team activity. 136 p. Summary 8 p. 1997.
- 131 MATINHEIKKI-KOKKO, KAIJA, Challenges of working in a cross-cultural environment. Principles and practice of refugee settlement in Finland. - Kulttuurienvälisen työn haasteet. Periaatteet ja käytäntö maahanmuuttajien hyvinvoinnin turvaamiseksi Suomessa. 130 p. Yhteenveto 3 p. 1997.
- 132 KIVINIEMI, KARI, Opettajuuden oppimisesta harjoittelun harhautuksiin. Aikuisopiskelijoiden kokemuksia opetusharjoittelusta ja sen ohjauksesta luokanopettajakoulutuksessa. - From the learning of teacherhood to the fabrications of practice. Adult students' experiences of teaching practice and its supervision in class teacher education. 267 p. Summary 8 p. 1997.
- 133 KANTOLA, JOUKO, Cygnaeuksen jäljillä käsityönopetuksesta teknologiseen kasvatukseen. - In the footsteps of Cygnaeus. From handicraft teaching to technological education. 211 p. Summary 7 p. 1997.
- 134 KAARTINEN, JUKKA, Nocturnal body movements

- and sleep quality. - Yölliset kehon liikkeet ja unen laatu. 85 p. Yhteenveto 3 p. 1997.
- 135 MUSTONEN, ANU, Media violence and its audience. - Mediaväkivalta ja sen yleisö. 44 p. (131 p.). Yhteenveto 2 p. 1997.
- 136 PERTTULA, JUHA, The experienced life-fabrics of young men. - Nuorten miesten koettu elämänkudelman. 218 p. Yhteenveto 3 p. 1998.
- 137 TIKKANEN, TARJA, Learning and education of older workers. Lifelong learning at the margin. - Ikääntyvän työväestön oppiminen ja koulutus. Elinikäisen oppimisen marginaalissa. 83 p. (154 p.). Yhteenveto 6 p. 1998.
- 138 LEINONEN, MARKKU, Johannes Gezelius vanhempi luonnonmukaisen pedagogiikan soveltajana. Comeniuslainen tulkinta. - Johannes Gezelius the elder as implementer of natural pedagogy. A Comenian interpretation. 237 p. Summary 7 p. 1998.
- 139 KALLIO, EEVA, Training of students' scientific reasoning skills. - Korkeakouluopiskelijoiden tieteellisen ajattelun kehittäminen. 90 p. Yhteenveto 1 p. 1998.
- 140 NIEMI-VÄKEVÄINEN, LEENA, Koulutusjaksot ja elämänpolitiikka. Koulutautuminen yksilöllistymisen ja yhteisöllisyyden risteysasemana. - Sequences of vocational education as life politics. Perspectives of individualization and communality. 210 p. Summary 6 p. 1998.
- 141 PARIKKA, MATTI, Teknologiaкомпетенssi. Teknologiakasvatuksen uudistamishaasteita peruskoulussa ja lukiossa. - Technological competence. Challenges of reforming technology education in the Finnish comprehensive and upper secondary school. 207 p. Summary 13 p. 1998.
- 142 TA OPETTAJAN APUNA - EDUCATIONAL TA FOR TEACHER. Professori Pirkko Liikaselle omistettu juhla-kirja. 207 p. Tiivistelmä - Abstract 14 p. 1998.
- 143 YLÖNEN, HILKKA, Taikahattu ja hopeakengät - sadun maailmaa. Lapsi päiväkodissa sadun kuulijana, näkijänä ja kokijana. - The world of the colden cap and silver shoes. How kinder garden children listen to, view, and experience fairy tales. 189 p. Summary 8 p. 1998.
- 144 MOILANEN, PENTTI, Opettajan toiminnan perusteiden tulkinta ja tulkinnan totuudellisuuden arviointi. - Interpreting reasons for teachers' action and the verifying the interpretations. 226 p. Summary 3p. 1998.
- 145 VAURIO, LEENA, Lexical inferencing in reading in english on the secondary level. - Sanapäätely englanninkielistä tekstiä luettaessa lukioasteella. 147 p. Yhteenveto 3 p. 1998.
- 146 ETELÄPELTO, ANNELI, The development of expertise in information systems design. - Asiantuntijuuden kehittyminen tietojärjestelmien suunnittelussa. 132 p. (221p.). Yhteenveto 12 p. 1998.
- 147 PIIRHONEN, ANTTI, Redundancy as a criterion for multimodal user-interfaces. - Käsitteistö luo näkökulman käyttöliittymäanalyyysiin. 141 p. Yhteenveto 3 p. 1998.
- 148 RÖNKÄ, ANNA, The accumulation of problems of social functioning: outer, inner, and behavioral strands. - Sosiaalinen selviytyminen lapsuudesta aikuisuuteen: ongelmien kasautumisen kolme väylää. 44 p. (129 p.) Yhteenveto 3 p. 1999.
- 149 NAUKKARINEN, AIMO, Tasapainoilua kurinalaisuuden ja tarkoituksenmukaisuuden välillä. Oppilaiden ei-toivottuun käyttäytymiseen liittyvän ongelmanratkaisun kehittäminen yhden peruskoulun yläasteen tarkastelun pohjalta. - Balancing rigor and relevance. Developing problem-solving associated with students' challenging behavior in the light of a study of an upper comprehensive school. 296 p. Summary 5 p. 1999.
- 150 HOLMA, JUHA, The search for a narrative. Investigating acute psychosis and the need-adapted treatment model from the narrative viewpoint. - Narratiivinen lähestymistapa akuuttiin psykoosiin ja tarpeenmukaisen hoidon malliin. 52 p. (105 p.) Yhteenveto 3 p. 1999.
- 151 LEPPÄNEN, PAAVO H.T., Brain responses to changes in tone and speech stimuli in infants with and without a risk for familial dyslexia. - Aivovasteet ääni- ja puheärsykkeiden muutoksiin vauvoilla, joilla on riski suvussa esiintyvään dysleksiaan ja vauvoilla ilman tätä riskiä. 100 p. (197 p.) Yhteenveto 4 p. 1999.
- 152 SUOMALA, JYRKI, Students' problem solving in the LEGO/Logo learning environment. - Oppilaiden ongelmanratkaisu LEGO/Logo oppimisympäristössä. 146 p. Yhteenveto 3 p. 1999.
- 153 HUTTUNEN, RAUNO, Opettamisen filosofia ja kritiikki. - Philosophy, teaching, and critique. Towards a critical theory of the philosophy of education. 201 p. Summary 3p. 1999.
- 154 KAREKIVI, LEENA, Ehkä en kokeilisikaan, jos .... Tutkimus ylivieskalaisten nuorten tupakoinnista ja päihteidenkäytöstä ja niihin liittyvästä terveyskasvatuksesta vuosina 1989-1998. - Maybe I wouldn't even experiment if .... A study on youth smoking and use of intoxicants in Ylivieska and related health education in 1989-1998. 256 p. Summary 4 p. 1999.
- 155 LAAKSO, MARJA-LEENA, Prelinguistic skills and early interactional context as predictors of children's language development. - Esi-kielellinen kommunikaatio ja sen vuorovaikutuksellinen konteksti lapsen kielen kehityksen ennustajana. 127 p. Yhteenveto 2 p. 1999.
- 156 MAUNO, SAIJA, Job insecurity as a psycho-social job stressor in the context of the work-family interface. - Työn epävarmuus työn psykososiaalisena stressitekijänä työn ja perheen vuorovaikutuksen kontekstissa. 59 p. (147 p.) Yhteenveto 3 p. 1999.
- 157 MÄENSIVU KIRSTI, Opettaja määrittelijänä, oppilas määriteltävänä. Sanallisen oppilaan arvioinnin sisällön analyysi. - The teacher as a determiner - the pupil to be determined -

- content analysis of the written school reports. 215 p. Summary 5 p. 1999.
- 158 FELDT, TARU, Sense of coherence. Structure, stability and health promoting role in working life. - Koherenssin rakenne, pysyvyys ja terveyttä edistävä merkitys työelämässä. 60 p. (150 p.) Yhteenveto 5 p. 2000.
- 159 MÄNTY, TARJA, Ammatillisista erityisoppilaitok-
sista elämään. - Life after vocational special
education. 235 p. Summary 3 p. 2000.
- 160 SARJA, ANNELI, Dialogioppiminen pienryhmäs-
sä. Opettajaksi opiskelevien harjoitteluprosesi
terveydenhuollon opettajankoulutuksessa. -
Dialogic learning in a small group. The
process of student teachers' teaching practice
during health care education. 165 p. Summary
7 p. 2000.
- 161 JÄRVINEN, ANITTA, Taitajat iänikuiset. - Kotkan
ammattilukiosta valmiuksia elämään, työelä-
mään ja jatko-opintoihin. - Age-old
craftmasters -Kotka vocational senior
secondary school - giving skills for life, work
and further studies. 224 p. Summary 2 p. 2000.
- 162 KONTIO, MARJA-LIISA, Laitoksessa asuvan
kehitysvammaisen vanhuksen haastava
käyttäytyminen ja hoitajan käyttämiä vaiku-
tuskeinoja. - Challenging behaviour of
institutionalized mentally retarded elderly
people and measures taken by nurses to
control it. 175 p. Summary 3 p. 2000.
- 163 KILPELÄINEN, ARJA, Naiset paikkaansa etsimäs-
sä. Aikuiskoulutus naisen elämänsä
rakentajana. - Adult education as determinant
of woman's life-course. 155 p. Summary 6 p.
2000.
- 164 RIITESUO, ANNIKKI, A preterm child grows.
Focus on speech and language during the
first two years. - Keskonen kasvaa: puheen
ja kielen kehitys kahtena ensimmäisenä elin-
vuotena. 119 p. Tiivistelmä 2 p. 2000.
- 165 TAURIAINEN, LEENA, Kohti yhteistä laatua. -
Henkilökunnan, vanhempien ja lasten laatu-
käsitykset päiväkodin integroidussa erityis-
ryhmässä. - Towards common quality: staff's,
parents' and children's conceptions of quality
in an integration group at a daycare center.
256 p. Summary 6 p. 2000.
- 166 RAUDASKOSKI, LEENA, Ammattikorkeakoulun
toimintaperustaa etsimässä. Toimilupahake-
musten sisällönanalyttinen tarkastelu. - In
search for the founding principles of the
Finnishpolytechnic institutes. A content
analysis of the licence applications. 193 p.
Summary 4 p. 2000.
- 167 TAKKINEN, SANNA, Meaning in life and its
relation to functioning in old age. - Elämän
tarkoituksellisuus ja sen yhteydet toiminta-
kykyyn vanhuudessa. 51 p. (130 p.)
Yhteenveto 2 p. 2000.
- 168 LAUNONEN, LEEVI, Eettinen kasvatusajattelu
suomalaisen koulun pedagogisissa teksteissä
1860-luvulta 1990-luvulle. - Ethical thinking
in Finnish school's pedagogical texts from the
1860s to the 1990s. 366 p. Summary 3 p. 2000.
- 169 KUORELAHTI, MATTI, Sopeutumattomien luokka-
muotoisen erityisopetuksen tuloksellisuus. -
The educational outcomes of special classes
for emotionally/ behaviorally disordered
children and youth. 176 p. Summary 2p.
2000.
- 170 KURUNMÄKI, JUSSI, Representation, nation and
time. The political rhetoric of the 1866
parliamentary reform in Sweden. - Edustus,
kansakunta ja aika. Poliittinen retoriikka
Ruotsin vuoden 1866 valtiopäiväreformissa.
253 p. Tiivistelmä 4 p. 2000.
- 171 RASINEN, AKI, Developing technology
education. In search of curriculum elements
for Finnish general education schools. 158 p.
Yhteenveto 2 p. 2000.
- 172 SUNDHOLM, LARS, Itseohjautuvuus organisaatio-
muutoksessa. - Self-determination in
organisational change. 180 p. Summary 15 p.
2000.
- 173 AHONNISKKA-ASSA, JAANA, Analyzing change in
repeated neuropsychological assessment. 68
p. (124 p.) Yhteenveto 2 p. 2000.
- 174 HOFFRÉN, JARI, Demokraattinen eetos - rajoista
mahdollisuuksiin. - The democratic ethos.
From limits to possibilities? 217 p. Summary
2 p. 2000.
- 175 HEIKKINEN, HANNU L. T., Toimintatutkimus,
tarinat ja opettajaksi tuleminen taito.
Narratiivisen identiteettityön kehittäminen
opettajankoulutuksessa toimintatutkimuksen
avulla. - Action research, narratives and the
art of becoming a teacher. Developing
narrative identity work in teacher education
through action research. 237 p. Summary 4 p.
2001.
- 176 VUORENMAA, MARITTA, Ikkunoita arvioin-
nin tuolle puolen. Uusia avauksia suoma-
laiseen koulutusta koskevaan evaluaatio-
keskusteluun. - Views across assessment:
New openings into the evaluation
discussion on Finnish education. 266 p.
Summary 4 p. 2001.
- 177 LITMANEN, TAPIO, The struggle over risk. The
spatial, temporal, and cultural dimensions of
protest against nuclear technology. - Kamp-
pailu riskistä. Ydinteknologian vastaisen
protestin tilalliset, ajalliset ja kulttuuriset
ulottuvuudet. 72 p. (153 p.) Yhteenveto 9 p.
2001.
- 178 AUNOLA, KAISA, Children's and adolescents'
achievement strategies, school adjustment,
and family environment. - Lasten ja nuorten
suoritusstrategiat koulu- ja perheympäristöis-
sä. 51 p. (153 p.) Yhteenveto 2 p. 2001.
- 179 OKSANEN, ELINA, Arvioinnin kehittäminen
erityisopetuksessa. Diagnosoinnista oppimi-
sen ohjaukseen laadullisena tapaustutkimuk-
sena. - Developing assessment practices in
special education. From a static approach to

- dynamic approach applying qualitative case. 182 p. Summary 5 p. 2001.
- 180 VIITTALA, KAISU, "Kyllä se tommosellaki lapsella on kovempi urakka". Sikiöaikana alkoholille altistuneiden huostaanotettujen lasten elämäntilanne, riskiprosessit ja suojaavat prosessit. - "It's harder for that kind of child to get along". The life situation of the children exposed to alcohol in utero and taken care of by society, their risk and protective processes. 316 p. Summary 4 p. 2001.
- 181 HANSSON, LEENI, Networks matter. The role of informal social networks in the period of socioeconomic reforms of the 1990s in Estonia. - Verkostoilla on merkitystä: infor-maalisten sosiaalisten verkostojen asema Virossa 1990-luvun sosio-ekonomisten muutosten aikana. 194 p. Yhteenveto 3 p. 2001.
- 182 BÖÖK, MARJA LEENA, Vanhemmuus ja vanhemmuuden diskurssit työttömyystilanteessa. - Parenthood and parenting discourses in a situation of unemployment. 157 p. Summary 5 p. 2001.
- 183 KOKKO, KATJA, Antecedents and consequences of long-term unemployment. - Pitkäaikaistyöttömyyden ennakoijia ja seurauksia. 53 p. (115 p.) Tiivistelmä 3 p. 2001.
- 184 KOKKONEN, MARJA, Emotion regulation and physical health in adulthood: A longitudinal, personality-oriented approach. - Aikuisiän tunteiden säätely ja fyysinen terveys: pitkittäistutkimuksellinen ja persoonallisuuskeskeinen lähestymistapa. 52 p. (137 p.) Tiivistelmä 3 p. 2001.
- 185 MÄNNIKKÖ, KAISA, Adult attachment styles: A Person-oriented approach. - Aikuisten kiintymystyyli. 142 p. Yhteenveto 5 p. 2001.
- 186 KATVALA, SATU, Missä äiti on? Äitejä ja äitiyden uskomuksia sukupolvien saatossa. - Where's mother? Mothers and maternal beliefs over generations. 126 p. Summary 3 p. 2001.
- 187 KIISKINEN, ANNA-LIISA, Ympäristöhallinto vastuullisen elämäntavan edistäjänä. - Environmental administration as promoter of responsible living. 229 p. Summary 8 p. 2001.
- 188 SIMOLA, AHTI, Työterveyshuolto-organisaation toiminta, sen henkilöstön henkinen hyvinvointi ja toiminnan tuloksellisuus. - Functioning of an occupational health service organization and its relationship to the mental well-being of its personnel, client satisfaction, and economic profitability. 192 p. Summary 12 p. 2001.
- 189 VESTERINEN, PIRKKO, Projektiopiskelu- ja oppiminen ammattikorkeakoulussa. - Project-based studying and learning in the polytechnic. 257 p. Summary 5 p. 2001.
- 190 KEMPPAINEN, JAANA, Kotikasvatus kolmessa sukupolvessa. - Childrearing in three generations. 183 p. Summary 3 p. 2001.
- 191 HOHENTHAL-ANTIN LEONIE, Luvan ottaminen - Ikäihmiset teatterin tekijöinä. - Taking permission- Elderly people as theatre makers. 183 p. Summary 5 p. 2001.
- 192 KAKKORI, LEENA, Heideggerin aukeama. Tutkimuksia totuudesta ja taiteesta Martin Heideggerin avaamassa horisontissa. - Heidegger's clearing. Studies on truth and art in the horizon opened by Martin Heidegger. 156 p. Summary 2 p. 2001.
- 193 NÄRHI, VESA, The use of clinical neuropsychological data in learning disability research. - Asiakastyön yhteydessä kerätyn neuropsykologisen aineiston käyttö oppimisvaikeustutkimuksessa. 103 p. Yhteenveto 2 p. 2002.
- 194 SUOMI, ASTA, Ammattia etsimässä. Aikuisopiskelijat kertovat sosiaaliohjaajakoulutuksesta ja narratiivisen pätevyyden kehittymisestä. - Searching for professional identity. Adult students' narratives on the education of a social welfare supervisor and the development of narrative competence. 183 p. Summary 2 p. 2002.
- 195 PERKKILÄ, PÄIVI, Opettajien matematiikkauskomukset ja matematiikan oppikirjan merkitys alkuopetuksessa. 212 p. - Teacher's mathematics beliefs and meaning of mathematics textbooks in the first and the second grade in primary school. Summary 2 p. 2002.
- 196 VESTERINEN, MARJA-LIISA, Ammatillinen harjoittelu osana asiantuntijuuden kehittymistä ammattikorkeakoulussa. - Promoting professional expertise by developing practical learning at the polytechnic. 261 p. Summary 5 p. 2002.
- 197 POHJANEN, JORMA, Mitä kello on? Kello modernissa yhteiskunnassa ja sen sosiologisessa teoriassa. - What's the time. Clock on modern society and in it's sociological theory. 226 p. Summary 3 p. 2002.
- 198 RANTALA, ANJA, Perhekeskeisyys - puhetta vai todellisuutta? Työntekijöiden käsitykset yhteistyöstä erityistä tukea tarvitsevan lapsen perheen kanssa. - Family-centeredness rhetoric or reality? Summary 3 p. 2002.
- 199 VALANNE, EIJA, "Meidän lapsi on arvokas" Henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma (HOJKS) kunnallisessa erityiskoulussa. - "Our child is precious" - The individual educational plan in the context of the special school. 219 p. Yhteenveto 2 p. 2002.
- 200 HOLOPAINEN, LEENA, Development in reading and reading related skills; a follow-up study from pre-school to the fourth grade. 57 p. (138 p.) Yhteenveto 3 p. 2002.
- 201 HEIKKINEN, HANNU, Draaman maailmat oppimisalueina. Draamakasvatuksen vakava leikillisuus. - Drama worlds as learning areas - the serious playfulness or drama education. 164 p. Summary 5 p. 2002.
- 202 HYTÖNEN, TUJJA, Exploring the practice of human resource development as a field of professional expertise. - Henkilöstön

- kehittämistyön asiantuntijuuden rakentumisen. 137 p. (300 p.) Yhteenveto 10 p. 2002.
- 203 RIPATTI, MIKKO, Arvid Järnefeldt kasvatusajattelijana. 246 p. Summary 4 p. 2002.
- 204 VIRMASALO, ILKKA, Perhe, työttömyys ja lama. - Families, unemployment and the economic depression. 121 p. Summary 2 p. 2002.
- 205 WIKGREN, JAN, Diffuse and discrete associations in aversive classical conditioning. - Täsmälliset ja laaja-alaiset ehdollistumat klassisessa aversiivisessä ehdollistumisessa. 40 p. (81 p.) Yhteenveto 2 p. 2002.
- 206 JOKIVUORI, PERTTI, Sitoutuminen työorganisaatioon ja ammattijärjestöön. - Kilpailevia vai täydentäviä? - Commitment to organisation and trade union. Competing or complementary? 132 p. Summary 8 p. 2002.
- 207 GONZÁLEZ VEGA, NARCISO, Factors affecting simulator-training effectiveness. 162 p. Yhteenveto 1 p. 2002.
- 208 SALO, KARI, Teacher Stress as a Longitudinal Process - Opettajien stressiprosessi. 67 p. Yhteenveto 2 p. 2002.
- 209 VAUHKONEN, JOUNI, A rhetoric of reduction. Bertrand de Jouvenel's pure theory of politics as persuasion. 156 p. Tiivistelmä 2 p. 2002.
- 210 KONTONIEMI, MARITA, "Milloin sinä otat itseäsi niskasta kiinni?" Opettajien kokemuksia alisuoriutujista. - "When will you pull your socks up?" Teachers' experiences of underachievers. 218 p. Summary 3 p. 2003.
- 211 SAUKKONEN, SAKARI, Koulu ja yksilöllisyys; Jännitteitä, haasteita ja mahdollisuuksia. - School and individuality: Tensions, challenges and possibilities. 125 p. Summary 3 p. 2003.
- 212 VILJAMAA, MARJA-LEENA, Neuvola tänään ja huomenna. Vanhemmuuden tukeminen, perhekeskeisyys ja vertaistuki. - Child and maternity welfare clinics today and tomorrow. Supporting parenthood, family-centered services and peer groups. 141 p. Summary 4 p. 2003.
- 213 REMES, LIISA, Yrittäjyyskasvatuksen kolme diskurssia. - Three discourses in entrepreneurial learning. 204 p. Summary 2 p. 2003.
- 214 KARJALA, KALLE, Neulanreiästä panoraamaksi. Ruotsin kulttuurikuvan ainekset eräissä keskikoulun ja B-ruotsin vuosina 1961-2002 painetuissa oppikirjoissa. - From pinhole to panorama - The culture of Sweden presented in some middle and comprehensive school textbooks printed between 1961 and 2002. 308 p. Summary 2 p. 2003.
- 215 LALLUKKA, KIRSI, Lapsuusikä ja ikä lapsuudessa. Tutkimus 6-12-vuotiaiden sosiokulttuurisesta ikätiedosta. - Childhood age and age in childhood. A study on the sociocultural knowledge of age. 234 p. Summary 2 p. 2003.
- 216 PUUKARI, SAULL, Video Programmes as Learning Tools. Teaching the Gas Laws and Behaviour of Gases in Finnish and Canadian Senior High Schools. 361 p. Yhteenveto 6 p. 2003.
- 217 LOISA, RAIJA-LEENA, The polysemous contemporary concept. The rhetoric of the cultural industry. - Monimerkityksinen nykykäsite. Kulttuuriteollisuuden retoriikka. 244 p. Yhteenveto 2 p. 2003.
- 218 HOLOPAINEN, ESKO, Kuullun ja luetun tekstin ymmärtämisstrategiat ja -vaikeudet peruskoulun kolmannella ja yhdeksännellä luokalla. - Strategies for listening and reading comprehension and problematic listening and reading comprehension of the text during the third and ninth grades of primary school. 135 p. Summary 3 p. 2003.
- 219 PENTTINEN, SEPPÖ, Lähtökohdat liikuntaa opettavaksi luokanopettajaksi. Nuoruuden kasvuympäristöt ja opettajankoulutus opettajuuden kehitystekijöinä. - Starting points for a primary school physical education teacher. The growth environment of adolescence and teacher education as developmental factors of teachership. 201 p. Summary 10 p. 2003.
- 220 IKÄHEIMO, HEIKKI, Tunnustus, subjektiviteetti ja inhimillinen elämänmuoto: Tutkimuksia Hegelistä ja persoonien välisistä tunnustus-suhteista. - Recognition, subjectivity and the human life form: studies on Hegel and interpersonal recognition. 191 p. Summary 3 p. 2003.
- 221 ASUNTA, TUULA, Knowledge of environmental issues. Where pupils acquire information and how it affects their attitudes, opinions, and laboratory behaviour - Ympäristöasioita koskeva tieto. Mistä oppilaat saavat informaatiota ja miten se vaikuttaa heidän asenteisiinsa, mielipiteisiinsä ja laboratoriokäyttäytymiseensä. 159 p. Yhteenveto 4 p. 2003.
- 222 KUJALA, ERKKI, Sodan pojat. Sodanaikaisten pikkupoikien lapsuuskokemuksia isyyden näkökulmasta - The sons of war. 229 p. Summary 2 p. 2003.
- 223 JUSSI KURUNMÄKI & KARI PALOINEN (Hg./eds.) Zeit, Geschichte und Politik. Time, history and politics. *Zum achtzigsten Geburtstag von Reinhart Koselleck*. 310 p. 2003.
- 224 LAITINEN, ARTO, Strong evaluation without sources. On Charles Taylor's philosophical anthropology and cultural moral realism. - Vahvoja arvostuksia ilman lähteitä. Charles Taylorin filosofisesta antropologiasta ja kulturalistisesta moraalirealismista. 358 p. Yhteenveto 4 p. 2003.
- 225 GUTTORM, TOMI K. Newborn brain responses measuring feature and change detection and predicting later language development in children with and without familial risk for dyslexia. - Vastasyntyneiden aivovasteet puheäänteiden ja niiden muutosten havaitsemisessa sekä myöhemmän kielen kehityksen ennustamisessa dysleksia-riskilapsilla. 81 p. (161 p.) Yhteenveto 3 p. 2003.

- 226 NAKARI, MAIJA-LIISA, Työilmapiiri, työntekijöiden hyvinvointi ja muutoksen mahdollisuus - Work climate, employees' well-being and the possibility of change. 255 p. Summary 3 p. 2003.
- 227 METSÄPELTO, RIITTA-LEENA, Individual differences in parenting: The five-factor model of personality as an explanatory framework - Lastenkasvatus ja sen yhteys vanhemman persoonallisuuden piirteisiin. 53 p. (119 p.) Tiivistelmä 3 p. 2003.
- 228 PULKKINEN, OILI, The labyrinth of politics - A conceptual approach to the modes of the political in the scottish enlightenment. 144 p. Yhteenveto 2 p. 2003.
- 229 JUUJARVI, PETRI, A three-level analysis of reactive aggression among children. - Lasten aggressiivisiin puolustusreaktioihin vaikuttavien tekijöiden kolmitasoinen analyysi. 39 p. (115 p.) Yhteenveto 2 p. 2003.
- 230 POIKONEN, PIIRJO-LIISA, "Opetussuunnitelma on sitä elämää". Päiväkoti-koulu yhteisö opetussuunnitelman kehittäjänä. - "The curriculum is part of our life". The day-care - primary school community as a curriculum developer. 154 p. Summary 3 p. 2003.
- 231 SOININEN, SUVI, From a 'Necessary Evil' to an art of contingency: Michael Oakeshott's conception of political activity in British postwar political thought. 174 p. Summary 2p. 2003.
- 232 ALARAUDANJOKI, ESA, Nepalese child labourers' life-contexts, cognitive skills and well-being. - Työssäkäyvien nepalilaislasten elämänkonteksti, kognitiiviset taidot ja hyvinvointi. 62 p. (131 p.) Yhteenveto 4 p. 2003.
- 233 LERKKANEN, MARJA-KRISTINA, Learning to read. Reciprocal processes and individual pathways. - Lukemaan oppiminen: vastavuoroiset prosessit ja yksilölliset oppimispolut. 70 p. (155 p.) Yhteenveto 5 p. 2003.
- 234 FRIMAN, MERVI, Ammatillisen asiantuntijan etiikka ammattikorkeakoulutuksessa. - The ethics of a professional expert in the context of polytechnics. 199 p. 2004.
- 235 MERONEN, AULI, Viittomakielen omaksumisen yksilölliset tekijät. - Individual differences in sign language abilities. 110 p. Summary 5 p. 2004.
- 236 TIILIKKALA, LIISA, Mestarista tuutoriksi. Suomalaisen ammatillisen opettajuuden muutos ja jatkuvuus. - From master to tutor. Change and continuity in Finnish vocational teacherhood. 281 p. Summary 3 p. 2004.
- 237 ARO, MIKKO, Learning to read: The effect of orthography. - Kirjoitusjärjestelmän vaikutus lukemaan oppimiseen. 44 p. (122 p.) Tiivistelmä 2 p. 2004.
- 238 LAAKSO, ERKKI, Draamakokemusten äärellä. Prosessidraaman oppimispotentiaali opettajaksi opiskelevien kokemusten valossa. - Encountering drama experiences. The learning potential of process drama in the light of student teachers' experiences. 230 p. Summary 7 p. 2004.
- 239 PERÄLÄ-LITTUNEN, SATU, Cultural images of a good mother and a good father in three generations. - Kulttuuriset mielikuvat hyvästä äidistä ja hyvästä isästä kolmessa sukupolvessa. 234 p. Yhteenveto 7 p. 2004.
- 240 RINNE-KOISTINEN, EVA-MARITA, Perceptions of health: Water and sanitation problems in rural and urban communities in Nigeria. 129 p. (198 p.) Yhteenveto 3 p. 2004.
- 241 PALMROTH, AINO, Käännösten kautta kollektiiviin. Tuuliosuuskunnat toimijaverkkoina. - From translation to collective. Wind turbine cooperatives as actor networks. 177 p. Summary 7 p. 2004.
- 242 VIERIKKO, ELINA, Genetic and environmental effects on aggression. - Geneettiset ja ympäristötekijät aggressiivisuudessa. 46 p. (108 p.) Tiivistelmä 3 p. 2004.
- 243 NÄRHI, KATI, The eco-social approach in social work and the challenges to the expertise of social work. - Ekososiaalinen viitekehys ja haasteet sosiaalityön asiantuntijuudelle. 106 p. (236 p.) Yhteenveto 7 p. 2004.
- 244 URSIN, JANI, Characteristics of Finnish medical and engineering research group work. - Tutkimusryhmätyöskentelyn piirteet lääke- ja teknisissä tieteissä. 202 p. Yhteenveto 9 p. 2004.
- 245 TREUTHARDT, LEENA, Tulostehokkuuden yhteiskunnallisuus Jyväskylän yliopistossa. Tarkastelunäkökulmina muotit ja seurustelu. - The management by results a fashion and social interaction at the University of Jyväskylä. 228 p. Summary 3 p. 2004.
- 246 MATTHIES, JÜRGEN, Umweltpädagogik in der Postmoderne. Eine philosophische Studie über die Krise des Subjekts im umweltpädagogischen Diskurs. - Ympäristökasvatus postmodernissa. Filosofinen tutkimus subjektin kriisistä ympäristökasvatuksen diskurssissa. 400 p. Yhteenveto 7 p. 2004.
- 247 LAITILA, AARNO, Dimensions of expertise in family therapeutic process. - Asiantuntijuuden ulottuvuuksia perheterapeuttisessa prosessissa. 54 p. (106 p.) Yhteenveto 3 p. 2004.
- 248 LAAMANEN (ASTIKAINEN), PIIA, Pre-attentive detection of changes in serially presented stimuli in rabbits and humans. - Muutoksen esitietoinen havaitseminen sarjallisesti esitetyissä ärsykkeissä kaneilla ja ihmisillä. 35 p. (54 p.) Yhteenveto 3 p. 2004.
- 249 JUUSENAHO, RIITTA, Peruskoulun rehtoreiden johtamisen eroja. Sukupuolinen näkökulma. - Differences in comprehensive school leadership and management. A gender-based approach. 176p. Summary 3 p. 2004.

- 250 VAARAKALLIO, TUULA, "Rotten to the Core". Variations of French nationalist anti-system rhetoric. - "Systeemi on mätä". Ranskalaisien nationalistien järjestelmän vastainen retoriikka. 194 p. Yhteenveto 3 p. 2004.
- 251 KUUSINEN, PATRIK, Pitkäaikainen kipu ja depressio. Yhteyttä säätelevät tekijät. - Chronic pain and depression: psychosocial determinants regulating the relationship. 139 p. Summary 8 p. 2004.
- 252 HÄNNIKÄINEN-UUTELA, ANNA-LIISA, Uudelleen juurtuneet. Yhteisökasvatus vaikeasti päihderiippuvaisten narkomaanien kuntoutuksessa. - Rooted again. Community education in the rehabilitation of substance addicts. 286 p. Summary 3 p. 2004.
- 253 PALONIEMI, SUSANNA, Ikä, kokemus ja osaaminen työelämässä. Työntekijöiden käsityksiä iän ja kokemuksen merkityksestä ammatillisessa osaamisessa ja sen kehittämisessä. - Age, experience and competence in working life. Employees' conceptions of the the meaning and experience in professional competence and its development. 184 p. Summary 5 p. 2004.
- 254 RUIZ CEREZO, MONTSE, Anger and Optimal Performance in Karate. An Application of the IZOF Model. 55 p. (130 p.) Tiivistelmä 2 p. 2004.
- 255 LADONLAHTI, TARJA, Haasteita palvelujärjestelmälle. Kehitysvammaiseksi luokiteltu henkilö psykiatrisessa sairaalassa. - Challenges for the human service system. Living in a psychiatric hospital under the label of mental retardation. 176 p. Summary 3 p. 2004.
- 256 KOVANEN PÄIVI, Oppiminen ja asiantuntijuus varhaiskasvatuksessa. Varhaisen oppimaan ohjaamisen suunnitelma erityistä tukea tarvitsevien lasten ohjauksessa. - Learning and expertise in early childhood education. A pilot work in using VARSU with children with special needs. 175 p. Summary 2 p. 2004.
- 257 VILMI, VEIKKO, Turvallinen koulu. Suomalaisien näkemyksiä koulutuspalvelujen kansallisesta ja kunnallisesta priorisoinnista. - Secure education. Finnish views on the national and municipal priorities of Finland's education services. 134 p. Summary 5 p. 2005.
- 258 ANTTILA, TIMO, Reduced working hours. Reshaping the duration, timing and tempo of work. 168 p. Tiivistelmä 2 p. 2005.
- 259 UGASTE, AINO, The child's play world at home and the mother's role in the play. 207 p. Tiivistelmä 5 p. 2005.
- 260 KURRI, KATJA, The invisible moral order: Agency, accountability and responsibility in therapy talk. 38 p. (103 p.). Tiivistelmä 1 p. 2005.
- 261 COLLIN, KAIJA, Experience and shared practice - Design engineers' learning at work. - Suunnitteluinsinöörien työssä oppiminen - kokemuksellisuutta ja jaettuja käytäntöjä. 124 p. (211 p.). Yhteenveto 6 p. 2005.
- 262 KURKI, EIJA, Näkyvä ja näkymätön. Nainen Suomen helluntailiikkeen kentällä. - Visible and invisible. Women in the Finnish pentecostal movement. 180 p. Summary 2 p. 2005.
- 263 HEIMONEN, SIRKKALIISA, Työikäisenä Alzheimerin tautiin sairastuneiden ja heidän puolisoitensa kokemukset sairauden alkuvaiheessa. - Experiences of persons with early onset Alzheimer's disease and their spouses in the early stage of the disease. 138 p. Summary 3 p. 2005.
- 264 PIIRÖINEN, HANNU, Epävarmuus, muutos ja ammatilliset jännitteet. Suomalainen sosiaalityö 1990-luvulla sosiaalityöntekijöiden tulkinnoissa. - Uncertainty, change and professional tensions. The Finnish social work in the 1990s in the light of social workers' representations. 207 p. Summary 2 p. 2005.
- 265 MÄKINEN, JARMO, Säätiö ja maakunta. Maakuntarahastojärjestelmän kentät ja verkostot. - Foundation and region: Fields and networks of the system of the regional funds. 235 p. Summary 3 p. 2005.
- 266 PETRELIUS, PÄIVI, Sukupuoli ja subjektiivinen sosiaalityössä. Tulkintoja naistyöntekijöiden muistoista. - Gender and subjectivity in social work - interpreting women workers' memories. 67 p. (175 p.) 2005.
- 267 HOKKANEN, TIINA, Äitinä ja isänä eron jälkeen. Yhteishuoltajavanhemmuus arjen kokemuksena. - As a mother and a father after divorce. Joint custody parenthood as an everyday life experience. 201 p. Summary 8 p. 2005.
- 268 HANNU SIRKKILÄ, Elättäjyyttä vai erotiikkaa. Miten suomalaiset miehet legitimoivat parisuhteensa thaimaalaisen naisen kanssa? - Breadwinner or eroticism. How Finnish men legitimize their partnerships with Thai women. 252 p. Summary 4 p. 2005.
- 269 PENTTINEN, LEENA, Gradupuhetta tutkielmaseminaarissa. - Thesis discourse in an undergraduate research seminar. 176 p. Summary 8 p. 2005.
- 270 KARVONEN, PIRKKO, Päiväkotilasten lukuleikit. Lukutaidon ja lukemistietoisuuden kehittyminen interventiotutkimuksessa- Reading Games for Children in Daycare Centers. The Development of Reading Ability and Reading Awareness in an Intervention Study . 179 p. Summary 3 p. 2005.
- 271 KOSONEN, PEKKA A., Sosiaalialan ja hoitotyön asiantuntijuuden kehitysehdot ja opiskelijavalinta. - Conditions of expertise development in nursing and and social care, and criteria for student selection. 276 p. Summary 3 p. 2005.

- 272 NIIRANEN-LINKAMA, PÄIVI, Sosiaalisen transformaatio sosiaalialan asiantuntijuuden diskurssissa. - Transformation of the social in the discourse of social work expertise. 200 p. Summary 3 p. 2005.
- 273 KALLA, OUTI, Characteristics, course and outcome in first-episode psychosis. A cross-cultural comparison of Finnish and Spanish patient groups. - Ensikertalaisten psykoosipotilaiden psyykkis-sosiaaliset ominaisuudet, sairaudenkulku ja ennuste. Suomalaisten ja espanjalaisten potilasryhmien vertailu. 75 p. (147 p.) Tiivistelmä 4 p. 2005.
- 274 LEHTOMÄKI, ELINA, Pois oppimisyhteiskunnan marginaalista? Koulutuksen merkitys vuosina 1960-1990 opiskelleiden lapsuudesta kuurojen ja huonokuuloisten aikuisten elämänculussa. - Out from the margins of the learning society? The meaning of education in the life course of adults who studied during the years 1960-1990 and were deaf or hard-of-hearing from childhood. 151 p. Summary 5 p. 2005.
- 275 KINNUNEN, MARJA-LIISA, Allostatic load in relation to psychosocial stressors and health. - Allostaattinen kuorma ja sen suhde psykososiaalisiin stressitekijöihin ja terveyteen. 59 p. (102 p.) Tiivistelmä 3 p. 2005.
- 276 UOINEN, VIRPI, I'm as old as I feel. Subjective age in Finnish adults. - Olen sen ikäinen kuin tunnen olevani. Suomalaisten aikuisten subjektiivinen ikä. 64 p. (124 p.) Tiivistelmä 3 p. 2005.
- 277 SALOKOSKI, TARJA, Tietokonepelit ja niiden pelaaminen. - Electronic games: content and playing activity. 116 p. Summary 5 p. 2005.
- 278 HIIHNALA, KAUKO, Laskutehtävien suorittamisesta käsitteiden ymmärtämiseen. Peruskoululaisen matemaattisen ajattelun kehittyminen aritmetiikasta algebraan siirryttäessä. - Transition from the performing of arithmetic tasks to the understanding of concepts. The development of pupils' mathematical thinking when shifting from arithmetic to algebra in comprehensive school. 169 p. Summary 3 p. 2005.
- 279 WALLIN, RISTO, Yhdistyneet kansakunnat organisaationa. Tutkimus käsitteellisestä muutoksesta maailmanjärjestön organisoiminnin periaatteissa - From the league to UN. The move to an organizational vocabulary of international relations. 172 p. Summary 2 p. 2005.
- 280 VALLEALA, ULLA MAIJA, Yhteinen ymmärtäminen koulutuksessa ja työssä. Kontekstin merkitys ymmärtämisessä opiskelijaryhmän ja työtiimin keskusteluissa. - Shared understanding in education and work. Context of understanding in student group and work team discussions. 236 p. Summary 7 p. 2006.
- 281 RASINEN, TUUJA, Näkökulmia vieraskieliseen perusopetukseen. Koulun kehittämishankkeesta koulun toimintakulttuuriksi. - Perspectives on content and language integrated learning. The impact of a development project on a school's activities. 204 . Summary 6 p. 2006.
- 282 VIHOLAINEN, HELENA, Suvussa esiintyvän lukemsvaikeusriskin yhteys motoriseen ja kielelliseen kehitykseen. Tallaako lapsi kielensä päälle? - Early motor and language development in children at risk for familial dyslexia. 50 p. (94 p.) Summary 2 p. 2006.
- 283 KIILLI, JOHANNA, Lasten osallistumisen voimavarat. Tutkimus Ipanoiden osallistumisesta. - Resources for children's participation. 226 p. Summary 3 p. 2006.
- 284 LEPPÄMÄKI, LAURA, Tekijänoikeuden oikeuttaminen. - The justification of copyright. 125 p. Summary 2 p. 2006.
- 285 SANAKSENAHO, SANNA, Eriarvoisuus ja luottamus 2000-luvun taitteen Suomessa. Bourdieulainen näkökulma. - Inequality and trust in Finland at the turn of the 21st century: Bourdieuan approach. 150 p. Summary 3 p. 2006.
- 286 VALKONEN, LEENA, Millainen on hyvä äiti tai isä? Viides- ja kuudesluokkalaisten lasten vanhemmuuskäsitykset. - What is a good father or good mother like? Fifth and sixth graders' conceptions of parenthood. 126 p. Summary 5 p. 2006.
- 287 MARTIKAINEN, LIISA, Suomalaisten nuorten aikuisten elämään tyytyväisyyden monet kasvot. - The many faces of life satisfaction among Finnish young adults. 141 p. Summary 3 p. 2006.
- 288 HAMARUS, PÄIVI, Koulukiusaaminen ilmiönä. Yläkoulun oppilaiden kokemuksia kiusaamisesta. - School bullying as a phenomenon. Some experiences of Finnish lower secondary school pupils. 265 p. Summary 6 p. 2006.
- 289 LEPPÄNEN, ULLA, Development of literacy in kindergarten and primary school. Tiivistelmä 2 p. 49 p. (145 p.) 2006.
- 290 KORVELA, PAUL-ERIK, The Machiavellian reformation. An essay in political theory. 171 p. Tiivistelmä 2 p. 2006.
- 291 METSOMÄKI, MARJO, "Suu on syömistä varten". Lasten ja aikuisten kohtaamisia ryhmäperhepäiväkodin ruokailutilanteissa. - Encounters between children and adults in group family day care dining situations. 251 p. Summary 3 p. 2006.
- 292 LATVALA, JUHA-MATTI, Digitaalisen kommunikaatiosovelluksen kehittäminen kodin ja koulun vuorovaikutuksen edistämiseksi. - Development of a digital communication system to facilitate interaction between home and school. 158 p. Summary 7 p. 2006.

- 293 PITKÄNEN, TUULLI, Alcohol drinking behavior and its developmental antecedents. - Alkoholien juomiskäyttäytyminen ja sen ennustaminen. 103 p. (169 p.) Tiivistelmä 6 p. 2006.
- 294 LINNILÄ, MAIJA-LIISA, Kouluvalmiudesta koulun valmiuteen. Poikkeuksellinen koulunaloitus koulumenestyksen, viranomaislausuntojen ja perheiden kokemusten valossa. - From school readiness to readiness of school - Exceptional school starting in the light of school attainment, official report and family experience. 321 p. Summary 3 p. 2006.
- 295 LEINONEN, ANU, Vanhusneuvoston funktioita jäljittämässä. Tutkimus maaseutumaisten kuntien vanhusneuvostoista. - Tracing functions of older people's councils. A study on older people's councils in rural municipalities. 245 p. Summary 3 p. 2006.
- 296 KAUPPINEN, MARKO, Canon vs. charisma. "Maoism" as an ideological construction. - Kaanon vs. karisma. "Maoismi" ideologisenä konstruktiona. 119 p. Yhteenveto 2 p. 2006.
- 297 VEHKAKOSKI, TANJA, Leimattu lapsuus? Vammaisuuden rakentuminen ammatti-ihmisten puheessa ja teksteissä. - Stigmatized childhood? Constructing disability in professional talk and texts. 83 p. (185 p.) Summary 4 p. 2006.
- 298 LEPPÄÄHO, HENRY, Matemaattisen ongelman ratkaisutaidon opettaminen peruskoulussa. Ongelmanratkaisukurssin kehittäminen ja arviointi. - Teaching mathematical problem solving skill in the Finnish comprehensive school. Designing and assessment of a problem solving course. 343 p. Summary 4 p. 2007.
- 299 KUVAJA, KRISTIINA, Living the Urban Challenge. Sustainable development and social sustainability in two southern megacities. 130 p. (241 p.) Yhteenveto 4 p. 2007.
- 300 POIJOLA, PASI, Technical artefacts. An ontological investigation of technology. 150 p. Yhteenveto 3 p. 2007.
- 301 KAUKUA, JARI, Avicenna on subjectivity. A philosophical study. 161 p. Yhteenveto 3 p. 2007.
- 302 KUPILA, PÄIVI, "Minäkö asiantuntija?". Varhaiskasvatuksen asiantuntijan merkitysperspektiivin ja identiteetin rakentuminen. - "Me, an expert?" Constructing the meaning perspective and identity of an expert in the field of early childhood education. 190 p. Summary 4 p. 2007.
- 303 SILVENNOINEN, PIIA, Ikä, identiteetti ja ohjaava koulutus. Ikääntyvät pitkäaikaistyöttömät oppimisyhteiskunnan haasteena. - Age, identity and career counselling. The ageing, long-term unemployed as a challenge to learning society. 229 p. Summary 4 p. 2007.
- 304 REINIKAINEN, MARJO-RIITTA, Vammaisuuden sukupuolittuneet ja sortavat diskurssit: Yhteiskunnallis-diskursiivinen näkökulma vammaisuuteen. - Gendered and oppressive discourses of disability: Social-discursive perspective on disability. 81 p. (148 p.) Summary 4 p. 2007.
- 305 MÄÄTTÄ, JUKKA, Asepalvelus nuorten naisten ja miesten opinto- ja työuralla. - The impact of military service on the career and study paths of young women and men. 141 p. Summary 4 p. 2007.
- 306 PYYKKÖNEN, MIIKKA, Järjestäytyvät diasporat. Etnisyys, kansalaisuus, integraatio ja hallinta maahanmuuttajien yhdistystoiminnassa. - Organizing diasporas. Ethnicity, citizenship, integration, and government in immigrant associations. 140 p. (279 p.) Summary 2 p. 2007.
- 307 RASKU, MINNA, On the border of east and west. Greek geopolitical narratives. - Idän ja lännen rajalla. Narratiiveja kreikkalaisesta geopolitiikasta. 169 p. Yhteenveto 3 p. 2007.
- 308 LAPIOLAHTI, RAIMO, Koulutuksen arviointi kunnallisen koulutuksen järjestäjän tehtävänä. Paikallisen arvioinnin toteutumisedellytysten arviointia erään kuntaorganisaation näkökulmasta. - The evaluation of schooling as a task of the communal maintainer of schooling - what are the presuppositions of the execution of evaluation in one specific communal organization. 190 p. Summary 7 p. 2007.
- 309 NATALE, KATJA, Parents' Causal Attributions Concerning Their Children's Academic Achievement. - Vanhempien lastensa koulumenestystä koskevat kausaaliattribuutit. 54 p. (154 p.) Yhteenveto 3 p. 2007.
- 310 VAHTERA, SIRPA, Optimistit opintiellä. Opinnoissaan menestyvien nuorten hyvinvointi lukiosta jatko-opintoihin. - The well-being of optimistic, well-performing high school students from high school to university. 111 p. Summary 2 p. 2007.
- 311 KOIVISTO, PÄIVI, "Yksilöllistä huomiota arkisissa tilanteissa". Päiväkodin toimintakulttuurin kehittäminen lasten itsetuntoa vahvistavaksi. - "Individual attention in everyday situations". Developing the operational culture of a day-care centre to strengthen children's self-esteem. 202 p. Summary 4 p. 2007.
- 312 LAHIKAINEN, JOHANNA, "You look delicious" - Food, eating, and hunger in Margaret Atwood's novels. 277 p. Yhteenveto 2 p. 2007.
- 313 LINNAVUORI, HANNARIIKKA, Lasten kokemuksia vuoroasumisesta. - Children's experiences of dual residence. 202 p. Summary 8 p. 2007.
- 314 PARVIAINEN, TIINA, Cortical correlates of language perception. Neuromagnetic studies in adults and children. - Kielen käsittely aivoissa. Neuromagneettisia tutkimuksia aikuisilla ja lapsilla. 128 p. (206 p.) Yhteenveto 5 p. 2007.

- 315 KARA, HANNELE, *Ermutige mich Deutsch zu sprechen. Portfolio als evaluationsform von mündlichen leistung.* - "Rohkaise minua puhumaan saksaa" - kielisalkku suullisen kielitaidon arviointivälineenä. 108 p. Yhteenveto 3 p. 2007.
- 316 MÄKELÄ, AARNE, *Mitä rehtorit todella tekevät. Etnografinen tapaustutkimus johtamisesta ja rehtorin tehtävistä peruskoulussa.* - What principals really do. An ethnographic case study on leadership and on principal's tasks in comprehensive school. 266 p. Summary 5 p. 2007.
- 317 PUOLAKANAHO, ANNE, *Early prediction of reading - Phonological awareness and related language and cognitive skills in children with a familial risk for dyslexia.* - Lukemistaitojen varhainen ennustaminen. Fonologinen tietoisuus, kielelliset ja kognitiiviset taidot lapsilla joiden suvussa esiintyy dysleksiaa. 61 p. (155 p.) Yhteenveto 3 p. 2007.
- 318 HOFFMAN, DAVID M., *The career potential of migrant scholars in Finnish higher education. Emerging perspectives and dynamics.* - Akateemisten siirtolaisten uramahdollisuudet suomalaisessa korkeakoulujärjestelmässä: dynamiikkaa ja uusia näkökulmia. 153 p. (282 p.) Yhteenveto 2 p. 2007.
- 319 FADJUKOFF, PÄIVI, *Identity formation in adulthood.* - Identiteetin muotoutuminen aikuisiässä. 71 p. (168 p.) Yhteenveto 5 p. 2007.
- 320 MÄKIKANGAS, ANNE, *Personality, well-being and job resources: From negative paradigm towards positive psychology.* - Persoonallisuus, hyvinvointi ja työn voimavarat: Kohti positiivista psykologiaa. 66 p. (148 p.) Yhteenveto 3 p. 2007.
- 321 JOKISAARI, MARKKU, *Attainment and reflection: The role of social capital and regrets in developmental regulation.* - Sosiaalisen pääoman ja toteutumattomien tavoitteiden merkitys kehityksen säätelyssä. 61 p. (102 p.) Yhteenveto 2 p. 2007.
- 322 HÄMÄLÄINEN, JARMO, *Processing of sound rise time in children and adults with and without reading problems.* - Äänten nousuaikojen prosessointi lapsilla ja aikuisilla, joilla on dysleksia ja lapsilla ja aikuisilla, joilla ei ole dysleksiaa. 48 p. (95 p.) Tiivistelmä 2 p. 2007.
- 323 KANERVIO, PEKKA, *Crisis and renewal in one Finnish private school.* - Kriisi ja uudistuminen yhdessä suomalaisessa yksityiskoulussa. 217 p. Tiivistelmä 2 p. 2007.
- 324 MÄÄTTÄ, SAMI, *Achievement strategies in adolescence and young adulthood.* - Nuorten ajattelu- ja toimintastrategia. 45 p. (120 p.) Tiivistelmä 3 p. 2007.
- 325 TORPPA MINNA, *Pathways to reading acquisition: Effects of early skills, learning environment and familial risk for dyslexia.* - Yksilöllisiä kehityspolkuja kohti lukemisen taitoa: Varhaisten taitojen, oppimisympäristön ja sukuriskin vaikutukset. 53 p. (135 p.) 2007.
- 326 KANKAINEN, TOMI, *Yhdistykset, instituutiot ja luottamus.* - Voluntary associations, institutions and trust. 158 p. Summary 7 p. 2007.
- 327 PIRNES, ESA, *Merkityksellinen kulttuuri ja kulttuuripolitiikka. Laaja kulttuurin käsite kulttuuripolitiikan perusteluna.* - Meaningful culture and cultural policy. A broad concept of culture as a basis for cultural policy. 294 p. Summary 2 p. 2008.
- 328 NIEMI, PETTERI, *Mieli, maailma ja referenssi. John McDowellin mielenfilosofian ja semantiikan kriittinen tarkastelu ja ontologinen täydennys.* - Mind, world and reference: A critical examination and ontological supplement of John McDowell's philosophy of mind and semantics. 283 p. Summary 4 p. 2008.
- 329 GRANBOM-HERRANEN, LIISA, *Sananlaskut kasvatuspuheessa - perinnettä, kasvatusta, indoktrinaatiota? - Proverbs in pedagogical discourse - tradition, upbringing, indoctrination?* 324 p. Summary 8 p. 2008.
- 330 KYKYRI, VIRPI-LIISA, *Helping clients to help themselves. A discursive perspective to process consulting practices in multi-party settings.* - Autetaan asiakasta auttamaan itse itseään. Diskursiivinen näkökulma prosessikonsultoinnin käytäntöihin ryhmätilanteissa. 75 p. (153 p.) Tiivistelmä 2 p. 2008.
- 331 KIURU, NOONA, *The role of adolescents' peergroups in the school context.* - Nuortentoveriryhmien rooli kouluympäristössä. 77 p. (192 p.) Tiivistelmä 3 p. 2008.
- 332 PARTANEN, TERHI, *Interaction and therapeutic interventions in treatment groups for intimately violent men.* 46 p. (104 p.) Yhteenveto 2 p. 2008.
- 333 RAITILA, RAIJA, *Retkellä. Lasten ja kaupunkiympäristön kohtaaminen.* - Making a visit. Encounters between children and an urban environment. 179 p. Summary 3 p. 2008.
- 334 SUME, HELENA, *Perheen pyörteinen arki. Sisäkorvaistutetta käyttävän lapsen matka kouluun.* - Turbulent life of the family. Way to school of a child with cochlear implant. 208 p. Summary 6 p. 2008.
- 335 KOTIRANTA, TUUJA, *Aktivoinnin paradoksit.* - The paradoxes of activation. 217 p. Summary 3 p. 2008.
- 336 RUOPPILA, ISTO, HUUHTANEN, PEKKA, SEITSAMO, JORMA AND ILMARINEN, JUHANI, *Age-related changes of the work ability construct and its relation to cognitive functioning in the older worker: A 16-year follow-up study.* 97 p. 2008.
- 337 TIKKANEN, PIRJO, *"Helpompaa ja hausempaa kuin luulin". Matematiikka suomalaisten ja unkarilaisten perusopetuksen neljäsluokkalaisten kokemana.* - "Easier and more fun that

- I thought". Mathematics experienced by fourth-graders in Finnish and Hungarian comprehensive schools. 309 p. Summary 3 p. 2008.
- 338 KAUPPINEN, ILKKA, Tiedon omistaminen on valtaa - Globalisoituvan patenttijärjestelmän poliittinen moraalilaitos ja globaali kapitalismi. - *Owning knowledge is power. Political moral economy of the globalizing patent system and global capitalism.* 269 p. Summary 5 p. 2008.
- 339 KUJALA, MARIA, Muukalaisena omassa maassa. Miten kasvaa vuorovaikutuskonflikteissa? - A stranger in one's own land. How to grow in interaction conflicts? 174 p. Summary 7 p. 2008.
- 340 KOPONEN, TUIRE, Calculation and Language: Diagnostic and intervention studies. - Laskutaito ja kieli: Diagnostinen ja kuntoutustutkimus. 49 p. (120 p.) Tiivistelmä 2 p. 2008.
- 341 HAUTALA, PÄIVI-MARIA, Lupa tulla näkyväksi. Kuvataideterapeuttinen toiminta kouluissa. - Permission to be seen. Art therapeutic activities in schools. 202 p. 2008.
- 342 SIPARI, SALLA, Kuntouttava arki lapsen tueksi. Kasvatuksen ja kuntoutuksen yhteistoiminnan rakentuminen asiantuntijoiden keskusteluissa. - Habilitative everyday life to support the child. Construction of the collaboration of education and rehabilitation in experts discussions. 177 p. Summary 4 p. 2008.
- 343 LEHTONEN, PÄIVI HANNELE, Voimauttava video. Asiakslähtöisyyden, myönteisyyden ja videokuvan muodostama työorientaatio perhetyön menetelmänä. - Empowering video. A work orientation formed by client-focus, positivity and video image as a method for family work. 257 p. Summary 3 p. 2008.
- 344 RUOHOMÄKI, JYRKI, "Could Do Better". Academic Interventions in Northern Ireland Unionism. - "Could Do Better" Akateemiset interventiot Pohjois-Irlannin unionismiin. 238 p. Tiivistelmä 2 p. 2008.
- 345 SALMI, PAULA, Nimeäminen ja lukemisvaikeus. Kehityksen ja kuntoutuksen näkökulma. - Naming and dyslexia: Developmental and training perspectives. 169 p. Summary 2 p. 2008.
- 346 RANTANEN, JOHANNA, Work-family interface and psychological well-being: A personality and longitudinal perspective. - Työn ja perheen vuorovaikutuksen yhteys psyykkiseen hyvinvointiin sekä persoonallisuuteen pitkittäistutkimuksen näkökulmasta 86 p. (146 p.) Yhteenveto 6 p. 2008.
- 347 PIIPPO, JUKKA, Trust, Autonomy and Safety at Integrated Network- and Family-oriented mode for co-operation. A Qualitative Study. 70 p. (100 p.) Yhteenveto 2 p. 2008.
- 348 HÄTINEN, MARJA, Treating job burnout in employee rehabilitation: Changes in symptoms, antecedents, and consequences. - Työuupumuksen hoito työikäisten kuntoutuksessa: muutokset työuupumuksen oireissa, ennakoijissa ja seurauksissa. 85 p. (152 p.) Tiivistelmä 4 p. 2008.
- 349 PRICE, GAVIN, Numerical magnitude representation in developmental dyscalculia: Behavioural and brain imaging studies. 139 p. 2008.
- 350 RAUTAINEN, MATTI, Keiden koulu? Aineenopettajaksi opiskelevien käsityksiä koulu-kulttuuriin yhteisöllisyydestä. - Who does school belong to? Subject teacher students' conceptions of community in school culture. 180 p. Summary 4 p. 2008.
- 351 UOTINEN, SANNA, Vanhempien ja lasten toimijuuteen konduktiivisessa kasvatuksessa. - Into the agency of a parent and a child in conductive education. 192 p. Summary 3 p. 2008.
- 352 AHONEN, HELENA, Rehtoreiden kertoma johtajuus ja johtajaidentiteetti. - Leadership and leader identity as narrated by headmasters. 193 p. 2008.
- 353 MOISIO, OLLI-PEKKA, Essays on radical educational philosophy. 151 p. Tiivistelmä 3 p. 2009.
- 354 LINDQVIST, RAIIJA, Parisuhdeväkivallan kohtaaminen maaseudun sosiaalityössä. - Encountering partner violence with rural social work. 256 p. 2009.
- 355 TAMMELIN, MIA, Working time and family time. Experiences of the work and family interface among dual-earning couples in Finland. - Työaika ja perheen aika: kokemuksia työn ja perheen yhteensovittamisesta Suomessa. 159 p. Tiivistelmä 3 p. 2009.
- 356 RINNE, PÄIVI, Matkalla muutokseen. Sosiaalialan projektitoiminnan perustelut, tavoitteet ja toimintatavat Sosiaaliturva-lehden kirjoituksissa 1990-luvulla. - On the way to the change. 221 p. Summary 2 p. 2009.
- 357 VALTONEN, RIITTA, Kehityksen ja oppimisen ongelmien varhainen tunnistaminen Lene-arvioinnin avulla. Kehityksen ongelmien päällekkäisyys ja jatkuvuus 4-6-vuotiailla sekä ongelmien yhteys koulusuoriutumiseen. - Lene-assessment and early identification of developmental and learning problems. Co-occurrence and continuity of developmental problems from age 4 to age 6 and relation to school performance. 73 p. (107 p.) Summary 2 p. 2009.
- 358 SUHONEN, KATRI, Mitä hiljainen tieto on hengellisessä työssä? Kokemuksellinen näkökulma hiljaisen tiedon ilmenemiseen, siirrettävyyteen ja siirrettävyyden merkitykseen ikääntyneiden diakoniatyöntekijöiden ja pappien työssä. - What is tacit knowledge in spiritual work? An experiential approach to the manifestation, significance and distribution of tacit knowledge in the work of aged church deacons and ministers. 181 p. Summary 6 p. 2009.

- 359 JUMPPANEN, AAPO, United with the United States - George Bush's foreign policy towards Europe 1989-1993. 177 p. Yhteenveto 3 p. 2009.
- 360 HUEMER, SINI, Training reading skills. Towards fluency. - Lukemistaitojen harjoittaminen. Tavoitteena sujuvuus. 85 p. (188 p.) Yhteenveto 3 p. 2009.
- 361 ESKELINEN, TEPPO, Putting global poverty in context. A philosophical essay on power, justice and economy. 221 p. Yhteenveto 1 p. 2009.
- 362 TAIPALE, SAKARI, Transformative technologies, spatial changes: Essays on mobile phones and the internet. 97 p. (184 p.) Yhteenveto 3 p. 2009.
- 363 KORKALAINEN, PAULA, Riittämättömyyden tunteesta osaamisen oivallukseen. Ammatillisen asiantuntijuuden kehittäminen varhais-erityiskasvatuksen toimintaympäristöissä. - From a feeling of insufficiency to a new sense of expertise. Developing professional knowledge and skills in the operational environments for special needs childhood education and care. 303 p. Summary 4 p. 2009.
- 364 SEPPÄLÄ-PÄNKÄLÄINEN, TARJA, Oppijoiden moninaisuuden kohtaaminen suomalaisessa lähikoulussa. Etnografia kouluyhteisön aikuisten yhdessä oppimisen haasteista ja mahdollisuuksista. - Confronting the Diversity of Learners in a Finnish Neighbourhood School. An Ethnographic Study of the Challenges and Opportunities of Adults Learning Together in a School community. 256 p. Summary 4 p. 2009.
- 365 SEVÓN, EIJA, Maternal Responsibility and Changing Relationality at the Beginning of Motherhood. - Äidin vastuu ja muuttuvat perhesuhteet äitiyden alussa. 117 p. (200 p.) Yhteenveto 5 p. 2009.
- 366 HUUTTUNEN-SCOTT, TIINA, Auditory duration discrimination in children with reading disorder, attention deficit or both. - Kuulonvarainen keston erottelu lapsilla, joilla on lukemisvaikeus, tarkkaavaisuuden ongelma tai molemmat. 68 p. (112 p.) Tiivistelmä 3 p. 2009.
- 367 NEUVONEN-RAUHALA, MARJA-LIISA, Työelämä- lähtöisyyden määrittäminen ja käyttäminen ammattikorkeakoulun jatkotutkintokokeilussa. - Defining and applying working-life orientation in the polytechnic postgraduate experiment. 163 p. Summary 7 p. 2009.
- 368 NYMAN, TARJA, Nuoren vieraan kielen opettajan pedagogisen ajattelun ja ammatillisen asiantuntijuuden kehittyminen. - The development of pedagogical thinking and professional expertise of newly qualified language teachers. 121 p. (201 p.) Summary 4 p. 2009.
- 369 PUUTIO, RISTO, Hidden agendas. Situational tasks, discursive strategies and institutional practices in process consultation. 83 p. (147 p.) Tiivistelmä 2 p. 2009.
- 370 TOIVANEN, JUHANA, Animal consciousness. Peter Olivi on cognitive functions of the sensitive soul. 369 p. Yhteenveto 4 p. 2009.
- 371 NOKIA, MIRIAM, The role of the hippocampal theta activity in classical eyeblink conditioning in rabbits. - Hippokampuksen theta-aktiivisuuden rooli klassisessa silmäniskuehdollistamisessa kaneilla. 41 p. (80 p.) Yhteenveto 2 p. 2009.
- 372 LÄHTEENMÄKI, VILI, Essays on early modern conceptions of consciousness: Descartes, Cudworth, and Locke. 160 p. 2009.
- 373 BJÖRK, KAJ, What explains development. Development strategy for low human development index countries. 212 p. Yhteenveto 1 p. 2009.
- 374 PUUPPONEN, ANTTI, Maaseutuyrittäjyys, verkostot ja paikallisuus. Tapaustutkimus pienimuotoisen elintarviketuotannon kestävyyydestä Keski-Suomessa. - Rural entrepreneurship, networks and locality. A case study of the sustainability of small-scale food production in Central Finland. 100 p. (191 p.) Summary 3 p. 2009.
- 375 HALTTUNEN, LEENA, Päivähoitotyö ja johtajuus hajautetussa organisaatiossa. - Day care work and leadership in a distributed organization. 181 p. Summary 4 p. 2009.
- 376 KAIDESOJA, TUUKKA, Studies on ontological and methodological foundations of critical realism in the social sciences. 65 p. (187 p.) Yhteenveto 9 p. 2009.
- 377 SIPPOLA, MARKKU, A low road to investment and labour management? The labour process at Nordic subsidiaries in the Baltic States. 272 p. Tiivistelmä 2 p. 2009.
- 378 SANTALA, OLLI-PEKKA, Expertise in using the Rorschach comprehensive system in personality assessment. 150 p. Tiivistelmä 1 p. 2009.
- 379 HARJUNEN, HANNELE, Women and fat: Approaches to the social study of fatness. - Naiset ja lihavuus: näkökulmia lihavuuden yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen 87 p. (419 p.) Tiivistelmä 4 p. 2009.
- 380 KETTUNEN, LIISA, Kyllä vai ei. Peruskoulun sukupuolikasvatuksen oppimateriaalin kehittämistyö ja arviointi. - Yes or no? The development and evaluation of teaching material for sex education in the Finnish comprehensive school. 266 p. Summary 3 p. 2010.
- 381 FROM, KRISTINE, "Että sais olla lapsena toisten lasten joukossa". Substantiivinen teoria erityistä tukea tarvitsevan lapsen toiminnallisesta osallistumisesta toimintaympäristöissään. - To be a child just as the others in the peer group. A substantive theory of activity-

- based participation of the child with special educational needs. 174 p. Summary 4 p. 2010.
- 382 MYKKÄNEN, JOHANNA, Isäksi tulon tarinat, tunteet ja toimijuus. - Becoming a father – types of narrative, emotions and agency. 166 p. Summary 5 p. 2010.
- 383 RAASUMAA, VESA, Perusopetuksen rehtori opettajien osaamisen johtajana. - Knowledge management functions of a principal in basic education. 349 p. Summary 5 p. 2010.
- 384 SISÄINEN, LAURI, Foucault's voices: Toward the political genealogy of the auditory-sonorous. - Foucault'n äänet. Kohti auditoris-sonoorista poliittista genealogiaa. 207 p. Tiivistelmä 2 p. 2010.
- 385 PULLI, TUULA, Totta ja unta. Draama puhe- ja kehitysvammaisten ihmisten yhteisöllisenä kuntoutuksena ja kokemuksena. - The Real and the Illusory. Drama as a means of community-based rehabilitation and experience for persons with severe learning and speech disabilities. 281 p. Summary 7 p. 2010.
- 386 SISKONEN, TIINA, Kielelliset erityisvaikeudet ja lukemaan oppiminen. - Specific language impairments and learning to read. 205 p. Summary 3 p. 2010.
- 387 LYYRA, PESSI, Higher-order theories of consciousness: An appraisal and application. - Korkeamman kertaluvun tietoisusteoria: arvio ja käyttöehdotus. 163 p. Yhteenveto 5 p. 2010.
- 388 KARJALAINEN, MERJA, Ammattilaisten käsityksiä mentoroinnista työpaikalla. - Professionals' conceptions of mentoring at work. 175 p. Summary 7 p. 2010.
- 389 GEMECHU, DEREJE TEREFE, The implementation of a multilingual education policy in Ethiopia: The case of Afaan Oromoo in primary schools of Oromia Regional State. 266 p. 2010.
- 390 KOIVULA, MERJA, Lasten yhteisöllisyys ja yhteisöllinen oppiminen päiväkodissa. - Children's sense of community and collaborative learning in a day care centre. 189 p. Summary 3 p. 2010.
- 391 NIEMI, MINNA, Moraalijärjestystä tuottamassa. Tutkimus poliisityöstä lasten parissa. - Producing moral order. A Study on police work with children. 190 p. Summary 3 p. 2010.
- 392 ALEMAYEHU TEKLEMARIAM HAYE, Effects of intervention on psychosocial functioning of hearing and hard of hearing children in selected primary schools of Addis Ababa, Ethiopia. 195 p. Executive summary 4 p. 2010.
- 393 KASKIHARJU, EIJA, Koteja ja kodinomaisuutta. Tutkimus vanhenemisen paikoista valtiopäiväpuheissa 1950 - 2005. - Homes and homelikeness. A study on places for ageing in parliamentary speeches from 1950 to 2005. 244 p. Summary 5 p. 2010.
- 394 MAHLAKAARTO, SALME, Subjektiksi työssä - Identiteettiä rakentamassa voimaantumisen kehitysohjelmassa. - Becoming a subject at work - Constructing identity within a program of empowerment. 95 p. (198 p.) Yhteenveto 1 p. 2010.
- 395 TAPIO, TARJA, "Meilä on kaikilla samanlaiset tarinat". Tarinankerrontatutkimus tornionlaaksolaisuudesta vanhimpien aapulaisten arjessa ja tulevaisuudessa. - "We all have the same stories". A storytelling case study of Torne Valley -ness in the everyday life and future of elderly Aapua residents. 261 p. Summary 6 p. 2010.
- 396 RAUTAINEN, EIJA-LIISA, Co-construction and collaboration in couple therapy for depression. - Yhteistoiminnallisuus masennuksen pariterapiassa. 56 p. (122 p.) Yhteenveto 3 p. 2010.
- 397 AALTONEN, TERHI, "Taiteilija ei vanhene". Haastattelututkimus kuvataiteilijoiden ikääntymiskokemuksista taidemaailmassa. - "An artist doesn't get old". An interview-based study of painters' experiences of ageing in the world. 216 p. Summary 5 p. 2010.
- 398 SAVOLAINEN, KAISA, Education as a means to world peace: The case of the 1974 UNESCO recommendation. - Kasvatus maailmanrauhan välineenä: Tapaustutkimus UNESCON 1974 hyväksymästä suosituksesta. 262 p. Yhteenveto 12 p. 2010.
- 399 HEMMINKI, ARJA, Kertomuksia avioerosta ja parisuhteen päättämisestä. Suomalainen eropuhe pohjalaisten kirjoituksissa ja naistenlehdissä. - Narratives on divorce and ending of a relationship. 158 p. Summary 2 p. 2010.
- 400 SAINI, NINA, On the rocky road of reading: Effects of computer-assisted intervention for at-risk children. - Lukemaan oppimisen kivisellä tiellä - Verkkopohjaisen Ekapeli - ohjelman kuntouttavat vaikutukset riskilasten lukemaan oppimisessä. 95 p. (208 p.) Yhteenveto 5 p. 2010.
- 401 VILJARANTA, JAANA, The development and role of task motivation and task values during different phases of the school career. - Oppiainekohtaisen koulumotivaation kehitys ja rooli koulutaipaleen eri vaiheissa. 53 p. (115 p.) Yhteenveto 1 p. 2010.
- 402 OINAS, TOMI, Sukupuolten välinen kotityönjako kahden ansaitsijan perheissä. - Domestic division of labour in dual-earner households. 188 p. 2010.
- 403 MAMMON, REET, Kolmen etnisen ryhmän kotoutumisprosessi Suomessa. - The integration process of three ethnic groups in Finland. 142 p. Summary 5 p. 2010.
- 404 KETONEN, RITVA, Dysleksiäriski oppimisen haasteena. Fonologisen tietoisuuden interventio ja lukemaan oppiminen. - Risk for dyslexia as a challenge of learning. Phonological intervention and learning to read. 139 p. Summary 3 p. 2010.

- 405 LAHTERO, TAPIO, Yhtenäiskoulun johtamiskulttuuri. Symbolis-tulkinnallinen näkökulma. - Leadership culture in unified comprehensive school, symbolic-interpretative approach. 238 p. Summary 2 p. 2011.
- 406 NÖTKÖ, MARIANNE, Väkiältä, vallankäyttö ja vahingoittuminen naisten perhesuhteissa. - Violence, power using and being hurt in women's family relations. 254 p. Summary 5 p. 2011.
- 407 PULKKINEN, SEPPÖ, Valmentajataustan merkitys rehtorin työssä. - The significance of coaching background in principal's work. 211 p. Summary 7 p. 2011.
- 408 SÖDÖR, UUVÉ, Community resilience and wellbeing in northwest Russian forestry settlements. 195 p. Summary 2 p. 2011.
- 409 HYVÖNEN, KATRIINA, Personal work goals put into context: Associations with work environment and occupational well-being. - Henkilökohtaisten työtavoitteiden puitteet: yhteydet työoloihin ja työhyvinvointiin 82 p. (133 p.) Yhteenveto 3 p. 2011.
- 410 RUOHOTIE-LYHTY, MARIA, Opettajuuden alkutaival. Vastavalmistuneen vieraan kielen opettajan toimijuus ja ammatillinen kehittyminen. - First steps on the path of teacherhood. Newly qualified foreign language teachers' agency and professional development. 98 p. (190 p.) Summary 2 p. 2011.
- 411 HALONEN, KATRI, Kulttuurituottajat taiteen ja talouden risteyskohdassa. - Cultural intermediaries at the junction between art and business. 101 p. (175 p.) Summary 6 p. 2011.
- 412 MIKOLA, MARJATTA, Pedagogista rajankäyntiä koulussa. Inklusioreitit ja yhdessä oppimisen edellytykset. - Defining pedagogical boundaries at school - the routes to inclusion and conditions for collaborative learning. 304 p. Summary 8 p. 2011.
- 413 SOANJÄRVI, KATARINA, Mitä on ammatillinen nuorisotyö? Nuorisotyön villiä kenttää kesyttämässä. - What is professional youth work? Taming of wild youth work sector. 152 p. Summary 3 p. 2011.
- 414 LEHTO-SALO, PIRKKO, Koulukotisijoitus - nuoren toinen mahdollisuus? Mielenterveyden häiriöiden, oppimisvaikeuksien ja perheongelmien kirjo kehittämishaasteena. - The placement on a reform school - The second change for an adolescent? Psychiatric disorders, learning disabilities and problems in the family as a challenge of treatment. 74 p. (125 p.) 2011.
- 415 MÄGI, KATRIN, Achievement goals, achievement behaviours, and skill development in the school and home context: Their antecedents and correlates. 54 p. (134 p.) Yhteenveto 3 p. 2011.
- 416 HEINONEN, VEIKKO U.J., Suomalaisen turvallisuuspolitiikan tila. Suomalaisen 2000-luvun alun turvallisuuspoliittisen debatin käsiteanalyttinen tarkastelu. - The state of Finnish security policy. A conceptual analysis of the Finnish debate on security policy in the early 2000s. 266 p. Yhteenveto 1 p. 2011.
- 417 PURO, ERIKA, Peruskoulun erityisopetuksen laatu oppilaiden, huoltajien, koulunkäyntiavustajien, opettajien ja rehtorien arvioimana. - The quality of special education in Finnish comprehensive schools from the viewpoint of pupils, parents, educational assistants, teachers and principals. 165 p. Summary 2 p. 2011.
- 418 PIETIKÄINEN, MAIJA, Laulu ja amor mundi. Tutkimus laulusta eräänä maailmasta huolettimisen perusaktiviteettina. - Singing and amor mundi. 193 p. Summary 2 p. 2011.
- 419 SALO, SIRPA, Parisuhdeongelmat ja lasten psyykinen hyvinvointi: kaksi tutkimusnäkökulmaa. - Couples conflicts and children's mental wellbeing: two research approaches. 156 p. Summary 2 p. 2011.
- 420 HANNONEN, RIITTA, Verbal and academic skills in children with type 1 diabetes. - Tyypin 1 diabetesta sairastavien lasten kielelliset ja oppimiseen liittyvät perustaidot. 49 p. (79 p.) Yhteenveto 3 p. 2011.
- 421 SELIN, JANI, Hallinnan näkökulmia huumeriippuvuuden hoitoon Suomessa vuosina 1965-2005. - Governmental perspectives on the treatment of drug addiction in Finland between 1965 and 2005. 55 p. (118 p.) Summary 2 p. 2011.
- 422 NIKKOLA, TIINA, Oppimisen esteet ja mahdollisuudet ryhmässä. Syyllisyyden kehittyminen syntipukki-ilmiöksi opiskeluryhmässä ohjaajan tulkitsemana. - Learning in a group: obstacles and opportunities. A supervisor's interpretation of how guilt becomes scapegoating in a study group. 244 p. Summary 6 p. 2011.
- 423 LASSENIUS, YVONNE, Utvecklingen av vårdlärarnas kulturkompetens. En kvalitativ studie som fokuserar på lärarna i mångkulturella lärandemiljöer i Finland. - The development of nurse teachers' cultural competence. A qualitative study focusing on teachers in multicultural learning environments in Finland. 74 p. (101 p.) Summary 2 p. 2011.
- 424 YLÖNEN, MARJA, Saastumisen kontrollin ideologia. Vesien saastumisen ja vesirikosten kontrolli Suomessa vuosina 1960-2000. - Ideology of pollution control. Social control of water pollution and pollution crimes in Finland from the 1960s until the year 2000. 232 p. Summary 2 p. 2011.
- 425 PYLKKÄ, OUTI, Duuri- ja mollisointuja musiikkialan kentällä. Organisaatiomuutoksen heijastuksia ammattikorkeakoulun musiikinopettajien työhön. - Ideology of pollution control. Major and minor

- chords in the field of music profession reflections of organizational changes in the music teachers' work at the University of Applied Sciences. 190 p. Summary 4 p. 2011.
- 426 MALINEN, KAISA, Parisuhde pikkulapsiperheessä. - Spousal relationship in families with young children. 79 p. (147 p.) Summary 4 p. 2011.
- 427 MURTORINNE-LAHTINEN, MINNA, Äitipuolen identiteetin rakentaminen uusperheessä. - Identity construction of stepmothers in a stepfamily. 222 p. Summary 6 p. 2011.
- 428 RUOKOLAINEN, MERVI, Do organizational and job-related factors relate to organizational commitment? A mixed method study of the associations. - Ovatko organisaation ja työn piirteet yhteydessä organisaatioon sitoutumiseen? Monimenetelmällinen tutkimus ilmiöiden välisistä yhteyksistä. 135 p. Yhteenveto 3 p. 2011.
- 429 JÄRVILEHTO, LAURI, Pragmatic a priori knowledge: A pragmatic approach to the nature and object of what can be known independently of experience. 153 p. 2011.
- 430 RUOPPILA, ISTO & IIVANAINEN, MATTI (EDS.), Life Course of Finnish Persons with Intellectual Disabilities Born 1898-1960. A 35-Year Follow-up Study. 119 p. Yhteenveto 9 p. 2011.
- 431 BJÖRK, ANNA, The politics of citizenship tests: time, integration and the contingent polity. 123 p. Yhteenveto 1 p. 2011.
- 432 SAARINEN, MINNA, Sosiaalisen elämän kehukset. Kampus-ohjelman opiskelijoiden sosiaalinen asema tuetussa aikuisopiskelussa ja vapaa-ajalla. - Framework of social life. The social life of Campus-program students in their supported adult learning and leisure. 276 p. 2012.
- 433 HÖKKÄ, PÄIVI, Teacher educators amid conflicting demands: tensions between individual and organizational development. - Opettajankouluttajat ristiriitaisten vaatien keskellä: yksilön ja organisaation välisiä jännitteitä. 127p. (197 p.) 2012.
- 434 SALMINEN, VELI-MATTI, Verkostot, paikallisuus ja eriarvoisuus. - Networks, locality and inequality. 160 p. Summary 6 p. 2012.
- 435 HAUTALA, JARKKO, Visual word recognition in fluent and dysfluent readers in the transparent Finnish orthography. - Visuaalinen sanantunnistus sujuvilla ja hitailla lukijoilla kirjain-äänne vastaavuudeltaan läpinäkyvässä suomen kielessä. 54 p. (132 p.) Tiivistelmä 3 p. 2012.
- 436 SILINSKAS, GINTAUTAS, Parental involvement and children's academic skills. 70 p. (153 p.) Tiivistelmä 1 p. 2012.
- 437 RONIMUS, MIIA, Digitaalisen oppimispelin motivoivuus. Havaintoja Ekapeliä pelanneista lapsista. - The motivational appeal of a digital learning game. Observations of children using Graphogame. 163 p. Summary 5 p. 2012.
- 438 KAUTTO-KNAPE, ERJA, Oppilasta lamaannuttava kouluvuorovaikutus: aineistoperustainen teoria. - The paralysing school interaction: A grounded theory study of the students' view. 151 p. Summary 2 p. 2012.
- 439 KNIF, PIRJO, Keski-ikäiset ikääntyvien omaistensa auttajina? Tutkimus sukupolvien välisestä informaalista hoivasta. - The middle-aged as caregivers for the elderly relatives? A study of informal care between generations. 200 p. Summary 3 p. Sammanfattning 2 p. 2012.
- 440 KULOVAARA, KARI, Euroopan ammatillinen yhteisjärjestö EAY ja strategiset valinnat: identiteetit, ideologiat ja diskurssit. - European Trade Union Confederation ETUC and strategic choices. Identities, ideologies and discourses. 249 p. Summary 2 p. 2012.
- 441 KIILLI, CARITA, Online reading as an individual and social practice. 72 p. (163 p.) Summary 4 p. 2012.
- 442 SAMA, THOMAS BABILA, NGOs and the implementation of active labour market policies: the case of Finland and Sweden. 104 p. (206 p.) Yhteenveto 2 p. 2012.
- 443 OKSANEN, ANNAMAIJA, Auditiivisen ja kielellisen harjoittelun vaikutus kolmannella luokalla olevien heikkojen lukijoiden lukutaitoon. - Speech and non-speech training of reading impaired at 3rd grade and the assessment of training effects. 149 p. Summary 3 p. 2012.
- 444 KOTONEN, TOMMI, To write a republic - American political poetry from Whitman to 9/11. 121 p. Tiivistelmä 2 p. 2012.
- 445 VASALAMPI, KATI, Appraisals of education-related goals during educational transitions in late adolescence: Consequences for academic well-being and goal attainment. 65 p. (99 p.) Yhteenveto 3 p. 2012.
- 446 HANNULA, MARJA, Dialogia etsimässä - pienryhmäkeskusteluja luokassa. - Seeking dialogue classroom discussions in small groups. 121 p. Summary 3 p. 2012.
- 447 PAKARINEN, EIJA, Relations between teacher-child interactions and children's learning and motivation in Finnish kindergartens. 96 p. (175 p.) Yhteenveto 3 p. 2012.
- 448 RÄIKKÖNEN, EIJA, Is timing everything? A longitudinal perspective on adult transitions, their antecedents, and psychological implications. - Riippuuko kaikki ajoittumisesta? Aikuisuuden siirtymät, niiden ennakoijat ja yhteys psykologiseen toimintakykyyn pitkätaistutkimuksen näkökulmasta. 88 p. (159 p.) Tiivistelmä 5 p. 2012.
- 449 TILLI, JOUNI, The Continuation War as a meta-noic moment. A Burkean reading of lutheran hierocratic rhetoric. 200 p. Tiivistelmä 3 p. 2012.
- 450 LAUTAMO, TIINA, Play Assessment for Group Settings (PAGS): Validating a measurement tool for assessment of children's play performance in the day-care context. 69 p. (114 p.) Yhteenveto 2 p. 2012.

JYVÄSKYLÄ STUDIES IN EDUCATION, PSYCHOLOGY AND SOCIAL RESEARCH

- 451 TURTIAINEN, KATI, Possibilities of trust and recognition between refugees and authorities. Resettlement as a part of durable solutions of forced migration. 116 p. (197 p). Yhteenveto 3 p. 2012.
- 452 SOKKA, SAKARIAS, "Kansamme kykyyn itse arvostella ei voi luottaa". Taidelautakunnat valtiollisina asiantuntijaeliminä ennen toista maailmansotaa. - "You can't trust our citizens' judgement!" Art boards as expert bodies of the state prior to WWII. 74 p. (269 p). Summary 2 p. 2012.
- 453 RYTIVAARA, ANNA, Towards inclusion - teacher learning in co-teaching. - Inklusiota kohti - luokanopettajien ammatillinen oppiminen yhteisopetuksessa. 70 p. (124 p). Yhteenveto 3 p. 2012.
- 454 KIVELÄ, PÄIVI, Oman paikan taju. Keski-ikäiset perheenäidit paikallisilla kentillä. - A sense of one's own place. Middle-aged mothers in local fields. 168 p. Summary 4 p. 2012.